ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى – روبىڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
يىلى
3 – ئاۋغۇست
[illegible]
شەنبە
№31
(4040)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 – يىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رەسمىي خەۋەرلەر

مۇزىكا خەلقلەرنى يېقىنلاشتۇرۇش ئامىلى بولسۇن

قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ خەلق ئارىسىدا كەڭ تارالغان مۇزىكا بىلەن ناخشىلارنىڭ «ئازىيە داۋۇسى» دەپ ئاتالغان يېتىنچى خەلق ئارا كونكۇرسقا قاتناشقۇچىلار بىلەن ژيۇرى ئەزالىرىغا تەبرىكنامە يوللىدى. ئۇنىڭدا ئەنئەنىۋى مۇزىكا فېستىۋالى پەقەت باشقا مەملىكەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى نامايىش قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ۋەكىللىرى ئالمۇتىغا كونكۇرسقا قاتناشقۇچى ۋە مېھمان سۈپىتىدە كەلگەن خەلقلەرنىڭ قەلبى ۋە ئۆزگىچىلىكىنى ئېچىپ بېرىدىغانلىقى تەكىتلەنگەن. كونكۇرسنىڭ مۇساپىقىسىنىڭ جىددىي بولىدىغانلىقى مەلۇم، شۇنداق تىمۇ «ئازىيە داۋۇسىنىڭ» ئەڭ ياخشى ئەنئەنىلىرىدىن بىرى بۇيەردە رىقابەتلىشىش دوستلۇق، مۇزىكانتلارنىڭ ئۆز ئارا بىر – بىرىنى بېيىتىشى ۋە ئۇلارنىڭ ئىجادىي ئىلاقىلىرىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىدە مۇھىم رول ئويىنىشى سۆزسىز. مېنىڭ پىكرىمچە، دەپ تەكىتلىدى پرېزىدېنت، نەق مۇشۇنىڭدا پۇتكۇل سەييارىمىزدىكى مەملىكەتلەر بىلەن خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى كەلگۈسى مۇناسىۋەتلەرنىڭ نەمۇنىسى بار.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ كونكۇرسقا قاتناشقۇچىلارغا ئىجادىي غەلىبىلەر بىلەن يېڭى ئۇتۇقلار تىلىدى. «ئازىيە داۋۇسى» بىزنىڭ ھەممىمىزنى ياخشى ناخشىلار بىلەن ئۇچرىشىش خۇشاللىقىغا بولەيدىغان بولسۇن!

پرېمىير – مىنىستىرنىڭ ئىش بابىدىكى سەپىرى

30 – ئىيۇل كۈنى پرېمىير – مىنىستىر ئەكېژان قاژىگېلدىن ئىش بابىدىكى سەپەر بىلەن ئالمۇتا ۋە تالدىقورغان ۋىلايەتلىرىدە بولدى.

ھۆكۈمەت باشلىقى بۇيەرلەردە بىر قاتار ئېگىلىكلەر بىلەن كارخانىلارنى زىيارەت قىلدى، فېرمېرلار، دېھقان ئېگىلىكلىرىنىڭ خادىملىرى بىلەن ئۇچراشتى، ھوسۇل يىغىشتۇرۇشنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئۇنى ئېلىپ بېرىش بويىچە ئىشلار، يېزا ئېگىلىكى مەيدانلىرىنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشتى.

ئە. قاژىگېلدىننىڭ سەپىرىدە ئۇنىڭغا يېزا ئېگىلىكى مىنىستىرى سېرىك ئاخمېبېكوۋ، ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى سېرىك ئۇمبېتوۋ ۋە تالدىقورغان ۋىلايىتىنىڭ ھاكىمى ئومىرزاق ئوزبېكوۋ ھەمرا بولدى.

قازاقستان پارلامېنتارىيەلىرىنىڭ رىمغا سەپىرى

پارلامېنت مەجلىسىنىڭ رەئىسى مارات ئوسپانوۋنىڭ رىمغا قىلغان ئىش بابىدىكى سەپىرى ئاياقلاشتى.

رىمدا قازاقستان دېلېگاتسىيەسىنى دېپۇتاتلار پالاتىسىنىڭ ۋىتسې – پرېزىدېنتى كلىمېنتى ماستېللا قوبۇل قىلدى. سوھبەت ۋاقتىدا قانۇن چىقىرىش پائالىيىتى مەسىلىلىرى بويىچە ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇلدى، ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى پارلامېنت مۇناسىۋەتلىرىنى بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ ئىستىقباللىرى مۇھاكىمە قىلىندى. سوھبەتكە قازاقستاننىڭ ئىتالىيەدىكى تولۇق ھوقۇقلۇق ۋە پەۋقۇلئاددە ئەلچىسى ئولژاس سۇلېيمېنوۋ قاتناشتى.

سەپەر ۋاقتىدا قازاقستاننىڭ پارلامېنت دېلېگاتسىيەسى بىر قاتار سانائەت كارخانىلىرىنى زىيارەت قىلدى. م. ئوسپانوۋ «گلوب» گېزىتىگە بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا، ئۇنى ئىختىساتچى سۈپىتىدە، ئىتالىيەنىڭ كىچىك ۋە ئوتتۇرا دەرىجىدىكى بىزنېسى قىزىقتۇرىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. بۇ جەھەتتىن ئىتالىيەنىڭ تەجرىبىسى بىز ئۈچۈن بىباھا بولۇشى مۇمكىن.

قازاقستانلىقلار كورېيە خەلقىنىڭ قايغۇسىغا ئورتاق

قازاقستان رەھبىرى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ كورېيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى كىم ئېن سامغا بۇ مەملىكەتنىڭ شىمالىدىكى كانگون – دو ۋە كېيىنچژى – دو ئۆلكىلىرىدە ئادەم ھالاكىتى ھەم ۋەيرانچىلىقلارنى ئېلىپ كەلگەن تەبىي ئاپەتكە باغلىق تېلېگرامما يوللىدى.

قازاقستانلىقلار، دېيىلىدۇ ئۇنىڭدا، بۇ پاجىئەنى چوڭقۇر قايغۇرۇش بىلەن قوبۇل قىلدى ۋە ئۇلار دوستانە كورېيە خەلقىنىڭ قايغۇسىغا ئورتاقتۇر.

ن. نازاربايېۋ ھالاك بولغانلارنىڭ ئۇرۇق – تۇغقانلىرى بىلەن يېقىنلىرىغا ۋە كورېيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بارلىق خەلقىگە سەمىمىي تەزىيە بىلدۈردى.

❋ ❋ ❋

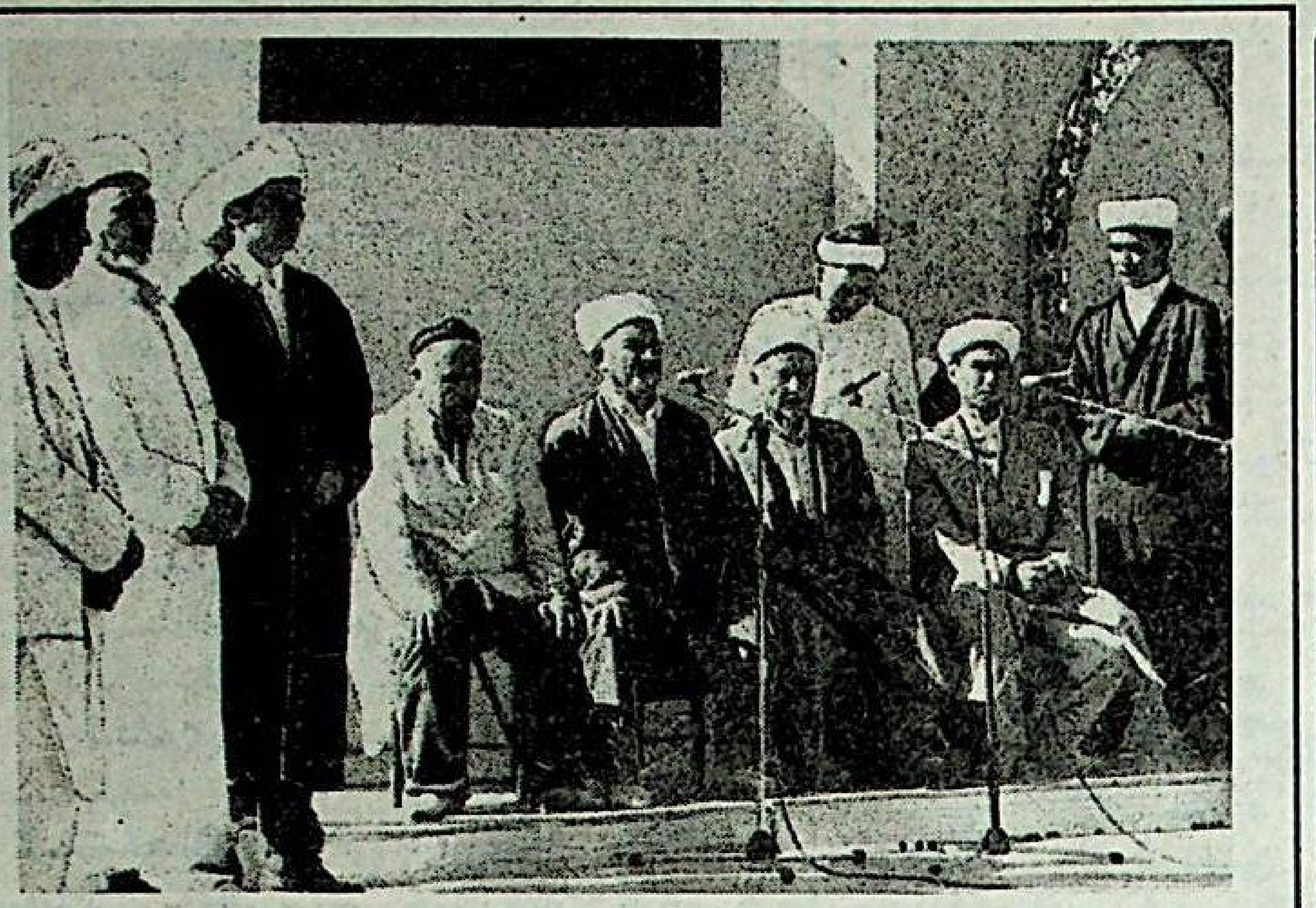

كېيىنكى يىللاردا دىنىي ئېتىقادىمىزنىڭ كۈچىيىشىگە يارىشىلغان مۇمكىنچىلىكلەر تۈپەيلى ئۇلۇق ئاللا – يولىدا ئىبادەت قىلىش، شۇنداقلا كەلگەن دىنىي رەسمىي – يوسۇنلىرىمىزنى ئادا قىلىش ئەمەلىي چارىلىرى جانلاندۇرۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ. يەنە شۇلارنىڭ بىرى – مۇسۇلمانلارنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان مولۇت ئېيىنى نىشانلاپ ئۆتكۈزۈش.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ مەركىزىي مەسجىتىدە بۇ كۈن ناھايىتى داغ – دۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. 26 – ئىيۇل (جۈمە) كۈنى بۇيەرگە جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق ۋىلايەت، ناھىيەلىرىدىن دىگىدەك دىنىي زاتلار، جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، شەھەر ئاھالىسى يىغىلدى. دىنىي زاتلار ئاللانىڭ ئەلچىسى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەيدىغان بۇ مولۇت ئېيىنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە ئېيتىپ، بارچە مۇسۇلمان ئەھلىنى ئاللانىڭ يولىدا ئىبادەت قىلىشقا، بىرلىككە، ئىناقلىققا چاقىردى.

سۈرەتلەردە: مەسچىتتىكى مولۇت ئېيىنى نىشانلاپ ئۆتكۈزۈش كۆرۈنۈشلىرى.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ چۈشەرگەن سۈرەتلىرى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

ب م ت نى «چېچەن خەلقىگە قارشى جىنايەتتە» ئەيىبلىمەكتە

چېچەن قوراللىق ئۆپپوزىتسىيەسى ب م ت نى «چېچەن خەلقىگە قارشى جىنايەتتە» ئەيىبلىدى. ئىنتېرفاكس مۇخبىرىنىڭ خەۋەر قىلىشىچە «چېچەن ئىچكىرىيە رېسپۇبلىكىسى» تەرىپىدىن تارقىتىلغان بىلدۈرۈشتە، جۈملىدىن بۇ خەلق ئارا تەشكىلاتنىڭ چېچەنىستاندا روسسىيە تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇۋاتقان «خەلقنى قىرىش ئىشىدا ئورتاق ئالتىسى رولىنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقى» توغرىلىق پىكىر ئېيتىلىدۇ.

«چېچەن خەلقىنىڭ بۈگۈنكى پاجىئەلىك ئەھۋالىغا نىسبەتەن مۇناسىۋەتتە ب م ت نىڭ باسسۇۋە بىتەرەپ مەۋقەسى ب م ت باش كاتىۋى بۇتروس گالىنىڭ شەخسىي سىياسىي خۇسۇسىيەتلىرى ھەم ۋەزىيەتكە ماسلاشقان مەنپەئەتلىرى سۈپىتىدە قارىلىشى كېرەك»، دېيىلىدۇ بىلدۈرۈشتە.

«مەن دۇدايېۋنى دەپىن قىلىشقا قاتناشقانلارنىڭ بىرى»

پولشىدا چىقىدىغان «رېچ پوسپولىتا» گېزىتى ئۆز مۇخبىرى پېتر كروخمالىسكىنىڭ «ئىچكىرىيە چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ» پرېزىدېنتى زېلىمخان ياندارېيېۋ بىلەن قىلغان سوھبىتىنى باسقان. مۇخبىرنىڭ جوخار دۇدايېۋ ھاياتمۇ؟ دېگەن سوئالىغا ز. ياندارېيېۋ مۇنداق جاۋاب بەرگەن.

– مەن دۇدايېۋنى دەپىن قىلىشقا قاتناشقانلارنىڭ بىرىمەن، ئۇنى دەپىن قىلىش ئالدىدا بىر كېچە – كۈندۈز جوخارنىڭ جەسىدى يېنىدا بولدۇم.

– جوخار 21 – ئاپرېل كۈنى كەچ سائەت يەتتىدە ھالاك بولدى، بۇ خەۋەر ماڭا ئەتىسى كەلمىگى كەلدى. مېنىڭ يېنىمغا بىزنىڭ پارلامېنتىمىزنىڭ رەئىسى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى ۋە پرېزىدېنتنىڭ ياردەمچىسى كېلىشتى. كېيىن دۇدايېۋ مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ باشلىقى كەلدى. مەن دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنى، پارلامېنتنىڭ بارلىق ئەزالىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە مەيدان كوماندىرلىرىنى يىغدىم. بىز ۋەزىيەتكە باھا بەردۇق. كونستىتۇتسىيەگە باغلىق مەن جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ ۋەزىپىسىنى ھېچ قانداق قوشۇمچە چارە – تەدبىرلەرسىز قوبۇل قىلدىم. بىز دۇدايېۋ ھالاك بولۇپ ئىككى كۈندىن كېيىن، 23 – ئاپرېل كۈنى بۇ ئىشلار توغرىلىق خەۋەر قىلدۇق.

لوپنۇردىكى ئاخىرقى يادرو سىنىقى

ختاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، بېيىل 29 – ئىيۇل كۈنى لوپنۇردا يادرو قورالىنى پارتلىتىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان. ئەندى ختاي 1996 – يىلنىڭ 30 – ئىيۇلىدىن باشلاپ يادرو قورالىنى سىناق قىلىشنى پۈتۈنلەي توختىتىماقچى. ئىنسانىيەتكە تەھدىت سېلىپ تۇرغان يادرو رونۇرۇشىنىڭ خوۋۇپىدىن مەڭگۈگە قۇتۇلۇش ئۈچۈن ختاي ھۆكۈمىتى دۇنيانىڭ بارلىق مەملىكەتلىرىگە، جۈملىدىن يادرو قورالىغا ئىگە مەملىكەتلەرگە مۇستەھكەم تىنچلىق ۋە ئۇمۇمىيۈزلۈك بىخەتەرلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بىر قاتار تەكلىپلەر بىلەن مۇراجىئەت قىلغان. ئەگەر ئىنسانىيەت 20 – ئەسىردە يادرو قورالىنى كەشىپ قىلغان بولسا، 21 – ئەسىردە ئۇنى تولۇق يوقىتىشقا قادىر – دېيىلىدۇ بىلدۈرۈشتە.

ختاي ھۆكۈمىتى ئۆز سۆزىدە تۇرالامدىكىن؟

پرېزىدېنت لۇكاشېنكوغا سۇيىقەست قىلىنامدۇ؟

روسسىيە فېدېراتسىيەسى دۆلەت دۇمىسىنىڭ بىخەتەرلىك بويىچە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ۋىكتور ئىليۇخىن ئا ق ش مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ بېلورۇسسىيە پرېزىدېنتى ئالېكساندر لۇكاشېنكونى ئورنىدىن ئېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ، دەپ بىلدۈردى.

بۇ بىلدۈرۈش ھازىر روسسىيە، بېلورۇسسىيە ۋە ئا ق ش تا چوڭ غۇلغۇلا پەيدا قىلماقتا. بۇ بىلدۈرۈشنىڭ ھەقىقەتكە قانچە يېقىنلىقى بەلگۈسىز. ئامما بەزىلەر ئۈچۈن مۇنداق سىياسىي غۇلغۇلىلار كېرەك ئوخشايدۇ.

خاكچىلارنىڭ نامايىشى

پرىموريې خاكچىلىرىغا ئەمگەك ھەققى بېرىلمەيۋاتقانلىقىغا قارشى نامايىش قىلىۋاتقان بەش مىڭ خاكچىغا يەنە ئۈچ مىڭ خاكچى قوشۇلغان. «بىزنىڭ ئىشچىلىرىمىز بىلەن ئۇلارنىڭ ئائىلىلىرى ئالتە ئايدىن بېرى ئەمگەك ھەققىنى ئالالمايۋاتىدۇ»، – دەپ بىلدۈردى پرىموريې خاكچىلىرىنىڭ تېررىتورىيەلىك كەسپىي ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ رەئىسى پېتر كرىياسوۋ ئىتار – تاس س ق ا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا. ھازىر «پرىموسك ئۇگول» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ ئەمگەك كوللېكتىۋىغا ئىش ھەققى بويىچە قەرزى 120 مىللىارد سومدىن ئوشۇق. بۇ روسسىيەدىكى ئەھۋالنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە ئېغىرلىكىدىن كۆزۋالىق بېرىدۇ.

شېۋارنادزې پارىخورلۇققا قارشى ئۇرۇش ئاچماقچى

گرۇزىيە پرېزىدېنتى ئېدۇئارد شېۋارنادزې ئۆز سۆزىدە جۇمھۇرىيەتتە پارىخورلۇققا قارشى كۈرەشنىڭ «ۋۇقۇرى بالداققا» كۆتۈرۈلگەنلىكىنى بىلدۈردى. ئۇ مىللىي رادىوغا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا ھازىرقى ۋاقىتتا مەخسۇس كومىسسىيە 1992 – 1995 – يىللاردىكى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ پائالىيىتىنى ئۆگىنىۋاتقانلىقىنى ۋە ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا «دۆلەت مەبلىغىنى ئاشكارە ئوغرىلاش» فاكتلىرىنىڭ ئاشكارە بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

ھازىر گرۇزىيەنىڭ بۇرژۇمى كۇرورتىدا قىسقا دەم ئېلىشتا بولۇۋاتقان ئې. شېۋارنادزې «بۇ فاكتلارنىڭ خەلققە مەلۇم قىلىنىپ، ئەيىپكارلارنىڭ جازالىنىدىغانلىقىنى» بىلدۈردى.

چېگارىدىكى جاڭجال

ئۆتكەن شەنبە كۈنى روسسىيە – ختاي چېگارىسىدا يۈز بەرگەن جاڭجال نەتىجىسىدە بىر چېگارا بۇزغۇچى ختاي پۇخراسى روسسىيە چېگارا ساقچىسىغا قارشىلىق كۆرسەتكىنى ئۈچۈن ھالاك بولدى. بۇ توغرىلىق ۋىراق شەرق چېگارا ئوكرۇگى شتابىنىڭ ئوفىتسېرى ئىتار – تاس س ق ا خەۋەر قىلدى.

ئوفىتسېرنىڭ سۆزى بويىچە، روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ چېگارىسىنى بۇزغان 12 ختاي پۇخراسى تۆرت قولۋاقتا پېترووسكايا ناھىيەسىدە سۇ بىلەن روسسىيە تېررىتورىيەسىگە 700 مېتر ئىچكىرىلەپ كىرگەن. تەركىۋىدە ئۈچ ھەربىي خىزمەتچى بار روسسىيە چېگارا نارەدى ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسقان. چېگارا بۇزغۇچىلار قانۇنىي تەلەپكە بويسۇنمىغان ۋە ھەتتا چېگارىچىلارنى قورالسىزلاندۇرۇپ، يوشۇرۇنۇشقا ئۇرۇنغان. ئوفىتسېرنىڭ تەكىتلىشىچە، «ئاگاھلاندۇرۇش ئوقلىرى ئۇلارنى توختىتالمىغان». چېگارىچىلارغا قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتىدە بىر چېگارا بۇزغۇچى يارىدار بولۇپ، ئۆلگەن. قالغانلىرى ئۆز تېررىتورىيەسىگە قايتىشقا مەجبۇر بولغان.

«سېسار»نىڭ قۇرۇۋانلىرى

ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى مەركىزىي ئامېرىكىدا يۈز بەرگەن «سېسار» ناملىق تروپىك بوران نەتىجىسىدە، ئالدىن – ئالا ھېساپلاشلار بويىچە، 25 ئادەم ئۆلگەن، مىڭلىغان ئائىلىلەر باش – پاناسىز قالغان. تەبىي ئاپەت نىكاراگۇئا ۋە كوستا – رىكىغىمۇ چوڭ زىيان يەتكۈزگەن. نىكاراگۇئا پرېزىدېنتى ۋىيولېتا بارروس دې چامارو مەملىكەتتە پەۋقۇلئاددە ئەھۋال ئورنىتىلغانلىقىنى ئېلان قىلىپ، تەبىي ئاپەت ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن جۇمھۇرىيەتكە ئىختىسادىي ياردەم كۆرسىتىشنى سوراپ، دۇنياۋىي بىرلەشمىگە مۇراجىئەت قىلغان.

بۈگۈنكى ھايات كۆرۈنۈشلىرى

ئىستېمالچىلارنى ئالداش كۈچىيىۋاتىدۇ، ئۇلار دۆلەت ھىمايىسىگە مۇھتاج بولماقتا

ئىختىسات بازار مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچرىلگەن كېيىنكى ئۈچ - تۆرت ژىلدىن بېرى ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇقى رەھىمسىزلىك بىلەن دەپسەندە قىلىنىپ كەلمەكتە. بازارلاردا ئادەم سالامەتلىكىگە زىيان قىلىدىغان، سۈپىتى ناچار ئوزۇق - تۈلۈكلەر، قولدا ياسالغان جا ئالكاگول ئىچىملىكلەر، سانىتارىيەلىك قائىدىلەرگە ئەمەل قىلمايدىغان ھالدا ئۆيلەردە تەييارلانغان ھەر خىل تائاملار كۆپىيىپ كەتتى. كۆپلىگەن ئۇششاق «تىجارەتچىلەر» بازارلاردا ئورۇن ھەققىگە تۆلەيدىغان ئاخچىدىن قېچىپ، تاماق، گۆشلەرنى كوچىلارنىڭ تۇغرا كەلگەن جايلىرىدا يوشۇرۇپ ساتماقتا. شۇنىڭ سەۋەبىدىن، جۇمھۇرىيەت سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىستىرلىكىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، ئۆتكەن ژىلى 2 مىللىوندىن كۆپرەك ئادەم ھەر خىل كېسەللىكلەر بىلەن ئاغرىپ، داۋالاش ئورۇنلىرىدا تىزىمغا ئېلىنغان. بولۇپمۇ ئۈچەي، ئاشقازان، قوساق، برۇتسېللىيوز ئاغرىقلىرى كۆپىيىپ كەتكەن.

ئىلگىرى كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرىدە دۆلەت ستاندارتىغا ئېگە تاۋارلارغا ئۆگىنىپ كەتكەن ئىستېمالچىلار ھازىرقى بازار شارائىتىغا ئۆگىنەلمەيۋاتىدۇ. ئۇلار ئۆزىنى ئۆزى ھىمايە قىلىش ھوقۇقىدىن دېگەندەك پايدىلىنالمايۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەر قانداق تاۋارنىڭ سۈپىتىنى بەلگۈلەيدىغان، ئۇنى ئىستېمال قىلىش قەرەلىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن ياكى ئۆتۈپ كەتمىگەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان گۇۋاھنامىسى بولۇشى كېرەك. خېرىدار ساتقۇچىدىن تاۋار ئالغاندا ئۇنى تەلەپ قىلىشى زۆرۈر.

ھازىرقى ۋاقىتتا ئىستېمالچىلارنى غەزەپلەندۈرىدىغان يەنە بىر ئەھۋال شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، بازارلاردا تارازىدىن كام تارتىپ، ئادەم ئالدايدىغان ئالدامچىلار كۆپىيىپ كەتتى. ئۇلار كىشى ھەققىنى يېيىشتىن، ئىمان - ئېتىقادتىن قورقمايدۇ. خېرىدارلارنى ئۆزىگە كۆپرەك جەلىپ قىلىش ئۈچۈن تاۋار باھاسىنى باشقىلاردىن ئەرزەن بەلگۈلەيدۇ. ساتقاندا بولسا كۆزىڭىزنى پاقىرتىپ قويۇپ، تارازىدىن كام بېرىدۇ. نەتىجىدە ئالغان «ئەرزەن» تاۋارىڭىز سىزگە بىر نەچچە ھەسسە قىممەتكە توختايدۇ. ئەگەر سىز ئۇلاردىن ئۆزىمىنىڭ تارازىسى بىلەن ئۆلچەپ ئالىمەن دېسىڭىز، ئۇلار نومۇس قىلماستىن تاۋار باھاسىنى ئۆرلىتىۋالىدۇ.

ھازىرقى شارائىتتا ئىستېمالچىلار ھوقۇقى دۆلەت تەرىپىدىن جىددىي ھىمايە قىلىنمىسا، ھېلىگەر تىجارەتچىلەر قاپقىنىدىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەستەك كۆرۈنىدۇ. مەلۇمكى، ئىلگىرى دۇكانلاردىكى سېتىقچىلار خېرىدارغا ساتقان تاۋارنى ئەللىك يۈز گرام كام بېرىپ، دۆلەت تەكشۈرگۈچىلىرى تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ قالسا، ئۇنىڭ شۇ خىل تاۋاردىن قانچىلىك ساتقانلىقى ئېنىقلىنىپ، جەزمەن تۈرمىدە يېتىپ چىقاتتى. ھازىرچۇ؟ ئەركىنچىلىك، ئىستېمالچى دەردىنى ئېيتقىدەك ئورۇن يوق.

راست، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئايرىم بازارلاردا نازارەت تارازىلىرى ئورنىتىلدى. ئەگەر سىز ئالغان نەرسىڭىزنى مەزكۇر تارازىدا ئۆلچەپ كۆرۈپ، كام چىقسا، ئۆزىڭىز سېتىقچىغا شىكايەت قىلالىشىڭىز مۇمكىن. بۇ ئۇسۇلمۇ ھېلىگەرلەر قاپقىنىغا چەك قويالمايۋاتىدۇ.

ئالمۇتىدىكى تاۋارلارنى دۆڭ سېتىش بازارلىرىنىڭ بىرسىدە نازارەت تارازىسى ئورنىتىلىپ، ئۇنىڭغا قارايدىغان مەخسۇس ئادەم بەلگۈلەنگەن. ئەگەر ئالغان تاۋارىڭىز ئۆلچىگەندە كام چىقسا، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن قويۇلغان بۇ ئادەم ساتقۇچىغا چوڭ كۆلەمدە جەرىمانە سالىدۇ ياكى ھېلىگەر تىجارەتچىنى مەزكۇر بازاردا سودا قىلىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىدۇ.

بىزچە بولغاندا، ئىستېمالچىلار ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىدىغان بۇ ئۇسۇلنى بارلىق بازارلاردا كەڭ يولغا قويۇش كېرەك.

شۇنداقتىمۇ ئىستېمالچىنىڭ تىجارەتچىلەرگە ئالدانماسلىقى ئۈچۈن ئىز ھوقۇقىنى ئۆزى قوغدىغىنى ئەۋزەل. سېتىۋالغان تاۋارىنىڭ سۈپىتىگە، تازىلىقىغا، پايدىلىنىش قەرەلىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشى زۆرۈر.

ماليك سادىروۋ.

تالدىقورغان ۋىلايىتىدىن خەۋەرلەر

«جەھاز» تەكلىپ قىلىدۇ

«ئاينۇر» دەپ ئاتىلىدىغان يۇمشاق ئۆي جەھازلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىۋاتقان ئاكسىونېرلىق كومپانىيەنىڭ تالدىقورغاندىكى مېبېل فابرىكىسى «جەھاز» دەپ ئاتالغان. بۇ يەردە ئىشلەپ چىقىرىلىۋاتقان ھەر خىل مېبېللار، جۇملىدىن، ژىغىلىدىغان دىۋان، ئىككى كرېسلو، ژۇرنال ئۈستىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان «ئاينۇر» خېرىدارلار تەرىپىدىن قىزغىن سېتىۋېلىنماقتا. شۇنداقلا كرېسلو - كاراۋات ھەم پولكىسى بار شكاف، تاماق ئۈستىلى ۋە ئورۇندۇقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاشخانا جەھازلىرىغىمۇ تەلەپ ئۈستۈن بولماقتا. بۇ يەردە ياشلار ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ھۇجرا جەھازلىرىمۇ ئىشلەپ چىقىرىلىشقا باشلىدى.

كارخانىدا ئىشچىلارغا ئالاھىدە غەمخورلۇق كۆرسىتىلمەكتە. ئۇلارغا قىشتا ئوتۇن، باشقا ئېگىلىكلەردىن «جەھاز» مەھسۇلاتلىرىغا ئېگىشلىگەن ئۇن، گۆش، ماي بېرىلىۋاتىدۇ. دەم ئالغۇچىلار بالقاشتىكى دەم ئېلىش زونىسىغا كارخانا ئاۋتوبۇسى بىلەن يەتكۈزۈلمەكتە.

تېخنىكا ياردىمى بىلەن

تالدىقورغان ۋىلايەتلىك سودا باشقارمىسى يېنىدا كۈچلۈك «لېن» رادىوستانسىيەسىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن مەركىزىي دىسپېتچېر خىزمىتى يولغا قويۇلغان. بۇ يەردە تاۋار مەنبەلىرىنى تىزىمغا ئېلىپ تۇرىدىغان ھېساپلاش تېخنىكىسى ئورنىتىلغان بولۇپ، سۈتنى قاچىسىز ۋە خالتىسىز سېتىش سىستېمىسى ئۆزلەشتۈرۈلدى.

بۇ يەردىكى تېخنىكا تەرەققىياتىغا ئىسمى تالدىقورغانلىقلارغا ياخشى مەلۇم ئىنژېنېر ۋولدېمار كېففېلى يېتەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ. ئورنىتىلغان تېخنىكىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىشلىشىنى قارىغاندا تاتلىق - تۈرۈم فابرىكىسىدىكى كونا جابدۇقلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە نامى چىققان سلېسارلار ۋىلىي شىمرۇ بىلەن ۋىكتور بېتسې ئۆز زىممىسىگە ئالغان. ئالتۇن قوللۇق ئىشچىلار قەيەردە بولسىمۇ قەدىرلىكتە.

«ئايگېرىمنىڭ» تامىغى لەززەتلىك

تالدىقورغان مېبېل فابرىكىسىنىڭ يېنىدا «ئايگېرىم» ناملىق ئاشخانا ئىشلىمەكتە. بۇ يەردە تەييارلانغان مىللىي تائاملار، بولۇپمۇ ئۇيغۇر مىللىي تائاملىرى كوپچىلىكنىڭ دىققىتىنى بارغانسېرى كۆپرەك ئۆزىگە جەلىپ قىلىۋاتىدۇ.

بۇ يەردە ماھىر ئاشپەزلەر ئىسمايىل ھاشىم ئوغلى بىلەن پاتىمە ئالكېيېۋا تەييارلىغان تائاملارنىڭ لەززەتلىكلىكى ۋە باشقا جايلاردىكىگە نىسبەتەن ئەرزەنلىكى تۈپەيلى خېرىدارلار دىققىتىگە سازاۋەردۇر.

ئى. كورىتسكىي.

پېنسىيە قانۇنىغا ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلدى

ئىلگىرى خەۋەر قىلغىنىمىزدەك، «قازاقستان س س ردا پۇخرالارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق» قازاقستان س س ر قانۇنىغا ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق» قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى قانۇن لايىھەسى پارلامېنت دېپۇتاتلىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋەتلىشىگە ئېگە بولمىغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ دېپۇتاتلارغا ھۆكۈمەتكە ئىشەنچ بىلدۈرۈش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھۆكۈمەتكە ئىشەنچ بىلدۈرۈلمىسە، پارلامېنتنى تارقىتىۋېتىش خەۋپى تۇغۇلاتتى. قىيىن ئەھۋالدا قالغان پارلامېنت دېپۇتاتلىرى ھۆكۈمەتكە ئىشەنچ بىلدۈرۈپ، پېنسىيە توغرىلىق يېڭى قانۇن لايىھەسىنى ماقۇللاشقا مەجبۇر بولدى.

دېپۇتاتلار يېڭى قانۇن لايىھەسىنى ماقۇللىغاندىن كېيىن كەسپىي ئىتتىپاقلارنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك تەشكىلاتى ۋە جامائەتچىلىك ۋەكىللىرىدىن پرېزىدېنت نامىغا مەزكۇر قانۇن لايىھەسىنىڭ ئايرىم ماددىلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىگە قايچى كېلىدىغانلىقى توغرىلىق كۆپلىگەن ئەرىزە، شىكايەتلەر چۈشكەن. نەتىجىدە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ يېڭى قانۇن لايىھەسىگە ئىمزا چېكىشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭ كونستىتۇتسىيەگە دۇرۇس ياكى قايچى كېلىدىغانلىقىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك سوت مەزكۇر قانۇن لايىھەسىنى ھەر تەرەپلىمە پۇختا ئۆگەنگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كونستىتۇتسىيەگە ھېچ قانداق قايچى كەلمەيدىغانلىقىنى تەستىقلىدى. شۇنداق قىلىپ، ئاخىرى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ «قازاقستان س س ر دا پۇخرالارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق» قازاقستان س س ر قانۇنىغا ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق» قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى قانۇنىغا ئىمزا چەكتى.

مەزكۇر قانۇندىكى ئاساسىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ بىرى پېنسىيەگە چىقىش يېشىنىڭ ئۇزارتىلغانلىقى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئەندى ئەرلەر ئىلگەركىدەك 60 ياشتا ئەمەس، 63 ياشتا، ئاياللار 55 ياشتا ئەمەس، 58 ياشتا پېنسىيەگە چىقىدىغان بولىدۇ. پېنسىيە يېشىغا قوشۇلغان 3 ژىل 1996 - ژىلىدىن 2001 - ژىلغىچە پېنسىيەگە چىققۇچىلارنىڭ يېشىغا ھەر ژىلى ئالتە ئايدىن قوشۇلۇش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا:

1996 - ژىلنىڭ 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ ئەرلەر 60 ياش ئالتە ئايدا، ئاياللار 55 ياش ئالتە ئايغا تولغاندا،

1997 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ ئەرلەر 61 ياش، ئاياللار 56 ياشقا تولغاندا،

1998 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ ئەرلەر 61 ياش ئالتە ئايدىن، ئاياللار 56 ياش ئالتە ئايدىن ئاشقاندا،

1999 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ ئەرلەر 62 ياشقا، ئاياللار 57 ياشقا تولغاندا،

2000 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ ئەرلەر 62,5 ياشقا، ئاياللار 5, 57 ياشقا كەلگەندە،

2001 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ئەرلەر 63، ئاياللار 58 ياشقا تولغاندا پېنسىيەگە چىقىش ھوقۇقىغا ئېگە بولىدۇ. قانۇندا يەنە مۇنۇلار كۆرسىتىلگەن:

1996 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ 2001 - ژىلى 1 - ئىيۇلغىچە يېشىغا باغلىق پېنسىيەگە تەرەلىدىن ئىلگىرى چىقىش ھوقۇقى بار ئادەملەرنىڭ پېنسىيە يېشىغىمۇ ھەر ژىلى ئالتە ئايدىن قوشۇلۇپ تۇرىدۇ.

ئادەملەر يېشى يېتىپ پېنسىيەگە چىققان ۋاقىتتا ئۇنىڭ پېنسىيە ئاخچىسى ئايلىق ئەمگەك ھەققىنىڭ 60 پروتسېنتى مولچەرىدە بەلگۈلىنىدۇ.

بەش ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ بالا تېپىپ، ئۇلارنى سەككىز ياشقىچە تەربىيىلىگەن ئاياللارنىڭ، ئۇلارنى موشۇ ياشقىچە تەربىيىلىگەن بالا ۋاقتىدىن ئاكا باللار ئانىلىرىنىڭ، شۇنداقلا بالا يېشىدىن ئاكا ئانىلارنىڭ 50 ياشقا تولغاندا ۋە ئەمگەك ستاژى باللارنى كۈتۈشكە كەتكەن ۋاقىتنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا كام دېگەندە 20 ژىل بولغاندا، يېشىغا باغلىق پېنسىيە دەم ئېلىشىغا چىقىش ھوقۇقى بار.

1996 - ژىلى 1 - ئىيۇلدىن باشلاپ 2001 - ژىلى 1 - ئىيۇلغىچە ئاتالغان ئانىلارنىڭ پېنسىيە يېشىغىمۇ ھەر ژىلى ئالتە ئاي قوشۇلىدۇ.

ھەربىي خىزمەتتىكىلەرگە ئاكالىغىغا باغلىق بېرىلىدىغان پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ مولچەرى 1 - ۋە 2 - گرۇپپىدىكىلەرگە، ئەمگەك ھەققىنىڭ 85 پروتسېنتى، 3 - گرۇپپىدىكىلەر 50 پروتسېنتى ۋە 2 - گرۇپپىدىكى باشقا ئاكالارغا ئەمگەك ھەققىنىڭ 75 پروتسېنتى، 3 - گرۇپپىدىكىلەرگە 40 پروتسېنتى مولچەرىدە بەلگۈلەنگەن.

قەھرىمان ئانىلارغا ۋە «ئالتۇن ھالقا» نىشانى بىلەن مۇكاپاتلانغان كۆپ باللىق ئانىلارغا بەلگۈلىنىدىغان پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ، جۇملىدىن ئەمگەك ستاژى تولۇق بولمىغان شارائىتتا يېشىغا باغلىق ۋە ئاكالىغى بىلەن كۈتكۈچىسىدىن ئايرىلىشىغا باغلىق پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ مولچەرى يېشىغا باغلىق پېنسىيە ھەققىنىڭ ئەڭ تۆۋەن مولچەرىنىڭ 100 پروتسېنتى مىقدارىدا بەلگۈلىنىدۇ.

پېنسىيەگە چىققان ئادەم ۋاپات بولغان تەغدىردە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ئۇنى دەپنە قىلىش ئۈچۈن ئىككى ئايلىق پېنسىيە ئاخچىسى مولچەرىدە، بىراق ھېساپتىكى كۆرسەتكۈچنىڭ ئون ھەسسە مولچەرىدىن ئاشمايدىغان مىقداردا، ئەندى ئۆلۈق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىسى ياكى ئاكاسى ۋاپات بولغان تەغدىردە جۇمھۇرىيەتلىك بيۇدژېتتا ھەر ژىلى بەلگۈلىنىدىغان ئىجتىمائىي ۋە باشقا تۆلەملەرگە بەلگۈلەنگەن ھېساپتىكى كۆرسەتكۈچنىڭ ئوتتۇز بەش ھەسسە مولچەرىدىن كام ئەمەس مىقداردا ياردەم بېرىلىدۇ.

1996 - 1998 - ژىللىرى پېنسىيەگە چىقىدىغان ئادەملەرگە پېنسىيە ئاخچىسىنى ھېساپلاش ئۈچۈن پېنسىيەگە چىقىشنى سوراپ ئىلتىماس بېرىش ئالدىدىكى ئاخىرقى 15 ژىل ئىچىدىكى خالىغان 12 ئاينىڭ ئوتتۇرا ھېساپتىكى ئايلىق كىرىمى ھېساپقا ئېلىنىدۇ.

1996 - ژىلنىڭ بىرىنچى ئىيۇلدىن باشلاپ كۈچكە كىرگەن پېنسىيە توغرىلىق يېڭى قانۇندا باشقىمۇ ئۆزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلار كۆزدە تۇتۇلغان.

ئىختىسات بولۇمى.

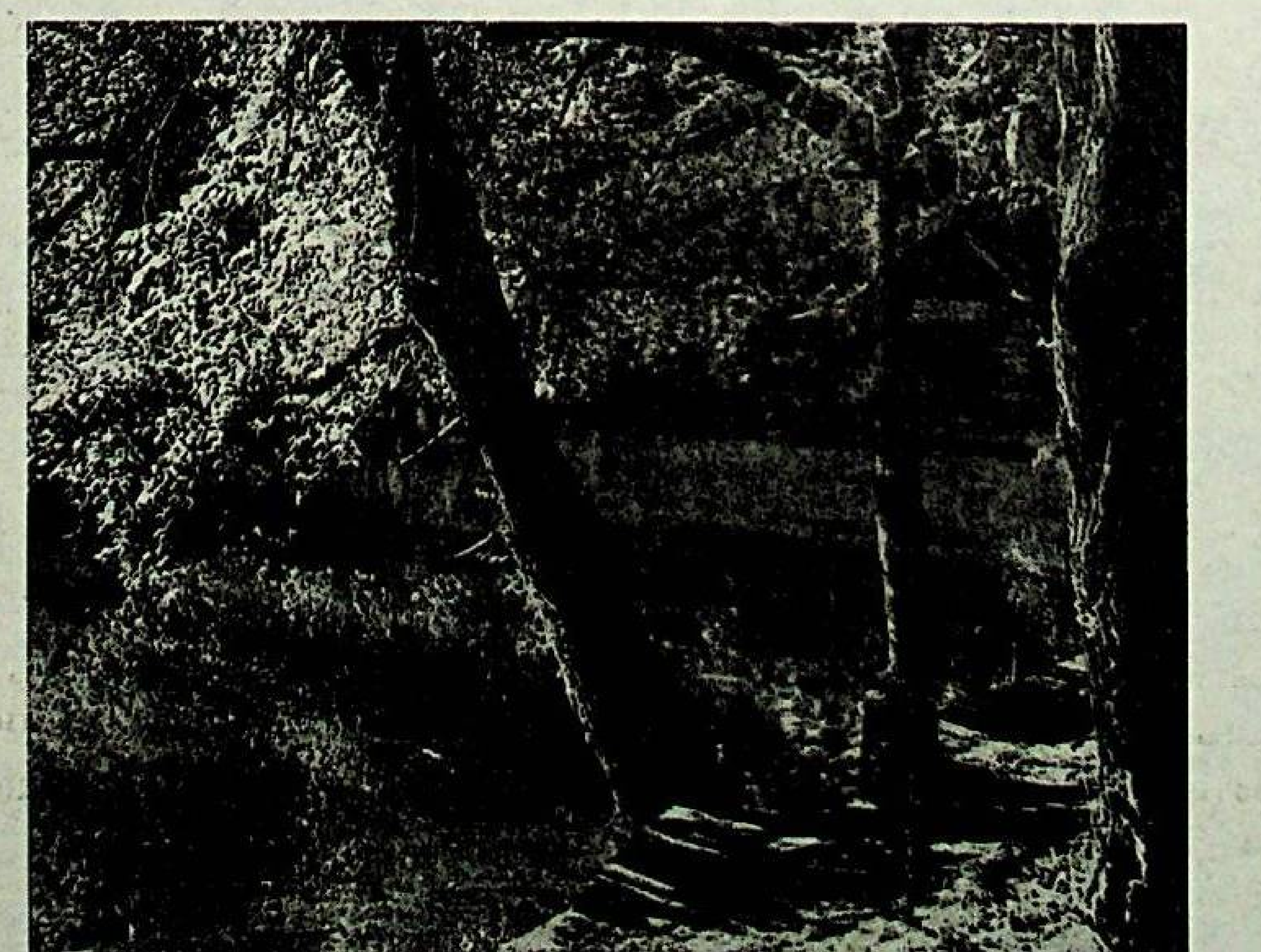

فوتو ئېتيۇد: ياز كۈنلىرى سۇ بويىدا دەم ئالغان قانداق ياخشى...

باشقا نەشرلەردىن

ئالىمجان ئىبلىغان

دۇنيا خىمىيە ئالىملىرى مۇنبىرىدە

1995 — ژىلى 21 — نويابىردىن 26 — نويابىرگىچە ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى تاشكەنتتە ئېچىلغان دۇنيا خىمىيە ئالىملىرىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش، باھالاش ژىغىنى (ش ئۇ ئار) ئىلى پىداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، دوتسېنت سالاھىدىن پەخىردىننى پىليونكا سۈپىتىنى ژۇقۇرى كوتىرىش تەتقىقات نەتىجىسىنىڭ ياراتقۇچىسى سۈپىتىدە تەكلىپ قىلدى. سالاھىدىن 103 نەپەر خىمىيە ئالىمى ئىچىدە ئالتىنچى بولۇپ مۇنبەرگە چىقىپ، پىليونكا سۈپىتىنى ژۇقۇرى كوتىرىش تەتقىقات نەتىجىسى توغرىسىدىكى ئىلمىي ماقالىسىنى رۇس تىلىدا ئوقۇدى. ئۇنىڭ بۇ ماقالىسى خىمىيە ئالىملىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىدىن تەركىپ تاپقان «ئىلمىي ئەمگەك» ناملىق كىتاپقا كىرگۈزۈلدى.

ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى پەن تەرەققىيات ئىلمىي تەتقىقات ئورنىدا تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئىلى پىداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى، دوتسېنت سالاھىدىن پەخىردىن ش ئۇ ئار 8 - نوۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4 — ژىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن، غۇلجا شەھىرىگە كەلگەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى زىيارەت قىلدىم. ئىلى پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دىلمۇرات باۋدۇن مېنى سالاھىدىن پەخىردىننىڭ ئۆيىگە باشلاپ كىرگەندە، ئۇ رۇسچە كىتاپلار ئىچىگە چوكۇپ، پۈتۈپ زېھنى بىلەن ماتېريال رەتلەۋاتقان ئىكەن. ئۇ پىليونكا تەتقىقات نەتىجىسى ئۈستىدە سوز ئېچىشتىن ئىلگىرى، تەتقىقات ئورنىغا چىقىش، پىليونكا تەتقىقات نەتىجىسى، دۇنيا خىمىيە ئالىملىرى ژىغىنىغا قاتنىشىش، ژىغىندا ئوقۇغان ئىلمىي ماقالىسىغا مۇناسىۋەتلىك ئىسپات خاراكتېرلىك ماتېرىياللارنى ئالدىمىزغا قويدى ۋە بىرمۇ بىر چۈشەندۈردى. ئۇنىڭ بۇ نەتىجىسى 40 ژىللىق ئوقۇتقۇچىلىق ۋە خىمىيە تەجرىبە تەتقىقات ئەمگىكىنىڭ جەۋھىرى ئىدى.

ئۇ بىر ئومۇر ژىققان پۇلىنى تەتقىقات ئىشىغا — سەرىپ قىلدى

سالاھىدىن پەخىردىن 1952 — ژىلدىن 1956 — ژىلغىچە شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ خىمىيە كەسپىدە ئوقۇغان. 1956 — ژىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپلا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تاشكەنت شەھىرىگە چىقىپ، ئىككى ژىل رۇسچە ئوگەنگەن ۋە خىمىيە كەسپى بويىچە بىلىم تەھسىل قىلغان. شۇ ژىللاردا ئۇنىڭ ژۈرىكىدە پەيدا بولغان ئۈچقۇن ژىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئېخمۇ يالقۇنلاپ، ئاخىرى ئوچۇرگىلى بولمايدىغان ئوتقا ئايلاندى. سالاھىدىن 1990 — ژىلدىن باشلاپ، كاتالىزاتورلار ھەققىدە ئىزدىنىشكە كىرىشتى، كىرىشكەندىمۇ ئوزىنى ئۇنتۇغان ھالدا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشتى. دۇنيادا كاتالىزاتورلارنىڭ مۇسبەت جەھەتتىكى رولىدىن پايدىلىنىپ، ئەجايىپ مۆجىزىلەر يارىتىلىۋاتقان دەۋىردە، سالاھىدىن كاتالىزاتورلارنىڭ مەنپىي جەھەتتىكى رولىدىن پايدىلىنىپ، نەتىجە يارىتىشقىلى بولامدۇ — يوق، دېگەن ماۋزۇ ئۈستىدە بىرلىپ تەجرىبە قىلدى ۋە نەزەرىيە جەھەتتە ئىسپاتلاشقا تىرىشتى. ئۇ بىرەلىپ ئۆگىنىش، ئىزدىنىش، تەجرىبە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق 1994 — ژىلى «كاتالىزاتورلار ھەققىدە» ناملىق ئىلمىي ماقالىسىنى پۈتتۈردى. ۋە بۇ ماقالىسىنى بىر ژىللىق خىمىيە تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش ئىلتىماسى بىلەن قوشۇپ، ئوزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى پەن تەرەققىيات ئىلمىي تەتقىقات ئورنىغا ئەۋەتتى. ئۇ ماقالىسىدا كاتالىزاتورلارنىڭ مەنپىي جەھەتتىكى رولىدىن پايدىلىنىپمۇ نەتىجە يارىتىشقىلى بولىدۇ، — دېگەن قىممەتلىك پىكىرنى يېتەرلىك ئاساسلار بىلەن دەللىللىگەنىدى. ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى پەن تەرەققىيات تەتقىقات ئورنى ئۇنىڭ بۇ ئەقلىي يەكۈنىگە ئېتىۋار بىلەن قارىدى ۋە بىر ژىللىق تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەكلىپ قىلىش چاقىرىقنامىسى ئەۋەتتى. چاقىرىق نامىدا بىر ژىللىق تەتقىقات خىراجىتى ئۈچۈن 1500 ئامېرىكا دوللىرى تولەش ئەسكەرتىلگەنىدى. سالاھىدىن چاقىرىقنامىنى مەكتەپ رەھبەرلىكىگە بەردى. بۇ چاغدا ئۇ 58 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغانىدى، مەكتەپ ئۇنىڭغا «يېشىڭ ئوتۇپ كېتىپتۇ، تەتقىقات خىراجىتىنى ئوزەڭ تولەيسەن، بىز ماناشىڭ بىلەن مۇكاپات پۇلۇڭنى تولەپ بېرەمىز، ئەندىكى تاللاش ئوزەڭدە» دېگەن پىكىرنى بىلدۈردى. ئۇ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا يولۇقتى، ھەممىسىنىڭ پىكىرى مەكتەپنىڭكىگە ئوخشاش بولۇپ چىقتى. تەتقىقات ئورنىغا رەسمىيەت بېجىرىش خىراجىتىنى قوشقاندا ئەڭ ئاز دېگەندە 20 مىڭ ژۈەن ئەتراپىدا پۇل بولۇشى كېرەك. ئامما ئۇنىڭ قولىدا بۇنچىلىك پۇل يوق ئىدى. زامان ئۆركىشى پەنگە ژۈرۈش قىلىش يولى قايتا ئېچىلغاندا، ئۇنىڭ چاچلىرىغا ئاق سانچىلغانىدى. ئۇ ۋاقىتنى ئەدىرلەشتى، ۋاقىتتىن پايدىلىنىشنى بىلىدىغان، روھلۇق، چىچەن، زىرەك ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇنىڭ كېچىكىدىن يېتىلدۈرگەن بۇ مۆجىزىي كېيىنكى چاغلاردا بىلدۈرگەندە ئەجايىپ دۇردانىلارنى سۈزۈپ چىقىرىشقا رول ئوينىدى. ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا باش چوكۇرۈپ ئىشلەپ ۋە جاپالىق تەجرىبە قىلىپ، خىمىيە كەسپىگە ئائىت كىتاپلارنى يېزىشقا كىرىشتى. ئۇ يازغان «خىمىيە شۇغۇللىنىش» «1979 — ژىلى»، «خىمىيە ئاساسىي ھېساپلىرى» ناملىق كىتاپ 1985 — ژىلى نەشر قىلىنىپ، كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. 1984 — ژىلى ئۇنىڭ «خىمىيە تەجرىبىلىرى» ناملىق 394 بەتلىك كىتابى نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ بۇ كىتاۋى تەبىئىي پەن ساھەسىدىكى مۇھىم بىر بوشلۇقنى تولدۇردى، دەپ قارىلىپ، 1986 — ژىلى قايتا نەشر قىلىندى. بۇ كىتاپلارنى يېزىش جەريانىدا توپلىغان تەجرىبە ۋە بىلىملىرىگە ئاساسەن تەتقىقاتنى ئېخمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، «تۆرىدىلىنىش ۋە ئوكسىدىلىنىش رېئاكسىيىسى ھەققىدە»، «ئىككىنچى ئايرىش ھەققىدە» قاتارلىق تەتقىقات خاراكتېرلىك ئىلمىي ماقالىلارنى ئېلان قىلدى. ئۇ بۇ نەتىجىلىرى بىلەن 1984 — ژىلى ش ئۇ ئار بويىچە «مۇئەۋۋەر كەسپىي تېخنىكا خىزمەتچىسى» بولۇپ باھالاندى.

ئۇنىڭ ئۆزبەكىستانغا قىلغان بۇ قېتىمقى سەپىرى ئۆزبەكىستانغا بىرىنچى قېتىم سەپەر قىلغاندا پەيدا بولغان ئىستېكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى، بىر ئومۇر ئەجىر سىڭدۈرۈپ، بېيىتقان بىلىم غەزىنىسىدىن جەۋھەر سۈزۈشنى مەخسەت قىلغان ھاياتىدىكى ئەڭ ئەھمىيەتلىك سەپەر ئىدى.

ئۇ 10 مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل سەرىپ قىلىپ، ئۆرۈمچى، بېجىندىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تامغىسى بېسىلغان رەسمىيەتنى تولۇق بېجىردى. ئۆزبەكىستان پەن تەرەققىيات ئىلمىي تەتقىقات ئورنىغا 12 مىڭ يۈەنگە 1500 ئامېرىكا دوللىرى تېگىشىپ، تەتقىقات خىراجىتى ئۈچۈن تولىدى. بۇ بىر ئومۇر ژۈرەك قېنىنى سىڭدۈرۈپ، سويۈپ ئىشلىگەن كەسپى، نەتىجە چىقىرىشقا كوزى يەتكەن تەتقىقات ئېمىسى ئۈچۈن ئىدى. راست، ئۇ ئېغىر بەدەل تولىدى. ئامما مۇرادىغا يەتتى. ژۈرىكىدە ھەسرەت دېغى قالغان بىلەن پۇشايمان قالمىدى.

سالاھىدىن نەتىجە قازاندى

سالاھىدىن پەخىردىن ھەممە رەسمىيەتنى ئوتەپ، 1995 — ژىلى 20 — ئاۋغۇست كۈنى ئۆزبەكىستانغا قاراپ يولغا چىقتى. ئەتىسىلا ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى پەن تەرەققىيات ئىلمىي تەتقىقات ئورنىغا يېتىپ باردى. ۋاقىتنىڭ قىسقىلىغى، نەتىجە قازىنىشنىڭ قىيىنلىغى سالاھىدىنغا مەلۇم ئىدى. ئۇ ئىشتا تەشەببۇسكار بولۇپ، ئوزى ئۇزۇندىن بېرى باش قاتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئورگانىك كاتالىزاتور، پولىمېر — سىنتېز ھەققىدىكى تەتقىقاتنى قولىغا ئېلىپ، باش چوكۇرۇپ كىرىشتى. ئۇ ئېماتاللاشتا كونكرېت قىلىپ، پىليونكا (كىنو، فوتو ئاپپارات، ئۇلترائاۋۇ، سىنالغۇ، رېنتگېن ئاپپاراتى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان لېنتىلار) سۈپىتىنى ژۇقۇرى كوتۇرۇشنى ئۇتتى. پىليونكا خىمىيەلىك رېئاكسىيەدە قانچە ژۇقۇرى ھارارەتتىن ئىلىنسا، سۈپىتى شۇنچە ياخشى بولىدۇ. ئامما ھازىر خىمىيەلىك رېئاكسىيەدە پىليونكىنىڭ ژۇقۇرى ھارارەتكە چىدامىلىقلىغىنى سېلسىيە 210 گرادۇس بىلەنلا چەكلىنەتتى. ھارارەت ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتسە، پىليونكا قارىيىپ كېتەتتى. سالاھىدىن پەخىردىن ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، سوتكىسىغا 100 قېتىملىق تەجرىبە قىلىش، ئىنچىكە ھېساپلاش ۋە ئانالىز قىلىش ئارقىلىق پىليونكىنىڭ سېلسىيە 210 گرادۇسلۇق ھالەتتىن ئاشقاندا قارىيىپ كېتىشىنىڭ تۈپ سەۋەبىنى نەزەرىيە جەھەتتىن ئېنىقلاپ چىقتى. تەتقىقاتچىلار «يېشى ئوتۇپ كەتكەن» بۇ مۇتەخەسسىسنىڭ چىدامىلىقلىغى، ئىرادىسى ۋە تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىغا بولغان قايىللىغىنى ئىپادىلەپ ئۇنى ئۇچراتقاندا «ئوزبېكنىڭ كوپرەك ئاسراڭ» دەپ، مەمنۇنلۇق بىلەن باشلىگىشتىپ قوياتتى. ئۇ بىرىنچى قەدەمنى مۇۋاپپىقىيەتلىك باستى. ئەندىكى كەپ، قارايتىشنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى كىسلاتانىڭ خۇسۇسىيىتىنى يوقىتىش ئىدى: بۇ تەتقىقاتچىدىن خىمىيەلىك ماددىلارنىڭ خۇسۇسىيىتىنى پىششىق بىلىشنى، تەجرىبە ئۇسكىنىلىرى ئالدىدا ئېخمۇ قادىلىپ ئولتۇرۇشنى تەلەپ قىلاتتى. سالاھىدىن ئۇزۇن ژىل باش قاتۇرۇپ تەتقىق قىلغان كاتالىزاتورلارنىڭ مەنپىي جەھەتتىكى رولىدىن پايدىلىنىپ، كىسلاتانىڭ قارايتقۇچى خۇسۇسىيىتىنى مۇۋاپپىقىيەتلىك يوقاتتى. ئۇ پولىمېردىن ئىلىنغان ئاتسېت پىليونكىنىڭ چىدامىلىقلىغىنى سېلسىيە 270 گرادۇسلۇق ھارارەتكە يەتكۈزدى. ئۇنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىكى قىياسى ئەندى پۈتۈنلەي ئۇنۇم بەردى ۋە ئەمەلىيەتكە ئايلاندى.

سالاھىدىن پەخىردىن بۇ نەتىجىنى 1995 — ژىلى 17 — نويابىر كۈنى ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى پەن تەرەققىيات ئىلمىي تەتقىقات ئورنىدا ياراتتى. ئۇنىڭ تەتقىقات جەھەتتىكى بۇ يېڭى نەتىجىسى خىمىيە ئالىملىرىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. 1995 — ژىلى 11 — نويابىرنىڭ 21 — 26 — كۈنلىرىدە ئۆزبەكىستان پايتەختى تاشكەنتتە ئېچىلغان دۇنيا خىمىيە ئالىملىرىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش، باھالاش ژىغىنى سالاھىدىننى پىليونكا سۈپىتىنى ژۇقۇرى كوتىرىش تەتقىقات نەتىجىسىنىڭ ياراتقۇچىسى سۈپىتىدە تەكلىپ قىلدى. ژىغىن 22 قەۋەتلىك ھوكۇمەت بىناسىنىڭ ھەيۋەتلىك ژىغىن زالىدا ئوتكۈزۈلدى. ئىلى پىداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ «بىلىمى كونىراپ يېشى ئوتۇپ كەتكەن» ئاددىي ئوقۇتقۇچىسى سالاھىدىن پەخىردىن ئامېرىكا، ياپونىيە، گېرمانىيە، كانادا، ئىسرائىل، ئىتالىيە قاتارلىق دولەتلەردىن كەلگەن 103 نەپەر خىمىيە ئالىمى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. سالاھىدىننىڭ نەتىجىسى ئالاھىدە يېڭىلىق قىممىتىگە ئىگە ئىدى. ئۇ ژىغىن ئەھلى ئىچىدە ئالتىنچى بولۇپ مۇنبەرگە چىقىپ، پىليونكا سۈپىتىنى ژۇقۇرى كوتىرىش تەتقىقات نەتىجىسى توغرىسىدىكى ئىلمىي ماقالىسىنى ئوقىدى. بۇ ئۇستى بېشىدىكى كىيىم — كېچىكى، ئاتىغى بىلەن ئەمەس، ھەقىقىي ھالال ئىلمىي ئەمگىكى بىلەن چىقىدىغان ئەڭ ئىللا مۇنبەر ئىدى. سالاھىدىن ئىلمىي ماقالىسىنى توققۇز مىنۇتتا توگەتتى. (بىر ئادەمگە بېرىلگەن ۋاقىت 10 مىنۇت ئىدى) مىللىي ئۇسلۇپتا بېزەلگەن ھەشەمەتلىك ژىغىن زالىدا گۈلدۈراس ئالقىش ساداسى كوتىرىلدى، ئۆزبەكىستان جۇمھۇرىيىتى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكى ئۇنى چىڭ قۇچاقلىدى. سالاھىدىن ھاياجانلاندى، ئىچ — ئىچىدىن خۇش بولدى، خەلقىم، دولىتىم ئۈچۈن چوڭ ئىش قىلدىم، دەپ پەخىرلەندى. ئۇ ژىغىندا ئوقۇغان ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن «ئىلمىي ئەمگەك» ناملىق كىتاپنى باغرىغا باستى، كوزىگە سۈرتتى....

«ئىلى گېزىتىنىڭ» 1996 — ژىلقى 22 — سانىدىن مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن ئېلىندى.

قۇرئان كەرىم توغرىلىق غەرىپ مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ پىكىرلىرى

19 — ئەسىردىكى فرانسۇز شەرىق شۇناسى سىدىئو «ئەرەپلەرنىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «قۇرئان ھەر خىل ھور مەتكە لايىق كىتاپ، سەۋەۋى قۇرئان ئادەملەرگە ئاللانىڭ ھەق راستلىغىنى تونىتىدۇ. يارالغۇچىلارنىڭ ياراتقۇچىدىن ئېمىنى كۈتىدىغانلىغى ۋە بەندىلەرنىڭ ئاللاغا بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئوچۇق چۈشەندۈرىدۇ. جۇملىدىن، قۇرئان كىشىلەرنىڭ مىجەز — خۇلقى، فىلوسوفىيەلىك تەپەككۇر قىلىش جەھەتلىرىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، ئىزگۈلۈك بىلەن ياۋۇزلۇقلارنىڭ ھەقىقىي مەناسىنى كوپ ئەرسىگە باغلىنىشلىق قىلىپ قىسقا بايان قىلىپ بېرىدۇ. قۇرئاندىكى ئايەتلەر زامان تەلىۋىگە، دەۋىر ۋاقەلىرىگە قارىتا ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا ئاللادىن ۋەھىي قىلىنغان. بۇ ئارقىلىق ئەرەپلەر بىر خەلىق بولۇپ ئويۇشقان. ئۇلار ئوز — ئارا دۈشمەنلىشىشتىن قۇتۇلۇپ ئادالەتلىك ۋە باراۋەرلىك يوللىرىنى بىلىپ، باشقىلارغا ياخشىلىق، مەرتلىك كورسىتىپ كەچۈرۈمچانلىققا، چىدامىلىققا، ئېھتىياتچانلىققا ئۈگەنگەن. سەۋەۋى، قۇرئاندا ئادەملەرنى مانا شۇنداق ئۈگىتىشكە تولۇق ئاساس بار. قۇرئان ئېزىققۇچىلارنى توغرا يولغا باشلايدۇ. ئىنسانلارنى توغرا ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيەلەيدۇ.

مۇسۇلمانلارنى «بەدەۋىلەر» — دەيدىغانلار ئىنسانىي ھىس — تۇيغۇلاردىن مەھرۇم بولغانلاردۇر. ئۇلار ھەقىقەتتىن كوز ژۇمغۇچىلاردۇر، ئۇلار قۇرئاننىڭ ئەسىرلەر مابەينىدە يامانلىقلارغا قانداق قىلىپ يول بەرمەي كېلىۋاتقانلىغىنى چۈشەنگۈسى كەلمىگەنلەردۇر.

برىتانىيە ئىنسكلوپېدىيەسىدە قۇرئاننى مۇنداق دەپ چۈشەندۈرىدۇ:

«قۇرئاننىڭ ئايەتلىرى ھەر خىل مەزمۇندا بولۇپ، بەزىلىرى دىنىي خۇلۇق — مىجەزنى چۈشەندۈرسە، بەزىلىرى تەبىئەت ھادىسىلىرىنى بايان قىلىپ ئاللا تائالانىڭ مېھرىۋان ۋە سەپقەتلىكىنى، ئاللابىر ئاللادىن باشقا مەبۇدنىڭ يوقلىغىنى، چەكسىز قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش بىلەن مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ھەق پەيغەمبەرلىكىنى كورسىتىپ بېرىدۇ. جۇملىدىن، بۇتقا چوقۇنۇش، ياكى ئاللانىڭ ئوغلى دېگەن سۆيەت بىلەن ئەيساغا قۇللۇق قىلىش، ئىشىنىشكە ئوخشاش ھەركەتلەرگە قۇرئاندا قارشىلىق كورسىتىلگەن. دېمەك، قۇرئاننىڭ دۇنيادا ئەڭ كوپ ئوقۇلغان كىتاپ ئىكەنلىكى رەت قىلىپ بولمايدىغان ھەقىقەتتۇر.

1926 — ژىلى فرانسىيە مەدەنىي — ئاقارتىش ۋە تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ كورسەتمىسى بويىچە تەرجىمە قىلىنغان قۇرئاننىڭ كىرىش سوزىدە مۇنداق دېيىلگەن: «قۇرئان ھېچ شۇبھىسىز ئەڭ ئۇلۇق ياراتقۇچىنىڭ ئېتقاتلىرى، سەۋەۋى ئۇنىڭدا ئادەم بالىسىنىڭ ھايات كەچۈرۈشى ئۈچۈن زورۇر بولغان تەرتىپ قائىدىلەرنىڭ ھەممىسى ئېيتىلغان. ھەتتا قۇرئانغا شەك — شۇبھە كەلتۈرگۈچىلەرنىڭمۇ ئوزلىرى ئۇنى ئىقرار قىلغان. دۇنيا يۈزىدىكى ئۈچ يۈز مىللىيون (بۇسان ھازىر مىللىيارتتىن ئاشتى) مۇسۇلمانغا قۇرئاننىڭ بەرگەن تەسىر — تەربىيەسى ئەينە شۇنى ئىسپاتلايدۇ. بارلىق مىسسىئونېرلار بۇگۈنكى كۈنگىچە بىرەر مۇسۇلمان دېگۈچىنىڭ قۇرئانغا ئىشەنمەي ياكى ئۇنىڭدىن باش تارتقانلىغىنى ئىسپاتلايدىغان ھوججەت تاپالمىغان».

لوندوندا چىقىدىغان «يېقىن شەرىق» ژۇرنىلى «ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام توغرىلىق كوز قارىشىمىز مەيلى قانداق بولمىسۇن، ئەمما مۇئۇبىر ئەرسىنى ئىقرار قىلىشقا ھەقلىقمىز، قۇرئاننىڭ نازىل بولۇشى (ئاسماندىن چۈشۈشى) ۋە ئۇنىڭدا ئېيتىلغانلارنىڭ ئەجايىپ ھەيران قالارلىق ئىكەنلىگىدە»، دەپ يازغان ئىدى.

قۇرئاننىڭ دەسلەپكى تەرجىمىسىگە كىرىش سوزيازغان سىر ئېدۋارت روس: «1300 ژىللىق بوھرانچىلىق بىلەن ئاغدۇرۇش دەۋرىدە قۇرئان تۈركلەرنىڭ، ئىرانلىقلارنىڭ، ھىندىستانلىقلارنىڭ تورتتىن بىرىنىڭ ئەڭ مۇستەھكەم كىتابىغا (ئېتىقادىغا) ئايلانغان». شۇنىڭ بىلەن قۇرئان غەرىپنىڭ ھەر تەرىپىدە تەتقىق قىلىنىشقا باشلايدۇ. موشۇ جەرياندا خۇسۇسەن ئىلمىي جەھەتتە ۋاقىت، ئورۇنغا مۇناسىۋەتسىز ھالدا دۇنياۋى يېڭىلىقلارنىڭ ئېچىلىشىغا ئاساس بولارلىق تەرەپلىرىگە يول كورسىتىدۇ.

«تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 12 - ئىيۇن سانىدىن ئېلىندى.

مەن ئۆتكەن ئايدا ئىككىنىچى قېتىم تۇغۇلغان ئانا ۋەتىنىمدە ئۇرۇق - تۇققانلارنى كۆرۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. بۇ مەزگىلدە قىزىل خىتاي باسقۇنچىلىرى سۇنىي «ئەتۇر قويۇن» چىقىرىپ، ئۇيغۇرلار زېمىنىدا «كۇماتلىق ئۇنسۇرلىرىنى يوق قىلىش»، «بولگۇنچىلەرنى يوق قىلىش»، «قورشاپ يوق قىلىش»، «قوغلاپ تۇتۇپ يوقىتىش» قاتارلىق رەزىل سىياسىي ھەرىكەتلىرىنى ئۇمۇمىي يۈزلۈك كەڭ قانات يايدۇرغان ئىكەن. ئوغرى - يالغان ياكى قاتىلنى قوغلاپ تۇتۇپ يوقاتسا، ياخشى ئىشقۇ. ئامما «بۇزۇق ئۇنسۇر» باھانىسى بىلەن مىڭلىغان ۋەتەنپەرۋەر، مىرپەتپەرۋەر ئوغلانلار بىلەن دىنىي زاتلارنى بىر كېچىدىلا تۇتۇپ، تۇرمە - لاگېرلىرىدا ئۇرۇپ قىيناسا، سوتسىز - سوراقسىز ۋەللاپ زەي زىندانلىرىدا قىيناپ، ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلسا، ئۇنى ھاي دەيدىغان ئادەم بۇ ئالەمدە تېپىلمىسا، كىشىگە ئەلەم قىلمامدۇ؟! مەن ھەر كۈنى دېگۈدەك ياش باللارنى توپ - توپ قولغا ئېلىپ ئۈچ - تۆرت كۈن ئىچىدە بەزىلىرىنىڭ ئۆلۈكىنى، بەزىلىرىنىڭ بولسا ئېلىشىپ ساراڭ بولغان تىرىك مۇردىسىنى ئۆيى ئېگىسىگە تاشلاپ بەرگەنلىكىنىڭ شاھىدى بولدۇم. بالا - چاقىسىنىڭ جەسىدىنى قۇچاغلاپ ژىغلاپ، ھەسرەت ئاچچىقىدا سەۋدايى بولۇپ قالغانلارنىمۇ كۆردۈم. ئۇلارغا قاراپ، كۆزۈمگە ياش ئېلىپ، نېمە دېگەن زورلاۋانلىق بۇ! دەپ ھەسرەت - پۇغان چەكتىم.

ماي ئېيىنىڭ بېشىدا ئاۋتوبۇسقا ئولتۇرۇپ، قەشقەردىن غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتىم. مېنىڭ ئالدىمىدىكى ئورۇندۇقلاردا ئانا - بالا ئىككىسى ئولتۇرۇشتى. 25 ياشلار چامىسىدىكى ئۇ ژىگىت بىلەن يولنى قىسقارتىش مەخسىتىدە پاراڭلىشىپ ماڭدۇق. ئۇ ئانىسىنىڭ پۇتى ئاغرىغانلىقتا، غۇلجىنىڭ ئارشىڭغا داۋالاش ئۈچۈن يولغا چىقىشىپتۇ. بالا ئاتىسىدىن ژىتىم قالغاندىن كېيىن ئۇنىڭ كەمپىنى داۋالاشتۇرۇپ، دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. ئاشلىق بولۇپ قالغان ژىللىرى قوساق توق، جۇتچىلىق ژىللىرى بولسا غېرىۋانە ھايات كەچۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئەتراپقا ئازەك سېلىپ قارىغاندىن كېيىن كەمپىنى باشقا قىنغا بۇرىدى.

— ئاكا، — دېدى ئۇ كۆڭلىدىكى كەمپىنى يوشۇرماستىن، — كوشكە چۈشۈپ ئولىشىپ كەتكەندەك، ژىراقتىكى بۇ ئەزىز يۇرتىمىزمۇ كەلگۈندىلەر بېسىپ كەتتى. تاللا موشۇكىي ئۆي موشۇكىنى قوغلاپتۇ دېگەندەك، باسقۇنچى كەلگۈندىلەر، سۇ، ماكانىمىزنى ئىگەللەپ ئالغاندىن كېيىن كەپ قىلماق - تىلىمىزنى كېسىپ، ئاليىاق - كۆزىمىزنى ئويىدىغان بولۇۋالدى.

پاراڭ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ «ئۇھ» تارتىپ، بىر ھازا ئۇنچۇقماي ئولتاردى، ئۇنىڭ قاپ - قارا كۆزلىرىدىن غەزەپ - نەپرەت ئۇچقۇنلىرى يانغاندەك بىلىندى.

— ئاكا! — دېدى ئۇ مېنىڭدىن بىرەر ئىجازەت كۈتكەندەك قاراپ، — موشۇ 22 - ئاپرېل كۈنى سىرايلىخان باشلىق بىر توپ ياش باللارنى تۇيۇقسىز قولغا ئېلىپ «ئۇلار كۇنايىمىز نېمە؟» دەپ سورىسا، «سەن لەر بولگۇنچى، كۇماتلىق بۇزۇق ئۇنسۇرلەر» دەپ تۆھمەت يېپىپ، ئۇلارنى قىيىن - قىستاققا ئېلىپ ئازاپلىغان. ئارىدىن ئازغىنا ۋاقىت ئۆتۈپ «سىرايلىخان كۇناسىنى بويىنغا ئالماي، جاھىللىق قىلىپ، ئۆزىنى - ئۆزى ژىپ بىلەن بوغۇپ ئۆلتەردى!» دەپ ئۇنىڭ جەسىدىنى ئۆيىگە ئەكىلىپ تاشلاشقان. ئۆلۈكنى ژۇيۇشقا كىرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇنىڭ بارماقلىرىغا بىگىز سانجىغان، بەزى بارماقلىرى كېسىپ تاشلانغان. ئىككى تاپىنىغا دەزمال يېقىلغان، ئىككى چېكىسىنى قاتتىق قىسقانلىقتىن كۆزلىرى قىنىدىن چىقىپ كەتكەن. ئۇنى ژىيۇشقا كىرگەنلەر ئۆزلىرىنى باسالماي، ھوكىرەپ ژىغلاپ كەتكەن... ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇتۇلۇپ كەتكەنلەرمۇ تۇرمىدە ئەستىن ئېزىپ كېتىشكەن! بۇ ئەھۋال پۈتۈن تاغلىق ناھىيىسىگە تېز تارقىلىپ، خەلق قاتىللارغا قارشى نامايىش قىلماقچى بولۇشتى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان خىتاي فاشىستلىرى خەلقنى ئەق مەيداندا قىرىپ تاشلايدىغانلىقىنى دوق قىلدى. قورالسىز خەلق ئامالسىز قالغانلىقتىن، سىرايلىخاننىڭ مۇردىسىنى كۆتۈرۈپ، كوچا ئايلىنىپ، باسقۇنچىلارغا غەزىپىنى ئىزھار قىلىشتى. مونۇ زومىگەرلىكنى قاراڭ، خىتاي ساقچىلىرى شۇ كۈنى مەرھۇمنى يەرلىككە قاتناشقان 300 دىن كۆپرەك ئۇيغۇر بالىلىرىنى ئۇتقۇن قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى 15 ياشتىن 35 ياشقىچە...

يولدا ئېيتىشقان ھەمرايىم ئۇستىدىكى ئېغىر ژۈكنى ئېلىپ تاشلىغاندەك «ئۇھ!» دەپ ئۇلۇق كىچىك تىندى.

«شىكەر كول» بويىدا

قەشقەردىن چىقىپ، «شىكەر كولدە» بىراق توختىمىدۇق، ئۇززۇن يول يېسىپ، چوللەرنى كېزىپ كەلگەن ھەر قانداق ماشىنا بۇ يەردە بىر ئاز ۋاقىت توختىماي ئۆتمەيدۇ، بۇ چوڭ يول ئۇستىدىكى كول ياقىسىغا جايلاشقان ئۇتەڭدە ئۇيغۇر ئانامىلىرىنىڭ [illegible] پىش بۇرىغى يولاۋچىلارنىڭ ئىشتىھاسىنى ئېچىپ، ئۇزىگە چىللايدۇ. ئاۋتوبۇستىن چۈشۈپ، ئادەملەر كوكلى تارتقان ئاشخانىلارغا كىرىپ كېتىشتى. مەن بۇ ئۇتەڭدە تاماكا سېتىپ ئولتارغان بىر ژىگىتنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇر

دۇم. يولنىڭ ئىككى قاسنىغىدىكى دوكان - ئويلەرنىڭ بەزىلىرى قىڭغىيىپ، تاملىرى چاك كەتكەنلىككە كوزۇم چۈشتى. كۈيىدە يادىمغا كېلىپ، مەن ھېلىقى بالىدىن «يەر تەۋرىگەن جاي موشۇ ئوخشىمامدۇ؟» دەپ سورىدىم. ئۇ:

— دەل شۇ يەر موشۇ، بۇ يەردىن ئازىراق نېرىدا تۇرىدىغان يەزىۋاتىيەر قاتتىق تەۋرىدى. ھوكۇمەت مەلۇماتىدا ئۆلگەن ئادەم 27 نەپەر دەيدۇ، بىراق ئۇنىداق ئەمەس كوپ. ئۇنىڭ ئۇستىگە قول - پۇتىدىن ئايرىلغانلارمۇ ئۇرغۇن. پۈتۈن ئائىلە ئەزالىرى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئەيسا دېگەن مەرھۇم ئايالى ۋە بىر قانچە بالىسى بىلەن شېھىت بولدى. پەقەت خوشنىسىنىڭ ئۆيىدە كىنو كورۇپ ئولتارغان ياتىكۆل دېگەن بىر قىزىلا ساق قالدى. سۇر - سۇر قىلساق، مۇنداق ۋەيران بولۇپ كەتكەن ئائىلىلەر جىق.

— بىرسىنى كۈتۈۋاتامسىز نېمە؟ — دەپ سورىدىم.

— داۋامىنى كۈتۈۋاتىمەن، ئۇ [illegible] خوتەندىن كەلمەكچى ئىدى، كەلمىدى. بۈگۈن [illegible] ۋاقىت بولسىمۇ يەنە ھېچ خەۋەر يوق. — دېدى ئۇ.

بۇ كىچىدە سىز خوتەندىن [illegible]؟

مەن 1959 — 1962 — يىللىرى خوتەندە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلىگەن [illegible]

— ھە — ئە شۇنداق، سىز خوتەندە بولغانمۇ؟ — دېدى ئۇ.

— ئۇزۇن مۇددەت [illegible]

— ئۇ مۇسۇلمان بىلەن ئەمەس، ھالىڭنى ھېكىم يەيدۇ. [illegible] ماي، بىكاردىن تاياق يەپ، يۈرتتىن سەرگەردان بول

سەپەرنامە

گۇناسىز «گۇناھكارلار»نىڭ ئېچىنىشلىق قىسمىتى

بىزنىڭ ئويلىرىمىزدە داپ چېكىشنىڭ سەرتىدا [illegible]

[illegible]

ئۇ كېيىنكى ئاخىرىنى ئېيتالماي، لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ پۇللار نەگە كېتەتتى، ئىچكىرىدىن چىققان كەلگىندىلەرنى تارىم بويىدا ئورۇنلاشتۇرۇپ، يىلتىز تارتقۇزۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدۇ...

دىنىي «ئەركىنلىك»

ھەر قانداق ئادەمنىڭ كەسىپكە مۇناسىپ ئۇستازى بولىدۇ. ھەر قانداق ئۇستاز ئوز شاگىرتىنى بىرياراملىق ئادەم قىلىپ يېتىلدۈرۈشكە تىرىشىدۇ. دىنىي زاتلار بولسا كىشىلەرنى ئىمان، ئېتىقاتلىق، مېھرى - شەپقەتلىك قىلىپ تەربىيلەشكە بار بىلىم ۋە پاراسىتىنى سەرپ قىلىدۇ.

ھازىرقى خىتاينىڭ ئاساسىي قانۇنىدا مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئەركىنلىكى ھوقۇقى ئەكتىلەنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە موشۇ كۆزلەردە دىنىي زاتلار ئەقىپلەنمەكتە. خىتاي ئەمەلدارلىرى قۇزۇلۇق — شۇملۇق يولى بىلەن نادانلارنى ئالدىماقتا، سەل كوزى ئۇچۇقلارنى بولسا ھەر خىل يوللار بىلەن قىلتاققا چۈشۈرۈپ، سوتسىز تۇرمىلەردە، ئاۋاختىلارغا قاماپ ئۇتماقتا. ماڭا تونۇش بىلىشلەرنىڭ ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا، ھەتتا مەسچىت - مەدرىسلەرگىمۇ بۇرنىنى تىققان باسقۇنچى خۇنسلار ئۇزلىرىنىڭ ئۇگىنىشكە سۇ قۇيىدىغان كىشىلەرنى تاللاپ، مەسچىتلەرنى، يۇرت - جامائەتنى باشقۇرۇشقا قويماقتا. مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇزلىرى خالىغان ئىمان - ئېتىقاتلىق، پاك ئادەملەرنى ئىمامەتچىلىككە قويۇش ئەركىمۇ يوق. مەن سوزۇمگە دەلىل قىلىپ، مونۇ بىر فاكتنى كەلتۇرەي.

قەشقەردىكى بۇرۇنقى سوۋېت كونسۇلخانىسى ھازىر چەت ئەللىكلەر ئۈچۈن مېھمانخانا. مېھمانخانىنىڭ دوخمۇشىدا ئادەم ئېلىپ ژۈرۈپ، قارا قۇمچاق بىر ژىگىتنىڭ ژىر [illegible] غا كوز تىكىپ، بىر نەرسىنى تەقەززالىق بىلەن كۇتۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدىم. مەن بىر چاغدا ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، قېرىنداش، دەپ قول بەردىم. ئۇمۇ دەرھال: ۋائەلەيكۇم ئەسسالام!» دەپ سالىمىنى ئىلىك ئالدى.

دۇم. قارىلىق ئۇقۇشنى ئۇگەتكەنمەن. يۇرتۇمدا ژۈرگەن چاغدا، ھەر قانداق يەردە ناماز ئوقۇش توغرا كېلىپ قالسا، مېنىڭ ئىماملىق قىلىپ بىرىشمنى جامائەت تەلەپ قىلىشىدۇ. مەن ئىماملىق قىرائىتىنى ئۇگەنگەندە، كىشىلەر مەسچىتكە كوپ ژىغىلىپ، كوڭۈل قويۇپ تىڭشايدۇ. كېيىنرەك ياشلارغا دىنىي بىلىم بېرىش ئىشىنىمۇ قوشۇمچە ئوتەپ ژۈرەتتىم. بىر كۈنى تالىپلار تەلىم ئېلىۋاتقان بىر چاغدا، ساقچىلار تۇيۇقسىز باستۇرۇپ كىرىپ، 24 بالىنى ئۇتقۇن قىلىپ ئېلىپ كەتتى. مېنى بولسا سەن ئۇلارنىڭ يولباشچىسى دەپ قولۇمنى باغلاپ تۇرمىگە تاشلىدى. بۇ ۋەقە ئۇتكەن ژىلى يازدا بولغان ئىدى. باسقۇنچىلارنىڭ نەزىرىدىن بىزنىڭ دىنىي ئۇقۇشىمىز ھوكۇمەتكە قارشى بۇزغۇنچىلىق تەتۇر ھەرىكەت دەپ باھالىنىپ، مېنى 3 ژىل تۇرمە جازاسىغا كەستى، شاگىرتلىرىمنىمۇ بىر، ئىككى ژىلدىن كېسىپ، قەشقەرنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۇزگەرتىش تۇرمىسىگە پالىدى. تۇرمە ئازاۋى — كور ئازاۋىدىن بەتەر ئىكەن، مەن ئاغرىقچان بولۇپ قالدىم. مېنى بىكاردىن — بىكار سوتلىغانلار، مېنى ئاغرىقخانىدا داۋالىتىشقا مەجبۇر بولدى. ھازىر بىشىمدا قادىلىپ تۇرغان ساتچىمۇ يوق، ئۇنداق بولغىنى مېنىڭ ھېچ بىر گۇناھسىز ئادەملىكىمنى ئۇلارمۇ بىلىدۇ. چۈنكى ئاتا - ئانام مېنى ھالال نان بېرىپ، راستچىل قىلىپ ئۇستۇرگەن. شۇ سەۋەپتىن مەن ھەقىقىي بىر ئۇيغۇر پەرزەندى بولۇشۇم سۇيىتى بىلەن خىتايلار ئالدىدا ھېچ بىر گۇناھلىق يامان ئىش - ھەرىكەت قىلمىغانلىقىمنى بۇ بىر ھەقىقەتتۇر. مېنى بىكاردىن - بىكار تۇرمىگە سولىغانلارنىڭ ئۇزلىرى جىنايەتچى ئىكەنلىكى ھەممىگە مەلۇم! ئەگەر مەن ھەقىقەتەنمۇ جىنايەتچى بولسام، سىز بىلەن مۇنداق پاراڭلىشىپ، بۇ يەردە تۇرماس ئىدىم...

مەن ئۇنىڭ ژۇرىكىدىن قايناپ چىققان سوزلىرىنى ئاڭلاپ، خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ مۇنداق قەبىھ

ئەپتى — بەشرىسى ھازىر ئالەمگە ئايان بولىۋاتىدۇ. ئاممابىز دىكى ئىنتىپاقسىزلىقنىڭ كاسابىتىدىن دەردىمىز دۇنياسەھنىسىگە چىقىپ، دادىمىزغا يەتمەيۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا ساختا ۋەتەنپەرۋەرلىك تونىغا ئورىنىۋالغان، ھەر قەدەمدە ئەل ئارىسىغا بولگۈنچىلىك ئۇرۇغىنى سېپىپ بىرلىك، ئىتتىپاقنى بۇزۇۋاتقان مىللىي مۇرتەتلەر ئەيىبلىك. خەلق ئۇلارنىمۇ بىلىپ قالدى... ئۇلاردىن جاۋاپ ئالىدىغان كۈنلەرمۇ ژىراق ئەمەس. بىز شۇلارغا ئالدىنىپ - قايمۇقۇپ ژۈرگەچكە، ھەممىزنىڭ دەرت - ھەسرىتىمىز بىر يەردىن كۆچۈلۈك چىقماي، ئۇ يەر، بۇ يەردىن بولۇۋاتىپ، ھالىمىز چىققاشىغا، ئۇ بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا يېتىپ بارالمايىۋاتىدۇ، دېگەن ئاچچىق پىكىرلەرنى خىيالىمدىن كەچۈردۇم.

مەن ھېلىقى گۇناھسىز «گۇناھكارنىڭ» قىلغان قىرائىتى يېزىلغان بىر ساتلىق لېنتىنى خاتىرە ئۈچۈن ئېلىپ چىققان ئىدىم. ئۇنىڭ دەرت - ئەھۋالىنى تونۇش - بىلىشلىرىمگە ئېيتىپ بەرمەي چىدالمىدىم. شۇنداق كۆزلەرنىڭ بىرىدە چەت ئەلدىن ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالىپتېكىن ئالمۇتىغا كېلىپ قالدى. مەن ئۇنى ئىزدەپ - سوراپ ئاران تاپتىم. ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، يېقىندا كۆرگەن پاجىئەلەرنى سوزلەپ بەردىم. سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا:

— دادىڭىز رەھمەتلىك قىلىپ ئۈلگىرەلمىگەن ئۇرغۇن ئىشلار بار. سىزنىڭ ئۇنى داۋاملاشتۇرۇشىڭىز پەرزەنتلىك بورچىڭىز، ئەلۋەتتە. ۋەتەن داۋاسىنى خەلق ئارا سەھنىگە ئېلىپ چىقىشىمىز كېرەك. دۇنيا خەلقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشمەي تۇرۇپ، خىتاي باسقۇنچىلىرىدىن قۇتۇلالمايمىز. بۇنىڭ ئۈچۈن سىز دۇنياغا ئۇيغۇرلارنىڭ دەرت - ئەھۋالىنى - ۋەتەن دەۋاسىنى يەتكۈزسىڭىز دەپ ئۇنىڭ قولىنى قاتتىق قىستىم. ئۇنىڭغا ھېلىقى لېنتىنى سوغا قىلدىم. ئۇ مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى زەڭ قويۇپ تىڭشاپ، خاتىرە دەپتىرىگە يېزىۋالدى.

مەن شۇ سوھبەتتە سوزۇمگە دەلىل قىلىپ، ھېيتكار مەسچىدى ئالدىدا كورگەن مونۇ فاكتنىمۇ قوشۇپ قويدۇم: بىيىل قۇربان ھېيتتا يۈز مىڭغا يېقىن ئادەم ژىغىلىپ، خۇداغا ئىبادەت قىلىپ، ھېيت نامىزىنى ئۇتكەن ھېيتكار مەسچىتىنىڭ يېنىغا ئاق كوكۇل خەلقىمىزگە ئىشەنمىگەن قارا نىيەت باسقۇنچىلار ھەممە ياق ئۈچۈن كورۇنۇپ تۇرىدىغان ئېگىز ۋە ئەينەكلىك كۆزەت بولمىسى قۇرۇشقان. ئۇنىڭ ئىچىگە تېز خەۋەر قىلىش ئەسۋاپ — ئۈسكۈنلىرى ئورنىتىلغان بولۇپ، كېچە — كۈندۈز ساقچىلار ئۇ يەردىن ئۇززۇلمەي، ھەر بىر ئۇتكەن — كەچكەن ئادەمنى كۆزۈتۈپ تۇرىشىدۇ. دايىما ناخشا — ئاۋا ياڭراپ، ئويۇن — كۈلكە بولۇپ تۇرىدىغان ئاۋات ھېيتكار مەيدانى كورۇستانلىقتەك جىم — جىت بولۇپ قالغان. دېمەك، خەلقىمىزنىڭ بىر دەم — يېرىم دەم ئويناپ — كۈلۈشكىمۇ چەك قويۇلغان، دەرتلىك ناخشا ئېيتىپ، يۈرەكتىن چىقىش ئەركىنلىكىدىنمۇ مەھرۇم قىلىنغان. ھېيتكارغا كېلىپ ئۇتىشىدىغان ھەر بىر كوچىنىڭ ئاغزىغا ساقچى ماشىنىلىرى كۆزەتكە قويۇلۇپ، ئۇزلىرى لايىق كورگەن ئابدۇرېشىت قاراجىم ياكى ئارزۇ خىنا جىملارنىڭ نامازنى باشقۇرۇشقا يول قويۇلغان، باشقا ھېچ كىمنىڭ ئىمام ياكى مەزىنلىك قىلىشىغا ھەققى يوق. ئادەملەرنىڭ تويلىنىپ تۇرۇشىغا، ۋەزى — نەسىھەت قىلىشىغا، مىللىي ئويۇنلىرىنى ئويناپ كوكۇل ئېچىشىغا ھەرگىزمۇ يول قويۇلمايدۇ. مانا 21 - ئەسىر بوسۇغىسىدا تۇرغان ۋە ئۇزىنى ئىنسان ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىدىغان كوممۇنىستىك ئەل دەپ دۇنياغا جار سالىدىغان خىتايدىكى ھەقىقىي ئەھۋال!

ئەخمەت ھەسەن.
ئالمۇتا — قەشقەر — ئالمۇتا.

سۈرەتتە: قەشقەر شەھىرىدىكى ھېيتكا مەسچىتىنىڭ ئالدى كۆرۈنۈشى.

تارىخ سەھىپىلىرىدىن

«تارانچى» ئاتالغۇسىنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە

مانجۇر - خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ كېنىرالى جاۋ-خۇي باشلىغان قىرىق - ئەللىك مىڭ قوراللىق چېرىك-لەر 1757 ۋە 1759 - يىللىرى مۇقەددەس زېمىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننى ھېچ بىر باھانە سەۋەپسىز تۇيۇق-سىز بېسىۋالدى. 1760 - يىلى چەنلۇڭ خان ئۇي-غۇر ئېلىنى قانغا بوياپ ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمىنى جارىي قىلدى. بۇ كەڭ، بايلىقى مول زېمىننى ئۆز ئىل-كىدە تۇتۇپ تۇرۇش مەخسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، تەكرى تېغىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن خۇۋپىلىك ھېساپلاپ، خەلقىمىزنىڭ ۋەتەنپەر-ۋەرلىك كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن كۇمانلىق كىشىلەرنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ چىقتى.

دەسلەپ قەشقەر، كۇچار، ئاقسۇ، يەكەن، خوتەننىڭ شەھەر يېزىلىرىدىن ئالتە مىڭ، كېيىنرەك قۇمۇل، تۇر-پانلاردىن ئىككى مىڭ ئويلۇك ئۇيغۇر ئاھالىسىنى ئىلى تەۋەسىگە مەجبۇرى ھالدا كۆچۈرۈپ كەلدى. ئۇلار بۇ تەۋەدىكى ئۆز قېرىنداشلىرىغا قوشۇلدى.

مۇستەملىكچىلەرنىڭ بۇ كۆچۈرۈش ئۇسۇلى ئىككى نەرسىنى كۆزدە تۇتتى.

1. ئۇيغۇرلارنىڭ خىتاي - مانجۇر ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغىلاڭ كۆتىرىش خەۋپىنى يوقۇتۇش ئۈچ-ۈن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تەشكىلاتچى ۋەتەنپەرۋەرلىر-نى ئۇمۇمى سىھنەتكەش خەلقتىن ئايرىپ، خەلق-نىڭ ئىتتىپاقلىق كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش.

2. جۇڭغار يېرىدىكى (تەكرى تېغىنىڭ شىمالىي) مەنچىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە ئەسكەرلىرىنى ئوزۇق-تۈ-لۈك بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن يانچى (ئىشەنچى كۆ-چى) نىڭ كېرەك بولۇشى ئىدى. ئاھالىنى تەكرى تېغىنىڭ جەنۇبىدىن ئىلى تەۋەسىگە كۆچۈرۈش ئۈچ-ۈن ئەڭ يېقىن يول خان تەڭرىنىڭ شەرقىي تەرىپ-تىكى مۇز داۋان يولى بولۇپ، بۇ كۆك مۇز تاغنىڭ ئېگىزلىكى 6 - 7 مىڭ مېتىر، ئۇزۇنلىقى يۈز كىلومېتىر كېلەتتى. بۇ تاغنى ئېشىپ ئۆتۈش ناھايىتى قىيىن ئىدى. ھاۋارايى تېزلا ئۆزگىرىپ بوران چىقىپ، قارا تۇتەك باسقان بۇ تاغنى ئېشىۋاتقانلارنىڭ بەزىلىرى تې-يىلىپ مۇز غارلارغا چۈشۈپ كېتەتتى. كىشىلەر قۇر-ۋانلار بېرەتتى. شۇڭا بۇ ھەقتە مۇنداق قوشاق چىققان:

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
غېرىپ يولىنى باغلار.
غېرىپ ئۆلسە كىم يىغلار،
غېرىپقا - غېرىپ يىغلار.

ئىلى تەۋەسىگە كۆچۈرۈلگەن كۆچمەنلەر دەسلەپ ھازىرقى غۇلجا شەھىرىدىن 12 كىلومېتىر شەرىقتىكى «قوتانتام» دېگەن جايغا جايلاشقان كېيىنرەك ئۇلار يۈز - يۈزگە بولۇنۇپ، ئون ئۈچ ئۇستەڭنى بويلاپ ئورۇنلىشىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قاتار - قاتار يېڭى - يېڭى يېزىلار پەيدا بولىدۇ. بۇ ئۇيغۇر كۆچمەنلىرى كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن دېھقانچىلىق ئىشلىرى بى-لەن ئەستايىدىل كىرىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن جۇڭغار قالماقلىرى ئۇلارنى «تاران» دەپ ئاتايدۇ. تاران دېگەن سۆز قالماق تىلىدا «بۇغداي» دېگەن سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ كەسپىنى دېھقانچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى. «چى» قوشۇمچىسىنى ئۇيغۇرلار ئۆزلىرى قوشۇۋالغان. شۇنىڭ بىلەن ئىلى تەۋەسىگە كۆچۈپ چىققان ئۇيغۇرلارغا «تارانچى» دېگەن نام سىڭىپ قالغان.

تارانچى دېگەن سۆز - ئۈچ تۈرلۈك ئۇقۇمدا ئىزۇر كۆ-زۈلۈشىمۇ مۇمكىن: 1. تارانچى - بۇغدايچى، 2. تارانچى - دېھقانچى، 3. تارانچى - يانچى.

ئۇيغۇر نامى - شان - شەرەپلىك مۇقەددەس نام نىشانىمىزدۇر. ئۇيغۇر ئاتالمىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە مەنىسى توغرىسىدا تارىخى كىتاپلاردا مۇنداق خىل-مۇ خىل قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئۇيغۇر سۆزى تۈركىي تىلىدا ئۇيۇشماق، ياردەملەشمەك دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. خىتاي مۇستەملىكچىلىرى غەرەزلىك نىيەتتە بىر ئۇيغۇرنى ئىككىگە بولۇپ كۆرسەتكەن چاغلىرىمۇ بولدى. بىزنى قۇللۇق ئاسارىتىنىڭ ئىپادىسى بولغان «تارانچى» نامى بىلەن ئاتاشنىڭ تارىخى كېلىپ چىقىشى ئەنە شۇنىڭدىن ئىبارەتتۇر. شۇندىن بېرى كۆچمەن ئۇيغۇر ئائىلىلىرى خىتاي مۇستەبىتلىرىنىڭ يانچى (ياردەمچى، ئەمگەكچى كۆچى) تارانچىسى (دېھقانچىسى) بولۇپ قۇل ھېساۋىدا ئايرىم بىر شارائىتتا ھايات كەچۈرۈپ كەلگەن.

كىشىنى ۋىژدان ئازاۋىغا سالىدىغان ئېچىنىشلىق يېرى شۇكى، ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان نادان مۇتەئەسسىپلەر تا ھازىرغىچە شۇ نامنى كۆتىرىپ سەن تارانچى، سەن قاشقالىق - دېگەن ئىبارىنى تىلغا ئېلىپ يۈرىشىدۇ. بۇ كەچۈرۈپ بولمايدىغان نادانلىق ياكى ئەكسىيەتچىلىكتۇر.

لاۋزا تاۋۇزنىڭ ئۇرۇقى كۆپ بولغىنىدەك، ھازىرقى شارائىتتا مىللىي مۇرتەدلەر، تارىخىمىزنى توغرا تەھلىل قىلالمايدىغان ئاغمىچى سەپساتا سۆزمەنلەر كوناكەسىپنى قوللىنىپ، ھەر يەردە خەلقنىڭ ئالدىغا چۈشۈۋېلىپ، ئۆزىنى داملاپ، بولگۇنچىلىك سېپىلىپ يۈرۈيدۇ. مۇنداقلارغا يول قويماسلىق ھەققىي ۋەتەنپەرۋەر، ۋىژدانلىق - ئىنسان ئېيتقانلىق كىشىلەرنىڭ مۇقەددەس بورچىمىزدۇر.

تومەرجان ھاجىم ئابدۇسەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

يۇسۇپ ئىلياس

ئېغىر تىنىقلار

(رومانىدىن پارچە)

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

بۇگۈن بامدات نامىزىنى ياقۇپ خوجا بىلەن يۇ-سۇپخوجا خۇش كەيپىيات ھاكىم ۋە ئىككى بىكاۋۇل بو-لۇپ بەش كىشىلا ئوقۇدى. قالغانلىرى ئاخشام كەچ ياتاقلىرىغا كېتىپ ئىچكى كېچىدە ئۇلار ھارغىن ئۇي-قۇ ئۈگىلىرىنى بوشىتىۋەتتىمۇ، بامدات نامىزىنى ئوقۇ-ماي ئەتىگەنلىك ئاشتىنى قىلالمايۋاتقانلىقى مەلۇم بولۇپ يې-تىشتى.

ياقۇپ خوجىلار خۇنتەيجىنىڭ ئوتتۇنچى ئۆيگە بويىچە، ساغانويان بىلەن يارۇقچى نويانلىڭ ھوزۇرىدا غايىپلىكتە ئۈچۈن تەييارلىنىپ تۇردى. ئوردا تەرەپتىن ئېيتىشنى بويرۇپ، دالدىدار دورغا كەلمىدە، ئەندى ئۈزۈنچى سىدىن خوشنىپ ئۆزىنى ئاققانغا غىزىپ كەلدى. ئۇلار ئاھلى بەگ، غوجاش بەگ ئىشەنچ ئاتاغ خوجا بار بەگلەرنى لامادورجى بىلەن سىپتەن نويانلارنىڭ كۆرۈشۈشلىگىنى ئېيتىپ، ئوردىغا ئېلىپ كەت-تى. بۇلارنى ئوردا نويانلىرىنىڭ ئۆزلىرىدىن بىلدۈر قوبۇل قىلىشقانلىقى ھەيران بولغان يۈسۈپ خوجا:

- بۇ نېمە ئىش؟ - دەپ سورىدى ياقۇپ خو-جىدىن.

- جۇڭغارلار ئۆزلىرىنى يولۋاس بىلەن شىرلارغا ئو-خشاتسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئوردىسى تۈلكىنىڭ ئۆڭكۈرىگە ئوخشايدۇ، ئۇكام، - دەپ جاۋاپ بەردى ئۇ. - تۈل-كە ئۆز ئۆڭكۈرىگە كىرىپ چىقىش ئۈچۈن نەچچە تو-شۇكلەرنى ياسايدۇ. بىرەر خەتەر يېقىن كەلسە بىر بول-سا، ئۆڭكۈرگە كىرگەن تۆشۈكتىن چىقماي، باشقا تۆ-شۇكتىن چىقىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىر تۆشۈ-كىنىڭ ئۆزىگە خاس مەخپىيسى بار.

خۇنتەيجى بىلەن ساغانويان قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ... (بۇ قىسىمدىكى سەپلەرنى توغرا ئوقۇغىلى بولمىدى)

- بەلكى ئۇ نويانلار، - دەپ ئۇز سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ياقۇپ خوجا، - بىز بىلەن كۆرۈشمەي تۇرۇپ ئۇلار ...

يۈسۈپ خوجا پىكىرلىنىپ قالدى.

ھەر ھالدا ئۇنداق گۇمان قىلىشقا ئاساس يوق-مەيلى، - دېدى ياقۇپ خوجا. - ئۇلارمۇ بىزگە ئوخ-شاش مۇسۇلمانلار غۇ. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزنىڭ «مۇسۇلمان - مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشى» دېگەن ھەدى-سىگە ئەمەل قىلماي، بۇلارغا (جۇڭغارلارغا) كۆز-قۇلاق بولماس.

ھەممىسى بىر دەقىقە شۈكلەڭدە بولۇپ قېلىشتى.

- سىلىنىڭ دېگەنلىرى توغرا، - دېدى بىر چاغدا موللا ئىبراھىم مەشھۇرى، - مەنمۇ شۇنداق ئويلاي-مەن.

لېكىن ھايات تەجرىبىلىرى شۇنى كۆرسەتتىكى، «ئالتۇننى كۆرسە پەرىشتە مۇ يولدىن ئازىدىكەن». بۇ-لار تالاي مەقاملاردا (دەرىجىلەردە) مەنسەپ، ئەمەل ۋە دۆلەت ئۈچۈن ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنىمۇ ئۇنتۇپ ئاتىسى بىلەن قايناشلىرىنىمۇ گۇمران قىلىشقان ئادەملەرنىڭ چىقىشى مۇقەررەر.

- ئەگەر ئۇنداق ئاكاس ئادەملەر بويىنى كۆرسەت-سە، ئۇنىڭكى توكۇ قالماقتەك تاغدىن ئۆلتىش لازىم-سىز قورقۇش كېرەك، - دېدى ياقۇپ خوجا.

- بىراق، ئۇكام، ئۇنداق ئادەملەرنى ئۇچرىقۇرغۇنمەي، دالدىسىدا يۈرۈپ تۇرقىلىدۇ دە! - دېدى ياقۇپ خوجا.

يۇسۇپ خوجا ئاكىسىغا جاۋاپ بېرىشكە ئەمسلىۋى-دى ئابدۇكېرىمبەگ:

- ئۇنداق ئادەملەر تادان تۈلكىدەك تۇمشۇغىدىن ئېلىنىدۇ، - دېدى.

- توغرى دېدىلە، ئەگەر ھەممە ئىشتا ھوشيار بول-ساق، ئۇنداق ئادەملەرنى ئۇكايلا بىلىپ ئالىمىز. - دېدى يۇسۇپ خوجا.

- بۇ باشقا گەپ، - ئۇنىڭ پىكىرىگە قوشۇلدى تەرجىمان. - «پادىشا ئۇيقىغا مايىل بولسا، تەختىنىڭ ئاستىغا چاشقان ئۇگا ياسايدۇ» دېگەن تەمسىل بار. شۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ ھوشيار ۋە سەگەك بولۇش لازىم.

شۇ چاغدا ئوردا تەرەپتىن يەنە دالدار دورغا ئېتىنى يورۇتۇپ كەلدى دە، ياقۇپ خوجا بىلەن يۇسۇپ خو-جىلارنى ساغانويانىڭ كۈتۈۋاتقانلىقىنى ئۇختۇردى. ئىككى بىكاۋۇل - ئابدۇللام بىلەن شاۋدۇن قارىغاي تۈۋىدىكى سالقىنغا باغلانغان ئاتلارنى يېتىلەپ كەل-گەندە ئېگەر توقۇشقا باشلىدى.

ياقۇپ خوجىلارنى باشلاپ ماڭغان دورغا قېلى-پلاشقان ئادەت بويىچە ئوردىغا بىرەر چاقىرىمدەك قالغاندا ئاتتىن چۈشتى ۋە خوجىلارنى ئەگەشتۈرۈپ، ئوردىغا بىر تۇتاش دېگىدەك تىكىلگەن چوڭ ئۆيگە باش-لاپ كىردى.

خۇنتەيجى چىۋان راپتاننىڭ دەۋرىدە ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلىھەتچىسى بولغان ساغانويانىي غالدىن سېرىنمۇ ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىپ ئالغان ئىدى. ئۇ جۇڭغارلار دەپ ئاتىلىدىغان تورت قەبىلىنىڭ (خۇر-شۇت، تورغاۋۇت، دوربۇت ۋە جوڭغار قەبىلىلىرىنىڭ) ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنى ياخشى بىلىدىغان، ئېچىلىق چاغلاردا ئۇلارنى ئىشت تالىشىغا سېلىپ، باشقا ئەل-لەرگە تەجاۋۇز قىلىدىغان چاغدا ئۆز ئارا بىرلىك - ئىتتىپاقنى مۇستەھكەملەشتە، خۇددى دانىكاردەك رول ئوينايدىغان ئادەم ئىدى. شۇنىڭدەك چىۋان راپتان ئولگەندە، موشۇ غالدان سېرىننىڭ تەختتە ئولتىرىشى ئۈچۈن كوپ كۈچ چىقارغان ئىدى.

موشۇنداق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن بولسا كېرەك، يېشى چوكىيىپ قالغان بۇ قېرى نويانىي غالدان سېرىنمۇ قولىدىن چىقارماي، كوپ ئىشلاردا ئۇنىڭغا مەسلى-ھەت سالاتتى ۋە جۇڭغار خانلىقىنىڭ كۆچىيىشىگە ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتقان دانىشمەن دەپ ھورمەت قىلاتتى. بىراق، سەكسەننىڭ ئۈستىگە چىقىپ، كۆچ-قۇۋۋىتى بىلەن ئەقىل - پاراسىتى كېمىيىشكە باشلىغان بۇ قېرى نويانغا بۇلتۇردىن بېرى ئانچە مەسئۇلىيەت ئەقىل - ئىدرەك تەلەپ قىلمايدىغان ئىشلارنى تاپ-شۇراتتى. ئەنە شۇنداق ئىشلارنىڭ بىرىسى تۈنۈگۈن باتۇرلارغا تارتۇق بېرىش مەراسىمىنى ئوتكۈزۈش ئال-دىدا خۇنتەيجى غالدان سېرىن ئوردىغا كىرگەن سا-غانويانغا «ئەتە ياقۇپ خوجىلارنىڭ ئۆز يۇرتىغا كېتى-شىگە رۇخسەت بېرىپ، كورۇگە ئەكەلگەن ئادەملىرى-نى قېرى خوجا (دانىيال خوجىنى دېمەكچى) تۇرغان قويىغا ئورۇنلاشتۇرغىن. ئەكەلگەن خىراجلىرى ئۈچۈن مېنىڭ نامىمدىن رەخمەت ئېيتقىن. يارۇقچى نويان ياقۇپ خوجىلارغا يېڭى ياسالغان دەستە كىلەردىن ۋېكىرمە دانە بەرسۇن. ئۇلارنى بىز تەرەپكە ئىش بى-لەن كېلىدىغان ئادەملىرىگە تارقاتسۇن. كۆزگە تار-تىپ كونا دەستەكلەرنى «ئىناۋەتسىز» دەپ پەرمان چىقىرىمەن» دەپ ئۇختۇرغان ئىدى.

خۇنتەيجىنىڭ بۇ گەپلىرى ئاخشام ئاز - تولا كې-يىپ بولغاچقىمۇ، ياكى خاتىرىسى ئاجىزلاپ قالغاچقى-مۇ ساغانويانىڭ ئېسىدىن چىقىپ قالغان ئىدى. بايا، بۇنىڭدىن يېرىم سائەتتەك ئىلگىرى غالدان سې-رىن «خوجىلارنى يولغا سالدىڭمۇ؟» دەپ سورىغان-دا، بىراقلا يادىغا كەلدى دە، ئوردا سىرتىدا ئىراۋۇللار بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغان دالدار دورغىنى ياقۇپ خو-جىلارنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتكەندى.

ساغانويان تۇرىدىغان ئويىنىڭ ئىشىكىدە نەيزە تۇتقان ئىككى ئىراۋۇل تۇراتتى. بۇلار كورۇنۇشتە قا-راۋۇللار بولسىمۇ، بىرى ساغانويانىڭ ژۇكو - ژىتىم ئىشلىرىنى، يەنە بىرىسى ئاشخانىغا ئاتلىق بېرىپ، تا-ماق، چاي ۋە قىمىز ئوخشاش نەرسىلەرنى توشاتتى.

ئۇ ياقۇپ خوجىلار كىرىپ كەلگەندە، ئويى تورىگە سېلىنغان قېلىن كورپىلەر ئۈستىدىكى بورە تېرى-سىدە ئولتىراتتى. ئىككى خوجا خۇددى خۇنتەيجىگە ھورمەت بىلدۈرگەندەك بېشىنى ئېگىپ، ئوڭ قولىنى كوكسىگە قويدى.

- بۇ ياققا كېلىپ ئولتىرىڭلار! - دېدى قېرىلىقى-غا قارىماي، قورغۇيىنىڭ كوزىدەك پالىلداپ تۇرغان ئوتكۈر كوزى بىلەن سول تەرەپكە سېلىنغان كورپىنى شەرەت قىلىپ، - ئاتاڭلار بىزگە سادىق ئادەم ئىدى. ئاتىنىڭ ئىزىنى تاي باسىدۇ، دېگەنىدەك، سىلەر ئاتاڭ-لارنىڭ ئىزىنى باسىڭلار، ئاتاڭلاردەك بىزگە سادىق، ۋۇكاش بولۇڭلار! - ئۇ كېپىنى شۇ يەردە توختىتىپ، بىر ئاز تۇردى دە:

بۇ ۋىكىت دانىيال خوجىنىڭ بايىن بولاقتىن تېپىۋالغان بالىسى ئەمەستۇ؟ - دەپ سورىدى.

- شۇنداق، - دېدى ياقۇپ خوجا.

- توۋۋا، بايا كورۇپلا كوڭلۇم تۇيغاندەك قىلىۋىدى، كوزۇڭ بىلەن قاڭشارىڭ ئاتاڭنىڭ ئوزىگىلا ئوخشاپتۇ. - ساغانويان بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرى ئوردا ئىچىدە ئولتارغان نويانو - زايانلار بىلەن قەشقەر يېرىدىن كەلگەن مەۋلان ھەزرەت باشلىق ئادەملەر ئارىسىدا ئالتە ياشلىق كىچىك بالىنىڭ ئوزىنى دانىيال خوجىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىغان ھالىتىنى كوز ئالدىغا كەلتۇردى بولغاي، - شۇ چاغدا ئولۇق ئەمىر چىمىز چىۋان راپتانمۇ كوزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتكەنىدى، - دەپ يۇسۇپ خوجىغا قارىدى دە:

- سەن بىزگە جىيەن بولسەن، بالام، ئاپاڭنىڭ ئەھۋالى قانداق، تېنى ساقمۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ يۇسۇپ خوجىنىڭ بەدەنلىرى چىمىرلاپ كەتتى. كوز ئالدىغا بويىن بولاقتىكى بالىدىن رەھىمسىزلىك قولىدا زۇر كەن ئېغىر ھاياتى كەلدى دە، بىر ھازا غەچچە تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى بايىقىغان يۇسۇپ خوجا: «كىچىك ئاتامنىڭ ئەھۋالى ياخشى، تېنى ساق» دەپ جاۋاپ بەردى.

- بىزگە ئەكەلگەن باللىرىڭلار بىلەن قېرىنداشلىرىڭلاردىن ۋايىم قىلماڭلار، - دېدى ساغانويان - خۇنتەيجى ئېيتقان گەپلەرنى يادىغا ئېلىپ، - ئۇلار قىشلىقى ئاتاڭلارنىڭ تار ئوتكەلدىكى ئويىدە، يازلىقى قويىدىكى ئويىدە تۇرىدۇ. بىر نەچچە يىلدىن كېيىن مونۇ ياقۇپ خوجىغا ئوخشاش بىزنىڭ تىلىمىزنى بىلىدىغان خانلاردىن بولىدۇ.

ئويگە يارۇقچى نويان كىرىپ كەلدى. بۇ ھەم ياشىنىپ قالغان، لېكىن ساغانويانىدىن بىر نەچچە ياش كىچىك بولغىنى ئۈچۈنمۇ چەبدەس ۋە ئېپتىك ئىدى.

- بۇ خوجىلارغا يېڭى دەستەكتىن ۋېكىرمە دانە ئەكىرىپ بېرىڭ - دېدى ساغانويان ئۇنىڭغا قاراپ. ئۇ دەرھال بۇرۇلۇپ ئويدىن چىقتى. - يەنە نېمە دەيمەن؟ دېگەن بويىچە تۇرۇپ قالدى ساغانويان دەيدىغان كېپىنى ئۇنتۇپ. ئاندىن «ئاتاڭلاردەك ژۇ-كاش ۋە بىزگە سادىق خانلاردىن بولۇڭلار» دېگەن گەپنى ئۇچىنچى قېتىم تەكرارلىدى ۋە:

- بۇگۇن كەچ بولۇپ قالدى دېمەي، سالقىندا قايتساڭلارمۇ بولىدۇ، - دېدى.

شۇ چاغدا كىچىكىنە ماتا خالتىغا سېلىنغان دەستەكلەرنى كوتىرىپ كىردى ۋە ھورمەت بىلەن ساغانويانغا سۇندى يارۇقچى نويان.

- مونۇ دەستەكلەرنى ئاكا - ئۇكا ئىككىڭلار بولۇ-شۇپ بىز ياققا كېلىدىغان ئادەملىرىڭلارغا بېرىڭلار. بۇرۇنقى دەستەكلەر كوزدىن تىلىتىپ ئىناۋەتسىز، - دېدى.

ياقۇپ خوجىلار قايتىشقا ئىرەدەت قىلىپ، ئورنىدىن تۇرماق بولىۋىدى، يارۇقچى نويان ساغانويانىڭ قۇلىغىغا بىر نېمىلەر دەپ پىچىرلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن:

- ھە، راستلا، - دېدى ساغانويان - ئۇلۇق ئەمىر چىمىز ئەكەلگەن خىراجىڭلار ئۈچۈن رەخمەت ئېيتتى، - دەپ توت تىنچى قېتىم «ئاتاڭلار ئوخشاش ژۇكاش ۋە سادىق بولۇڭلار» دېگەن سوزلىرىنى تەكرارلىدى، ئاندىن ياقۇپ خوجىلارنىڭ قايتىشىغا ئىجازەت بەردى.

يارقىن سىمالار

ئون ئىككى مۇقامنىڭ قامۇسى

ئون ئىككى مۇقام — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىكلىق، تارىخىي — مەدەنىي مىراسى، خەلق ياراتقان مۇزىكا بايلىقىنىڭ ئۆزۈن ئەسىرلىك قامۇسىدۇر. بۇ ھەقتە ئاتاقلىق ئۇيغۇر كومپوزىتورى ق. غوجامياروۋ مۇنداق دەپ تەرىپلىگەن: «مۇقاملار خەلق پروفېسسونال مۇزىكىسىنىڭ دۇردانىسى، ئۇنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر فىلوسوفىيەلىك ئويلارنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن. مۇقاملاردا شېئىرىيەتنىڭ ئەڭ يۈكسەك نەمۇنىلىرى روشەن ئىپادىسىنى تاپقان. ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئانا يۇرت، يار، نىگار، قىسقىسى، ئادەملەردىكى ئەڭ ئالىي خىسلەتلەرنى مۇقاملار ئۆز ئىچىگە سىڭدۈرۋالغان. ئۇ خەلقنىڭ ئەسىرلەر بويى تارتقان ئاھۇ — زارى بىلەن خۇشاللىق — شاتلىقىنىڭ كىمىسىدۇر».

قۇددۇس غوجامياروۋنىڭ ئۇيغۇر مۇقاملىرىغا بەرگەن بۇ تەتقىقات باھاسى ئۇنىڭ جاھان مۇزىكا مەدەنىيىتىدە تەڭدىشى يوق قىممەتلىك ئەسەر ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆزۈن ئەسىرلىك مۇزىكا تارىخىدا ئون ئىككى مۇقام ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ بەدىئىي ئىجادىيەت مەھسۇلى ئېغىزغا كۆچۈپ، خەلق ماھارىتى بىلەن ياسالغان چالغۇ ئەسۋاپلىرى ئارقىلىق تەدرىجىي رەۋىشتە تاكامۇللىشىپ بارغان. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئون ئىككى مۇقامنى خەلق ئەقىل — ئىدرىكىنىڭ پۈتمەس — تۈگىمەس غەزىنىسى دەيمىز. بۇ غەزىنىنى خەلق چالغۇچىلىرى، سازەندە، غەزەلخانلار، سەنئەتچى ھاپىزلار ۋە مۇقامچىلار بۈگۈنكى دەۋرىگىچە ساقلاپ قالغان. بۇ ئۆزۈن ئەسىرلىك مۇزىكا تارىخىدا مۇقامچىلارنىڭ پائالىيىتى ئۇنتۇلماس ۋە قىممەتلىك ئەمگەكتۇر.

مانا شۇ ئون ئىككى مۇقامنى بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە ساقلاپ قېلىشقا ئاساسىي ھۇل سالغان دەسلەپكى مەشھۇر مۇقامچىنىڭ بىرى ئاخۇنۇم كارۇشاك مۇھەممەت موللام ئەمەت باقى ئوغلىدۇر.

ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇنىڭ چالغۇچىلىرى بولغان مۇقامچىلارنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە مەتبۇئاتتا پىكىر ئېيتىش 20 — يىللاردىن كېيىن قولغا ئېلىنغان بولسىمۇ، ئەمما ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ تەرجىمە ھالى ۋە سەنئەتتىكى ئىجادىي يولىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان يازما ماتېرىيال بىزگىچە يېتىپ كەلگىنى يوق. پەقەت ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ شاگىرتلىرى بولغان تۇردى ئاخۇن تەۋەككۇل ئاخۇن ئوغلى (1881 — 1956)، روزى تەمبۇر ئەزىم ئوغلى (1890 — 1956)، ھاسان تەمبۇرچى ئاخۇن ئوغلى (1868 — 1944)، بارات تەمبۇر (1859 — 1931)، ئابدۇللا دۇمباق (1860 — 1930)، جامى ئاكا (1870 — 1941) ۋە باشقىلارنىڭ يازما خاتىرىلىرى ھەمدە 1915 — يىلى غۇلجا شەھىرىدە ئارتىست ھەم چالغۇچى قۇرۇۋان باشچىلىقىدا قۇرۇلغان ئۇيغۇر مۇزىكىلىق تىياتىرنىڭ قاتناشچىلىرى فوتوسى بېرىلگەن. ئىزاھات ۋە چۈشەنچىلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ ھاياتى، ئىجادى توغرىسىدا ئايرىم مەلۇماتقا ئىگە بولدۇق. مەزكۇر فوتوسۈرەتتە: «غۇلجىدا ئۇيغۇر ساز — ئاخشا بايلىقىنى تىكلىگۈچى مۇھەممەت ئەمەت باقى ئاخۇنۇم كارۇشاك» دەپ ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

ئىلى تەۋەسىگە تۇنجى قېتىم قەشقەردىن ئۇيغۇر مۇقاملىرىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ چىقىپ تارقاتقان جاپاكەش مۇزىكاشۇناس مۇقامچى مۇھەممەت ئەمەت باقى ئوغلى ئاخۇنۇم كارۇشاك قەشقەر شەھىرىدە كەمبەغەل كاسىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئاخۇنۇم

كارۇشاكنىڭ تۇغۇلغان يىلى ھەققىدە تولۇق مەنبەلەرگە ئېگە ئەمەسمىز. ئەندى بىزنىڭ پىشقەدەم مۇقامچىلىرىمىزدىن ئېلىنغان مەلۇماتلىرىمىز بويىچە ئۇ 1850 — يىلى تۇغۇلۇپ 1927 — يىلى ۋاپات بولغان. شۇنىڭدەك ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ قەشقەردىن غۇلجىغا قاچان چىققانلىقى ھەققىدە ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشلار بار. فولكلورشۇناس ب. ئەرشىدىنوۋ 1883 — يىلى، مۇقامشۇناس زىكرى ئەلپەتتا «ئون مۇقام توغرىلىق بىر نەچچە ئېغىز پىكىر» دېگەن ماتېرىيالىدا 1900 — يىلى، يازغۇچى زۇنۇن قادىر « ئۇيغۇر مۇزىكىسى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدا 1897 — يىلى چىققان دەيدۇ. ۋۇجۇدىكى مەنبەلەر ۋە بىزنىڭ ئېغىزچە يېزىپ ئالغان مەلۇماتلىرىمىزغا قارىغاندا ئاخۇنۇم كارۇشاك 1880 — 1883 — يىللار ئارىلىقىدا غۇلجا شەھىرىگە چىققان دېگەن خۇلاسىگە كېلىمىز. چۈنكى ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ غۇلجىغا قاچان چىققانلىقى توغرىسىدىكى مەلۇمات ئون ئىككى مۇقام ئىلى ۋارىيانتىنىڭ (نۇسخا) تارىخى ۋە ئۇنى تەتقىق قىلىشتا چوڭ ئەھمىيىتى بار.

18 — ئەسىردە قەشقەردە ياشاپ، ئىجات قىلغان مەشھۇر مۇقامچى جۇمە كەشمىر پۈتكۈل ئۆمرىنى ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىغا سەرپ قىلغان. مۇقاملارنى خەلق ئىچىدە ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنى يەنە خەلق ئاممىسىغا تارقاتقان، ئۆز شاگىرتلىرىغا ئۆگەتكەن. جۇمە كەشمىر ئىزىدىن ماڭغان ئوغۇللىرى ھېلىم — سېلىملار قەشقەردە ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئۆمۈرلىشىشىغا ۋە تارقىلىشىغا چوڭ ھەسسە قوشقان. جۇمە كەشمىر كارۋان بىلەن كەشمىرگە بارغانلىقىدىن ئۇنىڭغا كەشمىر دېگەن شۇلەقەم سىڭگەن ئىكەن.

«غۇلجىدا ئاخۇنۇم كارۇشاك ئوردا نەغمىچىسىگە تايىنلانغاندىن كېيىن بارلىق ھونىرىنى شاگىرتلىرىغا ئۆگىتىدۇ ۋە شۇنداقلا ئىلى مۇقاملىرىنىڭ (ئىلى ۋارىيانتىنىڭ ت.ق.) تېخىمۇ بېيىشىغا چوڭ ئۈلۈش قوشىدۇ» دەيدۇ فولكلورشۇناس ب. ئەرشىدىنوۋ «ئىلى ئون ئىككى مۇقامى تارىخىغا دائىر» دېگەن ماقالىسىدا.

سەنئەتكە چوڭ ئىشتىياق باغلىغان، زېھنى ئۆتكۈر ئاخۇنۇم كارۇشاك قەشقەر مەدرىسىدە ئوقۇپ تالىپ بولۇپ يۈرگەن ۋاقىتلىرىدا شەرق كلاسسىك ۋە ئۇيغۇر كلاسسىكلىرىنىڭ شېئىرىيىتىگە مۇھەببەت باغلايدۇ. ناۋائىي، جامى، سەئدى، ئۆمەر ھەييام، لۇتفى، خىرقىتى، زەلىلى ۋە باشقىلارنىڭ داستان غەزەللىرىنى ياد قىلىپ، ئۇلارغا خىلمۇ — خىل ئاھاڭ — كۈيلەرگە سېلىپ، خەلق ئىچىدە ئىجرا قىلغان. ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ بۇ پائالىيىتى قەشقەر مۇقامچىلار مۇھىتىدا ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭ نامى پۈتكۈل قەشقەر رىيەگە تارقىلىدۇ.

ھەقىقەتەنمۇ ئاخۇنۇم كارۇشاك غۇلجىغا چىققانغا قەدەر ئىلىدا مۇقاملار تولۇقى بىلەن ئىجرا قىلىنماپتى. پەقەت بىر قانچىلا مۇقام ئېيتىلىپ، نەغمە قىلىنماپتى. شۇنىڭدەك ئىلىدا ئون ئىككى مۇقامنىڭ پەقەت داستان، مەشرەپ نەغمىلىرى ئېيتىلىپ، چوڭ نەغمە ئېيتىلمايدىكەن. يەنى ئىلىدىكى مۇقاملاردا تەزە، نۇسخا، سەلىقە، سەنەم، جولا، پەشرۇ، تەكىت ئوخشاش مۇقام شاخچىلىرى (بولەكلىرى) ئېيتىلمايدىكەنلىكى مەلۇم. ئاخۇنۇم كارۇشاك ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئىلىدا ئېيتىلىشى ۋە تولۇق ئىجراسى ئۈچۈن بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلغان بىردىن — بىر مۇقامچى بولدى. ئىلىدا دەسلەپكى ۋاقىتلاردا يەنى ئاخۇنۇم كارۇشاك قەشقەردىن چىقىپ، يېڭىدىن مۇقام ئېيتقان ۋاقىتلىرىدا غۇلجىدىكى بەزى بىر مۇقامچىلار ئۇنى تەكىستىمەي، زاڭلىق قىلىش مەنىسىدە كۈلۈپ، رازى بولمىغانلىقىنى ئېيتقاندا ئاخۇنۇم كارۇشاك تەنەججۇبلىنىپ: «... ھەي بۇرادەرلىرىم، سىلەر مېنى چۈشىنىپ يەتمەيۋاتىسىلەر، بۇ مۇقاملار تىلسىماتلىق دەريا، ئۇنىڭ سىرلىق ئېقىشلىرىغا زەڭ، زېھىن قويماق لازىم ئىدى، بۇنىڭ قەدرىنى مەن ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن بىلگەيسىلەر» دېگەن ئىكەن.

ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ ئىلىدىكى مۇقامچىلىق پائالىيىتى، سەنئەتكارلىق تالانتى ۋە مۇقاملارنى تارقىتىشتىكى ئىستېداتىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان بىرەر يازما ھۆججەت ساقلىنىپ قالمىغان بولسىمۇ، ئەمما يازغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ «ئۇيغۇر مۇزىكىسى توغرىسىدا» («ئىنقىلاۋى شەرقىي تۈركىستان» گېزىتى، 1948. 27 — يانۋار) دېگەن ماتېرىيالى بىزگە ئۇيغۇر مۇزىكىسى، ئاخۇنۇم كارۇشاك ۋە ئىلىدا مۇقاملارنى تىكلەشتىكى جاپالىق خىزمەتلىرى ھەققىدە خېلە مەلۇمات بېرىدۇ. ئاتاقلىق يازغۇچىنىڭ «... مەششاق ھېلىم — سېلىملارنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك شاگىرتلىرىدىن بىرسى مۇھەممەت ئەمەت باقى ئوغلى ئىدى. مۇھەممەت مۇقام، مەشرەپ ئوقۇشتا ھېلىم — سېلىملارنى قايىل قىلدۇردى. ئۇ ئوردىدا نەپىس، يېقىملىق ئاۋازى بىلەن شۆھرەت تاپتى. ئۇ ياش ۋاقتىدىلا ساز چېلىشقا، غەزەل ئوقۇشقا ئۇستىزۇن ھەۋەس قويغانلىقتىن، سازچى بولۇپ تونۇلغان چاغلىرىدا «غېرىپ — سەنەم»، «يۈسۈپ — ئەخمەت»، «ھەمرا — ھۆرلىقا» ناملىق ئىشقى كىتاپلارنىڭ، ئۆزۈمدىن چاغاتاي شائىرلىرىنىڭ شېئىر — داستانلىرىنى پۈتۈن يادقا بىلەتتى. ئۇنىڭغا يادقا ئېلىنغان ئون مىڭلىغان شېئىر مىسرالىرىدا ئۇچرىغان ئەرەب — پارس تىللىرى ھەر كۈنى تەكرارلىنىپ، مەنىسى ئايدىڭ روشەن بولۇپ كەتكەن. ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ ئۆزى مۇزىكىچى بايلىقىنى ئىلىدا تولۇق [illegible] دېگەن ئىبارىلىرى بۈگۈنمۇ تولۇق [illegible] ئاخۇنۇم كارۇشاكنىڭ سىماسىنى [illegible] تۆپ كۆرۈپتۇ.

مۇھەممەت ئەمەت باقى ئوغلى ئاخۇنۇم كارۇشاك پۈتكۈل ئۆمرىنى ئۇيغۇر مۇزىكىسى ۋە ئون ئىككى مۇقامىغا بېغىشلىغان. ئون ئىككى مۇقامنى خەلق ئىچىدىن تېپىپ، قەشقەر، ياركەنت، خوتەن ۋە باشقا شەھەرلەردە [illegible] ئاخۇنۇم كارۇشاك [illegible] كېيىن ساتارنى كۆتىرىپ ئىشلىگەن [illegible] بەزى يارماق بىلەن [illegible] بار ئىدى. ئۇلار چوڭ نەغمە قىلىپ، ئۇنىڭ ھۆددى[illegible] ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇنىڭ ئىجراسىدا [illegible] ئايلاندى. ئۇ نۇرغۇنلىغان كلاسسىكلارنىڭ غەزەل، داستان قوشاقلىرىنى ياگراتتى. ئۇنىڭ مۇقام نەغمىلىرى بىلەن ئىلى خەلقىنىڭ دەرت — ھەسرەتلىرىگە مەدەتكار بولغان مۇقامچى ئاخۇنۇم كارۇشاك غۇلجا ۋە سۈيدۈڭ قاتارلىق شەھەرلەردە خەلقنىڭ ئىززەت — ھۆرمىتىگە ئىگە بولدى. خەلق ئۇنى بېشىدا كۆتەردى. بىراق ئۇ دەۋردىكى مۇستەبىت ھاكىمىيەت بۇ مۇنەۋۋەر ئەلنەغمىنىڭ بىباھا ئەمگەكلىرىنى قەدىرلىمىدى. ئۇ رمۇش ھاياتىغا مۇقرلۇق قىلىنمىدى، خارلاندى. ئۇزۇن يىللار سەرسان — سەرگەردانلىق ئېچىدە ئۆي — ئوچاقلىق بولالماي غۇلجا شەھىرىدە ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇمنىڭ جەسىدى خەلپەم بۇزرۇكۋا قەبرىستانلىقىغا دەپنە قىلىندى. پۈتكۈل ئۆمرى بويىچە ئۇزىگە قەدىناش ۋە ھەمرا بولغان ساتارى ھاكىمبەك غوجا ئوردىسىدا قالغان ۋە 1951 — يىلغىچە شۇ يەردە ساقلانغان.

ئاخۇنۇم كارۇشاك زۇر بىكىدە ساقلاپ كەلگەن ئون ئىككى مۇقام كېيىنكى ئىلىدا ئۇز قەدىر — قىممىتىنى تاپتى. مۇقامچىنىڭ بۈيۈك ئۈمۈت — ئارزۇلىرى ئەمەلگە ئاشتى. 1970 — 1974 — يىللىرى ئۆزبېكىستان س س ر مىنىستىرلار سوۋېتى رادىو ۋە تېلېۋىدېنىيە دولەت كومىتېتى ئۇيغۇر مۇقاملىرىنى قايتىدىن تىكلەش، رەتلەش بويىچە ئەجايىپ چوڭ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، ئۇيغۇر خەلقى مەدەنىيەت تارىخى سەھىپىسىگە يېڭى تۆھپىلەر قوشتى. بۈگۈن ئون ئىككى مۇقام قايتىدىن تىلغا كىرىپ ئەشىر قىلىنماقتا. فولكلورشۇناس باتۇر ئەرشىدىنوۋ ئون ئىككى مۇقام ھەققىدە 2 كىتاب يېزىپ نەشىر قىلدۇرۇپ، ئۇ سەنئەت ئۇچاقلىرىدا ياڭراقماقتا. مىللىون نۇسخا بولۇپ ئۇنىڭ پلاستىنكىلىرى تارقالدى. ئاخۇنۇم كارۇشاك دەۋردە پەقەت ئارزۇ بولۇپ قالغان ئىشلار بۈگۈن ئۇنىڭ مىراسخورلىرى تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقتا. خەلق ئالقىشىغا ئېگە بولغان بۈيۈك مۇقامچىنىڭ خاتىرىسى مەڭگۈ دىلىمىزدا ساقلىنىدۇ.

تۇرسۇن قاھارىي،
ئالمۇتا شەھىرى.

مەدەنىي مىراسلىرىمىزدىن

(ئاخىرى، بېشى ئالدىنقى ساندا)

مەلىكە ئامانىيساخان

ئامانىيساخان ئۆزى ياشىغان سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىنىڭ مەشھۇر شائىرەسى ئىدى. ئۇ سۇلتان ئابدۇرېشىتخان پادىشانىڭ رەپىقىسى بولۇپ، «دىۋانۇ نەفىس» ناملىق بىر شېئىرىي توپلام تۈزگەن. ئامانىيساخان خەتتاتلىقتا جەمىيەتكە تونۇلغان بولۇپ، مۇزىكا ساھاسىدا كامالەتكە يەتكەن. سۇلتان ئابدۇرېشىتخان بۇ مەلىكىگە ئاشىقۇ — شەيدا بولغان. ئابدۇرېشىتخاننىڭ ئامانىيساخاننى ئۆز نىكاھىغا ئېلىش ۋەقەسى مۇنداق ئىدى:

بىر كۈنى سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئۆزىنىڭ ئەمىرلىرى، بىر توپ ئەسكەرلىرى بىلەن يەركەندىن تارىم دەرياسىنى بويلاپ تەكلىماكان دەشتىگە ئوۋغا چىقىدۇ. بىر نەچچە كۈن داۋام قىلغان ئوۋدا كېچىلىرى بۇ خاراچە كېيىنىپ، چۆل — جەزىرە ياقىلىرىدىكى ياكا ئۆيلەردە غېرىبانە قونۇپ يۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ پۇخرالارغا سالغان زۇلۇم — سىتەملىرىنى تەكشۈرۈش ئىشىنى ئېلىپ بارىدۇ. ئۇ بىر كۈنى دېھقانلارچە ئاددىي كېيىنىپ بىر خارابە ئۆيگە تونالغۇغا كىرىپ جايلىشىدۇ. ئۇ ئۆي مەھمۇت ئىسىملىق بىر ئوتۇنچىنىڭ ئۆيى بولۇپ، ئامانىيسا ئەشۇ ئوتۇنچىنىڭ قىزى ئىدى. ئابدۇرېشىتخان ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا تۇرغان تەمبۇرنى كۆرۈپ، ساھىپخان بولغان مەھمۇتتىن ئۇنى چېلىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ. مەھمۇت «مەن تەمبۇر چېلىشنى بىلمەيمەن، مونۇ قىزىم تەمبۇر ئېلىپ بېرىڭ دېگەندە، ئېلىپ بەرگەن ئىدىم» دەيدۇ. شۇ چاغ خان «ئۇنداق بولسا قىزىڭىز چېلىپ بەرسۇن» دەپ سورايدۇ. مەھمۇت قىزى ئامانىيساغا تەمبۇر چېلىپ بېرىشنى بۇيرۇيدۇ. قىز تەمبۇرنى ئېلىپ، «پەنجىگاھ» مۇقامىغا شۇنداق بىر چالدۇكى سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ياقىسىنى تۇتۇپ، ھەيران قالدۇ. ھەممىدىن ئاجايىپى شۇكى، ئۇ قىز ئۆزى توقۇغان بىر غەزەلنى مۇقامغا قوشۇپ ئېيتقاندا، خان ئۇ قىزنىڭ ئىشقىدا بىقارار، بىھوش بولۇپ قالدۇ. ئۇ شېئىر مۇنداق ئىدى:

ساخا يۈز شۈكرى، يارەب، بىزگە پادشاھ
قىلدىڭ
پەقىر — مىسكىنگە ئابدۇرېشت خاننى پاناھ
قىلدىڭ.
«نەفىسى» كېچە — كۈندۈز قىل دۇئا تەقەددۇسغا،
كى شاھنىڭ ھەققىدە قىلماي دۇئا، قاتتىق گۇناھ
قىلدىڭ...

غەزەل ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخان ئالدىراپ كېتىپ، «نەفىسى دېگەن شائىر كىم؟ سىز بۇ غەزەلنى قەيەردىن ئۆگەنگەن ئىدىڭىز؟» — دەپ سورىدى. ئامانىيسا ئابدۇرېشىتخانغا يەر ئاستىدىن قاراپ، «كىشىنىڭ غەزىلىنىمۇ ياد قىلىپ ئوقامدىكەن؟ مەن ناۋائىي، فۇزۇلى، زەلىلىنىڭ شېئىر — غەزەللىرىدىن باشقىلارنىڭكى ئوقۇمايمەن، بۇ غەزەل ئۆزەمنىڭ، «نەفىسى» مېنىڭ تەخەللۇسىم» — دېدى. پادىشا تېخىمۇ ھەيران بولۇپ قىزنىڭ قانچە ياشقا كىرگەنلىكىنى سورىدى. مەھمۇت ئوتۇنچى: «قىزىم 13 ياشقا كىردى» دەپ جاۋاپ بەردى. ئامانىيساخان ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزى يازغان شېئىرلارنى تارتىنىپقىنا خاننىڭ قولىغا سۇندى. قىزنىڭ خېتىنىڭ چىرايلىقلىقى ئۆزىنىڭ ھۆسنى بىلەن بەسلىشەتتى. سۇلتان ئابدۇرېشىتخان شۇنچىلىك بىر نارسىدە قىزنىڭ مۇنداق نەفىس غەزەلنى خۇش خەت بىلەن يازغىنىغا ئىشەنمەي، «قېنى ئەمىسە مەن قاراپ تۇراي، سىز شېئىر يېزىپ بېقىڭ!» دېدى. قىز قولىغا قەلەم بىلەن دۈكەت ئېلىپ، بىر پارچە ئاق قەغەزگە شېئىر پۈتتى. شۇ شېئىرنىڭ ئاخىرقى مىسراسى مۇنداق ئىدى:

يا رەب، بۇيەندە قىلدى ئەجەپ سۈئى زەن ماڭا،
گويا بۇ ئۆيگە ئۇندى بۇ ئاخشام تىكەن ماڭا.

ئابدۇرېشىتخان ئۇنى ئوقۇپ، خىجالەت بولۇپ كۈلۈمسىرىدى. «بولدى مەن ئىشەندىم. مېنى ئەندى مەسخىرە قىلمىسىلا» — دەپ، تاشقىرىغا چىقىپ، ئۇلار بىلەن خوشلاشتى.

سۇلتان ئابدۇرېشىتخان ئۆز قوشۇنلىرى چۈشكەن جايغا بېرىپ، ۋەزىر — ئەمىرلىرىگە بولغان ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى. ئۇ بېشىغا شاھلىق تاجىسىنى كىيىپ، شاھانە كىيىملىرى بىلەن يېرىم كېچىدە قىرىق ئادەمى بىلەن مەھمۇت ئوتۇنچىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئەدەپ بىلەن تازىم قىلىپ، مەخسەت — مۇرادىنى بايان قىلىپ، نىكاھ ئوقۇتۇپ، ئامانىيسانى ئۆز ئەمرىگە ئالدى. ئامانىيساخان خاننىڭ نىكاھىدا ئۇزىكىرمە يىل تۇردى.

ئامانىيساخانغا خۇدايىم شۇنداق ئەقىل — پاراسەت بەرگەن ئىدىكى، ئۇنى تەرىپ قىلىش ھاجەتسىزدۇر. ئۇ «ئەخلاق جەمىلى» (گۈزەل ئەخلاق) ناملىق بىر كىتاب يازغان ئىدى. ئۇ كىتاب ئاياللارغا نەسىھەت قوللانمىسى بولغان. شۇنداقلا ئۇ «كۆڭۈللەرنىڭ كېڭىشى» دېگەن مۇزىكا ۋە خەتتاتلىققا ئائىت بىر كىتاب يېزىپ، ئەل ئارىسىدا شۆھرەت قازاندى. ئامانىيساخان «ئىشرەت ئەنگىز» (خۇشاللىق قوزغاش) دەپ ئاتالغان بىر مۇقام ئىجات قىلىپ، ئۇنى ئوردىدىكى سازەندىلەرگە ئۆگەتكەنلىكى ھەققىدە تارىخىي مەلۇمات بار. ئۇ 34 يېشىدا تۇغۇتتا ۋاپات بولىدى. ئامانىيساخېنىم ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئابدۇرېشىتخان ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرگىدەك بىھارام بولۇپ، سەۋدايى كېسەللىكىگە مۇپتىلا بولۇپ، ئىنقىلاپ ئۆرۈپ، 1560 — يىلى ئالەمدىن ئۆتتى.

ۋۇقۇرىدا كۆرسىتىلگەن ئۇستازلاردىن كېيىن مۇقام ئىجات قىلغىدەك بىرەر ئۇستازنىڭ دۇنياغا كەلگىنى مەلۇم ئەمەس. شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، ئەيىنى جەمشىت پادىشاھنىڭ رەپىقىسى مەلىكە دىلسۇز كەشىپ قىلدى. سۇئەيىنى بولساكېيقۇباد پادىشاھنىڭ ئەسكىرى ئەردەشىر مۇگكۇزدىن ياسىغان. نوشىرۋان ئادىلنىڭ زامانىسىدا بولسا سۇئەيىنى ياغاچتىن ياساشقان. داپ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە ئىجات قىلىنغان بولۇپ، دۇمباق بىلەن ناغرا ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن زامانىدا كەشىپ قىلىنىپ، جەڭلەردە چېلىنغان. يەنە شۇنىمۇ روشەنلەشتۈرۈش لازىمكى، مۇزىكا پەنىنىڭ ئۇستازلىرى ھەر بىر ئەسىردە، ھەر بىر شەھەردە يۈزلەپ ئۆتۈپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىشاق، بۇ قىسقا رىسالىغا سىغمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئىدىن بىرىنى تاللاپ، بىر ھەر مۇقام ياكى بىر ھەر چالغۇ ئەسۋاپ ئىجات قىلغان ۋە بىر ھەر مۇقامغا غەزەل پۈتكەن ياكى بۇ ساھادا بىر ھەر ئەسەر يېزىپ قالدۇرغان ئۇستازلارنىڭ ئەھۋالىدىن ئازغىنا بولسىمۇ بايان قىلدىم...

تامام — ۋەسسالام.

موللا ئىسمەتۇللا موللا نىئمەتۇللا ئوغلى

تارىخىي مۇسىقىيۇن

(مۇزىكىچىلار تارىخى)

شېئىرىيەت گۈلزارىدا

تاشپولات ئىكرامىي

روبائىيلار

ئاھ، سېنىڭدىن ئايرىلىپ ۋۇركىنىم ھەق،
تەنتىرەپ ھەم ھەر يەرنى كەزگىنىم ھەق.
جۇدالىق تېشىدا ئەي، ئانا ۋەتەن،
قەلبىمنى ئاناردەك ئەزگەنلىكىم ھەق،

سەن يەككە ــ يېگانەم، ئانامسەن ۋەتەن،
بېشىمغا دايىما پانامسەن ۋەتەن.
بۇ ھايات يولىدا ئېزىقىپ قالسام،
ئۆزەڭ يول كورسىتەر دانامسەن ۋەتەن.

ۋەتىنىم كوزۇمنى تولتۇرۇپ ياشقا،
ھىجراندا قىرۇنى توندۇردىڭ باشقا.
ئۆزگىلەر تارتىمسۇن پىراقىڭنى دەپ،
ئىلتىجا قىلىمەن ھەر تاڭ قۇياشقا.

قولۇمغا ئالغاندا ھەر تاڭ قەلەمنى،
ۋۇرەكتىن سېزىمەن دەردۇ ــ ئەلەمنى.
بۇ سېنىڭ ھىممىتىڭ ئانا ۋەتىنىم،
بىر سەندىن ئالىمەن دىلغا مەلھەمنى.

سەيياھ بوپ ئالەمنى كېزىپ كەلدىم مەن،
مېھرىڭنى ھەردەمدە سېزىپ كەلدىم سەن.
سوغۇلماس سويگۇمنى سەن ئۈچۈن ۋەتەن،
قۇرلارغا ئۈنچىدەك تىزىپ كەلدىم مەن.

ئاتامدىن ئايرىلدىم، بەردىم تەساللا،
ئانامدىن ئايرىلدىم، بەردىم تەساللا.
بىراقتا ۋەتەندىن ئايرىلغان كۈندىن،
ۋۇرىمەن سەرگەردان، ئاھ ئۇرۇپ رەللە.

ۋەتەن پىراقىڭنى بىز ئاز تارتمىدۇق،
ئۆزگە ئەللەردە ۋۇرۇپ پاتمىدۇق.
ھەر جايدا ياد ئېتىپ قۇتلۇق نامىڭنى
تەغدىرگە تەن بېرىپ قاراپ ياتمىدۇق.

تىلىگىم رەت ئەتمەي، بېرىپ ئىجازەت،
ھەر نىمە تىلىسەم قىلدىڭ ئىجابەت.
تۇپاگىنى تۇمار قىپ ئېسىپ بوينۇمغا،
شەنىڭگە قىلارمەن ھەر كۈنى تىلاۋەت.

قەلبىمنى رۇخسارىڭ قىلغاچ مەھلىيا،
شۇ كۈندىن ئەسىرىڭ بوپ ئوستۇم مەن گويا.
ئاھ، بۇ كۈن ھىجراندا ۋۇرىمەن ۋەتەن،
كوزۇمگە بىر سىقىم تۇپاڭ توتىيا.

ۋىراقتا مەن سېنى سېغىنغىنىم راست،
ئانامدەك باغرىڭغا ئىنتىلگىنىم راست.
سەن قوبلەگا ھىمىسەن، ھەم مېنىڭ كەبەم،
ۋەتىنىم سەن ئۈچۈن سىغىنغىنىم راست.

كوزۇمدىن ياش ئەمەس، ئاقتى شۇ كۈن قان،
سېنىڭدىن جودا بوپ چەككەن چاغ پۇغان.
ئۆزگىلەر بېشىغا چۈشمىسۇن مەندەك،
ئاھ، ۋەتەن پىراقى ئەڭ ئېغىر ھىجران.

سېنىڭدە توكۇلگەچكە كىندىك قېنىم،
تۇپاڭدىن كۆچ ئېلىپ ئۇلغايدى تېنىم.
شۇ سەۋەپ شەنىڭنى ئۇلۇقلاپ كۈيلەپ،
ئارمان يوق قوينىڭدا ئولسەم ۋەتىنىم.

ۋەتەنسىز شائىر يوق،

شائىرسىز ۋەتەن،

مەن بۇلبۇل بولسام گەر، سەن گوزەل گۈلشەن.
ئۇنىڭدىن بۇلبۇلنى تەرك ئەتمە، پەلەك،
ئايرىساڭ ۋابالغا قالغايسەن چۈشەن.

قەلب سازىم، ئاۋازىم سەن بىلەن ياڭراق،
ۋەتىنىم سەن بارسەن، بەختىممۇ پارلاق.
گەر كۈيلەپ شەنىڭنى مەن ئولەر بولسام،
ئۆزەڭ ھازارىمغا ياققايسەن چىراق.

كوزۇمدىن توكۇلسە تامچا ــ تامچا ياش،
سەن ھەيران بولمىغىن ئاكا قېرىنداش.
مەن ۋەتەن كاداسى ئۇنىڭ ئىشقىدا،
كۈنۈ ــ تۈن ئۈي سۈرۈپ قاتۇرىمەن باش.

ھەممىدىن يامانكەن بولماق مۇھاجىر،
بىراۋنىڭ يۇرتىدا ۋۇرمەك مۇساپىر.
بۇ دەرتنى تارتقانلار بىلىدۇ ياخشى،

ۋەتەنسىز ياشىماق نەقەدەر ئېغىر.

قولۇمنى ئارقاندا باغلىساڭ مەيلى،
ئازاپتا قەلبىمنى داغلىساڭ مەيلى.
ۋەتەندىن ئايرىما ۋۇرىكىمنى سەن.
شۇ ئانا تۇپراقتا داغلىساڭ مەيلى.

ئۇمۇتسىز ياشىماق شەيتاننىڭ ئىشى،
ئۇمۇتسىز ياشاشتۇر قايغۇنىڭ بېشى.
قەلبىگە ئۇمۇتنى تۇكۇپ ھەردانە،
ياشايدۇ بەختىنى كورزلىگەن كىشى.

سېنىڭ قۇچىغىڭدا ياشىدىم ۋەتەن،
سويگۇدىن ناخشامنى باشلىدىم ۋەتەن.
شۇ ناخشام تۇپەيلى بەلكى ھاياتقا،
ھەمنەپەس مەن قەدەم تاشلىدىم ۋەتەن.

ۋەتىنىم مەن سېنى سويدۇم ھەر نەپەس،
سېنى ئانا دېدىم، بىلدىم مۇقەددەس.
ئىقىدەم، ئىجادىم، ۋە ئەجرىم بىلەن،
ياشاپ قالىمەن ساڭا ھەمنەپەس.

زىمىستان قىش كېتىپ، كەلگەندەك باھار،
ۋەتىنىم قوينۇڭدا ئاتقۇسى ناھار.
شۇ تاڭنى مەن كەبى ئاھ مىڭ كوز بىلەن،
مىللىونلار تەشنا بوپ، كۈتەر ئىنتىزار.

ئېھ، ئانا ۋەتىنىم، قۇتلۇق ئاشىيان،
سېنى سويۇپ كۈيلەپ كەلدىم ھەر قاچان.
ئەگەر لازىم بولسا غېرىچېپىرىڭچۈن،
تەييارمەن جېنىمنى قىلىشقا قۇربان.

* * *

ئىبراھىم بارات

سەردار قەبرىدە

باش ئېگىپ تۇرىمىز قەبرىڭ ئالدىدا،
روھىڭغا دۇئا قىپ ياد ئېتىپ سېنى.
سەن ئىدىڭ خەلقىمنىڭ سەردارى بولۇپ،
ئازاتلىق كۈرەشكە باشلىغان غېنى.

مەردانە قىياپەت، قايتماس ئەرلىكىڭ،
كوزىمىز ئالدىدا بولدى نامايان.
ئەۋلاتلار ئۇنتۇماي ساقلايدۇ مەڭگۇ،
نامىڭنى دىلىدا قىلىشىپ داستان.

يادىمدا سەن مەغرۇر بۈركۈت مىسالى،
پەرۋاز قىپ بۇيۇككە ئورلىگەن ئىدىڭ.
خەلقىمنىڭ كېلەچەك ئىستىقبالىنى،
شۇ باشتا جان تىكىپ كوزلىگەن ئىدىڭ.

زاۋاللىق ئويلىغان ئىككى تەرەپتىن،
چېكىلگەن ئېكەنغۇ بىزنىڭ بەختىمىز.
ھىلەۋە نەيرەڭلەر ئارا قايمىقىپ،
ئالدىنىپ قالغاننى سەزمەي قاپتىمىز.

قەبرىڭنى زىيارەت قىلساق ھەر زامان،
بىر تۇلۇق كۆچ بىزنى ئالغا تارتىدۇ.
جىققاندەك قەبرىڭدىن سىرلىق بىر ئاۋاز،
كېلەچەك كۈنلەرگە ئۈمۈت ئارتىدۇ.

نەچارە كاۋ پەلەك ئاقتۇتىدىن،
ئامالسىز كەتتىڭ سەن ئېلىڭنى تاشلاپ،
ھېلىمۇ خەلقىڭنى روھى كۈچىڭدە،
ئازاتلىق كۈرەشكە ۋۇرسەن باشلاپ.

ماخمۇت ئەكرەم

پۈتۈن تۈركىستان قىلىپ

(ئەمىر تومۇرنىڭ 660 يىللىقىغا بېغىشلاپ)

تەڭرى ئەسلى ياراتقان بىزنى ھۆر ئىنسان
قىلىپ،
ئەقلۇ ــ ئىدرەك، پەم پاراسەت، كۈچ ــ قۇدرەت،
ئىھسان قىلىپ.
تېشى گوھەر، سۈيى كەۋسەر، تۇپىسى ئالتۇن
ۋەتەن،
ئاتاپ بايلىق، توققۇزى تەل بىزنى بېنۇخسان
قىلىپ.

نەچچە مىڭ يىل ھوكۇم سۈرگەن ھونۇ، تۇران،
تۈركىستان،
تىغ بىلەپ كەلگەن رەقىپنى يەر بىلەن يەكسان
قىلىپ.
ئەلنى گۈللەتكەن خاقانلار، پازىلۇ ــ ئەللامىلار،
بىر بولۇپ بىر جانۇ ــ بىرتەن مۇشكۈلنى ئاسان
قىلىپ.

نەخاتالىق ئوتتى بىزدىن كەتتى ئامەت، تاجۇ ــ
تەخت،
ئىككى ياقتىن باستى ياۋلار پارچىلاپ، ۋەيران
قىلىپ.

بولۇنگەننى بورى يەركەن، ئايرىلغانلارنى ئېيىق،
بىرلىشىپ ئەركە يېتەيلى جان ــ تەننى قۇربان
قىلىپ.
جىقساقېنى ئەمىر تومۇردەك ئۇلۇغۋار ساھىبقىران،
يايرىساق ئەل ــ يۇرتنى ئازات پۈتۈن تۈركىستان
قىلىپ.

بىز قېرىنداش دوست ئىدۇق

تىلىمىزبىر، دىلىمىز بىر قېرىنداش دوست ئىدۇق،
ئەسلىمىز ھەم نەسلىمىز بىر بىز بىر دىنداش
دوست ئىدۇق.
ئەلمساقتىن بىللە ياشاپ كورگۈلوكنى تەڭ
كورگەن،
رەقىپلەرنىڭ ھەممىسگە دائىم يەگنى تەڭ
تۈرگەن.

تائەزەلدىن ئارزۇ ــ ئارمان ئەھدۇ ــ پەيمانىمىز
بىر،
پېشانىمىزغا پۈتۈلگەن تەغدىر ــ جاھانىمىز بىر.
كېتىپ قولدىن بەختۇ ــ تەلەي ياۋۇزلارغا
بولدۇق يەم،
ھەق ــ ھوقۇقتىن ئايرىلىپ، باستى تاغدەك
دەرت ــ ئەلەم.

ئەسىربويى چېكىپ زۇلۇم بىر قايىنامدا قايىندۇق،
قان توكۇپ تىنىماي كۈرەشتۇق ئەرك يولىدىن
قايتمىدۇق.
قوندى كېلىپ بەخت قۇشى قېرىنداشلار
بېشىغا،
تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىپ، ئېگە بولدى ئىشىغا.
قالدى ئۇيغۇر پۈتتا كىشەن، باشتا قىلىچ
تەگلەكلىك،
ئىنتىزار، زارمەن داناغا، داھىغا بىر ۋۇرەكلىك.

بەختىم كۈلۈپ باقمىدى
باشقا چۈشتى كوپ سەۋدالار بەختىم كۈلۈپ
باقمىدى،
مېنىڭ دەرتلىك بېقىشلىرىم ياۋغا پەقەت
ياقمىدى.

نالە ــ زارىم، ئاھ ــ پىغانىم ھەق ئېگەمگە يەتمىدى،
چىڭ چاپلاشقان بۇ ئاچ كانا ئەسلا نېرى
كەتمىدى.

دۈشمەن قېلىپ بىر چەتتە، بىز تورتالىشىپ
ئوز ئارا،
تاش ئېتىشىپ ياۋ ئالدىدا باش ــ كوزۇم
بولدى يارا.
قېنى بىرلىك، ئىمان، ئىنساپ، ئىشلىرىمدا يوق
بەرىكەت،
قاچان تېپىپ ئەقلى ــ ھوشنى قىلارمەن ئوم
ھەرىكەت!

ئەخمەتجان روزى

ئىككى شېئىر

ئوۋچىغا

كوز پەسلىدە جان ــ جانىۋارلار سەمرىيدۇ،
شۇڭا ئوۋچى ئاتلىنىدۇ شىكارغا.
ئوچرىغاننى رەھىم قىلماي ئاتىدۇ،
ئاتقان ئوقنى كەتكۈزمەيدۇ بىكارغا.

نەپسى ھامان تاقىلداپ شۇ ئوچىنىڭ،
تايغانلىرى ھاۋشۇپ ماگار ئالدىدا.
بۇنى كورگەن جاڭگالدىكى جانىۋارلار،
جان قاچۇرۇپ موكىشىدۇ داللىدا.

ئەينە، ئىشتە، قانغا مىلەپ كېيىكنى،
ئارتىپ كېلەر ئېگەرنىڭ ئالدىغا.
قوزىلىرى ژىتىم قالار مەرىشىپ،
كىممۇ يېتەر ئەندى ئۇلار ھالىغا!

سەن كېيىكنى ئالغان چاغدا قارىغا،
كوز ئالدىڭغا كەلمىدىمۇ باللىرى.
قوللىرىنى تىترەتكەندۇ، كېيىكنىڭ
ئوق تەككەندە ئورغۇپ چىققان قانلىرى.

داغ

ھەي دادىسى، كوينەكلىرىنى،
ئەتىگەنلا كېيگەندىلا.
بىر كۈن ئوتمەي بۇلغىنىپتۇ،
ئېمىلەرنى يېگەندىلا؟
قارىسىلا ئېتىگىگە،
ئەلەردىنىدۇ تېمىپتۇ ياغ.
باشقا كوينەك كيىسىلىچۇ،
ئوتۇپ كەتتى كادايلىق چاغ.
ھوي ئانىسى، بايقاپ قارا،
ئېتەكتىكى ئەمەسقۇ ياغ.
ئۇرۇشلاردا توكۇلگەن قان،
ۋۇسا چىقماس بۇ قانلىق داغ.
ساقلاپ ۋۇردۇم بۇ كوينەكنى،
مۇزىيلارغا قالدۇراي دەپ.
قانلىق داغدىن ئۇرۇشلارنى،
ئەۋلاتلىرىمىز ۋۇرسۇن ئەسلەپ.

خەلقىم

بىر چاغلار ياۋنى سۇرۇپ چىقارغان،
ئىنقىلاپ قىلىپ غالىپ ئاتالغان،
شەرقىي تۈركىستان دولىتىن قۇرغان،
يايرىغان شۇندا مەردانە خەلقىم.
كۈتكەن ئىدۇق بىز تەگلىك جاھاننى،
ياشىنىغان ئازات ــ ئەركىن زاماننى.
ئالغا ئىنتىلدۇق قىلماي گۇماننى،
ئاھ، ئاخىر بولدۇق ۋەيرانە خەلقىم.
كەلگەن ئامىتىڭ تۇيۇقسىز كەتتى،
ھىلىگەر دۈشمەن بېشىڭغا يەتتى،
يات ــ كەلگۈندىلەر مەسخىرە ئەتتى،
قانداق چىدىسۇن بىچارە خەلقىم.
بۇكۈن دىللارغا تولدى پۇشايمان،
مۇستەقىللىققە بولالماي قالغان،
خۇداغا زارلاپ قىلىدۇ ئارمان،
ئەجەبا تەتۈر پېشانە خەلقىم.
پۇتمىدى كوچ ــ كوچ، كەتتۇق جوللەرگە،
ئايلاندى كوز ياش قىيان ــ سەللەرگە.
يەر ــ سۈيى تونۇش ئەمەس ئەللەرگە،
كەتكەن تەغدىرى سەرسان خەلقىم.
تۈگۈتۈش ئۈچۈن قايغۇ ــ ئەلەمنى،
دۈشمەنگە سانجىپ خەنجەر ــ قەلەمنى.
ئۇنتۇماي ئەسلا ئانا ۋەتەننى،
كۈرەشنى كۈچەيت ھامانە خەلقىم.

يېڭى قوشاقلار

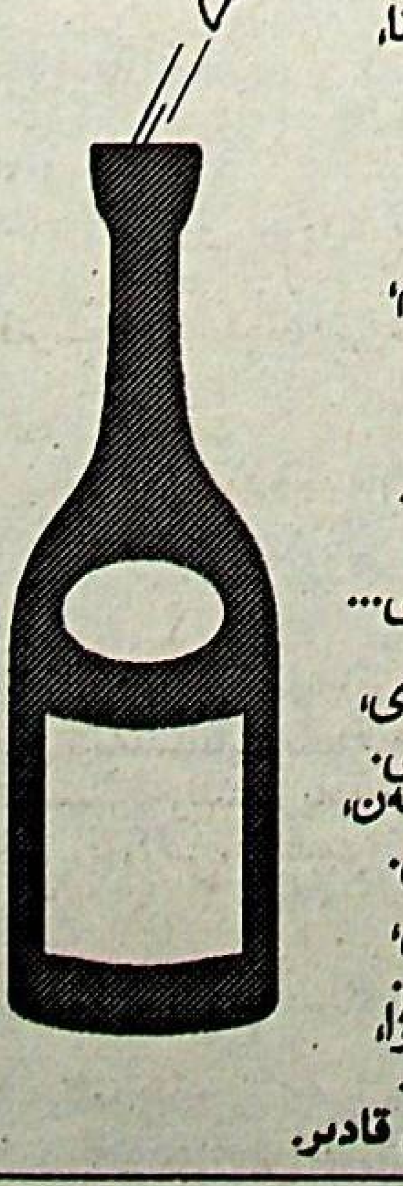

ئىجىپ، تويماي ھاراققا،
ۋىقىلسام تۇرالمايمەن.

راسا ئىجىپ ھاراقنى،
يېدىم مانا تاياقنى.
تونىغۇسىز بوپ كەلدىم،
ئۆيگە يېرىپ قاپاقنى.

باللىرىم تىترەشتى،
قىلمىسا دەپ جاتاقنى.
ئوقالمىدى ئەشۇ كۈن،
ئۇستاز بەرگەن ساۋاقنى...

تۇۋۋا قىلدىم مەن ئەندى،
ئىچمەيمەن شۇ ھاراقنى.
كوتىرىپ ھېچ ۋۇرمەيمەن،
ھاراقكەش دەر ئاتاقنى.

تاشلىدىم مەن ھاراقنى،
ئاغرىتمايمەن بېشىمنى.
تۇۋۋا قىلدىم، مىڭ تۇۋۋا،
خۇدا، ئۇڭلا ئىشىمنى...

كەتمىنىم

سەھەر تۇرۇپ ماڭىمەن،
كەڭ ئېتىزغا يول سېلىپ.
راسا ئىشلەپ يانىمەن،
ئېتىزلارنى گۈل قىلىپ.
تېخنىكىغا بىز باي دەپ،
بىكار ياتماس كەتمىنىم.
كەتمەن بىلەن گۈللەنگەن،
مېنىڭ يېزا ــ كەنتلىرىم.

مېنى دېخان دەيدۇ يۇرت،
دېخان قىلغان كەتمىنىم.
ئالسام ئورغۇن ھوسۇل ــ قۇت،
ئارمىنىمغا يەتكىنىم.

ھاراقكەشنىڭ تۇۋۋىسى

ئاق ھاراقنى ئىچكەندە،
ئايلىنىدۇ بۇ بېشىم.
يوق يەرلەردىن چىقىرىش
تۇرۇش ــ جېدەل قىلمىشىم.

ماگازىننىڭ ئالدىدا،
ئىچىشتىن ئۇيالمايمەن.

يولداش قارى قادىر.

ئەلگە خىزمەت ــ ئالىي ھىممەت

قولى ئۇچۇق، كۆڭلى كەڭ ئىنسان

ئوتتۇز يىلغا يېقىن كوكتات ــ مېۋە دۇكىنىدا ئىشلەپ، سودا ــ سېتىق ئىشىدا كۆپ تەجرىبىلەرنى ئېگىلىگەن رۇستەم ئىمىروۋ بۈگۈنكى كۈندە بازاردا تۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدىن چىقىپ، ھۆرمەت ـ ئالقىشقا سازاۋەر بولغان ئېدى.

رۇستەم دۇنيا ۋەيسىنىڭ شەخسىي بايلىقىنى ئاشۇرۇشتىن كۆرە، يۇرت ــ جامائەتنىڭ، ئۇنىڭ پايدىسىنى ئەلا كۆردى. خەيرلىك ئىشلارغا ئۆزىنىڭ قولىدىن كەلگەن ياردىمىنى ئايىمىدى. ئۇنىڭ خەير ــ ساخاۋەتلىكىنى كۆپ كىشىلەر بىلىدۇ.

ھازىرقى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق باشقىلار قاتارىدا رۇستەمنىڭمۇ بېشىغا كەلگەچكە، ئۇ ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرى، موشۇ يىلنىڭ بېشىدا ئاز ــ تولا مەبلەغنى ئارقىلىق ئائىلە ئەزالىرى بىلەن بىرلىكتە ئۆز ئېگىدارچىلىقىدا ئۇيغۇر مىللىي تائاملىرى ئاشخانىسىنى ئېچىشقا جۈرئەت قىلدى. بۇ ئاشخانا ئالمۇتا شەھىرىنىڭ زارە ــ ۋوستوك مەھەللىسىدە باراخولكا بازارىنىڭ ئالدىدا ئېچىلدى.

رۇستەم ئۆز ئاشخانىسىدا ئايالى رىزايەت، قىزلىرى ــ گوھەرىيۇۋى، سەيدەگۈل، گۈلجامال، شېرىنگۈل، ئوغۇللىرى ــ ئۇرسۇلتان، رۇسلانلار بىلەن ئىشلەپ، مېھمانلىك تەملىك تائاملار ــ لەگمەن، مانتا، چۆشۈرە، پولۇ، سامسا ۋە باشقىلارنى تەييارلاپ، خېرىدارلارنىڭ ئەزەرىگە چۈشكەچكە، ئاشخانىدىن كىشىلەر ئۈزۈلمەيدىغان بولدى.

ئەزەلدىن ئۆز خەلقىنىڭ قايغۇسى بىلەن شاتلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەغدىرداش بولۇشىدىن رۇستەم ئاشخانىدىن چۈشكەن پايدىنىڭ مەلۇم قىسمىنى خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك ئىشلىرىغا سەرپ قىلدى. مۇرات ھەمرايېۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتۈپكە 100 دوللار، تۈركىيەدىن كەلگەن ئوقۇغۇچى ياشلارغا 500 دوللار ۋە بىر ئاي 30 بالىغا ھەقسىز تاماق، شۇنداقلا 8 ــ مارت خانىم ــ قىزلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇلارغا چوڭ زىياپەتلەرنى بەردى.

مۇنداق خەيرى ــ ئېھسانغا مۇۋاپىق بولغانلار رۇستەمنىڭ مەرت ــ مەردانىلىقىغا چوڭ رەخمەتلەر ئېيتتى، ئىشىغا بەرىكەت تىلىدى.

رۇستەم ئىمىروۋ ئەندى ئەللىكتىن ئالقىغان كىچىك پېيىل، كام سۆز، ۋۇگاش ــ يومشاق ئادەم. ئۇ ئاتا ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ غۇلجا ناھىيەسى قاش يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

1962 ــ يىلى تەغدىرنىڭ سالغىسى رۇستەمنى كويىتاش مىسالى قازاقستان دىيارىغا ئاتقان ئېدى. بۇ ئەلدە رۇستەم ئوقۇدى، ھەربىي خىزمىتىنى ئاتقۇرۇپ، ئائىلىلىك بولدى. دېخان ئوغلى سودا خادىمى بولۇپ يېتىلدى. «دەرەخ بىر جايدا كۆكىرىدۇ» دېگەندەك، موشۇ ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان مەھەللىدە چارەك ئەسىردىن بۇيان ئىستىقامەت قىلىپ كەلمەكتە. تورت قىزنىڭ ئوغۇل پەرزەنتلىرى بۈگۈنكى كۈندە رۇستەم ۋە رىزايەتلەرنىڭ قولىغا ــ قول، پۇتىغا ــ پۇت مىسالى ئەسقاتماقتا. مېھرىۋان ئاتا ــ ئانا ئۇلارنىڭ راھىتىنى كۆرۈشكە باشلىدى.

ئائىلىسىگە ئىناقلىق، مىللىي ئاشخانىسىغا بەرىكەت، سايلىق تىلەپ، قولى ئۇچۇق، كۆڭلى كەڭ رۇستەمگە زور تەن ساقلىق تىلىگۈن دەيمىز.

ئابدۇسالام ئوسمان.
ئالمۇتا شەھىرى

سۈرەتلەردە: 1 ــ ئاشخانا باشلىقى رۇستەم (ئوتتۇردا) ئاشپەزلەر گۈلمىرا ۋە گۈلنۇرالار بىلەن.
2 ــ سەي قورۇۋاتقان بازارباي.
3 ــ كاسسىر گوھەرىيۇۋى ۋە مېھمان كۈتكۈچى گۈلسەنەم.
پ. ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

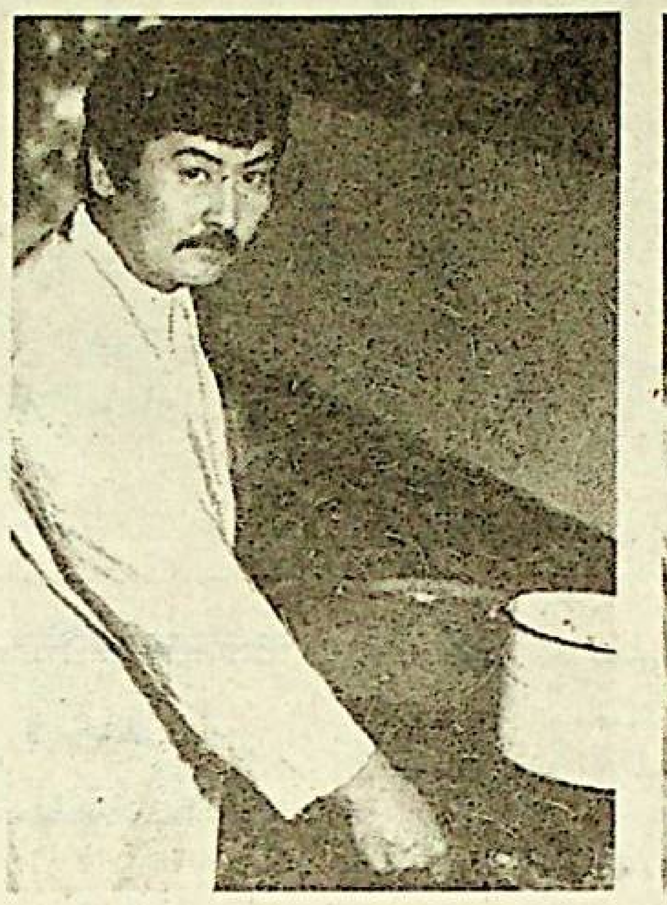

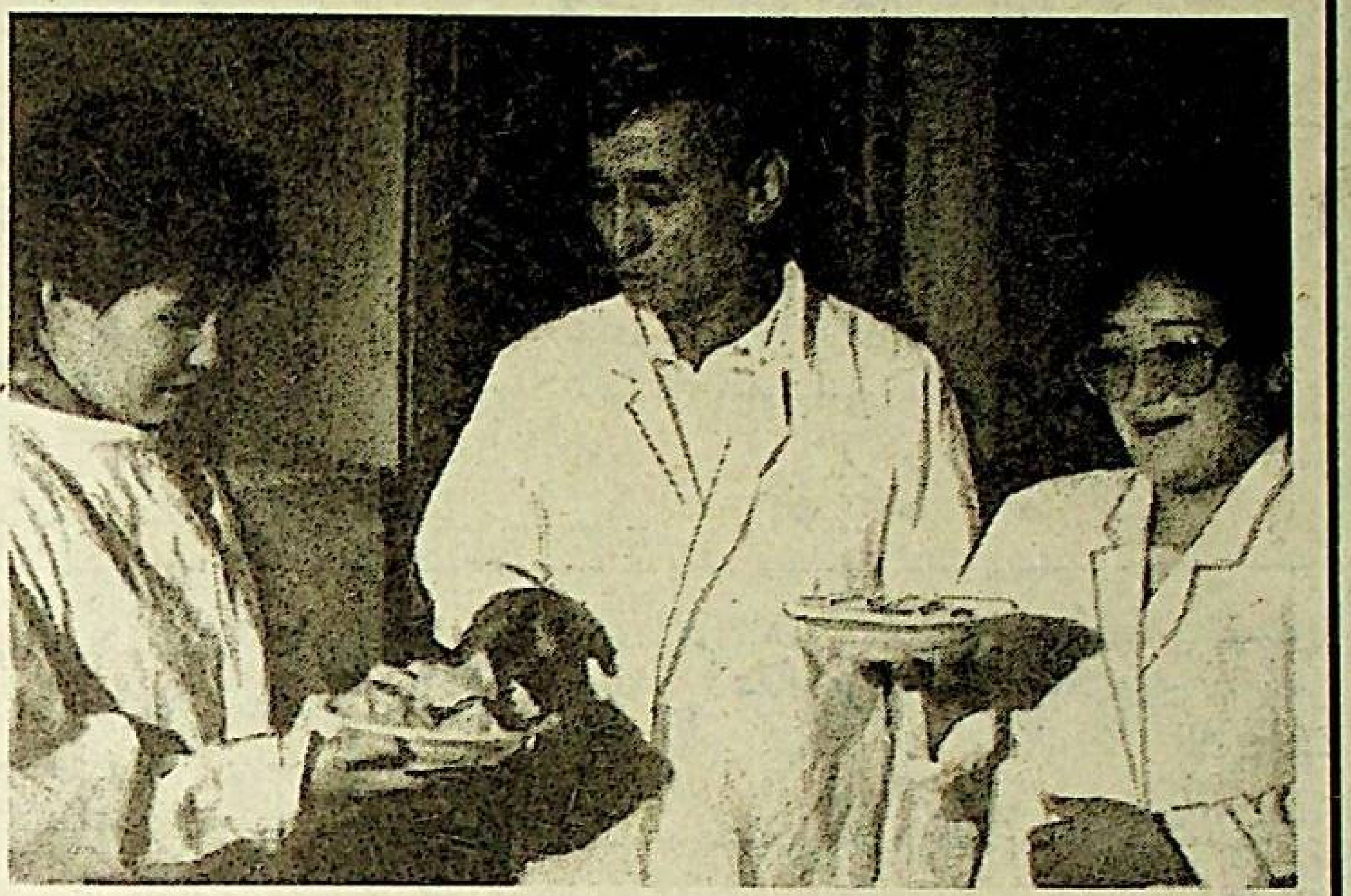

«ئازىيە داۋۇسى ــ 96»

فېستىۋال ئۆز ئىشىنى باشلىدى

ئىلگىرى خەۋەر قىلىنغىنىدەك، 30 ــ ئىيۇل كۈنى ئالمۇتىنىڭ تاغ باغرىغا جايلاشقان «مېدېۋ» سپورت كومپلېكسىدا خەلقئارا «ئازىيە داۋۇسى» فېستىۋالى ئۆز ئىشىنى باشلىدى. «كولىزېي» كلۇبىنىڭ رېستورانى بېناسىغا ئورۇنلاشقان فېستىۋالنىڭ مەتبۇئات مەركىزىدە بولغان دەسلەپكى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە فېستىۋالنىڭ دىرېكتورى مارات ئېرغالىيېۋ زۇرنالىستلارغا فېستىۋال كۈنلىرى توغرىلىق سۆزلەپ بەردى. ئۇ شۇنداقلا فېستىۋالغا ھامىيلىق قىلغان «ئايىيا»، «تېۋر كۈئاز»، «مالبورو» ۋە «كوكا ــ كولا» شىركەتلىرى، «كمك»، «راكسا»، «بېلكامىت»، «ماسات»، «ئالقا»، «تولقىن» فىرمىلىرى، «توتىم»، «31 ــ كانال» ئوخشاش تېلېرادىو شىركەتلىرىنى ئاتالىھىدە تىلغا ئېلىپ، ئۇلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

بىز مۇھتەرەم گېزىتخانىلارنى فېستىۋالغا جاي ــ جايلاردىن ئىشتىراك قىلىۋاتقان سەنئەتكارلار بىلەن تونۇشتۇرۇشنى لايىق كۆردۇق:

ئوكتەم ھاكىموۋ (ئۆزبەكىستان). ئۇ كۆپلىگەن ياش ئىجراچىلار كونكۇرسلىرىغا ئىشتىراك قىلىپ كەلگەن. ئۇ. ھاكىموۋ «زېبو» ئانسامبلىدا ئىشلەيدۇ. 1992 ــ يىلى تاشكەنتكە كېلىپ، «ئانۇر» تېلېكونكۇرسىغا ۋە «ئوفىرىن ــ 96» ئېستىرادىلىق كونكۇرسىغا قاتنىشىپ «گران ــ پرى» مۇكاپىتىغا سازاۋەر بولغان.

سنارستا (ھىندىستان). بۇ تويىنىڭ ئەزالىرى ھىندىستاننىڭ مۇزىكا ئىخلاسمەنلىرىگە ياخشى تونۇش. مەسىلەن، شانتانۇ ئىسملىك ۋىكىست پەقەت مۇزىكىنىلا ئەمەس، شۇنداقلا ئۇ رېژىسسيور سۈپىتىدىمۇ مەلۇم. ئۇنىڭغا ھىندى يۇلتۇزى ئامىتابخ باچچان پرودىيۇسسېرلىق قىلىدۇ. سايبال باسۇ بولسا شىمالىي ھىندىستاندىكى ئاتاقلىق گىتارچىلارنىڭ بىرى. ۋىشال مالىك بىلەن جاسمىت بابيۇلار بىر نەچچە قېتىم مىللىي سەنئەت كونكۇرسلىرىنىڭ غالىپلىرى ئاتالغان.

ئانائىت مانۇكيا (ئەرمەنىستان). ئانائىت ئېستىرادىلىق جاز ستۇدىياسىنى ۋە بەدىي ــ تىياتىر ئىنستىتۇتىنى تاماملىغان. دۆلەت تىياتىرى تەركىۋىدە كۆپلىگەن ئەللەردە بولغان. 1994 ــ يىلى «يىلنىڭ ئەڭ ياخشى ئىجراچىسى» دېگەن نام ئالغان.

ئولگا دزۇسوۋا (روسسىيە). ئو. دزۇسوۋا موسكۋادىكى مەدەنىيەت ئىنستىتۇتىنى پۈتەرگەن. «زىگزاگ» تويىنىڭ ئىجراچىسى ئو. دزۇسوۋا «يالتا ــ 92» كونكۇرسىدا ئىككىنچى ئورۇننى ئېگىلىدى.

باتۇرژان ئىسايېۋ (قازاقستان). باتۇرژان 17 ياشتا. ۋىلايەتلىك «ئاراي» كونكۇرسىدا «گران ــ پرى» مۇكاپىتىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولغان. جۇمھۇرىيەتلىك «ۋاس قانات ــ 96» كونكۇرسىدا ئىككىنچى ئورۇننى ئالدى. شۇنداقلا يېقىندا تۈركىيەلىك پاموككالى شەھرىدە بولغان خەلقئارا فېستىۋالنىڭ دىپلومانتى ئاتالدى.

مۇنا ئەزىز (مىسر). ئۆزىنىڭ سەنئەتكە بولغان قەدىمىنى مىسىردىكى ئاتاقلىق توپتا باشلىدى. ئۇ كاستروللاردا ناھايىتى كۆپ بولىدۇ.

خېلېن جۇ (ختاي). سەنئەت ئىنستىتۇتىنى تاماملىغان. ئۆز ئېلىدە ۋە باشقا ئەللەردە 12 قېتىم مۇكاپاتلانغان. ختاي ــ ياپونىيە ئىجراچىلىرىنىڭ كونكۇرسىدا كۈمۈچ مۇكاپاتقا سازاۋەر بولغان.

ئىي فاك (ختاي). كوپ سېرىيەلىك فىلىملارغا ناخشا يازغان. «شاگخەي تېلېۋىدېنىيەسىنىڭ يۇلتۇزى» ناملىق كونكۇرستا ئالتۇن مېدال بىلەن مۇكاپاتلانغان.

رىم بانىنا (پالېستىنا). موسكۋادىكى مۇزىكا كولليېدژىنى تاماملىدى. مەزكۇر بىلىم دەرگاھىغا كېلىشتىن ئاۋال ئىككى ئالبوم چىقارغان. ئۆزى ناخشىلارنى ئىجات قىلىدۇ.

ئېررا فازىرا (مالايزىيا). ئېررا ئۆز ئېلىدە ئاكتىيور سۈپىتىدە ياخشى تونۇش. ئۇ تورت بەدىي فىلىمدا باش قەھرىمان رولىنى ئىجرا قىلدى.

خانژاۋىن ئويۇيلىك (موڭغۇلىستان). 1989 ــ يىلى ئۇلان ــ باتوردىكى كەسپىي ئېستىرادا ئىجراچىلىرىنىڭ كونكۇرسىدا «گران ــ پرى» مۇكاپىتىغا سازاۋەر بولغان.

بۇراك ئۇچقۇن (تۈركىيە). ئۇچقۇن 25 ياشتا، ئىنژېنېر. كىپر شەھرىدە ئوتتۇپرىستىپتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا «جاز مارما» تو پىدا ئىشلىدى. يېقىندا پاموككاللى شەھرىدە ئۆتكەن خەلقئارا فېستىۋالنىڭ مەخسۇس مۇكاپىتىنى ئالدى.

يەتتىنچى قېتىم ئۆتۈۋاتقان خەلقئارا «ئازىيە داۋۇسى» فېستىۋالى ئىشتىراكچىلىرىنىڭ بىر قىسمى ئەينە شۇلاردىن ئىبارەت. شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش لازىمكى، غالىپلارنى گران ــ پرى مۇكاپىتى ــ چوڭ ئالتۇن مۇكاپات ۋە 10 مىڭ ئاقش دوللىرى، 1 ــ ئورۇننى ئېگىلىگەنلەرنى ــ ئالتۇن مۇكاپات ۋە 5 مىڭ ئاقش دوللىرى، 2 ــ ئورۇننى ئېگىلىگەنلەرنى كۈمۈچ مۇكاپات ۋە 3 مىڭ ئاقش دوللىرى ۋە 3 ــ ئورۇننى ئېگىلىگەنلەرنى بىرونزا مۇكاپات ۋە 1500 ئاقش دوللىرى كۈتمەكتە.

گ. ئۇسەيىنوۋا.
ئالمۇتا.

تۇرمۇش ــ تۇرمۇش خەزىنىسى

سالامەت بولۇڭ

پومىدورنىڭ شىپالىق رولى

[illegible]

يېلىپىز قويۇڭ

[illegible]

راسى پاسپورتى» غا ئېرىشىدىغانلىقىنى ھەم ھەر قانداق ۋاقىتتا دۇنيانىڭ ھەر قانداق يېرىگە بېرىپ، بىلىم تەھسىل قىلىش، ساياھەت قىلىش، تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىش، ئولتۇراقلىشىشقا بولىدىغانلىقىنى، بوۋاقنىڭ ئاتىسىمۇ بوۋاق بىلەن بىللە بولىدىغانلىقىنى جاكالىدى. بۇنىڭدىن باشقا بوۋاق تۇغۇلغان كۈندىن باشلاپ، ھەر يىلى بىر لەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى تارقاتقان 20 مىڭ ئامېرىكا دوللىرلىق ياردەم پۇلىدىن تاكى ئۇلگىچە بەھرىمەن بولىدۇ. ھەم ئۇ مەرىنىڭ ئاخىرىغىچە دۇنياغا داگلىق 26 زاۋۇدى ئۇزلىرىنىڭ مەھسۇلاتلىرى بىلەن ھەقسىز تەمىنلەيدۇ. مۇلچەرلىنىشىچە، شۇ ۋاقىتتا يەر شارىدا تەخمىنەن 200 «ئەسىرلىك تەلەيلىك بوۋاق» تۇغۇلىدىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە ختاينىڭ چوڭ قۇرۇقلۇغىدا 60 نەپەر «ئەسىرلىك تەلەيلىك بوۋاق» تۇغۇلىدىكەن.

دىققەت قىلىدىغان ئىشلار

ئېرىڭىزنى كەمسىتمەڭ!

ئېرىڭىزنى بولۇڭ ئاز، تۆۋەن تەبىقىدە تۇرىدىكەن، خىزمىتى ياخشى ئەمەس، بويى پاكا، سالاپەتسىز ئېكەنمەن، دەپ كەمسىتىپ ژورمەڭ. ئۇنىڭ قانچىلىك كامچىلىقى ۋە خاتالىق ئۆتكۈزگەن يەرلىرى بولسۇن، ئۇ يەنىلا سىز ياخشى كۆرگەن، سىز ئۈچۈن خۇشاللىق ۋە مېھرى ــ مۇھەببەت ئېلىپ كەلگەن مەڭگۈلۈك جۆرىڭىز. ئېرىڭىز سىزگە ئانچە كۆپ ئىللىقلىق ئاتا ــ قىلمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ قوياش ئەمەسلىكىدىن ئاغرىنماڭ. ئۆزىڭىز ئاي بولۇپ ئۇنىڭغا قانچىلىك مېھرى ئاتلىق قىلالىسىڭىز، بۇنى ئويلىشىپ كورۈڭ.

ئېرىڭىز سىزنى مەغرۇرلاندۇرالمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاسماندىكى يۇلتۇز بولالمىغانلىقىدىن ئاغرىنماڭ. سىز بەرگەندىكى شەبنەم بولۇپ، ئۇنىڭ قەلبىنى قانچىلىك قاندۇرىدىڭىز؟! بۇنى ئويلىشىپ كورۈڭ.

ئېرىڭىز يامغۇردىن كېيىنكى ھەسەن ــ ھۈسەن بولۇپ، ئۇرمۇش سەپىرىڭىزدە ھەمراھ بالالمىغانلىقىدىن ئاغرىنماڭ. سىز بەخت گۈللىكى بولۇپ، بوران ــ چاپقۇندا ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانمۇ؟ بۇنى ئويلىشىپ كورۈڭ.

ئالمۇتا شەھىرى دىرۇژبا مەھەللىسىنىڭ يۇرت ــ جامائىتى قەدەم، ھەمرا، تۇرغان، تۇرانقىز، خالىدەم، پەرىدەم توختاخۇنوۋلارغا ئانىسى

ئەدىبەم ئەپەندى شېرىپ ئوغلىنىڭ ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

دوستلۇق بايرىمى

يېقىندا ئالمۇتا شەھەرلىك ھاكىمىيەت بىنادىكى خەلقلەر ئاسسامبلېيەسى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ قوبۇل قىلىنغىنىغا بىر يىل تولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن شېئرىيەت كۈنىنى ئۆتكۈزدى. بۇ چارە ــ تەدبىرنىڭ ئالاھىدىلىكى، ئۇ بىرەر مەجلىس زالىدا ئەمەس، بەلكى ئالمۇتىنىڭ ئەڭ كۆركەم جايلىرىدىن بىرى ئالمائاراسان بېيىدىكى ئايۇساي دېگەن جايدا ئۆتتى. مۇنداق بولۇشىمۇ تەسادىپىي ئەمەس ئېدى. چۈنكى ئىنسان قەلبى گۈزەللىكىنىڭ ئىنكاسى بولغان شېئرىيەت تەبىئەت كۆركەملىكى بىلەن بىرلەشسە، كىشىلەردە تېخىمۇ ئۆتكۈر ھاياجانلارنى ئويغىتىپ، ئۇلارنىڭ ژۈرىكىدە ئەجايىپ تەسىراتلارنى ھاسىل قىلىشىمۇ تەبىئىي ئېدى.

سائات 12 دە باشلانغان شېئرىيەت كۈنىنى ئاسسامبلېيەنىڭ كاتىۋى غابىت تۇرادىلوۋ ئاچتى. ئۇ ئۆز سۆزىدە بۇ كۈنكى بۇ ئەجايىپ چارە ــ تەدبىرلەركە قازاقستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان كۆپلىگەن مىللەتلەر ۋە كىللەرنىڭ قاتنىشىۋاتقانلىقىنى، شۇڭلاشقا ئۇنى دوستلۇق بايرىمى دەپ ئاتاش مۇمكىن ئېكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

رۇس شائىرى ۋالېرىي ئانتونوۋنىڭ، كورېي شائىرى ستانىسلاۋ لىنىڭ، ئۇيغۇر شائىرى دىلقۇن ياسىنوۋنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ شېئرلىرى ئۆز ئانا تىللىرىدا جاراڭلىغان بولسىمۇ، شېئرىيەت كۈنىگە قاتنىشىۋاتقانلارنىڭ ژۈرىكىدىن ئورۇن ئالدى.

ئايۇسايدا ئۆتكەن بۇ چارە ــ تەدبىرلەردە ئالمۇتا شەھىرىدىكى مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ھەممىسى دېگىدەك ئىشتىراك قىلىپ، ئۇلارنىڭ رەھبەرلىرى، جۈملىدىن، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخمجان قاسىموۋ، قارىچاي ــ بالقار مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ۋەكىلى يان لىيۇدى، تۈركمەن مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى گۈلنارە ئاتاكۇلىيېۋا ۋە باشقىلار سۆزگە چىقتى. ئۇلار ئۆز سۆزلىرىدە قازاقستاندا ۋەزىيەتنىڭ تۇرغۇنلىغىنى، خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى ساقلاشتا موشۇنداق چارە ــ تەدبىرلەرنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى، كېرىنداشلىق ۋە دوستلۇقنىڭ ئاساسى ھەمىشىنىڭ بارلىقۇرلىكىدە، تەڭ ھوقۇقلۇقىدا ئېكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلەشتى.

ت. مەمەتوۋا.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ــ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ــ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ــ 59 ــ 84 ــ 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 ــ 92 ــ 33، مەسئۇل كاتىپ ــ 27 ــ 86 ــ 33، ئىجتىمائىي ــ سىياسىي مەدەنىيەت بولۇملىرى ــ 81 ــ 86 ــ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى ــ 06 ــ 86 ــ 33، ئېختىسات بولۇمى 50 ــ 86 ــ 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 ژىل 10 - ئاۋغۇست (تومۇز) شەنبە №32 (4041)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئىنسان ۋە ئىمان

مولۇت ئۆتكۈزۈلدى

بۇ كۈنلەردە ئورغۇنلىغان جايلاردا مۇسۇلمانلار پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان مولۇت ئېيىنى ناھايىتى داغ - دۇغىلىق بىلەن نىشانلاپ ئۆتمەكتە.

ئۆتكەن دۈشەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرىدىكى «ئازۇگۇم» ئاشخانىسىدا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئىران ئەلچىخانىسى تەرىپىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەيدىغان مولۇت ئۆتكۈزۈلدى. ئۇنىڭغا مىكدى سانائىي باشچىلىقىدا ئىران ئەلچىخانىسىنىڭ خادىملىرى، قازاقستان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى يۇنېسكو مەدەنىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى قادىر قابدىشېۋ ۋە ئۇنىڭ مۇئاۋىنى رۇستەم مۇزەيىپەروۋ، سەئۇدىيە ئەرەبستانىدىن كەلگەن مېھمان رەخمىتۇللا ھاجىم تۈركىستانى، زىيالىلار، دىنىي زاتلار بىلەن جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى قاتناشتى.

دىنىي زاتلار زىبىبۇللام ھاجىم بىلەن ئاياس قارى ھاجىملار مولۇت ئوقۇش ۋە سالاۋات ئېيتىشنى ئېلىپ باردى.

مولۇت تامام بولغاندىن كېيىن مىكدى سانائىي، قادىر قابدىشېۋ، رەخمىتۇللا ھاجىم تۈركىستانى ۋە باشقىلار سۆزلەپ، بۇ خەيرىلىك ئىشنى ئۇيۇشتۇرغىنى ئۈچۈن شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن ئىران ئەلچىخانىسىغا ئۆز تەشەككۈرلىرىنى ئىزھار قىلىپ، بارچە مۇسۇلمان ئەھلىنى ئاللانىڭ يولىدا ئىبادەت قىلىشقا، ياشلىرىمىزنى ئىمان - ئېتىقاتلىق، دىيانەتلىك پاك - ھالاللىق، ھايا - نومۇسلۇق روھىدا تەربىيەلەشكە چاقىردى.

ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگە بېغىشلانغان نۆۋەتتىكى بۇ مولۇتنىڭ تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلىشىدە شىرىنبانۇم ئېلىيېۋا، تۇرسۇنئاي ئېمىنوۋا، سانىيەم سادىقوۋا، مېۋۋانەم مەكسۇروۋا، يارمۇھەممەت رىمباقىيېۋ، تۇرسۇنجان ھاشىموۋلارنىڭ خىزمەتلىرى ئالاھىدە بولدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز)
ئالمۇتا شەھىرى.

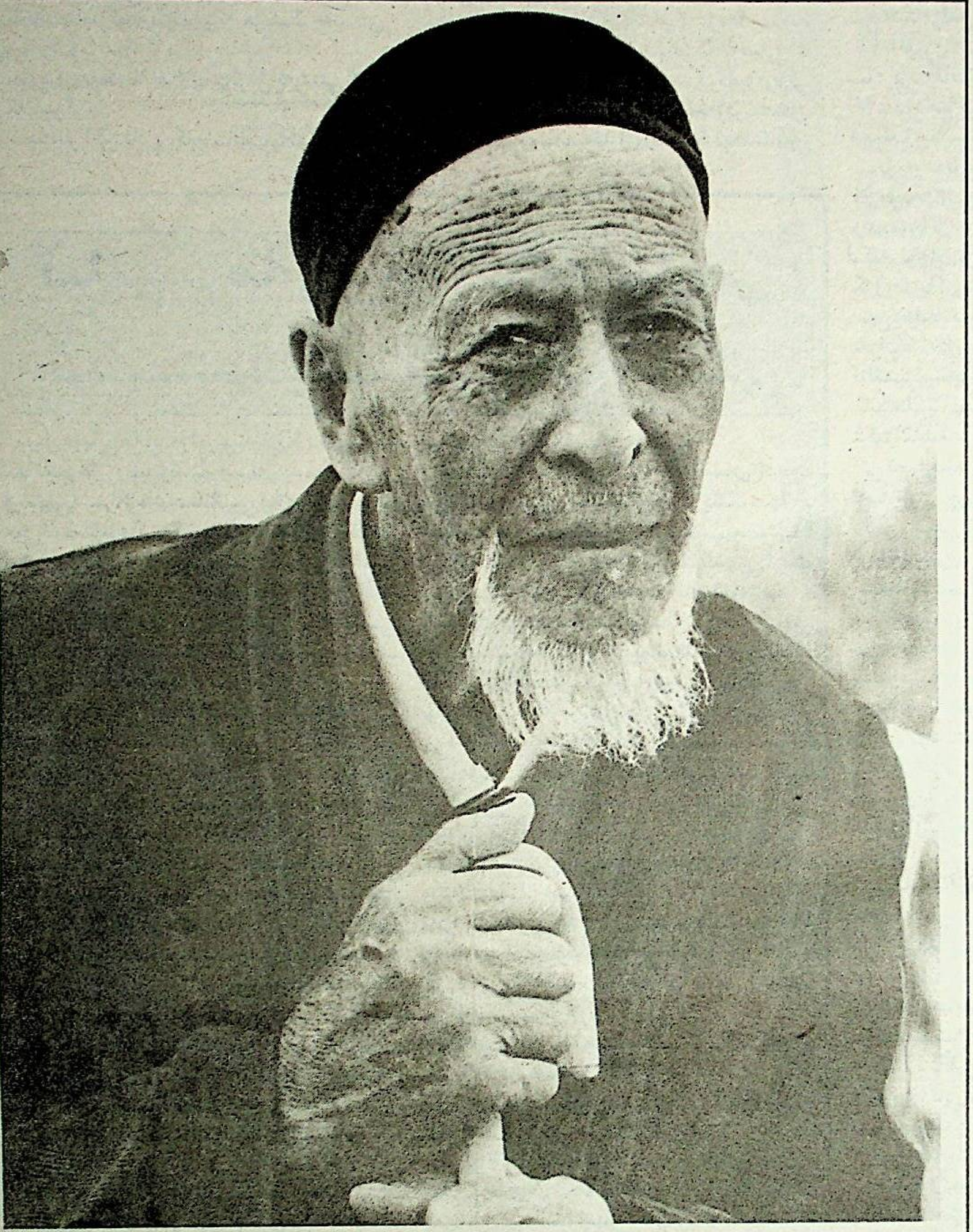

سۈرەتتە: چىلەك ناھىيەسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تەۋەرۈك ئىنسان، دىنىي زات، ئۇلىما 103 ياشلىق ئېلىخان قارىم. پ. ئەخمەت چۈشەرگەن سۈرەت.

بىرلىك بىلەن ئىتتىپاقلىقنىڭ ھۇلى

6 - ئاۋغۇست كۈنى ئالمۇتا ۋىلايەتلىك قازاقستان خەلقلىرى كىچىك ئاسامبلىيەسىنىڭ 3 - سېسسىيەسى بولۇپ ئۆتتى.

سېسسىيەگە قازاقستان خەلقلىرى كىچىك ئاسامبلىيەسىنىڭ ئەزالىرى، مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، ۋېتېرانلار بىلەن ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئەزالىرى، ناھىيەلەر بىلەن قاپچىغاي شەھىرىنىڭ ھاكىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ مۇئاۋىنلىرى قاتناشتى.

سېسسىيەدە «جەمىيەتلىك ئىتتىپاقلىق ۋە قازاقستان ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى شەكىللەندۈرۈش يوللىرى ۋە ۋەزىپىلەر توغرىسىدا» ھەم «قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. ئە. نازاربايېۋنىڭ بىلدۈرۈشلىرىدە ۋە «21 - ئەسىر بوسۇغىسىدا» دېگەن كىتاۋىدا يەكۈنلەنگەن جەمىيەتلىك ۋە ئىجتىمائىي تۇراقلىقنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى ۋەزىپىلەرنى چۈشەندۈرۈشنىڭ كاپالەتلىكىنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدا» مەسىلىلەر قارالدى.

بىرىنچى مەسىلە بويىچە ۋىلايەت ھاكىمى، ۋىلايەتلىك قازاقستان خەلقلىرى كىچىك ئاسسامبلىيەسىنىڭ رەئىسى سېرىك ئەبكېن ئوغلى ئۇمبېتوۋ دوكلاد قىلدى.

سېسسىيەنىڭ كۈن تەرتىۋىدىكى مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىشقا چىلەك ناھىيەسىدىكى ئۇيغۇر مىللىي مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ مۇئاۋىنى ئى. ئۇسمانوۋ، شۇنداقلا قارىچاي - بالقار، تاتار، باشقۇرت مىللىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى ۋە باشقىلار قاتناشتى.

ئىككىنچى مەسىلە بويىچە ۋىلايەت ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ب. شاكىروۋ پىكىر ئۇرۇگۈزدى. سېسسىيە ئاخىرىدا قارالغان مەسىلىلەر بويىچە قارارلار قوبۇل قىلىندى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز)
ئالمۇتا شەھىرى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

م د ھ چېگارىلىرى دەخلىسىز بولىدۇ

تاجىكىستان - ئافغانىستان چېگارىسىدا تۇراقلىقلىقنى ۋە تېچلىقنى ساقلاش مەنپەئەتلىرىدە ئىشەنچ ۋە بىخەتەرلىكنىڭ كېچىكتۈرۈپ بولمايدىغان چارىلىرىنى ئىشلەپ چىقىش مەقسىتىدە روسسىيە، تاجىكىستان ۋە ئافغانىستان ۋەكىللىرىنىڭ ئۈچرىشىشىنى ئۆتكۈزۈش زۆرۈرىيىتى بار.

روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكى ئەنە شۇنداق بىلدۈرۈش قىلدى.

تاجىكىستاننىڭ ئىسلامىي رىۋاجلاندۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ «ت ئى ر ھ» رەھبەرلىكى، دېيىلىدۇ ھۆججەتتە، مەزكۇر چېگارىدا كەسكىنلىكنى ئوۋج ئالدۇرۇش ئۈچۈن ئاكتىپ چارىلەرنى كۆرمەكتە.

كۈن تەرتىۋىدە — قازاقستان - خىتاي چېگارىسىنى بەلگۈلەش

29 - ئىيۇلدىن 5 - ئاۋغۇستقىچە بېيجىندا دۆلەت چېگارىسىنى بەلگۈلەش بىرلەشكەن قازاقستان - خىتاي كومىسسىيەسىنىڭ دەسلەپكى مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى.

مۇزاكىرىلەردە قازاقستان دېلېگاتسىيەسىگە تاشقى ئىشلار مىنىسترىنىڭ ئورۇنباسارى ئاسقار شاكىروۋ رەھبەرلىك قىلدى.

ياخشى خوشنىدارچىلىق ئالاقىلىرىنىڭ ئىمكانىيەتلىرى ئاز ئەمەس

قازاقستان ھۆكۈمىتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى كاررى شتۇيك 6 - ئاۋغۇست كۈنى روسسىيەنىڭ ئالتاي ئۆلكىسىنىڭ سانائەتچىلەر دېلېگاتسىيەسىنى قوبۇل قىلدى، مېھمانلار سەپىرىنىڭ مەقسىتى قازاقستان سانائەتچىلىرى بىلەن ھەمكارلىشىش دائىرىسىنى ئېنىقلاپ كېڭەيتىشتىن ئىبارەت.

چېچەنىستاندىكى ۋەزىيەت

7 - ئاۋغۇست تاڭ سەھەردىن باشلاپ ئىلگىرى گروزنىيغا كىرىۋالغان پەدائىيلار ئوترەدلىرى ئۇ يەردە روسسىيە فېدېرال ئەسكەرلىرى بىلەن جىددىي توقۇنۇشۇپ، شەھەر مەركىزىدىكى ھۆكۈمەت بىنالىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى يەنە باشلىدى. ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا فېدېرال ئەسكەرلەر ۋە چېچەن مىلىتسىيەسى ئارىسىدا ئۆلگەنلەر ئونلاپ، ئەندى يارىدار بولغانلار يۈزلەپ سانىلىدۇ. پەدائىيلار ئوترەدلىرىمۇ زىيانغا ئۇچرىماقتا. ھەر ئىككى تەرەپ پەقەت تېچ ئاھالى توغرىلىق ئېغىز ئاچمايدۇ، بۇ ئۇرۇشتا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆلگەنلەرنى ئىلگىرىكىدەكلا ھېچ كىم سانىمايدۇ.

ھەممە دېپۇتات ئۈچۈن... روسسىيە دۇمىسىنىڭ دېپۇتاتلىرى ئۆزلىرىگە 60 مىڭ دوللاردىن كۋارتىرا پۇلىنى سوغا قىلدى

ئالدىن ئالا قىلىنغان ھېساپلارغا قارىغاندا، روسسىيەنىڭ سېلىق تۆلىگۈچىلىرى ئۆزلىرى دۆلەت دۇمىسىغا سايلىغان دېپۇتاتلار موسكۋادا شەخسىي تۇرۇشلۇق ئۆيگە ئىگە بولۇشى ئۈچۈن ئۆز يانچۇقلىرىدىن 20 مىللىون دوللار غايىپقىن مەبلەغ چىقىرىشى كېرەك. پارلامېنتنىڭ تۆۋەنكى پالاتىسى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان «روسسىيە فېدېراتسىيەسى كېڭىشى دېپۇتاتىنىڭ ۋە فېدېرال مەجلىسى دۆلەت دۇمىسى دېپۇتاتىنىڭ ستاتۇسى توغرىلىق» قانۇنىنىڭ ماھىيىتى ئەنە شۇنداق.

قوللاپ قۇۋۋەتلەشكە ئېگە بولمايۋاتىدۇ

ئا ق ش نىڭ خەلىق ئارا تېررورىزمغا ياردەم قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىران بىلەن لىۋىيەنى جازالاشقا بولغان ئىنتىلىشى روسسىيەدىمۇ، تۈركىيەدىمۇ، ياپونىيەدىمۇ، ھەتتا ۋاشىنگتوننىڭ غەربىي ياۋروپا ئىتتىپاقداشلىرى ئارىسىدىمۇ يېتەرلىك دەرىجىدە قوللاشقا ئېگە بولمىدى.

ب. كلىنتون ئىران بىلەن لىۋىيەنىڭ نېفت - گاز كومپلېكسىغا مەبلەغ سېلىپ قىلىۋاتقان چەت ئەل شىركەتلىرىگە نىسبەتەن چارە كۆرۈش توغرىلىق قانۇنىنى ئىمزالاپ ئۈلگۈرمەي، پۈتكۈل دۇنيادىن نارازىلىق بىلدۈرۈشلەر ياڭراپ كەتتى.

ئامېرىكا قازاقستان نېفتىنىڭ ئىرانغا چىقىپ كېتىشىگە يول قويامدۇ؟

قازاقستان نېفت ۋە گاز مىنىسترلىكىدە غەرىپ ئاگېنتلىقلىرىنىڭ ئىتار - تاسقا ئاساسلىنىپ بەرگەن ئىران بىلەن قازاقستان دېلېگاتسىيەلىرى ئوتتۇرىسىدىكى نېفت يەتكۈزۈپ بېرىش توغرىلىق مۇزاكىرىلەرنىڭ بۇزۇلغانلىقى توغرىلىق خەۋەرنى رەت قىلدى.

كورېيە ئۆز پرېزىدېنتلىرىغا نىسبەتەن قاتتىق مۇناسىۋەتتە بولماقتا

جەنۇبىي كورېيە پروكۇراتۇرىسى مەملىكەتنىڭ سابىق پرېزىدېنتى چون دۇخۋانى ئۆلۈم جازاسىغا ۋە ئۇنىڭ ۋارىسى گېنېرال رودى ئۇنى مۇددەتسىز تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇلار دۆلەتكە خائىنلىق قىلغانلىقىدا، ئىسيان ئۇيۇشتۇرغانلىقىدا ۋە پارىخورلۇقتا ئەيىپلەنمەكتە.

مەن دۇدايېۋنى دەپنە قىلغانلارنىڭ بىرى بولغان ئىدىم

چېچەنلەر لىدېرى ياندارېيېۋنىڭ پولشىدا چىقىدىغان «رېچ پوسپولىتا» گېزىتىگە بەرگەن ئىنتېرۋيۇسى

پولشىنىڭ «رېچ پوسپولىتا» گېزىتى ئۆز مۇخبىرى پيوتر گروفمالسكىنىڭ «ئىچكېرىيە چېچەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى» زېلىمخان ياندارېيېۋتىن ئالغان ئىنتېرۋيۇسىنى باستى، تۆۋەندە بىز ئەينە شۇنىڭدىن ئۆزۈندىلەرنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدۇق.

— جۇھار دۇدايېۋ ھاياتمۇ؟

— مەن ئۇنى دەپنە قىلغانلارنىڭ بىرى بولدۇم. بۇنىڭ ئالدىدا بىر كېچە - كۈندۈز مەرھۇمنىڭ جەسىدى يېنىدا بولدۇم.

— سىز پرېزىدېنتنىڭ ھالاك بولۇش پەيتىنى كۆرمىگەنسىز؟

— جۇھار 21 - ئاپرېل كەچ سائات يەتتىدە ھالاك بولدى. ماڭا بۇ توغرىلىق ئەخبارات ئەتىسى ئەتىگەندە كەلدى. ماڭا پارلامېنتىمىز رەئىسى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى ۋە پرېزىدېنتنىڭ ياردەمچىسى، ئاندىن دۇدايېۋنىڭ مۇھاپىزەتچىلەر باشلىقى كەلدى. مەن دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنى، ۋەزىنش مۇمكىن بولغان دالا كوماندىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى، بارلىق پارلامېنت ئەزالىرىنى ۋەغدىم بىز ۋەزىيەتكە باھا بەردۇق. مەن كونستىتۇتسىيەگە بىنائەن ھېچ قانداق قوشۇمچە رەسمىيەتلەرسىز جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ مەجبۇرىيىتىنى ئۆز ئۈستۈمگە ئالدىم. بۇ ھەقتە بىز دۇدايېۋ ئۆلۈپ ئىككى كۈندىن كېيىن 23 - ئاپرېلدا خەۋەر قىلدۇق.

— دۇدايېۋ روسسىيە ئارمىيەسىنىڭ تېخنىكىلىق ئىمكانىيەتلىرىنى باشقىلارغا قارىغاندا ناھايىتى ياخشى بىلەتتىغۇ. ئۇ گېنېرال، ستراتېگىيەلىك ئاۋىياتسىيەنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرى بولغان ئىدىغۇ. ئۇ سپۇتنىكلىق تېلېفوننىڭ خەۋپى توغرىلىق خەۋەردار ئەمەسمىدى؟

— جۇھار ھەر دايىم روسسىيەلىكلەر ئۆز ئاپپاراتۇرىسى بىلەن ئۇنى بايقالمايدۇ دەيدىغان. ئۇ ئاق ش نىڭ مەخسۇس خىزمەت ئورۇنلىرى روسسىيەلىكلەر بىلەن ھەمكارلىششقا بارىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيتتى ۋە بۇ تېلېفون بىلەن تەشۋىشلەنمەي پايدىلىنىش مۇمكىن دەپ ئويلايتتى چۈنكى بۇ تېلېفونمۇ، ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىدىغان سپۇتنىكمۇ ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن. لېكىن ئامېرىكىلىقلار دۇدايېۋ تېلېفونىنىڭ كوئوردىناتلىرىنى روسسىيەلىكلەرگە بېرىۋەتكەن ئىكەن. بىزدە ھازىرچە بۇنىڭغا ئۆزۈل - كېسىل دەلىللىرىمىز يوق، لېكىن كۆپ نەرسىلەر بۇنىڭغا ئىشارە قىلماقتا.

— دۇدايېۋ ئۆلتۈرۈلۈپ بىر ئايدىن كېيىن سىز كرېملدا يېلتسىننىڭ ئالدىدا ئولتاردىڭىز.

— بۇ يەردە ئۇنىڭ سەۋەبلىرى ئەمەس، بەلكى فاكتلار مۇھىمدۇر. چېچەنىستان پرېزىدېنتى ئىمپېرىيە پرېزىدېنتىغا قارىمۇ - قارشى ئولتاردى. بەلكىم روسسىيەلىكلەر ئۈچۈن بۇ ئەھمىيەتسىزدۇر. لېكىن ئۇنى پۈتۈن دۇنيا كۆردى. خالامسىز، ياكى خالىمامسىز، يېلتسىن بىزنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ مەۋجۇتلىقى فاكتىنى ئېتىراپ قىلدى. مەن تېچلىق شەرتنامىسىنى پۈتتۈشكە كەلدىم. قىيىنچىلىقلارنى ھېساپقا ئالغان ئىدىم. يېلتسىننىڭ بىز بىلەن چاپسان كېلىشىمگە كېلىشكە ئىنتىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بىز ھوجەتنى تەييارلىغان چاغدا، ئۇ بۇنى دەرھال ئىمزالاشقا تەييار ئىدى. چېرنومىردىنمۇ خۇددى شۇنداق ئىنكاس قىلدى. لېكىن بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكىلەر ئۇلارغا خۇددى بىر توپ ئىشتلاردەك ئېتىلدى.

— ئېنىق كىم؟

— كولكوۋ، لوبوۋ، مىخايلوۋ. ئۇلار يېلتسىننى ئوراۋالدى. ھوجەتنى قايتا تەھرىرلەپ چىقىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا بېسىم قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بىزدىن روسسىيە ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ كېتىش ۋە چېچەنىستاننى ھەربىيسىزلەشتۈرۈش توغرىلىق ماددىلارنى ئۆچۈرۈۋېتىشكە (ھازىرچە) رازىلىق بېرىشىمىزگە ئىلتىماس قىلدى. بىز ئۇ ماددىلارنى يەنە بىر قېتىم ئىشلەپ چىقىشىمىز لازىم ئىدى. بۇ ئەتە كېيىنكى، نازارانلا بۇ مەسىلىلەر كېلىشكەن ئىدى.

— يېلتسىنغا ۋاقىت ناھايىتى مۇھىم ئىدى. سىلەر بىلەن تېچلىق شەرتنامىسىنى ئىمزالاش ئۇنىڭ سايلام ئالدى تەشۋىقاتىغا ناھايىتى چوڭ دەرىجىدە ياردەم بېرەتتى. ئەگەر سىلەر قاتتىق تۇرغان بولساڭلار، ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا چېكىنىشكە توغرا كېلەتتى بولار ئىدى.

— بىز ئاڭلىق ھالدا ئۇنىڭ بىلەن كېلىشتۇق، بىز: بۇ ھوجەتنى ئىمزالايمىز، چۈنكى بىز كوممۇنىستلارنى ھاكىمىيەتكە كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن سىزگە كېرەك، — دېدۇق. بىز يېلتسىننىڭ سايلامدا يېڭىپ چىقىشىغا ياردەم قىلدۇق. بىز ئىككى قىيىن يولنىڭ ئاسانراقىنى تاللاپ ئالدۇق. ئەگەر ئۇ بۇنى چۈشەنمىگەن بولسا، ئۇندا ئاتا بىز ئۈچۈنمۇ ۋە روسسىيە ئۈچۈنمۇ ياخشى ئەمەس.

— چېچەنىستان بىلەن روسسىيەنىڭ ئىقتىسادىي ئىختىدارىدىكى چوڭ پەرقنى كۆزدە تۇتقان ھالدا، سىز چېچەنىستانغا ئىمپېرىيە دائىرىسىدە قالغان بىر ئاپتونومىيە شەكلىگە رازى بولۇشقا توغرا كېلىدۇ دەپ ئويلىمامسىز؟

— بىز ئۆزىمىزنىڭ سۈۋېرېنلىقىمىزدىن ۋاز كەچمەيمىز. بىز ئۆز مۇستەقىللىقىمىزدىن ۋاز كەچمەيمىز. بىز پىكىرىمىزنى ئېلان قىلىپ بولدۇق، ھازىرمۇ تەكرارلىدۇق. بۇ چېچەنىستان خەلقىنىڭ ئىرادىسى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن جان پىدا قىلغانلارنىڭ مەخسىتىدۇر. جۇھار بىزگە ئەينە شۇنداق ۋەسىيەت قىلغان.

— روسسىيەلىكلەر سىلەر بىلەن كېلىشىم تۈزدى، ئاندىن موسكۋا پەرەست دۆلەت باشلىقى دوكۇ زاۋگايېۋ پرېزىدېنت سايلىمىنىڭ بىرىنچى قىسمى مۇناسىۋىتى بىلەن چېچەنىستاندا پارلامېنت سايلىمىنى ئۆتكەزدى. ئۇ ساختىلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەينە شۇنداق ئۇسۇل بىلەن موسكۋا پەرەست پرېزىدېنت گروزنىيدا موسكۋا پەرەست پارلامېنتنى پەيدا قىلدى.

— زاۋگايېۋ مەۋجۇت ئەمەس. پەقەت موسكۋاغا ئىنتايىن قورچاق بار. ئۇ بىزنى قىزىقتۇرمايدۇ. ھەر قانداق قورچاقنىڭ تەقدىرى ئالدىن - ئالا بەلگۈلۈك. ئۇ پەقەت لازىم بولغان ۋاقىتقىچىلا سەھنىدە بولىدۇ. روسسىيەلىكلەر گروزنىيغا زاۋگايېۋنى ئۆزلىرى قويدى، كېيىن ئۆزلىرى ئېلىۋېتىدۇ.

— كرېملدىكى مۇزاكىرىلەرگە يەنە بىر توختىلايلى. ئۇ يەردە مۇزاكىرىلەر باشلىنىش ئالدىدا توقۇنۇش يۈز بەردى. بىز، گويا يېلتسىن ئۈستەلنىڭ بېشىغا ئولتىرىشنى، سىلەرنىڭ دېلېگاتسىيەڭلار بولسا زاۋگايېۋنىڭ قارشىسىغا ئولتارغۇزۇشنى خالىغان دەپ ئاڭلىدۇق.

— ھە، ئۇ بىر تەرەپكە ئۆز كۈچۈكلىرىنى، يەنە بىر تەرەپكە بىزنى ئولتارغۇزۇپ، ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلىشى لازىم ئىدى. ئەلۋەتتە، ئۇ ئىمپېرىيەنىڭ غوجايىنى سۈپىتىدە ئولتىرىشنى خالىغان ئىدى. بۇ ئۇ بىر تەرەپ قىلىشى لازىم بولغان ئائىلەۋى توقۇنۇشتەك كۆرۈنۈشى كېرەك ئىدى. مەن سېپكتاكلغا قاتنىششقا كەلمىگەنلىكىمنى بىلدۈردۈم. ئۇ بىر دۆلەتنىڭ پرېزىدېنتى، مەن يەنە بىر دۆلەتنىڭ پرېزىدېنتى. بىز پروتوكول تەلىۋىگە بىنائەن ئۈستەلنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىدە ئولتىرىمىز.

— ھە دېگەندە قاندىقتۇ قوپال سۆزلەر بولدى، دېگەننى ئاڭلىدۇق…

ماڭا پرېزىدېنت سۈپىتىم بىلەن روسسىيەلىكلەر ئېيتقان سۆزلەرنى تەكرارلاشنىڭ ھاجىتى يوق. شۇ جۈملىدىن، شەخسەن ماڭا تەئەللۇق بولغان سۆزلەرنىمۇ تەكرارلاپ ئولتىرىشنى خالىمىغان بولار ئىدىم. ئەگەر ئۇلار ۋىجدان، قەدىر، ئالىيجاناپلىق، مەدەنىيەت دېگەنگە ئوخشاش ئۆلچەملەرنى ئازغىنە بولسىمۇ چۈشەنگەن تەقدىردە، ئۇ چاغدا بۇ ئۇلار ئۈچۈن شەرمەندىچىلىك بولغان بولار ئىدى. يېلتسىن، چېرنومىردىن، كولىكوۋ، لوبوۋلار بەرگەن بۇ سپېكتاكلنىڭ ھەممىسى بىز ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇلار ئۈچۈن پەسلەشكەنلىكتۇر. بىز ئۆزىمىزگە ئىمپېراتورنىڭ غەزىۋىدىن قورقىدىغان ۋاسساللارغا خاس مۇناسىۋەت قىلىشقا يول قويمىدۇق. ئۇ كۈنى مەن كرېملدا كۆرگەنلەر، ماڭا ناھايىتى ھەيران قالارلىق بولغانلىقىنى تەكىتلىگەن بولار ئىدىم. مەن كۆپ مىللىونلۇق خەلقى بار مۇنداق ئۇلۇغ مەملىكەتكە مۇنداق دەرىجىدىكى ئادەملەرنىڭ رەھبەرلىك قىلىۋاتقانلىقىغا تاڭ قالدىم. ئۇلار ئاددىي ئەدەپ چۈشەنچىلىرىنى بىلمەيدىغان ئادەملەر.

— گېنېرال شامىل باسايېۋنىڭ ئاكىسى شىرۋانى كېيوركىي زالىغا كىرگەندە، روسسىيە دېلېگاتسىيەسىگە «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېگەن سۆزلەر بىلەن سالام بەردى. ئۇ روسسىيەلىكلەرگە ئەمەس، بەلكى زاۋگايېۋقا شۇنداق دېدى.

رەسمىي مەراسىم قىسمىدىن كېيىن يېلتسىن باسايېۋنىڭ ئاكىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ گويا چاقچاق قىلغاندەك: «بىز شامىلنى قايتۇرمايمىز» — دېگەن.

ئۇنىڭ دېلېگاتسىيەسىدىن كىمدۇ - بىرى بۇنىڭ شىرۋانى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەن. يېلتسىن بۇنىڭغا نىسبەتەن: «ھېچ پەرقى يوق» ھەر ئىككىلىسى «ش» دىن باشلىنىدۇ، دېگەن.

— سىلەرنىڭ قوللىشىڭلار يېلتسىن ئۈچۈن سايلامدا غالىبىيەت قازىنىش ئۈچۈن تەلەپ قىلىنغان ئىدى. سىلەر يېلتسىن بۇ ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قېلىش ئۈچۈن ئۇنى باشلىغانلىقىغا ئىشىنەمسىز؟

ئۇچۇغىنى ئېيتقاندا، روسسىيەنىڭ چېچەنىستانغا نىسبەتەن سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلمايمىز. يېلتسىننىڭ كېيىنكى كۆپلىگەن ئادەملىرىنى لاۋازىملىرىدىن ئېلىپ تاشلاش ئوخشاش ھەرىكەتلىرىدىنى موشۇ ئۇرۇشتىكى ئەزىمەردىن قارىساق، ئۇنى ئۇرۇشتىكى ئەتىجىدارسىزلىق ئۈچۈن جازالاش سۈپىتىدە باھالاش مۇمكىن. تا موشۇ كۈنگىچە چېچەنىستاندىكى ئاممىۋى قىرغىنچىلىقلار ئۈچۈن جاۋاپكار بىرمۇ ھەربىي جىنايەتچى خەلق ئاراتربۇنال ئالدىدا جاۋاپقا تارتىلمىدى. 1944 - يىلى روسسىيەلىكلەر خەلقىمىزنىڭ يېرىمىنى قىرىپ تاشلىدى، ئاندىن بىزنى ئۆز يېرىمىزدىن قوغلىۋەتتى. بۇ توغرىلىق ھېچ كىم ئاڭلىمىدى، ھېچ كىم نارازىلىق بىلدۈرمىدى. دۇدايېۋنىڭ ئۇلۇغ خىزمىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ چېچەن خەلقىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى پۈتكۈل دۇنياغا مەلۇم قىلدى.

(«ئىزۋېستىيە» گېزىتىنىڭ 30 - ئىيۇل سانىدىن ئېلىندى).

ئىنكاس

ئىلىم - مەرىپەت - كەلگۈسى ئىستىقبالىمىز كاپالىتى

بىيىل «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 13 - ئاپرېل سانىدا ئابدۇخالىق ماخمۇتنىڭ «بىر تەرەپلىمىلىككە يول قويمايلى» سەرلەۋھەلىك ماقالىسى ئېلان قىلىندى. ئىلمىي ئاساستا مۇھاكىمە قىلىنىپ يېزىلغان بۇ ماقالىنى كىشىلەر ئوقۇپ ئېتىراپ قىلىشتى. مەنمۇ بۇ ماقالىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىكى ئوي - پىكىر، مۇلاھىزىلەرنىڭ بۈگۈنكى ھاياتىمىزدا مەۋجۇت بىر ئەھۋال ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇنداق ئەھۋاللارنى ۋاقتىدا تۈزۈتۈشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم.

دەۋر ئۆزگىرىشى بىزنىڭ ئۇنتۇلۇپ كېتىۋاتقان مىللىي ئۆرپ - ئادەتلىرىمىز بىلەن دىنىي ئېتىقاتلىرىمىزنىڭ ئۆز ئەسلىگە قايتىپ كېلىشىنى تەمىنلىدى. بولۇپمۇ دىنىي ئەركىنلىككە ھەقىقىي مەنادىكەك يول ئېچىلىشى ئىنسانىي ئەدەپ - ئەخلاقىمىزنىڭ قايتىدىن جانلىنىشىغا ئېلىپ كەلدى. ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى ئەينە شۇ ئىدى. ئىنسانىي ئەدەپ - ئەخلاق بولمىغان يەردە مېھىر - شەپقەت، دىيانەت، ھالاللىقنىڭ بولمايدىغانلىقى ھەقىقەت.

موشۇ ئۆتكەن بەش - ئالتە يىل مابەينىدە ھازىرقى دەۋر ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارنى ئېيتمىغاندا، بىزنىڭ ھاياتىمىزدا بۇرۇن تەسەۋۋۇر قىلىپ بولمايدىغان يېڭىلىقلار ئورۇن ئالدى. جاي - جايلاردا كۆپلىگەن مەسچىتلەر سېلىنىپ، كىشىلەر خۇدا يولىدا تائەت ئىبادەتلەر قىلىپ، ياخشىلىقلارنى تەرغىپ قىلىنىدىغان بولدى.

مىللىتىمىز ۋە ياش ئەۋلاتلىرىمىزنىڭ كېلەچەك ئىستىقبالىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز ئۈچۈن قىلىشقا تېگىشلىك زور مەسىلىلەر بىلەن مۇئەممالار تولۇپ تۇرۇپتۇ. بۇ مەسىلىدە بىزنىڭ بەزىلىرىمىز موشۇ كەمگىچە بىر تەرەپلىمە قاراپ كېلىۋاتىمىز. مەدەنىيىتىمىز، مائارىپىمىز توغرىلىق ئويلىنىشلار يېتەرلىك ئەمەس.

بازار ئىختىسادىي شارائىتىدا ھەر خەلق ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش كېرەكلىكىنى بىلدۇق. بىز بەش - ئالتە يىل جەريانىدا مەدەنىي - مائارىپىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن زادى قانچىلىك ئىشلارنى قىلالىدۇق؟

بەزى كىشىلەر مەدەنىيەت، مائارىپ دۆلەتنىڭ ئىشى دەپ قارايدۇ، راست، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى دەۋرىدە پۈتۈن نەرسە دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدا بولغان. ھازىرچۇ؟ تامامەن ئۆزگەردى. ياشلىرىمىزنىڭ چەت ئەللەرگە چىقىپ ئىلىم - پەن ئېگىلىشى ياكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىغا چۈشۈپ ئىلىم تەھسىل كۆرۈشى پەقەت ئۆز ئىختىسادىي مەبلىغى بىلەن بولىدىغانلىقى ھەممىگە ئايان. ئۇنداقتا يېتەرلىك ئىختىسادى بارلار بىزنىڭ ئارىمىزدا بارمۇ؟ بولمىسا نېمە قىلىشىمىز كېرەك؟

ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن قازاقىستاندا تەخمىنەن يېرىم مىللىونغا يېقىن ئۇيغۇرلار ياشايدىكەن. بىز ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئىلىم تەھسىل كۆرۈۋاتقانلار بارماق بىلەن سانىغۇدەكلا ناھايىتى ئاز ئىكەن. ئەگەر موشۇنداق كېتىۋەرسە، مىللىتىمىز يەنە قىرىق - ئەللىك يىلدا پەن - مەدەنىيەتتە ئەڭ ئارقىدا قېلىشى مۇمكىن.

شەرقىي تۈركىستاندا بولسا ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولۇۋاتىدۇ. خىتاي مۇستەملىكچىلىرى ياشلىرىمىزنىڭ ھەر تەرەپلىمە بىلىملىك بولۇپ يېتىشىپ چىقىشىغا يول قويماۋاتىدۇ. ياش ئەۋلاتلارنىڭ كاللىسىنى كوممۇنىستىك ئىدىيە بىلەن زەھەرلىمەكتە، پاچە ئۈستىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ «ساۋاتسىز مىللەت» بولۇپ قېلىشىغا ھەرگىز يول قويماسلىقىمىز لازىم. ئابدۇخالىق ئېيتقاندەك، «... ھازىر بەزى موللا، ئىماملىرىمىز مۇتەئەسسىپلىككە بېرىلىپ، دىنىي ئىلىمدىن باشقىسىنى تەن ئالمايدىغان تەرەپكە ئۆتۈش بايقىلىۋاتىدۇ...» دەرھەقىقەت شۇنداق بولىۋاتىدۇ. بۈيۈك ئالىم، ئۆلىما رىزائىدىن پەخرىدىنىنىڭ «جەۋامىۇل كەلىم» دىن قىرىق ھەدىس شەرھى» دېگەن كىتاۋىدا «ئىلىم، ئوقۇش ھەر مۇسۇلمانغا پەرزدۇر... ئەگەر بۈگۈنكى كۈندە باشقا مىللەتلەردەك بەختىيار ياشاشنى خالايدىغان بولساق، بۈيۈك ئالىملارنى يېتىشتۈرەلمىسەكمۇ مىللىتىمىزنىڭ بىلىملىك بولۇشى ۋە ئۆزىگە كېرەكلىك بولغان ئىلىمنى ئۆزى بىلەلىگىدەك بىر سەرمايە ھاسىل قىلىشىمىزغا تىرىشىشىمىز لازىم» دەيدۇ.

مىڭلاپ پۇلنى مەسچىتكە ئاتاپ بېرىۋاتقان مەرت مەردانە ئوغلانلىرىمىز (ئاللا ئۇلارنىڭ بەركىتىنى بەرسۇن) مەدەنىي - مائارىپىمىزغا نەزەر سالماي ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقى بىزنى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئارىسىدا چوڭ ئابرويى - ئاتاقى، ئېگە بىلىملىك زىيالىلىرىمىز ئەينە شۇنداق مەرت ئوغلانلار بىلەن تىل تېپىشالمايۋاتىدۇ. تەشۋىق - تەرغىبات ئىشلىرى يېتەرلىك ئەمەس شۇڭا كۆپ ئىشلاردا چەتتە قېلىۋاتىمىز.

ئۇيغۇرلارنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت جەمئىيىتى ۋە شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ ئىشلىرىدا ئوخشانلار كۆپ. ئۇلار چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇيدىغانلارنىڭ چارىسىنى تېپىشى كېرەك ئىدى.

ئالمۇتا شەھىرىدە تەخمىنەن ئەللىك مىڭدەك ئۇيغۇرلار ياشايدىكەن. زارە ۋاستوك مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر مەكتىۋىنىڭ ئەھۋالى ئېغىر. كۆپلىگەن ئۇيغۇر سىنىپلىرى يېپىلىپ قالدى. باللار باغچىلىرىنىڭ ئۇيغۇر گرۇپپىلىرى تارقىلىپ كەتتى. ئالمۇتا شەھىرىدە سەنئەت فېستىۋاللىرىنى، سەنئەت كۆرۈكلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇش توغرىسىدا ئويلىنىۋاتقان ھېچ كىم يوق.

توغرا، بۇ ئىشلار مەبلەغسىز پۈتمەيدۇ، دىنىي ئوقۇشلار خېلىلا يولغا قويۇلغان بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ مەدەنىيەت، مائارىپىمىزنى كۆيۈنچىلىك خەلق بولۇپ قوللىغانلىقى بويىچە ھېچ قانچە ئىش قىلىنمايۋاتىدۇ، مېنىڭچە، بۇ ئىشقا كۆڭۈل بۆلۈشنىڭ ۋاقتى يەتتى دەپ ئويلايمەن.

ئىبراھىم بارات.

ئالمۇتا شەھىرى ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

خەلقلەر دوستلۇقىنىڭ كۈيچىسى

(جامبۇل جابايېۋ تەۋەللۇدىنىڭ 150 ژىللىقى ھارپىسىدا)

پوئېزىيەنىڭ غالىبانە قۇدرىتى ئۇنىڭ خەلق قەلبىگە تۇتاشلىغىدا ئىكەنلىكىنى بىز قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق ئاقىنى جامبۇل جابايېۋنىڭ ئىجادىيىتى مىسالىدىن يارقىن كورۇمىز. قازاق دالاسىدا ئىلگىرى - كېيىن ئوتكەن ئاقىن - شائىرلار ئەينە شۇ خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىگە ھەمنەپەسلىكى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتى ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا ئوتۇپ، ئولمەس مىراس رېتىدە ساقلىنىپ كەلگەن.

ھازىرقى جامبۇل ۋىلايىتى، جامبۇل تېغىنىڭ (ئىلگىرىكى ئەۋلىياتا) قاپتىلىدا 1846 - ژىلى دۇنياغا كەلگەن جامبۇل ئەينە شۇ دەۋردىكى ئېغىر ھايات كەچمىشلىرىنى باشتىن كەچۇرۇپ ئوستى.

فېودالىق تۇزۇم ئاستىدىكى قاشاق ھايات، باي ماناپلارنىڭ كەمبەغەل چارۋىچىلار ئۇستىدىكى زورلۇق ۋانلىقى، ئۇنىڭ ياش قەلبىنى تەۋرىتىپ، شۇ ژىللاردىلا زومىگەرلىكنى ئاشكارىلاپ، ئادالەتلىكنى تەرغىپ قىلىدىغان شېئىرلارنى ئىجات قىلدى. شۇڭلاشقا ئۇ دەرتمەنلەرنىڭ مۇڭ-زارىغا ئورتاق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھىمايىسىغا، قەدىرلىشىگە ئېرىشە، ھوكۇمران دائىرىلەرنىڭ مۇلۇكدار بايلارنىڭ دۇشكەلىشىگە، قىسمىسىغا ئۇچرىدى. لېكىن ئۇنىڭ جىسمىدا مەۋجۇت بولغان تۇغما تالانتى قارشىلىقلارغا پەرۋا قىلماي، يەنىلا رىۋاج تاپىۋەردى.

جامبۇل جابايېۋ قازاق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى قولىغا دومبىرىسىنى ئېلىپ، دەرۋالا چىقارغان شېئىرىنى ئاۋازغا سېلىپ ئېيتىدىغان ئايتىسلاردا ئاقىنلىق ماھارىتىنى نامايىش قىلىدىغان ئەنئەنىۋى ئۇسۇلىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇنى يەنىمۇ ژۇقىرى باسقۇچقا كوتەرگەن ئاقىن. ئۇنىڭ شۇ دەۋرنىڭ ئاتاقلىق ئاقىنلىرى بىلەن ئايتىسقا چۈشۈپ، كوپ ژاقتىلاردا بەيگىدىن ئوزۇپ كەلگەن تۇلپاردەك غالىپ چىقىپ، ئېيتقان شېئىر - داستانلىرى بۇگۈنكى ئەۋلاتلار تىلىدا مەدھىيىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئوتتۇزىنچى ژىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا كوپلىگەن ئاتاقلىق قازاق شائىر ۋە ئەدىبلىرىنىڭ ئۇنىڭغا ھەمدەم بولۇپ، ئىجادىي ھەمكارلىقتا ئاقىنغا يونىلىش بېرىشى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ يەنىمۇ يۇكسىلىشىگە تۇرتكە بولدى. بۇ مەزگىلدە ئۇنىڭ تەرىپىدىن كوپلىگەن شېئىر، داستانلار ئىجات قىلىنىپ، نامى پۇتكۇل ئىتتىپاق دائىرىسىدە تونۇلدى.

ئاقىن ئىجادىيىتىدىكى بىر ئەۋزەللىك، بىزنىڭ ئەمىنىمەللىك، خەلقلەر دوستلۇقىغى روھى بىلەن سۇغۇرۇلغانلىقىدۇر. بەتتىسىدا ياشاپ ئۆتكەن ج. جابايېۋ ئۇيغۇرلار ھاياتى بىلەن يېقىن تونۇش بولغانلىقى ئۈچۈن مۇز يىللىرىمىز، ئەدىبلىرىمىز بىلەن سەممىمىي دوستلۇق، مەسلەكداشلىق مۇناسىۋەت ئورنىتىپ كەلدى.

ئوتتۇزىنچى ۋىللارنىڭ بېشىدا دەسلەپكى كىسىي تىياتىرسىز قۇرۇلۇپ پائالىيىتىنى باشلىغىنىدا، ئۇنىڭ سەنئىتىمىز تەرەققىياتى ئۈچۈن غەمخورلۇق كۆرسىتىپ، تىياتىر ئىشىغا يېقىندىن ئارىلىشىپ ئۆزەڭلىكى شاھىدلار سەنئەتدارلىق بىلەن خاتىرىلەيدۇ. شۇلارنىڭ بىرى («ئاتار خان») دراممىسى تەييارلىنىپ دەسلەپكى سەھنىگە قويۇلۇش ئالدىدىكى قازاق ئەدەبىياتى، سەنئىتىنىڭ بۇلۇپمۇ ۋەكىللىرىدىن سەبىت مۇقانوۋ، ك. لەش بايىسېرتوۋ، ئىليىاس جانسۇگۇروۋلار قاتارىدا جامبۇل جابايېۋ ئىشتىراك قاتنىشىپ، شۇلۇق ئىشكاللىرى بىلەن تەلەكداشلىق بىلدۇرگەنلىكى ئۇنىڭ بىر ئۆلەدەسىدۇر. بولۇپمۇ ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋىللىرىدا ئۇيغۇر تىياتىرىدىن: قادىر ھاسانوۋ، ئىسمايىل ساتتاروۋلار ئۇنىڭ بىلەن ناھايىتى يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغان. ق. ھاسانوۋ بۇ شېرىبەتتە پېشۋاسىغا بېغىشلاپ شېئىر يېزىپ، ئۇنىڭ نامىنى ئۇيغۇر خەلقىگە يەنىمۇ يېقىن تونۇشتۇرغان.

ج. جابايېۋ شوھرەتىنىڭ كەڭ ئاممىبابلىقتا تېرىلىشى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋىللىرىدا شۇ ۋاقىتتىكى ئۇمۇمى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتى بىلەن «لېنىنگرادتىسى ئەۋلادلار» («لېنىنگرادلىق ئوغلانلىرىم») شېئىرىنى يېزىشى بىلەن باغلىق بولدى. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ئېغىر پەيتلىرىدە دۈشمەنلەرنىڭ لېنىنگرادقا قاپسىپ كىرىش خەۋىپى تۇغۇلۇپ، شەھەرگە دەسلەپكى بومبىلار چۈشۈشكە باشلىغاندا، بۇ شېئىر ئاقىۋەت ئەلدە، جۇملىدىن لېنىنگرادلىقلاردا چوڭ ئىلھام تۇغدۇرغان ئىدى. ئەينى شۇ ئاقىن تالانتىنىڭ زادلىق ھوكۇمەت سۆزى ئاچقان «لېنىنگرادسكايا پراۋدا» گېزىتىدە بېسىلىپ چىققان لېنىنگرادلىق شەھىرى كىشىلىرىگە جەڭگىۋارلىق ئىرادە ئۇرغۇتۇپ بەخش ئېتىپ، مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سەپىدە جەڭ قىلغۇچىلارنىڭ جاسارىتىنى ئۇلغايتقان ئىدى.

ساۋۇت ئىسكەندەرىي.

ئۇيغۇر ناھىيەسىدىكى جامبۇل كۈنلىرى

ئۇلۇق ئاقىنغا بېغىشلاندى

جامبۇل جابايېۋنىڭ تۇغۇلغانلىغىنىڭ 150 ژىللىقى ھارپىسىدا ئۇيغۇر ناھىيەسى مەمۇرىيىتىنىڭ زالىدا ئۇلۇق شائىرغا بېغىشلانغان ئىلمىي - ئەمەلىي كونفېرېنسىيە بولۇپ ئوتتى. مەزكۇر كونفېرېنسىيەگە تەييارلىق ئىشلىرى ئالدىن - ئالا ناھىيە دائىرىسىدە ژۇرگۇزۇلۇپ، ھەر قايسى ئېكىلكىلەرنىڭ مەدەنىيەت ئويلىرى بىلەن كىتابخانىلىرىدا ۋە مەكتەپلەردە شائىرنىڭ ھاياتى، ئىجادىي پائالىيىتىگە بېغىشلانغان ئەدەبىي كەچلەر، سەنئەت كۆرگەزمىلىرى ئوتكۇزۇلگەن ئىدى.

مەركىزلىك كونفېرېنسىيەنى ناھىيە ھاكىمىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ز. دىرىپ بەدايېكوۋ كىرىشمە سوز بىلەن ئاچتى. ئىلمىي كونفېرېنسىيەدە ناھىيەلىك مائارىپ بولۇمىنىڭ باشلىغى زىكىريا شايمەردانوۋ ئاقىننىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە دوكلاد قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن «شېئىر ئالىپى - جامبۇل»، «جامبۇل ۋەتەنپەرۋەر ئاقىن» دېگەن ماۋزۇلاردا چونجا ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ مۇدىرى م. خۇدايبېركېنوۋ، ئا. ئاقبالايېۋلار ئوز پىكرى - مۇلاھىزىلىرىنى ئوتتۇرىغا سالدى. كونفېرېنسىيەدە ئۇستاز شائىر ئاباي تورغايېۋ بولسا «شېئىر ئالىپى - جامبۇلۇم» دېگەن شېئىرىنى ئوقۇپ بەردى.

كونفېرېنسىيەنىڭ داۋامى شائىر روھىغا ئاتاپ سېلىنغان دەستىخانغا ئۇلاشتى. دەستىخان ئۇستىدە ناھىيە ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ژ. تويشىبېكوۋ سوزگە تەكلىپ قىلىندى. ئۇ ئوز سوزىدە: «ئۇلۇق ئاقىن بوۋىمىزنىڭ شانلىق مەرىكىسىگە بىز ھەرتەرەپلىمە تەييارلىق قىلىۋاتىمىز. ژىل بېشىدىن بۇيان جامبۇل جابايېۋقا بېغىشلانغان ئەدەبىي كەچلەر، كونكۇرسلار توختىماي ئوتكۇزۇلۇۋاتىدۇ. مەكتەپلەر بىلەن مەدەنىيەت ئويلىرىدە ھەر خىل چارە - تەدبىرلەرنى ئوتكۇزۇش نىيىتىمىز بار. جامبۇل بوۋىمىز تويىغا ئاتاپ ئەللىك كېگىز ئويى تىكىشنى، ئۇنىڭغا بىر مىللىون تەڭگە بولۇشنى پىلانلىدۇق» دېدى.

ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ھەممىلا جايلىرىدا ئاقىن ئاتىغا بېغىشلاپ ئۇيۇشتۇرۇلۇۋاتقان مەدەنىي چارە - تەدبىرلەر ھەركىمنى خوشال قىلىدۇ.

يۇز ژىل كۆيلىگەن ژۇرەك

يېقىندا چارىن يېزىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە «يۇز ژىل كۆيلىگەن ژۇرەك» دېگەن تېمىدا ناھىيە ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئىلمىي - ئەمەلىي كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا ناھىيە، ۋىلايەت مەھكىمىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئىشتىراك قىلدى.

مەزكۇر كونفېرېنسىيەنى ئاچقان ناھىيەلىك مائارىپ باشلىغى ز. شايمەردانوۋ سوزنى ناھىيە ھاكىمى م. ناسىروۋقا بەردى. ئۇ ئۇلۇق جامبۇلنىڭ روھىنى خۇرسەن قىلىپ، ئۇنىڭ مەرىكىسى ھارپىسىدا ئېچىلغان كونفېرېنسىيەگە قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئۇستازلارنى سەممىي تەبرىكلەپ، ئۇلارغا تەن ساقلىق، ئىشلىرىغا بەرىكەت تىلىدى. سوزگە چىققان ۋىلايەتلىك مۇئەللىملەر بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۇرۇش ئىنستىتۇتىنىڭ دىرېكتورى ت. بايمولدايېۋ، شائىرە ئاسانخوجايېۋلار ئۇستازلارغا مەزكۇر ئىلمىي كونفېرېنسىيەدە ئوتتۇقلار تىلىدى.

ئاقىنغا بېغىشلانغان بەيگە

«شوڭقار» ئېكىلىكىدە جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىق مەرىكىسى ھورمىتىگە ھەر خىل مەدەنىي چارىلار ئوتكۇزۇلگەن ئىدى. يېقىندا ئۇلۇق ئاقىننىڭ شەرىپىگە ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر بېرىلىپ، قازاق خەلقىنىڭ مىللىي ئويۇنى بەيگە ئۇيۇشتۇرۇلدى. بەيگىدە بىرىنچى بولۇپ كەلگەن سىيىت مولداخوجايېۋقا تاي سوغا قىلىندى. بەيگىنىڭ ئاخىرى سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىدا چوڭ كونسېرتقا ئۇلاشتى.

جامبۇل قارقارادا

چونجا يېزىسىدىكى لېنىن يېزىسىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى باقشاكول مەنبېيېۋانىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ژۇقارقى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا «جامبۇل قارقارادا» ناملىق ئوچۇق دەرس بولۇپ ئوتتى.

مەزكۇر ئوچۇق دەرستە يازغۇچى م. ئەۋېزوۋنىڭ «قىلى زامان» رومانى بىلەن جامبۇلنىڭ قولمانبېت بىلەن بولغان ئېيتىشىشىدىن پارچىلار كورستىلدى. شۇندىقلا ئۇلۇق ئاقىننىڭ 1916 - ژىلدىكى ئاق پادىشا بۇيرۇغىغا قارشى يېزىلغان شېئىرلىرى يادقا ئوقۇلدى. جامبۇل جابايېۋ بىلەن ئۇچ قېتىم ئۇچراشقان كورشىبېك ئاقساقال ئۇلۇق ئاقىن توغرىسىدا يادىدا قالغان خاتىرىلەرنى سوزلەپ بەردى.

ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ قەيەرىگىلا بارماڭ، جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىق مەرىكىسىگە بولغان تەييارلىق ئىشلىرى قىزغىن داۋام قىلماقتا.

ئوز مۇخبىرىمىز.

لېنىنگرادلىق ئوغلانلىرىم

جامبۇل جابايېۋ

لېنىنگرادلىق ئوغلانلىرىم،
سىلەر غورۇر، پەخرىم مېنىڭ.
ماڭا ئۇزدەك بىلىنەر،
نېۋا دەريا، يەرلىرىڭ.
كورۇكلەرگە كوز سالسام،
قىرغاقلارغا ئۇلاشقان.
چوققىلاردەك كورپاكى،
ئوركەش، ئوركەش ياراشقان.
دولقۇنلىغان كوك دېڭىز،
ئەركىلىتىپ ئويناتقان.
ھوسنى گوزەل بىنالار،
كوك ئاسمانغا بويلاشقان.
مەدەت بېرەر ژىراقتا،
قورغىنىم دەپ ئويلىغان.
ئوتكەزمىدىم ھاياتنى،
ياۋدىن زەرداپ چەككىنى.
تەرتوكمىدىم كوڭۈلنى،
غەش، پەرىشان ئەتكىنى.
ھەشەمەتلىك بىنالار،
ئوت، تۇتەتتە كويۇشكە.
ھەرگىز توزمەس لېنىنگراد،
ياۋغا تەسلىم بولۇشقا.
يارالغانمەن ھاياتقا،
ياۋغا زەربە بېرىشكە.
قەست قىلغاننى يەر قىلىپ،
يەر ئاستىغا كومۇشكە.
قازاقستان خەلقىنىڭ
غەزىۋىمۇ ئوت ئالدى.
يولەك، مەدەت بولۇشقا،
سىلەرتەرەپكە ئاتلاندى.
ئانا يەرنى قوغداڭلار،
لېنىنگراد مەرتلىرى.
ئەلگە ئۇلگە بولۇڭلار،
زامانىمىنىڭ ئەرلىرى.
ئەجداتلىرىڭ ئەزەلدىن،
مەلۇم ئىدى جامبۇلغا.
قەدىناس بوپ كېلەتتى،
بىز تەرەپكە، ئاۋۇلغا.
تورت پادىشا زۇلمىنى،
تارتىنىڭ تالاي بىلىمەن.
پېتېربۇرگتىكى شۇ تەختلەر،
غۇلسۇن دەپ كەلگەنمەن.
ژىللار ئوتتى قوغلىشىپ،
ساقال – چېچىم ئاقىرىپ.
شۇندا بىر كۈي تەۋرەتتى،
ئازاتلىققا چاقىرىپ.
مەڭگۈ پارلاق كۈن كېلىپ،
شاتلىق بەرگەن ھەممىگە.
لېنىن داھىي يەتكۇزدى،
خەلقلەرنىڭ دەردىگە.
بەخت بەرگەن داھىنىڭ
شاپائەتلىك كۈنلىرى.
شۇنىڭ بىلەن يورىغان،
جاھالەتنىڭ تۈنلىرى.
ھاياتلىقنىڭ يۇلتۇزى،
ئەندى سىلەر ئار – بەختىم.
لېنىنگراد ئوغۇل – قىزغا،
چېكىنمەڭلار مەرتلىرىم.
زاۋۇدلاردىن خىلمۇخىل،
ماشىنىلار ئالغانىدىم.
كىروۋ بېرىپ ئۇلارنى،
خوشال بولۇپ قالغانىدىم.
سىلەر بىلەن بولغانىدىم،
ئاكا – ئۇكا قېرىنداش.
شاتلانغاندى ئالمۇتام،
بولۇپ ساڭا بىر قاياش.
سۇ قىرانى مىسالى،
بالتىقتىكى مەرتلىرىم.
سوغا ئېلىپ ھەر تۇرلۇك،
كەلگىنىنى كورگەنىدىم.
بىللە تويلاپ تويۇمنى،
سەيلىتىپ ھەم ژۇرگەنىدىم.
نەۋرە، چەۋرەم ئوز بولۇپ،
بوشۇگىمدە كۆرگەنىدىم.
يېتىقىماي قويىنىڭدا،
ئىلىم – پەننى ئۇگەنىدىم.
جامبۇل ئۇيدان بىلىدۇ،
دۈشمەنلەرنىڭ قەستىنى.
ئۇلار ساڭا قول سالار،
تۇتالماستىن نەپسىنى.
ئەس – ھوشىدىن ئادىشىپ،
جەسەتلەرنى ئاتلىشىپ.
يەتتە باشلىق ياۋ ماۋۇز،
كېلەر قانلىق ئوت چېچىپ.
بىلىمەن ھالى خاراپ،
بوسۇغاڭدا قانسىراپ.
كەلگەندۇ ئەجەل ھايداپ،
ئىلان بېشى يانچىلار.
ياۋ قۇرشاۋى بۇزۇلار،
يەنە سايرار بۇلبۇللار.
يەنە پارلاپ يۇلتۇزلار،
يايرىشار قىز – ئوغۇللار.
ئولۇق ئەل ئوسكەن دىيار،
ئېچىلمەن ياش چېچەكدىن.
ئويقىدىن بولۇپ بېرار،
چىن دېلىمدىن ئېچىنىدىم.
ئەتراپىڭنى ئوت قاپلاپ،
دۇنيا، بايلىق چېچىلغان.
كېلەر دۈشمەن ئىنتىلىپ،
قانلىق ئاغزى ئېچىلىپ.
بىر ئاقتا ئومۇرى كوتا،
شۇ كۇلاشقا جان تالىشار.
ئەجىلىگە ئالدىرار،
ئويقانلارنى يەرژۇتار.
غەزەپ بىلەن ئاتلاندى،
ياۋغا قارشى بارچە ئەل.
دۈشمەن كوچى بېسىم دەپ،
بوشىمىدى بىزنىڭ بەل.
لەيلىدىگەن توغىنى،
ھەرگىز مۇياۋ ئالالماس.
لېنىنگراد قويىنىغا،
دۈشمەنلەر ئىز باسالماس.
كەلگەن ياۋنى ھۇرپىيىپ،
يەككەن ئېدىك بۇرۇنما.
ياۋ سۇيىگى چوقچىيىپ،
قالغان تۇزلەك – قىرىڭدا.
لېنىن شەھىرى قەھرىمان،
غەلىبە قۇچقان ئەزەلدىن.
قايلاپ كەلگەن دۈشمەننى،
تار – مار قىلغان ئەزەلدىن.
ئۇ قورغانغا ئوق ئوتمەس،
تېمى پولات، ئېسىل تاش.
باغلىرىنىڭ ئاچقۇچىن،
دۈشمەن قولغا ئالالماس.
قۇتلۇق لېنىن شەھىرىگە،
ئېلىمنىڭ ھەر چېقىدىن،
تىنماي كېلەر پويىزدلار.
باتۇرلىرىن ئەۋەتىپ،
دالا، شەھەر، يېزىلار.
بىر سەپ بولۇپ ئېلىمىز،
ئوردىسىنى قوغدايدۇ.
ئاخىر ۋەھشى دۈشمەننى
ئوكسىغا قوغلايدۇ.
قازاقستان يېرىدىن،
ئۇندا نېفت توشۇلار.
قارا كومۇر، قىزىل مىس،
تاغدەك بولۇپ ئويۇلار.
دۈشمەن يولى توسىلار،
ئولەرپەيتى يەتكەندە.
بارچە خەلق قوزغالدى،
داھى بۇيرۇق ئەتكەندە.
ھەر دانىسى ئوق بولۇپ،
تېگەر قىزىل ئالمىمىز.
بارىمىزنى ئايىماي،
سوغا قىلدۇق ھەممىمىز.
ژۇگرۇك تۇلپاردەك،
ھەممىسىنى ئاتىدۇق.
قانخورلارنى يېڭىشكە،
يەلكىسىدىن شۇملارنىڭ،
سىقىپ دەككە بېرىشكە.
ئەي قەھرىمان مەرتلىرىم،
ۋىجدان، ئارىم، پەخرىم.
ياۋنى كۇمران قىلىشقا،
كامىل مېنىڭ ئىشەنچىم.
توڭ ئۇيقىسىن تورىت بولۇپ،
جامبۇل تۇرۇپ تىكىشسا.
كېلەر ئورۇش دەھشىتى،
ئېغىرلاشقان قۇلاققا.
كۇندە كېلەر يېڭى ئوڭ،
سادا بېرىپ تاغ – تاشقا.
لېنىنگراد كۇرىشەر،
ئىشەنچىنى ئاقلاشقا.
سەپ – سەپ ئەسكەرلەر بارار،
قورغاپ سېنى ھە ئۇلار.
قانلىق مەيدان ئالدا بار،
يەنچىلىدۇ ئەجدىھار.
سېنى ئويلاپ تەشۋىشتە،
ياتالماستىن ژۇرىمەن.
ئەرلىكىنى خەلقىڭنىڭ
ژىراقلاردىن كورۇمەن.
سىلەرگە يەتسۇن مېنىڭ
ئۇنۇم، ئوتلۇق كۈيلىرىم.
لېنىنىنىڭ شەھىرىدىكى
ساھىپقىران مەرتلىرىم.

ئىنسان ۋە ئىمان

«ئىتتىپاق كۈچ بېرەر»

يېڭى سېلىنغان مەسچىتنىڭ ئۇمۇمىي كۆرۈنۈشى.

كېيىنكى ژىللاردا مەركىزىي ئاسىيا دۆ-
لەتلىرىدە، جۈملىدىن قازاقىستان جۇمھۇرىيى-
تىدە ئاللاتائالاغا ئىبادەت قىلىدىغان مۇ-
قەددەس دەرگاھ مەسچىتلەرنى سېلىش جىد-
دىي قولغا ئېلىنىشقا باشلىدى. بۇ ساۋاپ-
لىق ئىشقا بولۇپمۇ جاي ـ جايلاردىكى ئۇي-
غۇر ئاھالىلىرى ئالاھىدە سىدقى دىللىق
بىلەن كىرىشتى. ھازىر مەسچىت قەد كۆ-
تەرمىگەن مەھەللىلەر بارغانسېرى ئازايماق-
تا. بۇنداق بولۇشى مېنىڭچە تەبىئىي. ئەمە-
ۋال 70 ژىلدىن كۆپرەك ۋاقىت مابەينىدا
دىنغا قارشى تەشۋىقات ۋە ھەر خىل شەكىل-
دىكى كۆرەشلەر ئەۋج ئېلىپ، ئادەملەر كۆڭ-
لىدىكى مۇقەددەس ئېتىقاتنى چىقىرىپ
تاشلاشقا ئۇرۇنۇشلار ئۈزلۈكسىز ژۈرۈپ كەل-
گەن ئىدى. دىنىنىڭ ئورنىغا كوممۇنىستىك
ئېتىقاتنى قويۇشقا ئۇرۇنۇش، ئادەملەرنى
ئاللاتائالانىڭ ئۇلۇق يولىدىن ئاداشتۇرۇپ،
كوممۇنىزم يولىغا باشلاش ھەرىكەتلىرى كى-
شىلەرنىڭ ئاڭ ـ سەۋىيەسىگە تەسىر قىلماي
قالمىدى. شۇنىڭغا قارىماستىن بۈيۈك بىرىيا-
راتقۇچىغا ئېتىقات ئۇچقۇنلىرى ئىنسانىيەت-
نى پۈتۈنلەي تەرك ئەتمىگەنىدەك ئىدى. بۈ-
گۈنكى كۈندە ئىسلام دىنى ئېتىقاتلىرىنىڭ
بارغانسېرى چوڭقۇر ىلتىز تارتىپ بېرىۋات-
قانلىقى، مەسچىتلەرنىڭ بارغانسېرى كۆپە-
يىۋاتقانلىقى بۇنىڭغا مىسال.

ئۆتكەن شەنبە كۈنى ئالمۇتا شەھىرىدىكى
سۇلتان قورغان مەھەللىسىدە قەد كۆتەر-
گەن، بىر ۋاقىتتا 500 ئادەم ناماز ئوقۇيدى-
غان چوڭ مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مەرا-
سىمى پەيغەمبىرىمىزنىڭ يەنە بىر دەلىلىدۇر. مەس-
چىتنىڭ ئازادە، كەڭ قوراسىدا ژىغىلغان
4 ـ 5 ـ مىڭ ئادەمنىڭ چېھرىسىدە مەمنۇنلۇق
ۋە مۆمىنلىق خوشاللىنىش ۋە پەخىرلىنىش
بەلگۈلىرى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. مەن ھا-
زىرغىچە ئالمۇتادا بىر مۇسۇلمانلار مەسچىتى بىلەن
مۇنداق كۆپ ئۇيغۇرلارنىڭ بىر يەرگە توپ-
لانغىنىنى كۆرمىگەن ئىدىم. بۇ يەرگە كەلگەن-
لەرنىڭ ئارىسىدا ياشانغانلارمۇ، ياشلارمۇ،
يىگىتلەرمۇ، قىزلارمۇ، دېھقانلارمۇ، تىجارەت-

چىلەر مۇبار ئىدى. ئۇلارنى بۇ دەرگاھقا پە-
قەت ئىتتىپاق كۈچى باشلاپ كەلگەن.

سائات ئون ئىككى بولماي لا مەسچىتنىڭ
ئېچىلىش تەنتەنىلىرى باشلىنىپ كەتتى.
دەسلەپ سۆز ئالغان قازاقىستان جۇمھۇرى-
يىتى باش مۇفتىسىنىڭ ئورۇنباسارى ئاسىل-
خان ھاجىم بۇ مۇقەددەس ئىبادەت ئورنى-
نىڭ مۇسۇلمانلارغا خىزمەت قىلىدىغان
مۇقەددەس دەرگاھ سۈپىتىدە ئىشىكلىرىنى
ئېچىش مۇناسىۋىتى بىلەن سۇلتان قورغان-
لىقلارنى ۋە بۇ مەسچىتنىڭ بەرپا قىلىنىشى-
غا كۈچ چىقارغان تەشەببۇسكار ئىنسانلار-
نى سەممىي تەبرىكلىدى. ئىران ـ ئىسلام
جۇمھۇرىيىتى ئەلچىخانىسىنىڭ ۋەكىلى سا-
نائىي ئۆز سۆزىدە مۇسۇلمانلار كۆڭلىدە
ئىمان ئويغۇنىشىنىڭ كۈچىيىۋاتقانلىقىدىن،
بۇنداق مەسچىتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى ئەينە شۇ
ئىمان بەلگۈسىنىڭ ئىكەنلىكىدىن مىننەت-
دار بولغانلىقىنى، ئىران جۇمھۇرىيىتىنىڭ
قازاقىستاندىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىغا
بۇ جەھەتتىن ياردەم بېرىشكە تەييار ئىكەن-
لىكىنى بىلدۈردى.

كېيىن سۇلتان قورغان مەھەللىسىدىكى
بۇ چوڭ مەسچىتنىڭ سېلىنىشىدا تەشەببۇس-
كارلىق ۋە يېتەكچىلىك ئورنىنى ئىگىلەپ
كەلگەن پىر مۇھەممەت ھاجىمغا سۆز بېرىل-
دى. ئۇ ئۆز سۆزىدە بارى ـ يوقى بىر يې-
رىم ژىل ئىچىدە تەل ـ تۆككۈس قۇرۇلۇپ
پۈتۈپ، خەلق ئۈچۈن پايدىلىنىشقا ئىشى-
كلىرى ئېچىلغان مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇشىغا
ياردەم بەرگەن سۇلتان قورغاندىكى ھەر قاي-
سى مەھەللىلەرنىڭ ژىگىت باشلىرىغا پۈت-
كۈل سۇلتان قورغان ئاھالىسىغا ئالاھىدە
مىننەتدارلىق ئېكەنلىكىنى ئىزھار قىلدى.

ئاسىلخان ھاجى بىلەن پىر مۇھەممەت
ھاجىم لېنىنچى كىچە، جامائەتنى سۇلتان
قورغان چوڭ مەسچىتىنىڭ ئېچىلىشىغا كىر-
شىشكە تەكلىپ قىلدى. ئۇ يەردە قۇرئان ئو-
قۇلۇپ، ئاللاتائالاغا ۋە لىدا ئىمان كەلتۈرگە-
دىن كېيىن، كىشىلەر مەسچىت قورالىسىغا
راسلانغان داستىخان ئەتراپىغا تەكلىپ قى-
لىندى. سۇلتان قورغانلىقلار ئالمۇتىنىڭ

بارلىق مەھەللىلىرىدىن، ئەتراپىدىكى يېزا-
قىشلاقلاردىن كەلگەن مېھمانلار بىلەن تول-
غان تويلار ئارىسىدا دىنىي زاتلارمۇ، ھەر
خىل ئىگىلىك ساھالىرىنىڭ رەھبەرلىرىمۇ
جەم ئىدى. بۇ مېھمانلار ئالدىدا قازاقىستان
خەلق يازغۇچىسى زىياسەمەدىي، بىشكېك-
لىك مېھمان مېجىت قارى ھاجىم، ئالمۇتا-
شەمەي ئېپارخىيەسىنىڭ ۋەكىلى ئىگۇمېن
ئوسىق، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئىمامى ئوس-
مان قارى زايىتوۋ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر
مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخمجان
قاسىموۋ، «بېنىت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتى-
نىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قوزىيېۋ، سۇل-
تانقورغان مەھەللىسى ژىگىت بېشى غەي-
رەت مەمەتلىيېۋ سۆز كە چىقىپ، پەقەت
ئۇيغۇرلار ھاياتىدىلا ئەمەس، بەلكى ئالمۇتى-
دىكى بارلىق مۇسۇلمانلار ھاياتىدىكى چوڭ
ۋاقىئەلەرنىڭ بىرى بولغان مەسچىتنىڭ ئې-
چىلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن بۇ يەرگە جەم
بولغانلارنى سەممىي تەبرىكلىدى. چېلەك-
تىن موشۇ قۇتلۇق ئىشقا ئىشتىراك قىلىش
ئۈچۈن كەلگەن تەۋەررۇك ئىنسان، ئەسىر
بويۇغىسىدىن ئالقىغان دىنىي زات ئېلىخان
قارى، زىبىبۇللام ھاجىملار قۇرئان تىلاۋەت
قىلىپ دۇئالار ئوقىدى. نەچچە مىڭ ئادەم-
گە مولجاللانغان نەزىر بېرىلدى.

سۇلتانقورغان جامائىتى چوڭ مەسچىت-
نىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان ئاي-
غا ئۇلگەرتىپ ئىنتايىن قىسقا مۇددەت ئى-
چىدە سۈپەتلىك قۇرۇلۇپ پۈتۈشى ئەڭ ئا-
لدى بىلەن ئادەملەردىكى ئىتتىقات تۇيغۇ-
سىنىڭ تەڭداشسىز ئىكەنلىكىدىن دالالەت
بەرگۈچى مىسالدۇر. ئەگەر خەلق ئۆز كۈچى-
نى بىرلەشتۈرۈپ، سەممىي ئىشەنچە بى-
لەن بىرەر ئىشنى باشلاشقا بەل باغلايدى-
كەن، ئۇنداق خەلق ھەر قانداق قىسمىلىق-
لارنى يېڭىشقىمۇ قابىلدۇر. ئىپادرومنىڭ ئار-
قىسىدىكى لىپنايا كوچىسىنىڭ بويىدا بوش
يەرنىڭ بارلىقىنى بايقىغان كىشىلەرنىڭ
بىرى ئىمىنجان مەمەتلىيېۋ بولغان ئىدى.
مەرھۇم مانا شۇ جايغا مەسچىت سېلىش كې-
رەكلىكىنى دەسلەپ قېتىم مەھەللە ئاقساقال-
لىرى پىر مۇھەممەت ھاجى ئاكىغا ئېيتقا-
ندا، بۇ كىشى مەرھۇمنىڭ ئويىنى دەرھال
قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىدى. ۋە ئۇلار بىرلىكتە
يەرنى مەسچىت ئۈچۈن رەسمىيلەشتۈرۈش-
كە كىرىشتى. بىراق قاتمۇ ـ قات بيۇروكرات-
لىق سىستېمىنى يېڭىپ كېتىش ئۇلارنىڭ
قولىدىن كەلمىدى. مانا شۇ چاغدا پىر مۇ-
ھەممەت ھاجى ئاكا ئوغلى دىلمۇراتقا بۇ تو-
غرىلىق سۆز ئېچىپ، ئۇنىڭمۇ مەسچىت ئىشىغا
ئارىلىشىشىنى ئىلتىماس قىلدى. ئۇيغۇرلار-
نىڭ ھەر قانداق ئىشىغا قولىدىن كەلگەن يار-

دەملەرنى قىلىپ كېلىۋاتقان دىلمۇرات دا-
دىسىنى دەرھال قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەپ، ئە-
مەلىي ياردەم بېرىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى
بىلدۈردى. بىراق ئۇنىڭ زىممىسىدا «بېنى-
تقا» ئوخشاش چوڭ كارخانىنىڭ ئىشىنى
موشۇ ئىختىسادىي مۇرەككەپ شارائىتتا ئوخ-
شانسىز ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىمۇ تۇراتتى.
شۇنىڭغا قارىماي دىلمۇرات دەرھال مەس-
چىت مەسىلىسىنى قولغا ئېلىپ، شۇ ژىللار-
دىكى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ باشلىقى نۇرقادى-
لوۋنىڭ يەرنى مەسچىت ئۈچۈن ئاجرى-
تىپ بېرىش ھەققىدىكى ھوججەتكە رۇخ-
سىتىنى ئېلىپ چىقتى. شۇنداق قىلىپ
1994 ـ ژىلىنىڭ ئاخىرىدا قوزغالغان تە-
شەببۇس 1995 ـ ژىلىنىڭ ماي ئېيىغا
كەلگەندە ئەمەلىي خىزمەت يونىلىشىنى
ئالدى. ماي ئېيىدا مەسچىت قۇرۇلۇشى
باشلىنىپ كەتتى. بۇ ياخشى تەشەببۇسنى
ئاڭلىغان سۇلتان قورغاننىڭ 20 كە يېقىن
مەھەللىسىدىكى جامائەت ئۇشمۇ ـ ئۇش-
تىن قوزغىلىپ ئانە بېرىشكە كىرىشتى.
ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئىشلەر ئەمگەك كۈچى
بىلەنمۇ ياردەملىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش-
تى.

تەشەببۇسكارلىق جانىپىدالىق ھەر قان-
داق ئىگىز ئىشنىمۇ يېنىكلىتىدۇ، ئەلۋەتتە.
«كوپ تۇكەر سە كول بولار»، «كوپ بىلەن
كوتەرگەن ژۈك يېنىك» دېگەن ھېكمەتلەر-
نىڭ نەقەدەر دۇرۇسلىغىنى مەسچىت قۇ-
رۇلۇشى جەريانىدا كوپلىگەن ئادەملەر يەنە
بىر قېتىم ھېس قىلدى. قۇرۇلۇشتا نوۋەت
بىلەن سۇلتانقورغانلىقتىن مىڭدىن كوپ
ئادەم ئىشلىدى. بۇ يەردە بولۇپمۇ ئىنژېنېر
مەسۇت ئەخمەتجان ئوغلى، تەمىناتچى سى-
دىق غەيرەت مەمەتلىيېۋ، ئۆرمۇھەممەت

ئىمامۇھەممەت جارۇللايېۋلارنىڭ قوش-
قان ھەسسىسى، مەھەللە باشلىقلىرىدىن
زۇنۇن، مەرۇپجان، روزاخۇن ۋە باشقىلار-
نىڭ نامىنى مىننەتدارلىق بىلەن تىلغا ئې-
لىش ئورۇنلۇق. مەسچىت قۇرۇلۇشىغا كاز-
نورۇش مەھەللىسىنىڭ جامائىتى، ئىمىنجان
باشچىلىقىدىكى قۇلاگېر مىكرورايونىنىڭ
ئاھالىسى چوڭ ياردەم قىلدى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، كوپ-
چىلىك قانچە كۈچۈمىسۇن، ھەممە ئىشنى
مەركەزلەشتۈرۈپ كامچىلىقلارنى تولتۇ-
رۇپ، ئۇمۇمىي رەھبەرلىكنى قولغا ئالىدى-
غان كىشىلەر بولمىسا، ھەر قانداق ئىشنىڭ
مۇۋاپىيەقىيەت قازىنىشى مۇمكىن ئەمەس.
بۇ جەھەتتىن سۇلتانقورغانلىقلار ئارىسىدىن
چىققان ۋەتەنپەرۋەر ئاقساقال پىر مۇھەم-
مەت ھاجىم بىلەن ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ كور-
سەتكەن خىزمىتىنى تەكىتلىمەي بولمايدۇ.

سۇلتانقورغانلىقلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا،
ئەگەر پىر مۇھەممەت ھاجىم ۋە ئۇنىڭ ئوغ-
لى دىلمۇرات قوزىيېۋلار تىرىشىپ تۇرمى-
غاندا مەسچىتنىڭ مۇنداق قىسقا مۇددەت
ئىچىدە بۇنچىلىك سۈپەتلىك پۈتۈشى بە-
سى مۇشكۈل ئىدى. دىلمۇرات ئالمۇتىدى-

مەسچىتنى تەبرىكلەپ كەلگەن ئىران ئەلچىخانىسىنىڭ ۋەكىلى مىگدى سانائىي (ئوڭدا).

كى چوڭ ئاكسىونېرلىق جەمىيەت «بېنىت-
نىڭ» پرېزىدېنتى سۈپىتىدە مەسچىت قۇ-
رۇلۇشىغا ئادەم كۈچى بىلەنمۇ، ماددىي جە-
ھەتتىنمۇ چوڭ ياردەم كورسەتتى. شەخ-
سەن ئۆز ئىختىسادىنىمۇ ئايىمىدى. شۇڭ-
لاشقا مەسچىت بىناسىغا پىر مۇھەممەت ھا-
جىمنىڭ بۇ مۇقەددەس دەرگاھنى بەرپا قى-
لىشتا كورسەتكەن ئالاھىدە خىزمىتى ئو-
يۇپ يېزىپ قويۇلغان.

ئەسلىدە تارىختىن بويان بۈيۈك قۇرۇلۇ-
شلار ئاللاتائالاغا بولغان تائەت ـ ئىبادەت-
لىرىگە ماس ھالدا ئۇلۇغلۇقىنىڭ ۋە گۈزەل-
لىكىنىڭ نەمۇنىسى سۈپىتىدە قەد كوتىرىپ
كەلمەكتە. ئادەملەرنىڭ جىسمانىي ۋە روھىي
جەھەتتىن پاكلانغان ھالدا ئاللايولىغا ئىبا-
دەت قىلىشى ئەينە شۇنداق جامائەت جەم
بولغان مۇقەددەس جايلاردا تېخىمۇ كوپ
ساۋاقلارغا مۇيەسسەر بولىدۇ. سۇلتانقورغان
چوڭ مەسچىتىنىڭ مىمارچىلىقىغا ئالاھىدە
ئېتىۋار بېرىلدى، بۇ جاۋاپكارلىق خىزمىتىنى
بەجىرىشكە شوھرەت زەينىدىن ئوغلى يۇ-
سۇپوۋ باش مىمار، كۈرەش زۇلپىقاروۋ، مە-
سۇمجان ئوغلى باش رەسسام سۈپىتىدە تەك-
لىپ قىلىنغان ئىدى. شۇڭغىچە بىر قانچە
مەسچىتنىڭ مىمارچىلىقىنى ئىشلەپ، تە-
جرىبىسىنى ئۇستەرگەن بۇ ئىستىداتلىق
رەسساملار ئۆز يېنىغا غالىپ زۇلپىقاروۋ، ئە-
مەر مەنسۇرۇۋ، ئابدۇۋايىت ئومەروۋ، كلارا
ئىبراگىموۋا، رۇسلان يۇسۇپوۋ، رىزايىدىن

مەسچىتنىڭ ئېچىلىشىغا جاي ـ جايلاردىن ئۇرغۇنلىغان مېھمانلار قاتناشتى.

بىلىم نۇر چاچار

مەسچىتنىڭ نەققاشلىقىنى ئىشلىگەن بىر توپ رەسساملار.

قەمىر دىنوۋا ئۇر كەش ھاسانوۋ قاتارلىق كە- سىپداشلىرىنى جەلىپ قىلىپ، مەسچىت- نىڭ نەققەشچىلىق ئىشلىرىنى دىگەن قە- رەلدە سۈپەتلىك ئاياقلاشتۇردى. بىز، ئەل- ۋەتتە، كوپ ژىللاردىن بىرى ئۆز تالانتلى- رى بىلەن خەلقىمىز سەنئىتىنى پەقەت قازاقستان تەۋەسىدىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا مىقياسى- دا تونۇتۇپ كېلىۋاتقان بۇ ئەجايىپ ئوغ- لانلار نامىنى پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئال- ىمىز.

ئاللانىڭ ئويىنى ياساشقا ئازىراق بولسى- مۇ ھەسسە قوشقان، بۇ مۇقەددەس بىناغا بىرەر خىش قويغان ئادەملەر تەبئىي ھالدا ئۆزىنى بەختلىك دەپ ھېساپلايدۇ. سۇل- تانقورغانلىقلار ئەينە شۇنداق كىشىلەر ئې- كەنلىكى ئالمۇتا جامائەتچىلىكى ئالدىدا يەنە بىر قېتىم نامايىش قىلدى. ئۆز ئىختى- يارىغا، ئىمكانىيىتىگە، كەسپىگە قاراپ مەسچىت قۇرۇلۇشىغا ئۇلۇش قوش- قانلارنىڭ سوۋاپىغا مۇيەسسەر بولىدىغانلىقى سوزسىز. بىز ئەينە شۇنداق سوۋاپقا ۋە كوپ- چىلىكنىڭ ھورمىتىگە ئېگە بولغانلارنىڭ بىرى سۇپىتىدە ئېلمىراقۇربانوۋانىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىشىمىز مۇمكىن. بۇ قىز ھەقىقەتەن سەممىي كوڭلى بىلەن بۇ سوۋاپلىق ئىش- قا كىرىشىپ، بۇ غالتىر سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ ئىنتايىن ھالال ۋە جاۋاپكارچىلىقىنى ھىس قىلىدىغان ئىنسان ئېكەنلىكىنى كورسەت- تى. كوپلىگەن ئىختىسادىي مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشىغا، ئىشلارنىڭ قانۇنغا لايىق ھالدا ئېلىپ بېرىلىشىغا ئېلمىرانىڭ قوش- قان ھەسسىسى ھەقىقەتەن چوڭ بولدى.

بىز قۇرۇلۇش ئىشىغا 18 مىللىون تەڭگە سەرىپ قىلىنغان مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مە- راسىمى بولۇشتىن ئاۋال بۇ دەرگاھقا قەدەم تەشرىپ قىلىپ، قۇرۇلۇشنىڭ ئومۇمىي مە- سۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالغان، كىچە كۈندۈز موشۇ يەردە تۇرۇپ ئىش ژۇر كوزىتىۋاتقان پىرمەھەممەت ھاجىم ئاكا بىلەن سوھبەت- لىشىكېنىمىزدە، بۇ كىشى ژۇقۇرىدا ئىسمى ئېيتىلغان كىشىلەر توغرىلىق سەممىي ھا- ياجان بىلەن سوزلەپ بەرگەن ئېدى. يې- شى 80 دىن ھالقىغان قارىماستىن، ھېلىمۇ كوزنەينەك تاقىماي، گېزىت ئوقۇيالايدىغان، ئۆزىنى ژىگىتلەردەك تېتىك تۇتىدىغان بۇ كىشى بىلەن ئانچە ئۇزاق پاراڭلاشمىغان بول- ساقمۇ، مۇھىم مەسىلىدە كوز قارىشىمىز- نىڭ ئوخشاش ئېكەنلىكىنى ھىس قىلدىم. مەن ئۇنىڭدىن:

— بىزدە ھازىر ئىمانغا قايتىش، ئەسلىمىز- نى ئىزدەش جەريانى كېتىۋاتىدۇ. بەس — بەس بىلەن مەسچىتلەرنى قۇرۇۋاتقانلىقىمىز شۇنىڭ مىسالى. ئەندى مەدەنىي ما- ئارىپ ساھاسىدىمۇ ئۇتتۇپ قالماسلىقىمىز

كېرەك دەپ سورىغىنىمدا، پىرمۇھەممەت ھاجىم ئاكام، — ئەلۋەتتە، باللىرىمىزنى ئو- قۇتۇشىمىز، مەدەنىيىتىمىزنى ژۇقۇرى كوتۇ- رۇشىمىز ئاھايىتى زورۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن مەكتەپلەر كېرەك. مەكتەپلەرنى سېلىشتا ئىخ- تىسات لازىم. ئەگەر بىز ئۇيغۇرلار ئۆز ئىما- نىمىزنى بىلىم نۇرى بىلەن تېخىمۇ يورۇتما- ساق قانداق بولغىنى. كوپچىلىك قولغا ئال- ساھەر قانداق ئىشنى قىلغىلى بولىدىكەن- غۇ، مېنىڭچە قول ئىلكىدە بار تىجارەتچىلە- رىمىز مەسچىت سېلىشقا قانچىلىك كوڭۇل بولگەن بولسا، مەكتەپلىرىمىز، مەدەنىي — مۇئەسسىلىرىمىز ئۈچۈنمۇ شۇنچىلىك كوڭۇل بولىدۇ دەپ ئىشىنىمەن. قۇرئاندىمۇ ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ بىلىم ئېلىشىغا ئالاھىدە تەكىتلەنگەن. مانا بىزنىڭ ئارقىمىزدىكى قورا باللار باغچىسى ئېدى. ھازىرقى ئىخ- تىسادىي شارائىتتا ئۇ يېپىلىپ قالدى. ئۇ بېكار تۇرۇپتۇ. يېقىندا سەئۇدىيە ئەرەپستان- دىن كەلگەن مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز موشۇ يەرنى سېتىۋېلىپ، بىر مەدرىسە قۇ- رۇشنى، ئۇنىڭ ھەممە ئىختىسادى تەرەپلە- رىنى قامداشنى ئۆز ئۈستىگە ئالىدىغانلى- غىنى ئىزھار قىلدى. مېنىڭچە بۇ ياخشى تەشەببۇس.

مەن پىرمۇھەممەت ئاكىنىڭ بۇ سوزلىرى- نى ئاڭلاپ خېلە ئويلىنىپ قالدىم. ھەق- قەتەن ئالمۇتىدىكى ئەڭ چوڭ مەسچىتلەر- نىڭ بىرىنىڭ يېنىدا مەدرىسە ئېچىلسا نۇر ئۈستىگە نۇر بولاتتى. بۇ يەردە مەن مەدرى- سە دىگەن چۈشەنچىنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئىككى ئېغىز سوزلەپ ئوتۇشنى لايىق كو- رۇۋاتىمەن. مەدرىسە، ئەرەپچە مەكتەپ دې- گەن مەنانى بىلدۈرىدىكەن. بىز مەكتەپ دەپ ئىشلىتىلىدىغان ئاتالغۇ ئۇلار دائىدا- رە دەپ چۈشىنىدىكەن. بۇ سوزلەرنىڭ ئەسلى مەناسىنى ئۇقۇمىغاندا «مەدرىسە» سوزى گويا خۇراپاتەك تەسىر قالدۇرۇشى مۇمكىن. ئەسلىدە بىزنىڭ بۈيۈك مۇتەپەك- كۇر شائىرلىرىمىز، ئالىملىرىمىز ئەل فارابى، مەھمۇت قەشقەرىي، يۈسۈپ خاس ھا- جىپ، ناۋايى ۋە باشقا يۈزلىگەن سىماللىد- رىمىز ئەينە شۇ مەدرىسىلەردە تەھسىل كو- رۇپ، ئىنسانىيەتنى مەدەنىيەت غەزنىسى- گە ئولمەيدىغان مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئەمەسمۇ. دەل ئەينە شۇ مۇتەپەك- كۇرلىرىمىز خورلىنىۋاتقان خەلقلىرىمىز- نىڭ كوڭلىگە بىلىم نۇرلىرىنى چېچىپ، ئۇ- نىڭ نامىنى تونۇتۇپ كېلىۋاتىمىدۇ؟ فاكت شۇنداقكەن. «مەدرىسە» سوزى چىن ماھ- يىتى بىلەن ئىلىم ۋە بىلىم دەرگاھى ئادەم- لەرگە بالىلىقىدىن تارتىپ ئىماننى سال- ىدىغان مەكتەپلەردۇر.

ئادەتتە بىز ئاسانلا بىر قۇتۇپتىن ئىككى- نچى قۇتۇپقا ئوتۇپ كېتىشكە، بىرىنى تۇت- قىنىمىزدىن يەنە بىرسىدىن قول ئۈزۈش- كە ئادەتلىنىپ قالغان خەلقىمىز. 20 — ئەسىرنىڭ 17 - ژىلىدىن تا يېقىنقى ۋاقىت- لارغىچە ئۇزلۇكسىز ھالدا ئىمانغا قارشى، دىنغا قارشى تەشۋىقاتنىڭ ئەسىرى بولۇپ ياشاپ كەلگەن بولساق، بۇ ئەسىرلىك بىز- نى مەسچىتلار سېلىشتىن، مەدرىسىلەر ئېچى- شتىن ژىراقلاشتۇردى. خېلە دەرىجىدە ئى- لىم — پەن ۋە مەرىپەتكە ئىخلاس قويۇپ، ياشاپ كەلدۇق. ئەپسۇسكى، بىر نەرسىگە ئىخلاس قويغان چاغدا ئىككىنچىسىدىن يۈز ئورۇپ كېتىش خەلقلەرنى كوپ بالا- يۇ- ئاپەتلەرگە گىرىپتار قىلدى. دىنىنى ئۇن- تۇپ، ئاللا تائالادىن قورقمىغان يەردە ئى- مانسىزلىق، ئەقلاقى جەھەتتىن بۇزۇلۇش، ئوغرىلىق، خىيانەت، بۇلاڭچىلىق، ئادەم ئولتۇرۇش، ساختىپەزلىك، ھاراملىق، بۇزۇق- چىلىق يامراپ كېتىدىكەن. خەلقىمىز ئۇ- نىڭ دەردىنى ئاز تارتمايۋاتىدۇ.

ئەندى ئۆز دىنىمىزنى تونۇپ، ئىسلام- نىڭ ئىنسانىيەتنى ئىمانلىق، ھالال، مومۇن بەندىلەردىن قىلىپ، تەربىيلەيدىغان پەزى- لەتلىرىنى بىلىشكە باشلىغاندىن كېيىن دى- نىي ئىسلامغا ئېتىقات كۈچىيىپ بارماقتا. مانا مۇشۇنداق شارائىتتا بىلىم ئېلىش دې- گەن سوزنى ئۇنتۇپ قېلىشقا، مەدەنىي - مائارىپتىن يۈز ئورۇشقا بولامدۇ؟ مېنىڭچە بۇ ئىككى پەزىلەت ھېچ قاچان بىر - بىرى- نى رەت قىلغان ئەمەس. قۇرئاندىمۇ مۇسۇل- مانلارنىڭ بىلىم ئېلىشى زورۇرلىگى كورسى- تىلگەن. ئەپسۇسكى، ژۇقۇرىدا قەيت قى- لىپ ئوتكىنىمىزدەك، ئۆز دەۋرىدە تەگ- داشسىز بۈيۈك نامايەندىلەرنى يېتىشتۇ- رۇپ چىققان ئىسلام دىيارىدا كېيىنكى بىر ئىككى ئەسىر جەريانىدا ئۇنداق سىما- لار كورۇنمەي قالدى. ئۇ نىڭ سەۋەۋىنى ئىسلام دۇنياسىنىڭ مەشھۇر ئالىملىرى تەت- قىق قىلىپ، تەكشۈرۈپ، ئىنقىلاپ چىققاند- دىن كېيىن، ئۇسەلبىي ھادىسىنىڭ ئاساسەن چالا ساۋات موللىلارنىڭ ھەر خىل قوشۇم- چە پەتىۋالارنى توقۇپ چىقىرالىغىنىدىن دەپ ھېساپلاشتى. مەرىپەتكە يول ئاچقۇ- چى دىنىمىزنى ماھىيەتتە ئۇنى توسقۇچى دىن سۈپىتىدە كورسىتىپ كەلگەن مۇن- داق پەتىۋاچىلار كوپ چاغلاردا خەلقنىڭ جاھالەت ۋە خۇراپەت ئىسكەنجىسىدە قې- لىشىغا سەۋەپ بولدى. شۇڭلاشقا بۇگۈن- كى كۈندە ئۇزاق ۋىللىق تەشنالىق نەتىجى- سىدە كۈندىن - كۈنگە ئۇۋچ ئېلىۋاتقان دى- نىي ئىسلام ئەقىدىلىرىگە چىن كوڭلى- دىن بېرىلىشى ھەرگىز مەدەنىي مائارىپ- تىن قول ئۈزۈشكە ئېلىپ كېلىشكە سەۋەپ- چى بولماسلىقى كاپالەتلىك قىلىش زورۇر.

بۇ يەردە بىر ھەقىقەتنى تىلغا ئېلىپ ئو- تۈش كېرەكلىكى مۇمكىن دەيمەن. مەسچى- تلەرنى سېلىشقا ئەزەلدىن تارتىپ يار دەم بەرمىگەن ھوكۈمەت ھازىرمۇ يار دەم بېرى- شكە ھالسىز. مەكتەپلەر بۇرۇن دولەت ھامىيلىقىدا بولغاچقا ھەممە جەھەتتىن تە- مىنلىنىپ كېلىنگەن ئېدى. ھازىرقى ئىخ- تىسادىي شارائىت بۇ ياخشىلىقلار غىمىمۇ چەك قويدى. باللىرىمىز ئازادە، پاكىز سى- نىپلاردا ئولتۇرۇپ، زامانىۋىي ئوقۇش قۇ- راللىرىنى پايدىلىنىپ، بىلىم ئېلىش ئىمكانى- يىتىگە ئېگە ئەمەس. ئوقۇش قوراللىرىمۇ يېتىشمەيدۇ. باللار باقچىلىرى بولسا يېپى- لىپ بارغانسىرى يوقاپ كېتىش خوۋۇپىغا دۇچ كەلمەكتە. تىياترىمىزنىڭ، گېزىتلىرىمىز- نىڭ ئەھۋالىمۇ چاغلىق. يېقىندىلا مەۋجۇت بولغان ئۇيغۇر شۇناسلىق ئىنستىتۇتىمىز تارىيىپ، باشقا بىر ئىنستىتۇت قارىمىغى- دىكى مەركەزگە ئايلىنىپ قالدى. تېلېۋى- دېنىيە بىلەن رادىونىڭ ئۇيغۇرچە كورسى- تىش ۋە ئاڭلىتىش رېداكسىيەلىرىمۇ ئاران- ئاران پۇت دەسسەپ تۇرۇپتۇ. قابىلىيەت- لىك ئوغۇل — قىزلىرىمىزنى باشقا خەلق- لەرگە ئوخشاش چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا چې- قىرىش پۇرسىتى بىزدە يوق. مانا مۇشۇنداق شارائىتتا نىمە قىلىشىمىز كېرەك. مېنىڭچە،

كازنوروش مەھەللىسى جامائىتى ھەر دايىم موشۇنداق.

پۈتكۈل خەلقىمىز بىرلىشىپ، مەسچىت سې- لىشىنىمۇ، مەدەنىي مائارىپىمىزنى تەرەق- قىي ئەتكۈزۈشنىمۇ كەڭ قولغا ئېلىشىمىز كېرەك. بىرىنى قىلىپ، ئىككىنچىسىدىن يۈز ئورىسەك بولماس. ھازىرغىچە ئەمەلىيات شۇنى كورسەتتىكى، بىزنىڭ تىجارەتچىلىرى- مىز، قول — ئىلكىدە بار كىشىلىرىمىز ئۇي- غۇر خەلقى ئۈچۈن نىمە كېرەك دېسە شۇ- نىڭغا خوپ دەپ يار دىمىنى ئايىمىدى. بې- راق يار دەممۇ مەخسەتلىك، تەشكىللىك، پىلانلىق ئاساستا بولۇش كېرەك. قانداقتۇ شەخسلەرنىڭ يانچۇقىغا چۈشۈپ، يوقاپ كېتىش ئەھۋاللىرى كورۇنمەسلىكى كېرەك.

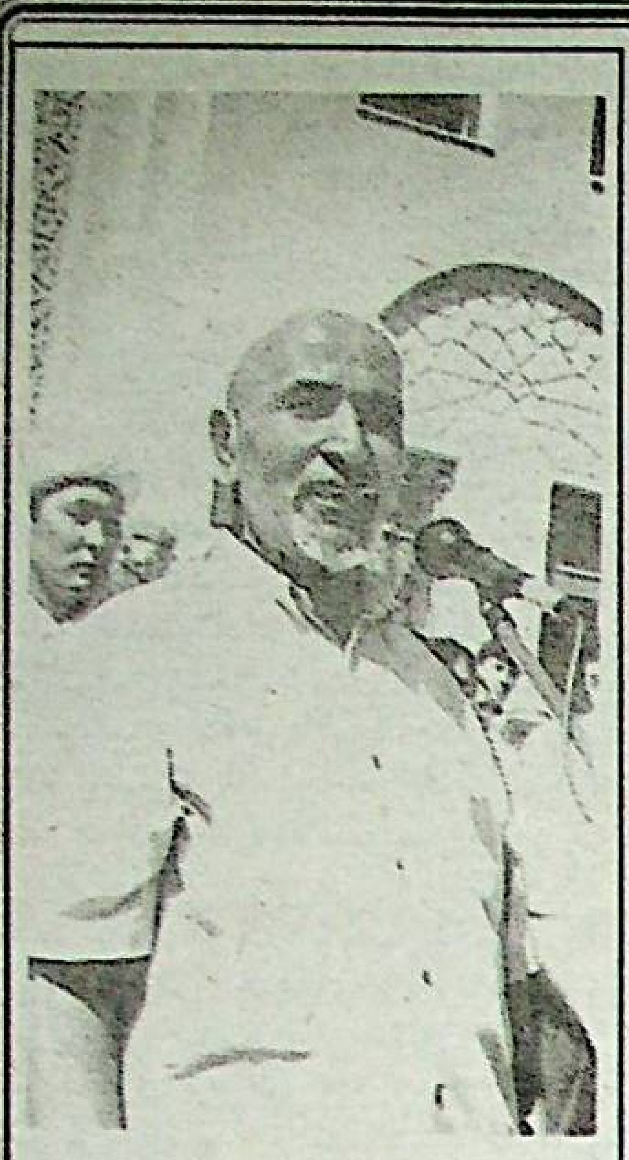

پىرمۇھەممەت ھاجىم.

ھازىرغىچە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ خىلمۇ- خىل ساھالىرىغا، ھەتتا ئايرىم شەخسلەرگە ھەر خىل مىقداردا يار دەم بېرىپ كەلگەن تىجارەتچىلەر بۇگۈنكى كۈندە پەقەت خەل- قىمىزگە ئەمەلىي پايدىسى بولۇشىغا كوزى يەتكەن شارائىتتىلا يار دەم قولىنى سۇنۇش- قا تەييار بولسا كېرەك. مەسچىت قۇرۇلۇ- شى ھالال بولغاچقا ۋە نەق ئىش سۈپىتىدە كورۈنگەچكە ئۇنىڭدىن ھېچ كىم يار دىمى- نى ئايىمىدى. كوپ قىسمىنى دىلمۇرات، سابىر قۇزىيېۋلارغا ئوخشاش ھامىيلار ئۆز ئۈستىگە ئالغان ۋە ئۇرغۇتۇلغان كىشىلەرنىڭ نامە قىلىنغان ئىختىسات نەتىجىسىدە بارلىق- قا كەلگەن سۇلتانقورغان چوڭ مەسچىتى ھازىرچە ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئەڭ ھەي- ۋەتلىك ۋە ھاشامەتلىك مۇقەددەس دەر- گاھلارنىڭ بىرى سۈپىتىدە ژىراق - ژىراق- تىن كوزگە تاشلىنىدۇ. ئۇنىڭ تورت تەرى- پىدىن بەرپا قىلىنغان مۇنارلاردىن ھەر كۈ- نى تاڭ سەھەردىن باشلاپ، بەش قېتىم مەزىننىڭ نامازغا داۋەت قىلغان ئەزىنى ئې- يىتىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ بىنا ئۇي- غۇر خەلقىنىڭ ئىناقلىقىنىڭ بەلگۈسى. قې- دىمىي شەرىق ئېتىقاتىنىڭ مۇقەددەس دەر- گاھى سۈپىتىدە ئادەملەرنى ساخاۋەتكە چە- للاپ، ئاللا تائالانىڭ مۇقەددەس يولىغا دەۋەت قىلىپ تۇرىدۇ.

سۇلتانقورغان چوڭ مەسچىتى ئىشكىلى- رىنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئېچىلىشى بۇگۈنكى ئوغۇل — قىزلارنىڭ ئەمەس، بەلكى كېلە- چەك ئەۋلاتلارنىمۇ ئىمانلىق، ئىناپلىق، ھايالىق قىلىپ تەربىيلەشنىڭ يەنە بىر كا- پالىتى بولۇپ قالغۇسى.

دولقۇن ياسىن.

سۈرەتلەرنى پ. ئەخمەت چۈشەرگەن.

مەسچىتنىڭ ئېچىلىش تەنتەنىسىگە كەلگەن ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى.

يۈكسەك ئارمانلار بىلەن ياشىغان ئىنسان

(داۋۇت ئىسسىيېۋ تەۋەللۇدىنىڭ 60 يىللىقى)

ئۇيغۇرلار شانلىق ۋە ئۇزۇن يىللىق تارىخقا ئىگە خەلق. ئۇنىڭ تارىخىغا ئائىت مەنبەلەر بىلەن ماتېرىياللار ئۆزىنىڭ قېدىمىيلىكى، روشەنلىكى، خىلمۇ-خىللىقى بىلەن ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ مەنبەلەر بىلەن ماتېرىياللار ۋە ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن يارىتىلغان مەدەنىيەت ئەمۇنىلىرى جاھان مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن غەزنىسىگە قوشۇلغان نادىر تۆھپىلەردىندۇر. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىش پەقەت بىر خەلقنىڭ تارىخىنى يورۇتۇپ بېرىشلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ پەيدا بولۇش ۋە رىۋاجلىنىش يوللىرىغا دائىر مەسىلىلەرنى يورۇتۇپ بېرىشكىمۇ مۇناسىۋەتلىك ئىش. شۇڭلاشقىمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيەت مىراسلىرى جاھان تەتقىقاتچىلىرى بىلەن ئالىملىرىنىڭ دىققىتىنى ئەسىرلەر بويى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. مىللىي تارىخچىلىرىمىزمۇ ئۆز خەلقىنىڭ باي ۋە شانلىق تارىخىنى ئۆگىنىشتە ئاز ئەمگەك قىلغىنى يوق. موللا مۇسا سايرامىي، مۇھەممەت سادىق قەشقەرىي، نەزەرغوجا ئابدۇسېمەتوۋ، مەتمىمىن بوغرا، ئوختاش تەتقىقاتچى ئالىملار ئۆزلىرىنىڭ پۈتكۈل ئۆمرىنى سەرپلەپ، كېيىنكى ئەۋلاتلار ئۈچۈن بىباھا قىممەت ئەمگەكلىرىنى تۆھپە قىلىپ قالدۇردى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى تېخىمۇ ھەر تەرەپلىمە يورۇتۇش مەخسىتىدە كېيىنكى يىللاردا مەيدانغا چىققان تارىخچىلىرىمىزمۇ جان كۆيەرلىك بىلەن ئەمگەك قىلدى ۋە ئەمگەك قىلىپ كەلمەكتە. شۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى، مەدەنىيەت مىراسلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە بارلىق كۈچ-قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىپ، ئەستائىدىللىق بىلەن ئىشلىگەن ئالىملىرىمىزنىڭ بىرى - تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى، دوتسېنت داۋۇت ئابدۇلىم ئوغلى ئىسسىيېۋتۇر.

داۋۇت ئىسسىيېۋ 1936-يىلى 12-ئاۋغۇستتا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تالدىقورغان ۋىلايىتىگە قاراشلىق پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ قاش يېزىسىدا دۇنياغا كەلدى. ئوتتۇرا مەكتەپنى ۋە ئارمىيە سېپىدىكى خىزمىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن 1960-يىلى تاشكەنت دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ-ئارخېولوگىيە بولۇمىگە ئوقۇشقا چۈشۈپ، مەزكۇر بىلىم دەرگاھىنى ئوتتۇلۇق تاماملاپ چىقتى. 65-1969-يىللار ئارىلىغىدا جۇمھۇرىيەتلەر ئارا ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتى تەھرىراتىدا ئەدەبىي خادىم، ئۆزبەكستان رادىوسى بىلەن تېلېۋىدېنىيىسىنىڭ قازاقستاندىكى مۇخبىرى بولۇپ ئىشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىدا ئوقۇدى. ۋە «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 1864-1878-يىللاردىكى مىللىي ئازاتلىق كۈرىشى، يەتتىشەر دولىتى ۋە ئۇنىڭ تاشقى سىياسىتى» ناملىق دىسسېرتاتسىيەنى 1972-يىلى تاماملاپ، پەن نامزاتى ئاتالدى. ئاندىن قازاقستان س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىل بىلىمى ئىنستىتۇتىنىڭ ھۇزۇرىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق بولۇمىدە ئىلمىي خادىم، 1980-1985-يىللىرى ئاباي نامىدىكى قازاقستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ ئومۇمىي تارىخ كافېدرىسىدا چوڭ ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدى. 1985-1987-يىللىرى دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەسىنى يېزىش ئۈچۈن س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ھۇزۇرىدا چوڭ ئىلمىي خادىملىق ۋەزىپىسىنى ئوتەپ، تەھسىل كوردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مەنبەشۇناسلىق ۋە ئەخبارات بولۇمىدە چوڭ ئىلمىي خادىم، قازاقستاننىڭ مەركىزىي ئاسىيا دولەتلىرى بىلەن ئوز ئارا ئالاقە باغلاش بولۇمىنىڭ باشلىقى لاۋازىمىدا ئىشلىدى. 1995-يىلدىن ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىگىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى يېنىدىكى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ تارىخ بولۇمىگە يېتەكچىلىك قىلدى.

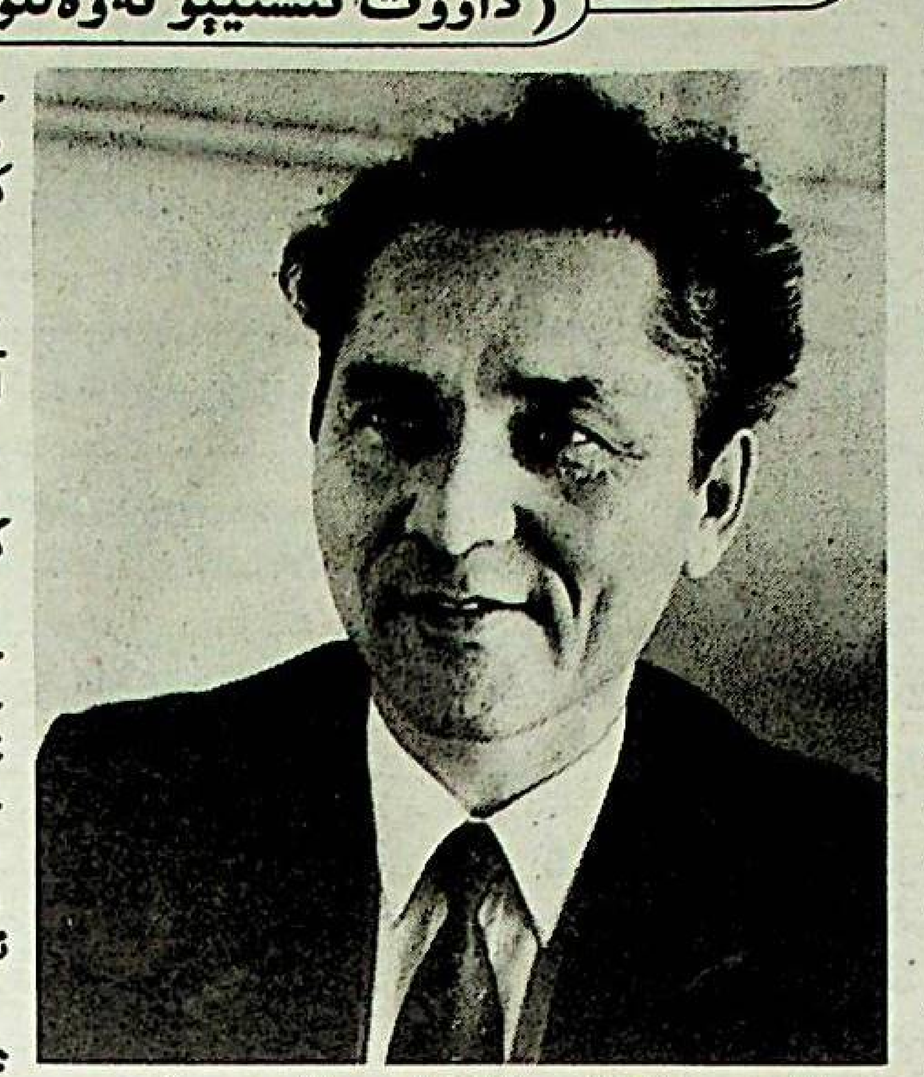

داۋۇت ئابدۇلىم ئوغلى ئوز ھاياتىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى ئۆگىنىشكە بېغىشلاپ، شۇ يولدا بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلغان ئالىم. ئۇ ئوزىنىڭ نامىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر خەلقى تارىخىنىڭ نۇرغۇن كۆرتۈرمەيدىغان مەسىلىلىرىنى يورۇتۇپ بېرىش يولىدا ۋىجدانەن ئەمگەك قىلدى ۋە كورەشتى. تارىخىمىزغا ئائىت قول يېتىش قىيىن بولغان كوپلىگەن مەنبەلەرنى تېپىپ، ئۇلارنى ئىجادىي پايدىلاندى. ئۇيغۇرلار جەمئىيىتىنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرىنى ئىگەللەش ئۈچۈن كونا ئۇيغۇر يېزىغىدىكى ئەدلىيە ھوججەتلىرىنى ئوقۇشقا تىرىشتى. بۇ خىل ئەدلىيە ھوججەتلىرىنى ئوقۇش ۋە ئۇنى تەھلىل قىلىپ، شەرھلەپ چىقىشنىڭ نەقەدەر مۇشكۇل ئىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش تەس ئەمەس، ئەلۋەتتە. بۇ ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقىش زۇقۇرى ئەمگەكچانلىقنى، تىرىشچانلىقنى ۋە سىناقتىن ئوتكەن بىلىمدارلىق بىلەن ئىستىداتلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. داۋۇت ئىسسىيېۋنى بەلگىلىك ئالىم دەرىجىسىگە كۆتەرگەنمۇ مانا موشۇ خىسلەتلەردۇر.

ئۇيغۇرلار ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ئۆزلىرىنىڭ مۇستەقىل دولەتلىرىگە ئىگە خەلق بولغانلىقى ھەممىگە ئايان. لېكىن، ھەر بىر دەۋردىكى ئۇيغۇر دولىتىنىڭ ئىچكى تۈزۈمى، ھاكىمىيەت شەكلى ۋە ئۇنىڭ تاشقى سىياسىتى توغرۇلۇق مەسىلىلەر قاتارىدا قېلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇ مەسىلىلەرگە دائىر بىر بوشلۇقنى تولدۇرۇش مەخسىتىدە ئالىم ئۆز تەتقىقاتىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى 19-ئەسىردىكى ئۇيغۇر دولىتىنىڭ تارىخىنى يورۇتۇشقا قارىتتى. ئۇنىڭ نەتىجىسىدە «يەتتەشەر ئۇيغۇر دولىتى» (رۇس تىلىدا 1981-يىلى، موسكۋادا؛ ئۇيغۇر تىلىدا 1990-يىلى ئالمۇتىدا نەشر قىلىندى) ناملىق مونوگرافىيە ئۇيغۇر خەلقى تارىخىنىڭ ئىلمىي ساھەسىدىن ئورۇن ئېلىشقا مۇيەسسەر بولدى.

ئىسلام دىنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بىلەن مەدەنىيىتىنىڭ تۇرمۇشىدا چوڭ رول ئوينىدى. دىنىنىڭ ئۇيغۇرلار ھاياتىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ۋە دىن بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئۆز-ئارا مۇناسىۋىتى مەسىلىلىرى ئالىمنىڭ تەتقىقاتىدا ئالاھىدە ئورۇن ئالدى.

ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئۇيغۇر تارىخى بويىچە دەرس ئوتۇش ۋە ئۇيغۇر تارىخى بويىچە دەرسلىك تۈزۈپ چىقىش - ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ كۆپتىن كۈتكەن ئارمىنى ئىدى. بۇ ئارزۇ - ئارماننىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدا ئالىم داۋۇت ئىسسىيېۋنىڭ تۆھپىسى زور. ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنىڭ 5 - 8 - سىنىپلىرىغا ئاتالغان «ئۇيغۇر تارىخى» دەرسلىكى ئۇنىڭ قەلىمى ئارقىلىق دۇنياغا كەلدى. بۇ كىتابنى تەييارلاشقا قانچىلىك كۈچ - قۇۋۋەت سەرپ قىلغانلىقىنى ئىسپاتلاش تەس. ئۇ قىسقا بىر مۇددەت ئىچىدە مەزكۇر دەرسلىكنىڭ بىرىنچى (1995-يىل) ۋە ئىككىنچى (1996-يىل) نەشرىنى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا تەقدىم قىلىشقا قادىر بولالىدى. بۇ - پەقەت ئالىمنىڭ تەجرىبە ھالىنىڭ دائىرىسىدىلا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر خەلقى تارىخىنىڭ ئىستورىئوگرافىيەسىدىن سالماقلىق ئورۇن ئالىدىغان چوڭ ئەمگەكتۇر. ئۇنىڭ نامى تارىخچىلىرىمىز ئىچىدە مەكتەپلەر ئۈچۈن ئۇيغۇر تارىخى بويىچە بىرىنچى بولۇپ دەرسلىك نەشر قىلغانلىقى سۈپىتىدە تارىختا ساقلىنىدۇ.

ئالىم سابىق س س س ر دائىرىسىدە، شۇنىڭدەك قازاقستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا دائىرىسىدە ئوتكۈزۈلگەن ئىلمىي كونفېرېنسىيەلەردە، ئۇيغۇر تارىخىنىڭ ئاكتۇئال مەسىلىلىرى بويىچە قىزغىنلىق ۋە ئەھمىيەتلىك دوكلاتلار سۆزلىدى ۋە بۇ دوكلاتلىرى شۇ ئىلمىي كونفېرېنسىيەلەرنىڭ مەجمۇئەلىرىدە ئېلان قىلىندى.

داۋۇت ئىسسىيېۋ كۆرەڭلىك تارىخچىلا ئەمەس، ئۇلغان ئىستىداتلىق ژۇرنالىست، ئەدىپ بولۇپ يېتىلىپ چىقتى. ئۇنىڭ ئۇستازلىق پائالىيىتىنى ئالاھىدە ئاتاپ ئوتۈش تېگىشلىكتۇر. ئۇ جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا يېقىندىن ئارىلىشىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئالمۇتا شەھىرىدىكى مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ئىشلىرىغا جان - دىلى بىلەن قاتناشقان جەمئىيەت ئەربابى سۈپىتىدە مەلۇم.

داۋۇت ئىسسىيېۋنىڭ نامى ياش ئەۋلاتلار ئۈچۈن تىرىشچان ئەمگەك ئىشلەشنىڭ ئەمۈنىسى بولۇپ قالغۇسى. ئۇ ھارماي - تالماي ئەمگەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلۇپ - ئاتقان كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە ئىدى. بۇ كۈچ - قۇۋۋەتنىڭ مەنبەسى ئۆز خەلقىگە دېگەن سويگۈ بىلەن مۇھەببەتتىن كەلگەنلىكى ئېنىق. ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىنى يورۇتۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇنتىغان ھالدا چوڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھ بىلەن ئىشلىدى.

داۋۇت ئىسسىيېۋنىڭ ئائىلىسى - ئالىملار ئائىلىسى. ئۇنىڭ رەپىقىسى تامارا ئەلباقىيېۋا ئىلىم - پەننىڭ چوڭ داغدام يولىنى بېسىپ ئوتۇپ، پەن دوكتورى ئۇنۋانىغا ئىگە بولغان، پروفېسسور، ئوغلى قۇددۇس قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتى، قىزى ئادالەت يېقىندىلا تۇرمانغازى نامىدىكى ئالمۇتا دولەتلىك كونسېرۋاتورىيەسىنى قىزىل دىپلوم بىلەن تاماملاپ چىقتى. «يارنىڭ يولىكى ياردىن» دېگەندەك، ئەجدادلىرىمىز. مانا بۇ ئائىلىنىڭ ئىلىم - پەن ساھاسىدا قول يەتكۈزگەن ئۇتۇقلىرىنى داۋۇتجاننىڭ تەسىرىدىن، غەمخورلۇغىدىن ئايرىتىپ قاراشقا بولمايدۇ.

داۋۇت ئابدۇلىم ئوغلى ئىسسىيېۋ ئوز ئىجادىيىتىنىڭ راسا گۈللىگەن بىر ۋاقتىدا بىزنىڭ ئارىمىزدىن مەزگىلسىز كەتتى. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس! ئۇ ئوز تەۋەللۇدىنىڭ 60 يىللىقىغا ساناقلىق كۈنلەر قالغاندا ۋاپات بولدى. ئۇزى ھەقىقىدىكى دىلغۇغلارنى كورمەي، ئۇزىگە بېغىشلانغان مەدھىيەلەرنى ئاڭلالماي كەتتى. لېكىن ئۇ كېيىنكى ئەۋلاتلارغا ئۇنتۇلماس، قىممەتلىك مىراسلارنى قالدۇرغان شەرەپلىك ئىشلىرىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئىستىداتلىق ئالىم، كەمتەر ۋە مېھرىۋان ئىنسان، غەمخور ئۇستاز، سەممىمىي دوستىمىزنىڭ يارقىن سىماسى خاتىرىمىزدە مەڭگۈ ساقلانغۇسى.

مۇنىر ئېرزىن،
تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

ئىزدىنىش ۋە تېپىلمىلار

ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ بىر مۇخەممىسى ھەققىدە

19-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمى ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىدا ساتىرا ژانىرىنىڭ خېلە جاللانغان دەۋرى بولدى. بۇ ساھادا بىلال، ئەخمەتشا روزى مەمەت، ساۋۇر ئاخۇن ناقىسلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېيتىش مۇمكىن. ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ «مۇھەببەتنامە» ھەجۋىي مۇخەممىسىنى بىرىنچى بولۇپ مەتبۇئاتتا يازغۇچى زۇنۇن قادىر 1949-يىلى «ئىتتىپاق» ژۇرنالىنىڭ 5-سانىدا «مۇخەممەس» دېگەن نام بىلەن ئېلان قىلىپ، «يامان ئات توغرىسىدا يېزىلغان توۋەندىكى مۇخەممەس مۇندىن بىر نەچچە ئون يىل بۇرۇن بىر ئۇيغۇر خەلق شائىرى (ئەخمەتشا قارىقاش ت. ق.) تەرىپىدىن يېزىلىپ، خەلق ئىچىگە تارقىلىپ كەتكەن ئىكەن. بۇ مۇخەممەسنىڭ ئون ئۈچ كۇپلېتى مەرھۇم ئاكام بىت ئاكا ئاغزىدىن يېزىۋېلىنغان ئىدى. ئاڭلىشىمچە، بۇ شېئىرنىڭ يەنە بىر نەچچە كۇپلېتى بولسا كېرەك، ئەگەر بىلىدىغانلار بولسا، قوشۇمچە قىلىپ قويار...» دەپ ئىزاھلايدۇ. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىنىڭ بۇ نادىر مىراسىنى ئىزدەش ۋە تولۇقلاش نىيىتى قوزغالدى. خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن 1951-يىلدىن 1956-يىلغىچە يەكەن ۋىلايىتىدە، ئۇنىڭ ناھىيە-يېزا كەنتلىرىدە بولۇشۇم مەزكۇر مۇخەممەسنى تولۇقلاشقا ئىمكانىيەت بەردى.

يىللار ئوتكەنسېرى ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ «يامان ئات» توغرىسىدىكى مۇخەممەسكە بولغان قىزىقىش كۈچەيدى ۋە ئۇنىڭ باشقا نۇسخىلىرىنى ئىزدەش داۋام قىلىندى. نەتىجىدە ياركەنتتىن يىغىلغان ماتېرىياللارغا قوشۇمچە رەخمىدىن راخمانوۋ (1899 - 1979) مەزكۇر مۇخەممەستىن 60 مىسرانى 1967-يىلى ئېيتىپ بەردى. فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئاسىم باقى (1924 - 1995) ئەخمەتشانىڭ بۇ مۇخەممىسى ھەققىدە 1957-يىلى قارىقاشتىن يىغقان ماتېرىياللىرىنى تەقدىم قىلدى. فولكلورشۇناس باتۇر ئەرشىدىنوۋ ئۆز ئارخىۋىدىكى ئەخمەتشانىڭ مەزكۇر مۇخەممىسىنى يەنە تولۇقلايدىغان بەزى مەنبەلەرنى ئېنىقلاشقا ياردەملەشتى. ژۇرنالدىكى ماتېرىياللار ئاساسىدا يېزىلغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ساتىرا ژانىرى ھەققىدە» دېگەن ماقالەم ۋە ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ «مۇھەببەتنامەسى» «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىنىڭ 1968-يىلقى 20 سانىدا بېسىلغان. بۇ ئەخمەتشا قارىقاش ئەسەرىنىڭ كېيىنكى ئىتتىپاق مەتبۇئاتىدا دەسلەپكى قېتىم يورۇتۇلۇشى ئىدى. مەزكۇر ماتېرىيالدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ساتىرا ژانىرى ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن ئاۋالمۇ موجۇت بولغان، دېگەن پىكىر ئالغا سۈرۈلگەن بولۇپ، ئەخمەتشا قارىقاش ئەسەرىنىڭ يېزىلىش سەۋەپلىرى، بەدىيىلىكى، تىلى ۋە باشقا تەرەپلىرى تونۇشتۇرۇپ ئوتۇلدى. شۇنىڭدىن بۇيان بىر قانچە يىللار ئوتكەندىن كېيىن «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1980-يىللىق بىرىنچى سانىدا ئۇردى سامساق (1923 - 1992) نەشرگە تەييارلىغان ماقالە ۋە ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ مەزكۇر مۇخەممىسى «سالامنامە» سەرلەۋھىسى ئاستىدا ئېلان قىلىندى. مۇئەللىپ ئەخمەتشا قارىقاش ئەسەرىنىڭ ئەھمىيىتى، قاچان ۋە قەيەردە يېزىلغانلىقى، ئۇنى ئىزدەپ تېپىش جەريانلىرى، ئەسەرنىڭ كىملەر تەرىپىدىن قەيەردە ئېيتىلىپ كەلگەنلىكى، تولۇق ۋە تولۇق ئەمەس ۋارىيانتلىرى توغرىلىق كەڭ توختالغان. مۇئەللىپ «يارالغاندىن ھازىرغىچە ھېچ بىر مەتبۇئات يۈزى كورمىگەن بۇ «سالامنامە» يۈز يىللار مابەينىدە ئەل ئارىلاپ...» كەلگەنلىكىنى كورسىتىدۇ. ئەسلىدە، ژۇرنالدا تەكىتلەنگىنىدەك، ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ مەزكۇر مۇخەممىسىنىڭ تولۇق بولغان ۋارىيانتى شەرقىي تۈركىستان مەتبۇئاتىدا 1949-يىلى، كېيىنكى ئىتتىپاق مەتبۇئاتىدا 1968-يىلى ئېلان قىلىنغان ئىدى. ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ بۇ ئەسەرىنى ئىزدەش ۋە تولۇقلاش جەريانىدا بىز يەنە يېڭى مەنبەلەرگە ئىگە بولدۇق. ھازىر ئالمۇتا شەھىرىدە ياشاۋاتقان پېنسىئونېر، ئەرەپ، پارس تىللىرىدىن خەۋەردار پېشقەدەم ئەدەبىيات مۇخلىسلىرىدىن بىرى ئىلىلىق سۇلتان مەھەممەت يۇسۇپىي ئارخىۋىدىن ئەخمەتشانىڭ 130 مىسرالىق مۇخەممىسى تېپىلدى. (س. يۇسۇپىي ئەخمەتشا قارىقاشقا تەخلىت قىلىپ، 3 مۇخەممەس يازغان). بۇ نۇسخا بىزنىڭ قولىمىزدىكى 6 تۈرلۈك نۇسخىغا قارىغاندا خېلە تولۇق. ئۇنى ئۇردى سامساق تاپقان نۇسخىغا سېلىشتۇرغىنىمىزدا س. يۇسۇپىيدىكى نۇسخا مىسرالىرىدىكى سوزلەر، ئىبارىلەر ھەمدە ۋەزىنلەر تولۇق، غىراق ۋە شېئىر مۇخەممەس ئۇسلۇبىغا رىئايە قىلىنغان ھالدا ساقلىنىپ قالغان. بىز ئەخمەتشا قارىقاش مۇخەممىسىنىڭ يېزىلغىنىغا بىر ئەسىردىن ئوشۇق بولغان دېگەن تەخمىنى قىلىمىز. «ئىشتىكىن ئەي رەپىقا سوزىنى ئەخمەتشا قاراقاشتىن» دېگىنىگە قاراپ، شائىرنىڭ خوتەن قارىقاش ناھىيەسىدىن ئىكەنلىكىنى بىلىش مۇمكىن.

بۇ نوقتىنى تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ «بۇلاق» ژۇرنىلى 1988-يىلى 2-سانىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: «... يېقىندا ئەخمەتشا قارىقاشنىڭ ھاياتى توغرىسىدا ئىزدەنگۈچى مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەرنىڭ ۋەپ ئۆچى بىلەن تەمىنلىشى، جۈملىدىن ئەخمەتشانىڭ پەنەۋرىسى (تورتىنچى ئەۋلادى) ئابدۇقادىر ئاخۇنىنىڭ سوزلەپ بېرىشىگە ئاساسەن، بۇ ئائىلىدىكى بۇرۇن ئوتكەنلەرنىڭ تۇغۇلۇش، ۋاپات بولۇش يىلنامىلىرىنى سۈرۈشتۈرۈش جەريانىدا ئىشەشلىك مەلۇماتقا ئىگە بولدۇق.

شائىر ئەخمەتشا تەخمىنەن 1750-يىلى قارىقاش ناھىيەسىدىكى قاپاقلا، ھالايلا (ھويلائالدى) مەھەللىسىدىكى بىر دىنىي ئائىلىدە تۇغۇلۇپ، تەخمىنەن 1828-يىللىرى ۋاپات بولغان. ئەخمەتشانىڭ دادىسى مۇبارەكشا قاپاقلار يېزىسىدىكى مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى بولغان... ئەخمەتشا دەسلەپكى بىلىمىنى ئۆز يېزىسىدا دادىسىدىن ئالغان، ئۇ 17 ياشلارغا كىرگەندە قەشقەردىكى ئالىي بىلىم يۇرتى خانلىق مەدرىسكە بېرىپ ئوقۇغان.

ئەخمەتشانىڭ تورتىنچى ئەۋلادى ئابدۇقادىر ئاخۇننىڭ ئېيتىشىچە، دادىسى ئابدۇغوپۇر ئاخۇنۇم كىچىك ۋاقتىدا دادىسى سەييت ئاخۇنۇمدىن ئەخمەتشا ھەققىدە بەزى تەپسىلاتلارنى ئاڭلىغان ئىكەن. بىر كۈنى ئابدۇغوپۇر ئاخۇنۇم ئائىلىسىدىكىلەرگە «ئات قىسسىنى» ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن: «بۇ - مېنىڭ دادام ئەمەتشانىڭ توقۇغان نەزمىسى» دېگەن، ئارقىدىنلا ئۇنىڭ قىزىقارلىق خۇسۇسىيەتلىرى، نەزمە مۇتى بىلەن يېزىشقان خەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ھېكايىسىنى ئېيتىپ بەرگەن ...

يېقىندا مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ ئىزدىنىشى ئارقىلىق ئەخمەتشانىڭ «مېۋىلەر ۋەسخى» سەرلەۋھىلىك يەنە بىر پارچە ساتىرىك ئەسەرى تېپىلدى. «مېۋىلەر ۋەسخى» سەرلەۋھىسى ئاستىدىكى بۇ قول يازما خوتەن قېغىزىغا ناچار ئىملا بىلەن كوچۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ باش ئاخىرى يوقالغان. جەمئىي 22 بەتلىك، 12-18 فورماتلىق بۇ ئەسەر ياخشى ساقلانمىغان. مەزكۇر «مېۋىلەر ۋەسخى» ئەسەرى موشۇ «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 2-سانىدا ئېلان قىلىنغان».

ھازىرچە بۇ مۇخەممەسنىڭ دەسلەپ كوچۈرۈلگەن نۇسخىسى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كاتىپلار كوچۈرگەن نۇسخىلىرى تېخى تېپىلمىدى. پەقەت س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ قول يازمىلار فوندىدىكى ئى ن ۋ 9779 - ئىنۋېنتار نومېرىدا ساقلىنىۋاتقان 62 تۈرلۈك نۇسخا 1911-يىلى كوچۈرۈلگەن بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنى كوچۈرگەن كاتىپ مۇرەببە شەكلىدە يازغان.

ئەخمەتشا مۇخەممەسلىرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا بۇنىڭدىن بىر نەچچە يۈز يىللار ئىلگىرى ساتىرا ژانىرىنىڭ شەكىللىنىپ، ئۇنىڭ خەلق ئارىسىدا ئېغىزدىن ئېغىزغا كوچۈپ ساقلىنىپ كەلگەنلىكىنىڭ بىر دەلىلىدۇر. يەنىمۇ ئىزدىنىشلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولغان باشقىمۇ ئەسەرلىرىنى تېپىپ، ئۇلار ئۈستىدە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئەجدادلار مىراسىغا ساداقەتلىك بولۇش يۈزىسىدىكى بىزنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر.

تۇرسۇن قاھارىي،
ئالمۇتا شەھىرى.

سەمەت سەپرانىڭ سەرگۈزەشتىلىرى

(ھەجۋىي ھېكايە)

ئابدۇرېشىت قاسىمى

يېڭىلا ئىشتىن كېلىپ تاماق يەۋاتاتتىم، ھويلىدا توخۇلار ئەنسىز قاقاخلىشىپ كەتتى. ئايالىم: «بوش ژۈرگەن ئىشت كېلىپ توخۇلارنى قوغلاۋاتامدۇ نېمە؟» دېۋېدى، ئوغلۇم ماخمۇت ئىشىكتىن ئىتتىلىپ چىقىپ كەتتى. ئاڭغىچە ۋاڭ - چۇڭ كۆتىرىلىپ قالدى. ئەر - خوتۇن ئىككىمىز تەڭلا سىرتقا چىقتۇق.

توخۇلارنى قوغلاپ ژۈرگەن ئىشت ئەمەس، ئۇدۇل خوشنام سەمەت سەپرا ئىكەن. بولۇنگەن بىر نەچچە توخۇ ئېغىل ئىچىگە قېچىپ كىرىپ كېتىۋېدى، سەمەت كەينىدىن كىرىپ بىر چىپار مىكىياننى تۇتۇپ چىقتى. مەلۇم بولدىكى، چىپار مىكىيان بىزنىڭ توخۇلارغا قوشۇلۇپ قالغان ئىكەندە!

مەن سىلەرگە توخۇلىرىڭلارنى قاماپ قويۇڭلار دەپ نەچچە قېتىم ئېيتمىدىممۇ، — دەپ كايىشقا باشلىدى ئۇ، — نېمىشكە مېنىڭ كېپىم بۇ قولۇغىڭلاردىن كىرىپ، ئۇ قولۇغىڭلاردىن چىقىپ كېتىدۇ — ھە؟!

ھۈرپىيىپ تىترەك ئاۋاز بىلەن ئۆزىنى باسالماي سۆزلەۋاتقان سەمەتكە قاراپ ئايالىمنىڭ ئاچچىقى كېلىپ بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ تەمشىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدىم. چۈنكى ئۇ، بورە تېرىسىنى كىيىپ كۆزىنى ژۇمۇۋېلىپ سۆزلەيدىغان بولسا سەمەت سەپرادىن قېلىشماتتى.

«ھاي، ئاغزىڭنى ژۇم، سەۋر قىل» دېگەندەك خالدەمگە قاراپ ئىشارە قىلدىم ۋە ئاندىن سەمەتكە:

ئۆزەڭلارنى بېسىڭلار، سەمتاخۇن، شۇنچە خاپا بولغىدەك نېمە بولدى؟

— نېمە بولاتتى، مونۇ كاساپەت، — دەپ مىكىياننىڭ بېشىنى بېكىز بارمىقى بىلەن نوقۇپ تۇرۇپ سۆزلەپ كەتتى ئۇ، — قاراپ تۇرسام ئىككى ئۆي ئارىلىغىدىكى سېمىنىڭ ئاستىدىن ئۆتۈپ توخۇلىرىڭلارغا قاراپ مېڭىۋېدى، غورىزىڭلار قوغلاپ كەتتى. قاراپ تۇرغان ئادەمگە بۇنىڭدىن ئارتۇق ئاھانەت بولامدۇ، سىلەرنىڭ توخۇلارنىڭ نەسلى بىر باشقا، مېنىڭ بىر باشقا تۇرسا، بۇ قاملىشاتتىمۇ، ئۇ خومەينىڭ ئەدىۋىنى بەرمىسەم بولمايدۇ.

قۇش جانىۋارلاردىن ئاغرىنغىلى بولاتتىمۇ، سەمتاخۇن، بىلسە ئۇنداق قىلمايدۇ دە!

— نېمىشكە بىلمەيدىكەن، بىلىپ تۇرۇپ بىزنى ئالدى — گالداڭ قىلىۋاتىدۇ.

ئۇنداقتا چېكار يەمزدىن ھېچ نەرسە ئۇتمىسۇن دېسەك، باھەسلىھەت مۇستەھكەم قىلىپ بىر تام تۇرغۇزايلى، بولمىسا ئەۋۇ تارتىپ قويغان سىملارنىڭ ئارىسىدىن توخۇ تۇرماق مالمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

— ئۇنداق قىلىشقا ئەھۋالىمىز يار بەرمەيدۇ دە، ئاغىنە. بۇ سەرادىكى ئوچۇقچىلىق يەرنىڭ قايسى بىر تەرىپىنى تام بىلەن قورشاپ ئۈلگىرىمىز. ئەڭ ياخشىسى تور سىملار بولسىمۇ بولاتتىغۇ!

— مەيلى، بولمىسا شۇنداق قىلارمىز.

سەمەت چىپار مىكىياننى قوللىرىدا قاماپ تۇتقانچە ئۆيى تەرەپكە ئېلىپ كەتتى.

— ئەندى ئۇ توخۇنى ئۆلتۈرىدۇ، — دېدى ئوغلۇم.

— نېمىشكە؟

— ئەشۇ كۈنى بىر غورىزنى بىمەزگىل قىچقاردى دەپ تۇتۇپلا سويۇۋەتتى.

— سىزمۇ بىلىپ تۇرۇپ، خۇيسەنلىك قىلىپ سورايسىزكەن، سەمەتنى بىلمەيتتىڭىزمۇ، ئاچچىقى كەلگەندە ھەر ئىشنى قىلىۋېرىدۇ. ژۇگرۇڭ، بېرىپ بېقىڭ، نېمە قىلىدىكىن ئۇ توخۇنى، — دېدى ئايالىم.

[illegible]

* * *

[illegible]

كۈتۈلمىگەن ۋاقىتتا ئوغدۇرۇشىم مۇمكىن ئىدى. پەقەت «سېنىڭ راست» دەپلا يامانلىقتىن ئۆزەمنىمۇ، سەمەتنىمۇ ساقلاپ كەلدىم. ئاما كېيىنكى چاغلاردا سەمەت سەپرا بىلەن خېلىلا چىقىشىپ قالدۇق. ئۇ ماڭا ئۆزى توغرىلىق سۆزلەپ بېرەتتى. دەرتلىرىنى ئېيتاتتى.

سەمەت — قىرىق ياشلارغا كەلگەن، ئوتتۇرا بويلۇق، ئىنچىكىرەك چىرايى قارىراق كىشى بولۇپ، تۇرقىدىن ئەمگەك بىلەن چېنىققانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئاتا ئانىسىدىن كىچىك ژېتىم قېلىپ چوڭ ئاكىسى ئەمەتنىڭ قولىدا چوڭ بولغان. ئارمىيە خىزمىتىنى پۈتتۈرۈپ كېلىپ، كولخوزدا كوپ ۋاقىت مېخانىزاتور بولۇپ ئىشلىگەن. ساجىدەم بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن، كولخوزدىن يەر ئېلىپ موشۇ كەڭ تاشا جايىنى سالغان. ئۈچ پەرزەنت كورۇپ، ئۇلارنى ئوقۇتۇپ چوڭ قىلغان.

ئۇ كىچىك چاغلىرىدا كوپ جاپا - مۇشەققەتنى، ئىسسىق - سوغنى باشتىن كەچۈرۈپ ئۆۋى يوق خىياللار دېگىمىزدا ئۆزىدىغان، دىتىغا ياقمايدىغان ئىشلارغا ئوكايلا تېرىكىدىغان، چېچىلىپ ئۆزىنى تۇتالماي تېپىپ، جېقىپ سوندۇرىدىغان، پىشانىلىرىگە تۈرۈپ قايناپ كېتىدىغان ئادەتلەرنى بويىغا سىڭدۈرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن كىمدۇ بىرلىرىنىڭ ئۇنىڭغا قويغان «سەپرا» لەقىمى بەك سىڭىپ قالغان.

ئايالى ۋە باللىرى ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىشلىرى كېرەك. بولمىسا ئۇ ئۆيدە شۇ كۈنى قىيامەت بولىدۇ...

* * *

كۈن چىقىپ نەيزە بويى ئۆرلىگەن چاغ، كوك ئاسمان يۈزىدە ئاللانچىلىكمۇ بۇلۇت كورۈنمەتتى. كۈننىڭ تەپتىگە قارىغاندا بۇگۈن ئىسسىق بولسا كېرەك.

ئىشىگىمىز ئالدىدىكى كىچىك ئېرىقتا شىرقىراپ ئېقىپ تۇرغان سۇنى باغچامدىكى ئوتياشلىقىغا بۇراپ، چېچەكلەۋاتقان لازا، پومىدورنى سۇغۇرۇۋاتاتتىم. خوشنامنىڭ بېغى تەرەپتە ئوشكىنىڭ ئەنسىز مەرىشى ئاڭلىنىپ قالدى. «نېمە بولغاندۇ» دېگەن ئوي بىلەن ئۇ تەرەپكە يېقىنراق بېرىپ قارىۋېدىم، سەمەت ئاق ئوشكىنى تۇتۇۋېلىپ ئېغىلى تەرەپكە سورەپ كېتىۋېتىپتۇ.

سۇنى تەگىشەپ قويۇپ «ئوشكە نېمە گۇنا قىلىپ قويغاندۇ؟» دەپ سەمەتنىڭ ھويلىسى تەرەپكە كىردىم. سەمەت ئوشكىنى بېسىۋېلىپ ئاياقلىرىنى ماتاپ باغلاۋاتقان ئىكەن. «سېغىپ ئىچىۋاتقان ئوشكىسىنى سويماقچى بولغىنى قانداق كەپ؟» دەپ ئويلاپ يېقىن بېرىۋېدىم، ئۇنىڭ قولىدا پىچاق ئەمەس ئامبۇر تۇراتتى. بىر چاغدا ئۇ سول پۇتى بىلەن ئوشكىنىڭ بويىنىغا، ئوڭ پۇتى بىلەن ساقلىغا دەسسەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئاغزىنى كېرىپ ئېچىپ چىشلىرىنى ژۇلۇشقا باشلىدى.

— سەمتاخۇن، بۇ نېمە قىلىق، ھايۋانغا ئۇۋالغۇ!

— ھايۋانغا ئۇۋال، ماڭىچۇ؟ قاراپلار، ئەۋۇ كوچەتلەرگە!

قارىسام ئاق ئوشكە بىر نەچچە ياش ئالما كوچەتلىرىنى غاجاپ ئاقلاپ قويۇپتۇ.

— بوشىنىپ كېتىپتىكەندە!

— باللار ئاخشام ئىشەكنى تالاغا چىقىرىۋەتكەن چاغدا باقاقا كىرىۋاپتۇ، بىلمەي قاپتىمىز. شۇنچە چوپ تۇرسا، ئۇنى يېمەي، كوچەتلەرنى غاجىغىنىنى قارىمامدىغان بۇ زىيانكەشنىڭ.

ئۇ ئوشكىنىڭ چىشلىرى ژۇلۇپ بولغاندىن كېيىن بوشىتىپ قويۇۋەتتى ۋە پىشانىسىدىكى تەر تامچىلىرىنى ئېتىپ، «بار ئەندى ئەركىن ژۇرۇۋەرسەن، دەرەخلەرنى غاجاپ كورۇپ باق، چىشىڭ ئوتەمدىكىن» دېدى.

ئاغزىدىن قان ئېقىۋاتقان ئوشكە سىلكىنىپ ئېرىراق كېتىپ قالدى. شۇ چاغدا تالا تەرەپتە دارالشىدۇرۇڭ ئاۋاز ئاڭلاندى. سەمەت ئىككىمىز تەڭلا دەرۋازە تەرەپكە قارىدۇق. ئۇنىڭ كوك ئىشكى قاراخوتىكىنى

[illegible]

رىدىن قان چىققان ئىشەك ئېغىل تەرەپكە چېپىپ كىرىپ كەتتى.

* * *

ئارىدىن بىر ئىككى كۈن ئوتۈپ، سەپرا خوشنامنىڭ ھاماقەتلىكىنى ئويلاپ، ئەجەپلىنىپ ئولتارغىنىمدا، تالادا بىرى چاقىرىپ قالدى.

— بۇ كىم؟ ئەتىگەندە نېمە بولدىكىنە، — دەپ چىقسام قارىسام، ساجىدەم ئىكەن.

— بولۇڭ، سادىقجان ئاكا، ئۆيگە كىرىڭ، سەمەت بىر قىسما بولىۋاتىدۇ!

مەن ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بارغىنىمدا، سەمەت ياستۇققا باش قويۇپ، ئوڭ يېنىنى بېسىپ ياتقان ئىكەن. بېشى تېڭىقلىق، چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ.

— ھېلىلا ساق ژۇرگەن ئادەم نېمە بولدىڭلار، ئاغىنە؟!

— بېشىم قاتتىق ئاغرىپ، كوڭلۇم ئاينىپ، بىر قىما بولىۋاتىمەن.

مېنىڭ تېبابەتتىن ئانچە - مۇنچە خەۋىرىم بولغاچقا دەرھال ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ كورۇپ، قان بېسىمىنىڭ ژۇقۇرى ئورلەپ كەتكەنلىكىنى بىلدىم. ئۆيگە چىقىپ، دورا ئېلىپ كىرىپ ئىچكۈزدۈم. بىر پەستىن كېيىن سەمەت سەپرا بىر ئاز ياخشى بولۇپ بېشىنى كوتىرىپ ئولتاردى.

— ھەي سادىقجان، مەن بىكاردىن - بىكار بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىۋاتقىنىم يوق، — دەپ سوز باشلىدى ئۇ قاتتىق ئۈھ تارتىش بىلەن، — بۇگۈن كېچىسى تاڭ ئالدىدا غەپلەت بېسىپ، بىر ئاز ئۇخلاپ قاپتىمەن. موشۇ ۋاقىتتا قوراغا ئوغرى كىرىپ، سېغىن كالا بىلەن ئىشەكنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئولەيمۇ - تىرىلەيمۇ، ئۇ ياقىغا - بۇ ياقىغا ژۇگەردىم، ئۆزەمنى مۇشلاپمۇ كەتتىم. ناھايىتى خاپا بولدۇم. كولخوز بېغىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئوتىدىغان يولدا مالنىڭ ئىزى بايقالدى. شۇ تەرەپكە ژۇگرەپ ماڭدىم. يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى چوڭقۇر سايغا بارغاندا ئىز يوقالدى، سايغا چۈشۈپ قارىسام كالىنىڭ بېشى، ئىشەكنىڭ تېرىسى يېتىپتۇ. پېشانەمگە قاتتىق بىرنى ئۇردۇمدە، كەينىمگە ياندىم. ئۆيگە كېلىپلا ئاغرىپ كەتتىم.

— يامان بوپتۇ خوشنا، شۇنچە ماللارنى ئوغورلاۋاتقىنى يەتمەيدىغاندەك بۇ نائىنساپلار ئاخىرى سىلەرگىمۇ قول سېلىپتۇ دە! كالىنىڭ گوشىنىمۇ ساتىدىغاندۇ. ئېشەكنىڭ گوشىنى نەگە ئېلىپ بارار؟

— ھەي ئاغىنە، ئوغرىلاردا ئىمان - ئېتىقات بولسا ئوغرىلىق قىلاتتىمۇ؟ كاۋاپچى، ئېلىپ ساتار قاسساپقا گوش بولسىلا بولدى. ئۇلارغا پۇل كېرەك.

— ئەندى ئوغرىلانغان مال توغرىلىق مىلىتسىيەگە خەۋەر قىلسىلا رەدە!

— مىلىتسىيەنى نېمە قىلاتتىم ئاغىنە، يۇرتتىن شۇنچە مال ئوغرىلاندى، قايسىنى مىلىتسىيە تېپىپ بەردى؟ ئوغرىنى تاپقۇزۇش ئۈچۈن ئۇلارغا بىر مال چىقىم قىلىشىم كېرەك.

سەمەت سەپرا يەنە غەزەپلەندى، قاقاخلاپ كۈلدى. بىر ئازدىن كېيىن ئۇ جىم بولدىدە، ئوڭ تەرىپىگە قىيسىيىپ قالدى. زەڭ سېلىپ قارىسام، ئۇنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، كوزلىرى ئالىيىپ، مۇشتلىرى تۈگۈلۈپ قاپتۇ.

قورقىنىمىزدىن نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي ئۇنىڭ پۇت - قوللىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، ئېگىزرەك قىلىپ ياستۇققا ياتقۇزدۇق.

شۇئارىلىقتا ساجىدەم چىقىپ تېلېفون بار خوشنىلىرىنىڭ بىرىگە كىرىپ تېلېفون قىلىۋەتكەن بولسا كېرەك، بىر پەستىن كېيىن «تېزيار دەم» ماشىنىسىدا كەلگەن دوختۇرلار سەمەت سەپرانى ئېلىپ كەتتى.

* * *

ئەتىسى مەن چۈشتىن ئاۋال سەمەتنى يوقلاپ كېلمىش ئۈچۈن كىيىنىپ تالاغا چىققان ئىدىم، شۇ ئارىدا «تېزيار دەم» ماشىنىسىنىڭ سەمەتنىڭ قوراسىغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كوردۇم دە، يولۇمنى ئۆزگەرتىپ مەنمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن كىردىم.

دوختۇرلار بىلەن ساجىدەمۇ ماشىنىدىن چۈشتى. ماشىنا كەينى ئىشىكى ئېچىلىپ «قېنى كوتىرىڭلار، ئويگە ئېلىپ كىرەيلى» دېيىشىۋاتقانلارنىڭ قېشىغا بېرىپ سەمەتنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىشكە مەنمۇ ياردەملەشتىم. سەمەت ئۇخلاۋاتقانمۇ ياكى... دېگەن ئوي بىلەن ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقى توغرىلىق بىلىشكە ئالدىراتتىم.

دوختۇرلار كەتكەندىن كېيىن:

— نېمە بولدى؟ — دېگەندەك ساجىدەمنىڭ كوزىگە قارىدىم.

— ئوخلىتىش ئوكولى سالغان، ئۇخلاۋاتىدۇ.

— نېمىشكە ئۇنى تېزلا قايتۇرۇپ كەلدىڭىز؟

— ئۇ داۋالىنىشنى قوبۇل قىلسا مەن قايتۇرۇپ كەلمەيتتىممۇ، سادىقجان ئاكا، — دېدى ساجىدەم مەيۇس ئاھاڭدا، — ئۇنى يوقلاپ بۇگۈن ئەتىگەن ئاغرىقخانىغا بارسام، ئۇ خاپا ھالدا قاپاقلىرىنى تۈرۈپ كارىۋاتتا ئولتارغان ئىكەن. «قانداق ئەھۋالىڭىز، خېلە ياخشى بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟» دەپ يېنىغا بېرىشىمغا كوپلا قىلىپ كەلىمىدىن ئېلىپ بىقىنىمغا ئۇرۇشقا باشلىدى.

— سەن مېنىڭدىن قۇتۇلالماي، مېنى دوختۇرغا تۇتۇپ بەردىڭما؟ دېمەمسۇ، ئاگىمچە دوختۇرلار كىرىپ ئۇنىڭ قولىدىن مېنى قۇتقۇزۇشتى.

ئۇ دوختۇرلارغىمۇ بويى سۇنماتتى.

— قويۇۋېتىڭلار مېنى، ئۇ مېنىڭ خوتۇنۇم، نېمە قىلسامۇ ھەقلىقمەن، — دەتتى ئۇ تەرسالىق بىلەن.

ئەھۋالىنىڭ چاتاقلىشىۋاتقانلىقىنى كورۇۋاتقان دوختۇرلار بىر - بىرىگە شەرەت قىلىشىپ ئۇنى بېسىپ تۇرۇپ ئۇخلىتىش ئوكولىنى سالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تىنچلاندى.

ئۇنىڭغا قاراۋاتقان دوختۇر بىلەن سوھبەتلىشىپ كورسەم، ئۇلار سەمەتنى بۇيەرگە ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن ئوكول سېلىپ، دورا ئىچكۈزۈپتۇ. كوز ئېچىپ بىر ئاز ياخشى بولغاندىن كېيىن، دوختۇرخانىدا ياتقانلىغىنى بىلىپ قاتتىق خاپا بولۇپ: «كىمنىڭ رۇخسىتى بىلەن مېنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەلدىڭلار!» دەپتۇ.

— سىز قاتتىق ئاغرىپ ئايالىڭىز خەۋەر قىلىپ، بىز ئېلىپ كەلدۇق، — دېسە، — مەن ئومرۇمدە دوختۇرغا بارمىغان، مېنى سىلەر نېمە قىلماقچى؟ — دەپتۇ.

— نېرۋىڭىز، ژۇرىكىڭىز، جىگەرلىرىڭىزنى داۋالاپ ساقايتىمىز، دېسە،

— قانچە پۇل ئالماقچىسىلەر، — دەپ سوراپتۇ.

— پەقەت 500 دوللارلا تولەيسىلەر، دېسە ئاچچىغىنى باسالماي دوختۇرنى تىللاپ كېتىپتۇ ۋە «مېنى بۇيەرگە قانداق ئەكەلسەڭلەر بولۇشاڭ، ئۆز ئۆيۈمگە شۇنداق يەتكۈزۈپ قويىسەن» دەپتۇ. قارشىلىق قىلىپ ئوكول سالغۇزماپتۇ. بەرگەن دورىلارنى پىقىرىتىپ تاشلاپتۇ. موشۇنداق غەزىۋى تېشىپ ئولتۇرغاننىڭ ئۈستىگە مەن بېرىپتىمەن. دوختۇرلار ئۇنى ئۇخلاتقاندىن كېيىن نېمە قىلىش توغرىلىق مەن بىلەن سوزلەشكەندە مەن ئۇلارغا:

— بۇ سەپرا ئادەم، بەربىر سىلەرگە بويى سۇنمايدۇ. ئۇنىڭدىن كورە ئۆيىگە ئېلىپ كېتەي، — دېدىم.

مەن ساجىدەمنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سېلىپ دىققەت بىلەن تىڭشاۋاتاتتىم. شۇ چاغدا سەمەت ياتقان ئورنىدا ئۇياق - بۇياققا مىدىرلاپ، ئاستا كوزىنى ئېچىپ مېنى كوردى.

— قانداق سەمتاخۇن، ياخشى بولۇپ قالدىڭلارمۇ، ئاغىنە؟

— ھە، سادىقجان، مېنى يوقلاپ كەلگەنمىدىڭلار؟

— يوقلاپ بېرىش ئۈچۈن دوختۇرخانىغا قاراپ يولغا چىقىۋېدىم، ئاگىمچە سىلەرنى ئويىڭلارغا ئەكىلىپ قويۇشتى.

— ئويىڭلارغا، — دەپ كوزىنى سەل يوغانىراق ئېچىپ ئۇياق - بۇياققا ۋە كەرتىپ ئايالى، باللىرى ۋە ئوز ئويىدە ياتقانلىغىنى كوردى.

— تۈنۈگۈن ئويدە، كېيىن ئاغرىقخانىدا، بىردەمدىلا يەنە ئويدە يېتىپتىمەن، مەن زادى نېمە بولۇۋاتىمەن، ھېلىقى ئوغرىلارنىڭ مالنى ئالغىنى ئالغان بولدىمۇ، خەپ!

سەمەت سەپرا يەنە قايناپ كەتتى ۋە كولۇشكە باشلىدى ۋە يەنە جىم بولۇپ كوزىنى ژۇمدى.

— سەمتاخۇن، ئائۇمۇت بولماي كوزىڭلارنى ئېچىڭلار، ئاغىنە، ئازىراق چاي ياكى تاماق ئىچىپ كورسەڭلار قانداق؟

— ھېچ نەرسىگە زوقۇم يوق، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا كوزىنى ئاچماستىن، — بۇ ئالدامچى ھاياتنى كورگۈم كەلمەيدۇ. كوزۇمنى ژۇمغىنىم، ژۇمغان، ئەندى مېنى بىارام قىلماڭلار!

— ياخشى بولۇپ قالارسىلەر، ئاغىنە، — دەپ ئورنىمدىن تۇردۇم دە، «سەمەتنىڭ كوز ژۇمغىنى - ژۇمغان بولۇپ، راستىنلا باشقا كېتىپ قالارمۇ - دېگەن ئوي بىلەن ئويدىن چىقىپ كەتتىم.

كەسپداش ھەققىدە سۆز

«ئادەملەرگە مۇھەببەت بىلەن قارايمەن»

سەن ئادەملەرنىڭ كۆزلىرىدىن، سۆزلىرىدىن، ئالاقە — مۇناسىۋەتلىرىدىن ئۆز بويىڭغا مۇجەسسەملەنگەن ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى سېزىپ، بىلىپ، كورۈپ ۋۇرگىنىڭدە بەش كۈنلۈك بۇ ئالەمدىكى ھاياتىڭنىڭ مەزمۇنسىز، بىھۇدە ئۆتمەيۋاتقانلىغىدىن خوشال بولسەن، شاتلىنىسەن، ئەلۋەتتە.

«مەن ئىنسان» دېگەن ئۇلۇق سۆز خىيالىمغا كەلگەندە، ھەر قاچان قەلبىم بىلەن يۈكسىلىمەن، شاتلىنىمەن، — دەيدۇ ژۇرنالىست ئابلىمىت ھەمرا — شۇندا مەن ھەممە ئادەملەردە ئۆزەمنى كورگەندەك بولىمەندە، ئىنسان بولۇپ ياشاش ئەجايىپ ۋەزىپە بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ كېتىمەن. ھە، ئادەمنى دۇنيادىكى بارلىق موجىزىلەرنىڭ ئىجاتچىسىغا ۋە يەر يۈزىدىكى ئەجايىپ موجىزىگە ئايلاندۇرغان — ئۇ ئەمگەكتۇ! شۇڭا «ئەمگەك — بەخت ئاچقۇچى» دەيمىز. ئادەمنى ئىجاتكار، ياراتقۇچىغا ئايلاندۇرغانمۇ ئەمگەك. ئەمگەك تۈپەيلى ئادەم ھەممىنى ئاچتى، ئۆزىنىلا ئەمەس، كەلگۈسىنىمۇ ئاچتى...

خۇددى شۇنىڭدەك، مەنمۇ ئىنسانلىق مەسئۇلىيەت بىلەن ئۆزەمنىڭ پۈتكۈل ھاياتىمنى ئەمگەك بىلەن ئۆتكۈزدۈم ۋە شۇ ئەمگەك ئارقىلىق ئۆزەمنى ياش ئەۋلاتنى ئوقۇتۇپ — تەربىيىلەشكە، ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىنى يۈكسەلدۈرۈشكە بېغىشلىغانلىغىم بىلەن پەخىرلىنىمەن، ئۆزەمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن!

ھە، بۇ ژۇرنالىستنىڭ قەلب سۆزلىرىدۇر. ئۆزگىلەرگە شان — شوھرەت، ئۆزىگە جاپا — مۇشاقەتنى تالىلاۋالغان بۇ كەسىپ ئەھلى ئىجتىمائىي — سىياسىي تەپەككۇرىنىڭ كەڭلىگى، ئەمگەكچانلىغى ۋە ئاپقۇرلۇغى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ژۇرنالىست ئابلىمىت ھەمرا بۇ سەپتە ئۆزىگە خاس ئورۇنغا ئىگە. ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىنىڭ ۋىلنامىسىدا ئۇنىڭمۇ ئۆز سەھىپىسى بار. ئۇ بۇ سەھىپىنى ئۇرغۇنلىغان ئوچېركلىرى، پۇبلىستىكىلىق ماقالىلىرى بىلەن تولتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئابلىمىتقا ئانىنىڭ ئىسسىق باغرى، مېھرى — مۇھەببىتى نەسىپ بولمىغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئاتىسى ھەمرا بىلەن ئانىسى ئازىنىخان ئۈچ قىز، ئۈچ

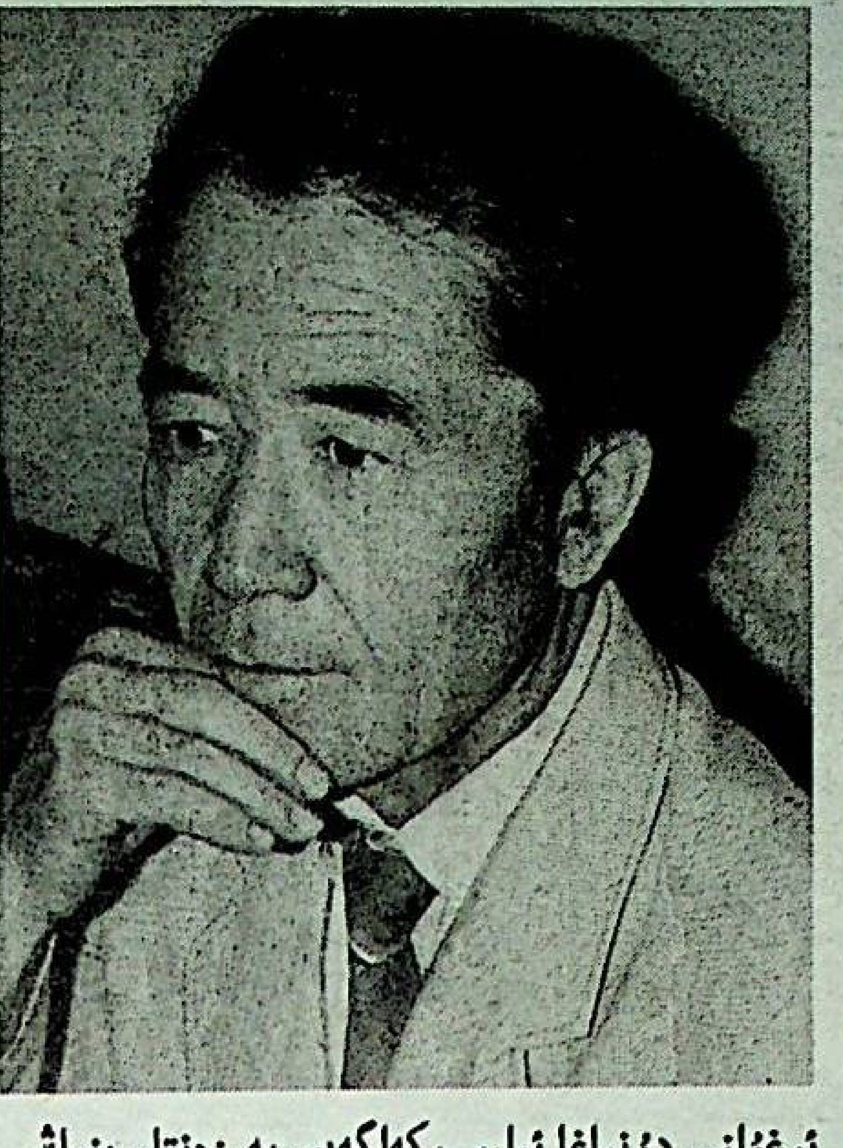

ئوغۇلنى دۇنياغا ئېلىپ كەلگەن. پەرزەنتلىرىنىڭ كەنجىسى ئابلىمىت يورۇق دۇنياغا كوز ئېچىپ، ئارىدىن ئاز ۋاقىت ئۆتمەيلا ئازىنىخان ئانا پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا سەپەر قىلدى. ھەمرا ئاتا پەرزەنتلىرىگە ھەم ئاتا، ھەم ئانا بولۇپ ئوستۇردى، قاتارغا قوشتى. ئابلىمىت دېخان ئائىلىسىدىن ئۇزدىنىڭ قاچان تۇغۇلغانلىغىنى سورىغانلىرىدا: «سەن بالام، بۇغداي پىششىغىدا تۇغۇلغان» دەيدىغان. تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرى ئاتىغا پەقەت كەنجە قىزى نۇرەلەخان بىلەن ئابلىمىتنىلا ئوقۇتۇشقا ئىمكانىيەت بەردى.

كىچىكىدىنلا ئىلىم — بىلىمگە خۇشتار بولۇپ ئۆسكەن ئابلىمىت ھەمرا ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا باھالاردا تاماملاپ، ئاباي نامىدىكى قازاقستان دۆلەت پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ — فىلولوگىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان تەلەپچانلىغى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئۇ كېچە — كۈندۈز باش كوتەرمەي ئوقۇش بىلەن بولدى. ستۇدېنت ژىگىت ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ھەم ئەدەبىياتچىلار بىلەن يېقىندىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ، «ئەدەبىياتىمىز ئالغا بېسىشقا تېگىش»، «ياش ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى توغرىسىدا» ماۋزۇلۇق ئەدەبىي — پۇبلىستىكىلىق ماقالىلارنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدى.

1963 — ژىلى مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھىنى مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملىغان ئابلىمىت ھەمرا تۇغۇلغان يۇرتى ئۇيغۇر ناھىيەسىدە ۋە ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە ئوستازلىق قىلدى. ستۇدېنت ۋاقىتلىرىدا گېزىت ۋە رادىولارغا ماقالە — خەۋەرلەرنى داۋاملىق يېزىپ، رېداكسىيەلەر بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولۇپ كەلگەن ئابلىمىت ھەمرا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلەۋاتقان ژىللىرىدىمۇ ئۇيغۇر ژۇرنالىستىكىسىغا بولغان قىزىقىشى تېخىمۇ ئاشتى. ئۇنىڭ ژۇرنالىستىكىلىق قابىلىيىتىنى كورگەن رېداكسىيە رەھبەرلىكى ئابلىمىت ھەمرانى «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىگە خىزمەتكە تەكلىپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن يەتمىشىنچى ژىللارنىڭ بېشىدىن تارتىپ ئۇنىڭ ژۇرنالىستىكىلىق پائالىيىتى باشلاندى. ئۇ دەسلەپ «كوممۇنىزم تۇغى» (ھازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتى رېداكسىيەسىدە كوررېكتور، كېيىنرەك «يېڭى ھايات» گېزىتىدە بۆلۈم باشلىغى، جاۋاپكەر كاتىپ ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇردى.

1984 — ژىلىنىڭ ئاخىرىدا ئابلىمىت ھەمرا قازاقستان تېلېرادىو دولەت كومىتېتىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشلار رېداكسىيەسىگە خىزمەتكە يوتكەلدى. بۇ يەردە چوڭ رېداكتور (بۆلۈم باشلىغى مۇئاۋىنى)، شەرھىلىگۈچى ۋە بۆلۈم باشلىغى لاۋازىملىرىدا ئىشلەش جەريانىدا ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشلىرىنىڭ دائىرىسىنى كەڭەيتىش، مەزمۇن ۋە شەكلىنى ياخشىلاشقا كوپ كۈچ سالدى. ھەپتىسىگە سائاتلاپ ئېفىرغا بېرىلىدىغان ئاڭلىتىشلارنى تەييارلاش، كانال — ئېفىرلارنى تولتۇرۇش ئوڭاي ئىش ئەمەس، كوپ ئەمگەكنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن ئوزىنىڭ تىرىشچانلىغى بىلەن چىقىپ كەلدى. ھاۋا دولقۇنلىرىدا ئاپايلارغا بېغىشلانغان «سەييارە»، ياشلارغا بېغىشلانغان «شىجائەت»، باللارغا بېغىشلانغان «غۇنچە» ناملىق رودىو ژۇرناللىرى ياڭراشقا باشلىدى. تۈركۈم — تۈركۈم رۇبرىكىلار جارىي قىلىندى. ژۇرنالىست ئابلىمىت ھەمرا ئەشۇ رۇبرىكىلار ئاستىدا ئوزىنىڭ ژۇقۇرى بەدىئىيلىككە ئىگە ئوچېركلىرى، پۇبلىستىكىلىق ۋە پروبلېمىلىق ماقالىلىرى بىلەن ئېفىرغا داۋاملىق چىقىپ كەلمەكتە.

ئابلىمىت ئاكا بىلەن «يېڭى ھايات» گېزىتى رېداكسىيەسىدە ئون ژىلدىن ئارتۇغراق بىللە ئىشلىدۇق. ئۇنىڭ كوپ ئىزدىنىشى، ئوقۇشى، تىرىشچانلىغى مېنى قايىل قىلاتتى. يۈكاچ — يۇمشاق، ئېغىر — بېسىق، ئۇيۇن تاماشا بىلەن ئانچە خۇشى يوق، ۋاقتىنىڭ كوپ قىسمىنى ماقالە يېزىش بىلەن ئوتكۈزىدىغان ئابلىمىت ھەمرانى كەسپداشلىرى «كاپىتان» دەپ ئاتىشاتتى. بىر كۈنى مەن ئۇنىڭدىن: «ئابلىمىت ئاكا، سىزنى نېمىشكە ھەممە «كاپىتان دەپ ئاتايدۇ؟» دەپ سورىدىم. ئۇ ئادەتتىكى سەممىي كۈلكىسى بىلەن شۇنداق دېدى: «مەن دەسلەپ «كوممۇنىزم تۇغى» گېزىتىدە كوررېكتور بولۇپ ئىشلىدىم. دائىم تەرتىپ — ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلاتتىم، ئىشنى ئوز ۋاقتىدا جايىسان ۋە سۈپەتلىك بەجىرىشكە تىرىشاتتىم. شۇ ژىللاردا مەرھۇم ئەدىپ ۋە مەتبەچى ۋېلەم ئاكابېكىيېۋ چوڭ كوررېكتور بولىدىغان. ئۇ نېمىشكىدۇ مېنى «كاپىتان» دەپ ئاتايدىغان بولۇۋالدى. بۇ «لەقەم» ماڭا ئۇيدانلا سىڭىپ قالدى. كېيىنرەك كەسپداشلارنىڭ ھەممىسى: «كاپىتان ئابلىمىت، قاچان مايور بولىسەن» دەپ ھەزىللىشىدىغان بولدى... ھە، «مايورلۇقىمۇ» ئېرىشتىم. رەپ گرافىكىسى ئاساسىدىكى «يېڭى ھايات» گېزىتى دۇنياغا كەلگەندە، بىر ئەچچە ژىل بۆلۈم باشلىغى، مەسئۇل كاتىپ ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇردۇم. دېمەك، ئىلگەركى «كاپىتان» ئابلىمىت «مايور» بولدى دېگەن سۆز».

— ئابلىمىت ئاكا، سىز ئۆز ئوچېرك، پۇبلىستىكىلىق ماقالىلىرىڭىزدا شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىمۇ قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتىسىز، بۇ ھەر بىر ژۇرنالىستنىڭ پەرزى ھەم قەرزى. دېمەك، ئانا ۋەتەن ھەققىدە ئېسلەرنى ئېيتقان بولار ئېدىڭىز؟ — دەپ سورىدىم.

— ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن ئانا قانچىلىك ئەزىز بولسا، ۋەتەنمۇ شۇنچىلىك ئەزىز ۋە قىممەتلىكتۇر. شۇڭا ئانا ۋەتەن دەپ ئاتايمىزدە، — دېدى ئابلىمىت ھەمرا. — ۋەتەن! ئۆز دەۋرىدە دۇنيا مەدەنىيىتىگە مەلۇم توھپە قوشقان، مەھمۇد قەشقەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپتەك ئەللاما — ئەدىپلەرنى، سۇتۇق بۇغراخاندەك سەركاردىلار بىلەن ئاماننىساخان، ئىپارخاندەك قىزلارنى دۇنياغا ئېلىپ كەلگەن ئەزىز ئانا ۋەتىنىمنىڭ بۈگۈنكى كۈندە قىزىل خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ مۇستەملىكىسىدە تالان — تاراجغا ئۇچراۋاتقانلىغىنى، ئۇ يەردە جاھالەتتە ياشاۋاتقان ئەزىز خەلقىمنىڭ ئېغىر تەغدىرىنى ئويلاپ، ئېچىنىمەن! ئىنساننىڭ ئايىغى ئايغا يەتكەن بولسىمۇ، ئادەم بالىسى يەتتە قەۋەت ئاسمان ئالىمىنى ئۆزلەشتۈرۈشكە ئىنتىلىۋاتقان بولسىمۇ، تېخىچە يەر يۈزىدە ئوتتۇرا ئەسىر دەرىجىسىدە ھايات كەچۈرمەكتە. مېنىڭ ئانا ۋەتىنىم، مېنىڭ ئانا ماكانىم — شەرقىي تۈركىستان خەلقى بۈگۈنكى كۈندە ئامراتچىلىقنىڭ، جاھالەت — نادانلىقنىڭ ھەسرىتىنى تارتىۋاتىدىغۇ! نېمىشكە؟! ئېھ، ئىستىقلالىيەت! سەن قاچانمۇ بىزلەرگە نەسىپ بولارسەن؟! دەپ كېچە — كۈندۈز ۋەتىنىمنىڭ ئىستىقلالىيىتىنى ئاللادىن سورايمەن، — دەپ ئۇ ئۇلۇق كىچىك تەبەس ئالدى ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. لېكىن ئانا ۋەتىنىمدە خەلقىم بار دەيمەن. خەلقىمدەك غالىپ كۈچ يوق. بارلىق ئىمكانىيەتلەرنى زورۇرىيەتكە، ھەممە ئارزۇ — ئارمانلارنى ھەقىقەتكە ئايلاندۇرۇش مېنىڭ خەلقىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ دەپ ئىشىنىمەن! ئاخىر، بىر پۈتۈن خەلق ئادەملەردىن تەركىب تاپىقانىغۇ. ئادەملەر بولسا ئاللەمنىڭ يولىكى! مەن ئادەملەرگە مۇھەببەت بىلەن قارايمەن، ئۇلار توغرىسىدا ئويلايمەن. مەن ئۆزەمنى تەنھا ئەمەس، ئادەملەرگە يېقىن دەپ بىلىمەن. بۇ ھاياتنىڭ ئەڭ ياخشى لەززىتى، ئەڭ ئۇلۇق خوشاللىق شۇ ئەمەسمۇ؟!

ئالىمجان باۋدىنوۋ.

«ئازىيە داۋۇسى — 96»

گران - پرى قازاقستانلىقلاردا قالدى

ئىلگىرى خەۋەر قىلىنغىنىدەك «مېدېۋ» سپورت كومپلېكسىدا خەلىق ئارا «ئازىيە داۋۇسى» فېستىۋالىنى شەھەر ھاكىمى ش. قۇلماخانوۋ جۇمھۇرىيىتىمىز پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋنىڭ تەبرىك خېتى بىلەن ئاچتى. ئەلۋەتتە، بۇ فېستىۋالنىڭ دەسلەپكى كۈنى بولغاچقا، ھەر بىر كونكۇرسانتنى ھاياجانلىنىپ، تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتۇق. مانا سەھنىگە تەغدىرىنى بىرىنچى قىلىپ بەلگۈلىگەن ھىندىستاندىن كەلگەن خارىشما توپى چىقتى. ئۇلارنىڭ ئوزلىرىگە خاس ئاھاڭدا ئېيتقان ناخشىسى تاماشىبىن تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىندى. بۇ كۈنى بەيگىگە چۈشكەن فېستىۋال قاتناشچىلىرى بىللە «ئاركلۇب» توپى، ئانجېلىكا ۋاروم، سىبىركىي پېنكىن ۋە ئىكىستىلىك يۇزبېغالار مېھمان رېتىمدە بىر نەچچە ناخشىلارنى ئىجرا قىلدى.

فېستىۋالنىڭ ئوۋەتتىكى كۈنى ھاۋا رايىنىڭ بۇزۇلىشىغا باغلىق خېلە كەچ باشلاندى. شۇندىمۇ كونكۇرسانتلار دەسلەپكى كۈنگە قارىغاندا باشقىچە كۈچ — غەيرەتكە ئىگە بولغاندەك يۈزلىرىنى ئىشەشلىك تۇتتى. ئۇلار ئۆزىگە خاس ئاھاڭدا جاراڭلىق ۋە مىللىي پۇراقنى ئىگە ناخشىلارنى ئىجرا قىلىشتى. شۇنى ئېيتىپ ئوتۇشكە ئەرزىيدۇكى، بۇ كېچە «مېدېۋ» سپورت كومپلېكسى ئالاھىدە تۈسكە كىردى. قازاقستاندا دەسلەپكى قېتىم خەلىق ئارا فېيېرۇېركىلار فېستىۋالى ئۆز ئىشىنى باشلىدى.

3 — ئاۋگۇست. فېستىۋالنىڭ ئوۋەتتىكى كۈنى. «مېدېۋ» دېگەن بۇ كەچ قازاقستاننىڭ «زامانىۋى ناخشىسى» دېگەن نام بىلەن كونكۇرس رېتىمدە ئاتاپ ئوتتۇلدى. ئالدى بىلەن سەھنىگە «ئالتىناي» ئانسامبلى، ئاندىن ن. ئېسقالىيېۋا، ر. رىمبايېۋا، م. جۇنۇسوۋا. ئى. ئېسماغامبېتوۋ ۋە «دوس — مۇقاسان»، «ياشلىق»، «ئاربران» ئانسامبىللىرى چىقىپ، قازاقستان خەلقلىرىنىڭ سەنئىتىنى كەڭ تۈردە تونۇشتۇردى.

كورۇپ تۇرۇپسىلەركى، مەزكۇر خەلىق ئارا فېستىۋالدا پەقەت «ئار — كلۇب» توپىلا ئەمەس، يەنە بىر توپ ئۇيغۇر ژىگىتلىرى سەھنىگە چىقىپ، تاماشىبىن قەلبىدە جاراڭلىق ئۇيغۇر ناخشىلىرىمۇ ئورۇن ئالدى.

مانا كۈتتىن كۈتكەن كۈنمۇ يېتىپ كەلدى. دەسلەپكى ھاياجانلىنىش يەنە ئەكسى ئەتكەندەك تۇيۇلدى. مۇكاپاتلار ئۆز ئېگىسىگە تاپشۇرۇلغىچە، سەھنىدىن ئويۇن تاماشا ئۈزۈلمىدى.

شۇنداق قىلىپ، يەتتىنچى قېتىم ئوتكۈزۈلگەن خەلىق ئارا «ئازىيە داۋۇسى — 96» فېستىۋالىنىڭ گران — پرى مۇكاپىتىنى قازاقستان ئىجراچىسى باتۇرجان ئىساېۋ ئېگىلىدى، بىرىنچى ئورۇننى كورېيەدىن كەلگەن دۇژۇ كيۇنگ سا، ئىككىنچى ئورۇننى خىتاي ئىجراچىسى ئى فان بىلەن نىدېرلاندىيەدىن كەلگەن توپىغا بېرىلدى. ئۈچىنچى ئورۇننى بولسا تۈركىيەلىك بۇراك ئۈچقۇنغا ئېلىش نېسىپ بولغان ئىكەن. ئادەتتىكىدەك فېستىۋال ئاخىرىدا بىر — بىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيۋاتقان مېھمانلارنىڭ دىققىتىنى فېيېرۋېر كېچىسى ئۆزىگە جەلىپ قىلدى.

گۈلناز خۇسەينوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

نەشرىيات توھپىسى

پايدىلىق كىتاب

ھەر قانداق خەلىق ئۆزىنىڭ تالانتلىق، ئىستىداتلىق پەرزەنتلىرى بىلەن پەخىرلىنىشى، ئۆزدىنىڭ ئەللامە ئالىملىرىنى ياخشى بىلىشى، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىنى ئەتراپلىق ئوقۇپ — ئۆگىنىشى، ئىزدىنىشلىرىدىن ئىلھاملىنىپ، يەنىمۇ چوڭقۇر، مەزمۇنلۇق ئەسەرلەرنى يېزىشى، ئىسىم - شەرىپىنى ئەزىزلەپ قەدىرلىشى ئەۋلاتلار ئالدىدىمۇ شەرەپلىك ئىشتۇر.

يېقىندا نەشردىن چىققان «ئۇيغۇرشۇناسلىق ۋە ئۇيغۇر ئالىملىرى» ناملىق كىتاپ، ئەينە شۇنداق زور جاۋاپكەرلىك ئىشقا بېغىشلانغان. ئالىملار ئىسرائىل ئىسمائىلوۋ بىلەن ئابدۇلجان بەراېۋ كىتاپخانلارنى ئۇيغۇرشۇناس ۋە ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ قىسقىچە تەرجىمەھالى بىلەن تونۇشتۇرۇشنى مەخسەت قىلغان. كىتاپقا ئۈچ يۈزگە يېقىن ئۇيغۇرشۇناسلار بىلەن ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى كىرگۈزۈلگەن.

ئەلۋەتتە، مۇنداق ئېزگۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا كىتاپ مۇئەللىپلىرى كوپ كۈچ چىقارغان. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، كىتاپقا مالىك كېمىرۇۋقا ئوخشاش كۆيكە تۇتۇلغان تارىخچى ئالىمنىڭ كىرمەي قالغانلىغى ئېچىنىشلىق ھال.

شۇنىڭغا قارىماي بۇ كىتاپ ھەر بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ كىتاپ تەكچىسىدىن ئورۇن ئېلىشى كېرەك دەپ ئويلايمىز.

ت. ھوشۇروۋا.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 — قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى — قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا — 59 — 84 — 33، مەسئۇل كاتىپ — 27 — 86 — 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى — 81 — 86 — 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى — 06 — 86 — 33، ئىختىسات بولۇمى 50 — 86 — 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روپۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 - يىل 17 - ئاۋغۇست (تومۇز) شەنبە №33 (4042)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

پرېزىدېنت ن. ئە. نازارباييېۋ ئولىمپىيادا ئويۇنلىرىنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنى قوبۇل قىلدى

14 - ئاۋغۇست كۈنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئۆز رېزىدېنسىيىسىدە ئاتلانتىدا ئۆتكۈزۈلگەن 26 - يازلىق ئولىمپىيادا ئويۇنلىرىدا قازاقستاننىڭ شەنىنى قوغداپ، ئابروي - ئاتىغىنى كۆتەرگەن سپورتچىلارنى قوبۇل قىلدى.

- قازاقستان ئولىمپىيادا ئويۇنلىرى قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ھەربىر قەدىمىنى كۆرۈپ، نازارەت قىلىپ ئولتاردىم، - دېدى پرېزىدېنت ئۆز نۇتقىدا. - مۇشۇنىڭدىن ئىككى ئاي ئىلگىرى سىزلەرگە ماڭا بەرگەن ۋەدىلىرىڭلارنىڭ ھۆددىسىدىن ئابروي بىلەن چىقتىڭلار. ھايات بىر ئورۇندا تۇرمايدۇ. ئولىمپىيادىغا ئۇرۇنۇش ئەمەل چوڭ، جاۋابكەرلىك سىناقلارغا تەييارلىقنى مۇشۇ باشتىن قىلىش كېرەك. ئەكسى ھالدا، مەغلۇبىيەتسىزلىككە ئۇچرىغاندا، خەپ دەپ بارماق چىشلەپ قالماسلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش زۆرۈر...

پرېزىدېنت ن. نازارباييېۋ سپورتچىلار بىلەن مەشغۇلاتچىلار بىرگە ... نى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت مۇكاپاتلىرى بىلەن مۇكاپاتلاش توغرىلىق پەرمانغا بىنائەن ئۇلارنىڭ كۆكرىكىگە ئوردېن، مېداللارنى ئۆز قولى بىلەن تاقىدى.

* * *

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئولىمپىيادا ئويۇنلىرىنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنى ئەينە شۇنداق تەنتەنىلىك قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئۇلارنى ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ھاكىمى شالباي قۇلماخانوۋ قوبۇل قىلىپ ئولىمپىيادا غالىبلىرىغا پايتەخت ئاھالىسى نامىدىن مۇكاپات - سوغىلار تاپشۇردى. يۇ. مېلنىچېنكوغا، ۋ. ژىرووۋقا، ئا. پاركىنگە ۋە ئې. ئىبرايىموۋلارغا مۇكاپات سۈپىتىدە تۇرۇشلۇق ئۆي كۋارتىرىلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرى تاپشۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ مەشغۇلاتچىلىرىغا بولسا، 50 مىڭ تەڭگىدىن سوغا بېرىلدى. ئۇلاردىن باشقا غالىب ئاتالغان سپورتچىلارغا ئۇلۇغ ئاقىن جامبۇل جاباييېۋنىڭ 150 يىللىقىغا بېغىشلانغان خاتىرە ساتاتلىرى بېرىلىپ، تون كىيگۈزۈلدى.

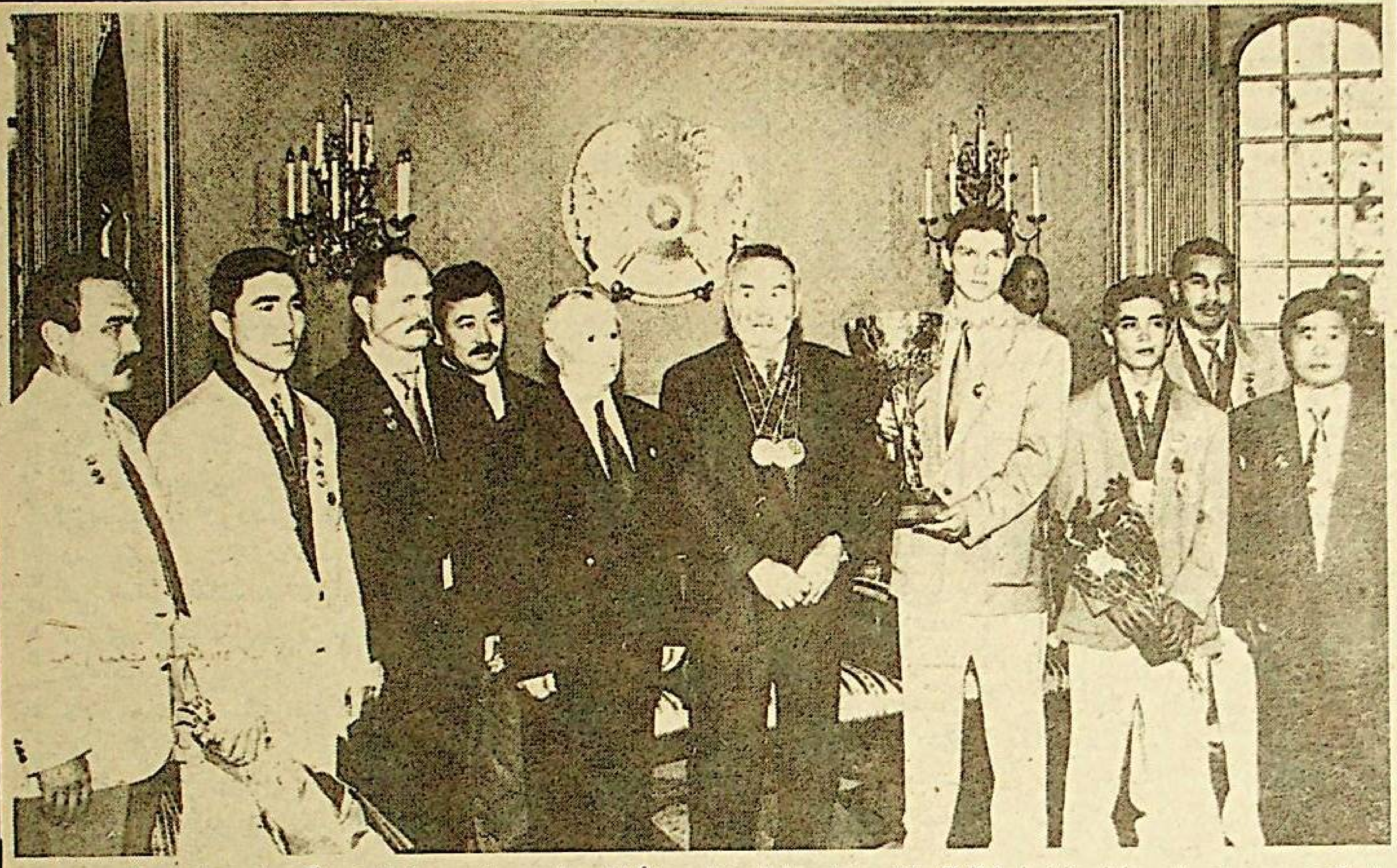

سۈرەتتە: پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ قازاقستانلىق ئولىمپىيادا ئويۇنلىرىنىڭ غالىبلىرى بىلەن مەشغۇلاتچىلىرى ئارىسىدا.
سۈرەتنى شاخان سەبىك چۈشەرگەن.

ئولىمپىيادا غالىبىيەتلىك ئاياقلاشتى

ئاتلانتىدا (ئا ق ش) 26 - يازلىق ئولىمپىيادا ئويۇنلىرى ئاياقلاشتى. ئولىمپىيادا ئويۇنلىرىغا دۇنيانىڭ 197 مەملىكىتىدىن 15 مىڭ ئەتراپىدا ئاتلېت ئىشتىراك قىلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا 97 قازاقستانلىق ئاتلېتلار مۇ بار. 19 - ئىيۇلدىن 4 - ئاۋغۇستقىچە داۋام قىلغان بۇ ئولىمپىيادا ئويۇنلىرى قېدىمىي ئولىمپىيادا ئويۇنلىرىنىڭ تىكلىنىشىنىڭ 100 يىللىقىغا بېغىشلاندى.

بىزنىڭ ئاتلېتلار توغرىلىق توختىلىپ ئۆتەيلى. بىرىنچى بولۇپ گرېك - رىم ستىلىدىكى كۈرەشچىلەر، بوكسېرلار، دزيۇدوچىلار ۋە ۋېلوسىپېدچىلار مۇسابىقىنى باشلىدى. كۈرەشچىلەر ئىچىدە ۋە قازاقستان كوماندىسىنىڭ ئۇستازلىرىنىڭ بىرى دائۇلېت تۇرلىخانوۋ ۋېنېپۇئېللىق كۈرەشچى بىلەن مۇسابىقىنى ناھايىتى ياخشى باشلاپ، بىرىنچى بېللەشۈشتىلا ئۇنى 10:0 ھېساۋى بىلەن يەڭدى. ئەندى ئۇنىڭ شاگىرتى يۈرىي مېلنىچېنكو روسسىيىلىك كۈرەشچى تىكناتېنكونى 7:0 ھېساۋى بىلەن يەڭدى.

ئەندى ئىككىنچى ئويۇندا دائۇلېت تۈركىيىلىك ئىككى قېتىم دۇنيا چېمپىيونى 20 ياشلىق كۈرەشچىدىن يېڭىلىپ قالدى. ئاندىن ئۇ يەنە ئۈچ كۈرەشچىنى يەڭدى. لېكىن بېلورۇسسىيىلىك ئاتلېتتىن يېڭىلىپ، برونزا مېدالغا سازاۋەر بولالمىدى. نەتىجىدە ئۇ پەخرىي تۆتىنچى ئورۇنغا ئېرىشتى. ئۇستازى قولغا كەلتۈرەلمىگەننى ئۇنىڭ ياش شاگىرتى يۈرىي مېلنىچېنكو ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇ قازاقستان كوماندىسىنىڭ دەسلەپكى ئالتۇن مېدالغا سازاۋەر بولدى.

ئەندى نىشانغا ئېتىش مۇسابىقىسىدا قازاقستانلىق سېرگېي بېلەييېۋ كۈمۈچ مېدالغا سازاۋەر بولدى. ۋلادىمىر ۋوخمەننىن تاپانچىدىن نىشانغا ئېتىشتا خۇددى ئىلگىرىكى ئولىمپىيادىكىگە ئوخشاش ئىككىنچى برونزا مېدالغا ئېرىشتى. شتانگىست ئاناتولىي خراپاتىيمۇ ئۆزىنىڭ يۇقىرى كلاسلىق سپورتچى ئىكەنلىكىنى نامايىش قىلدى. ئۇ ئۆز سالمىقى بويىچە ئولىمپىيادا ئىككىنچى ئورۇننى ئېگىلىدى.

ئولىمپىيادىنىڭ بىرىنچى كۈنىدىن ئاخىرقى كۈنىگىچە بوكس بويىچە مۇسابىقىلار داۋام قىلدى. بىزنىڭ بوكسچىلىرىمىز جۇمھۇرىيەت شەنىنى قوغداشتا دادىل ھەرىكەت قىلدى. بوكسچى ئېرجان سماتوۋ دەسلەپكى كۈرەشتە غالىپ چىقتى. قازاقستان بوكسچىلىرى ئالتۇن، كۈمۈچ ۋە ئىككى برونزا مېدالغا ئېرىشتى. ۋاسىلىي ژىرووۋ - ئالتۇن، بولات ژۇمادىلوۋ كۈمۈچ مېدالغا، ئەندى ئېرماخان ئىبرايىموۋ بىلەن بولات نىيازىمبېتوۋلار برونزا مېداللىرى بىلەن مۇكاپاتلاندى.

ئالتۇن مېداللىرىنى ئالغان ئۈچ سپورتچىنى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى تېلېگرامما ئارقىلىق تەبرىكلىدى.

قازاقستان كوماندىسىنىڭ باشقا ئاتلېتلىرى مۇ خېلە ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. مەسىلەن، پېنتاتلونچىلىق تاپانچىدىن نىشانغا ئېتىش مۇسابىقىلىرىدا گالىنا بېلياييېۋا 6 - ئورۇننى، يېڭىل ئاتلېتىكا مۇسابىقىلىرىدا ئالېكساندر پوتاپوۋىچ 8 - ئورۇننى ئېگىلىدى.

بىزنىڭ بوكسېرلىرىمىز ئۇمۇمىي كوماندا ھېساۋىدا كۇبىلىقلار بىلەن بولغارىيىلىكلەردىن كېيىن پەخرىي ئۈچىنچى ئورۇننى ئېگىلىدى. بۇ قازاقستان بوكس مەكتىۋىنىڭ چوڭ ئۇتۇغىدۇر.

قازاقستاننىڭ ئاللانما كوماندىسى ئۇمۇمىي كوماندا غەيرىي - رەسمىي ھېساۋىدا پۈتكۈل دۇنيانىڭ 197 كوماندىسى ئارىسىدا 23 - ئورۇننى ئېگىلىدى، 11 مېدالغا (3 ئالتۇن، 4 كۈمۈچ، 4 برونزا) سازاۋەر بولدى. م د ھ بويىچە قازاقستان ئالتۇن مېداللارغا سازاۋەر بولغانلار ئارىسىدا ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى ھېساپقا ئالساق، بۇ ياخشى كۆرسەتكۈچتۇر.

ئۇمۇمەن، قازاقستان كوماندىسىنىڭ ئولىمپىيادىكى ئويۇنلىرىنى بىزنىڭ ھازىرقى شارائىتىمىزدا ناھايىتى ياخشى نەتىجىلىك بولدى دەپ باھالاشقا ھەقلىقمىز.

26 - يۇبىلېيلىق ئولىمپىيادا غەلىبىلىك ئاياقلاشتى. ئولىمپىيادا مۇسابىقىلىرىدا ئا ق ش بىرىنچى ئورۇننى، گېرمانىيە ئىككىنچى ئورۇننى، روسسىيە ئۈچىنچى ئورۇننى ۋە خىتاي تۆتىنچى ئورۇننى ئېگىلىدى. ھەممىسى بولۇپ 79 مەملىكەتنىڭ ۋەكىللىرى مېداللار بىلەن مۇكاپاتلاندى. نۆۋەتتىكى ئولىمپىيادا ئويۇنلىرى 2000 - يىلى سىدنېي شەھىرىدە (ئاۋستىرالىيە) ئۆتكۈزۈلىدۇ.

مۇراتبېك ئائۇباكىروۋ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرى

ۋ. ئى. لېنىننىڭ ھەيكىلى يوتكەلدى

13 - ئاۋغۇست كۈنى كېچىسى ئالمۇتىدىكى پارلامېنت ئۆيى ئالدىدىكى لېنىن ھەيكىلى يوتكىلىپ، ئالتىنسارىن نامىدىكى ئىستىراھەت بېغىغا ئورنىتىلدى. بۇ يەردە يەنى ئىلگىركى ئۇكتەبرنىڭ 50 يىللىقى نامىدىكى ئىستىراھەت بېغىدا داھىنىڭ برونزا ھەيكىلى بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنىڭ ئورنىنى ئېگىلىدى.

بىر مىللىون گېكتار يەردە ئاشلىق يىغىشتۇرۇلدى

جۇمھۇرىيەتتە دەسلەپكى بىر مىللىون گېكتار يەردە ئاشلىق يىغىشتۇرۇلۇپ بولدى. قازاقستاننىڭ قاتار ۋىلايەتلىرىدىكى قۇرغاقچىلىققا قارىماي، ئۇمۇمەن بېيىل ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا، خېلە مول ھوسۇل ئېلىنىشى كۈتۈلمەكتە.

* * *

تۈگلاردا نېمە بار؟

ھېچ يەردە ئىشلىمەيدىغان يەركەنتلىك س. «قورغاس» تاموژناتۇ جاستىكسى ئارقىلىق خىتايدىن كونترابانداپولى بىلەن بىر دىنلا 300 تۈگ سپىرت ئوتكۈزۈپ كېتىشكە ئۇرۇنغان. بىر يېرىم مىللىون تەڭگىلىك سۈپىتى گۇمان تۇغدۇرىدىغان بۇ سپىرتنىڭ ھەممىسى مۇسادىرە قىلىندى.

* * *

گروزنىيدىكى ۋەزىيەت تۇراقلاشمىدى

ئۇن مىڭلىغان ئادەملەر گروزنىينى تاشلاپ كېتىۋاتىدۇ، لېكىن ئادەملەر ئوتىدىغان مەخسۇس ئارىلىق بەلگۈلەنمىگەنلىكتىن، توختىماي داۋام قىلىۋاتقان جەڭلەر تۈپەيلىدىن ئۇلار ئۆز ھاياتىنى دايىم خوۋۇپ ئاستىغا سالماقتا. ئۇلارنىڭ كۈۋالىق قىلىشلىرىغا قارىغاندا، شەھەر كوچىلىرىدا ھالاك بولغان ئادەملەر ئۆرغۈن، پودۋاللاردا كىشىلەر سۇسىز ۋە تاماقسىز ئولتارماقتا. ئەندى داۋاملىق ئوق ئېتىشلار چەت ئەل ئىنسانپەرۋەرلىك جەمئىيەتلىرىنىڭ زىياتىغا ئۇچرىغانلارغا تىببىي ياردەم قىلىشىغا ھەر خىل ياردەم بېرىشلىرىگە كاشىلا بولماقتا.

* * *

غەرىپ ئوزىنى - ئوزى ئالدىماقتا

ئەنگلىيىدە چىقىدىغان «ئوبسېرۋېر» گېزىتى «غەرىپ پادىشا بورىسنى ئەمەس، بەلكى روسسىيىنى قوللەپ - قۇۋۋەتلىشى كېرەك» دېگەن ماقالە بېسىلغان، ئۇنىڭدا غەرىپ ئەللىرىنىڭ لىدېرلىرى روسسىيىگە مىليارد دوللارنى ئەۋەتتى ۋە ب. يېلتسىنغا ئامېرىكا سىياسىي كونسۇلتانتلىرىنىڭ مەسلىھەتلىرى بىلەن ياردەم قىلدى. لېكىن غەرىپ بىر ئادەمنى قوللاشقا ناھايىتى ئۇرغۇن مەبلەغ سەرىپ قىلىمدىمۇ؟

گېزىت 1993 - يىلى پارلامېنتنىڭ ئوققا تۇتۇلغانلىقىنى، چېچىنىستاندا ئىنسان ھوقۇقىغا دەھشەتلىك خىلاپلىق قىلىنىۋاتقانلىقىنى، سايلام ھارپىسىدىكى كامپانىيە ۋاقتىدا ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىدىن ئۇيالتىسىزلارچە پايدىلانغانلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. غەرىپ ئوزىنى - ئوزى ئالدىماقتا. يېلتسىننىڭ ھەرقانداق ئىشلىرىنى ئەمەس، بەلكى دېموكراتىيىنىڭ تاياۋچىسى يېڭى ئۇتتۇرا سىنىپنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەش كېرەك.

* * *

روسسىيىنىڭ تاشقىرىغا بولغان قەرزى

ھازىر روسسىيىنىڭ تاشقىرىغا بولغان قەرزى 130 مىليارد دوللارغا يېقىن دوللارنى تەشكىل قىلىدۇ. 1992 - يىلدىن باشلاپ بۇ قەرز 17 مىليارد دوللارغا ئۆستى. ئەندى 110 مىلياردتىن ئوشۇق مەبلەغ - بۇ سابىق س س س ر دىن قالغان قەرزلەر. ۋ. چېرنومىردىن تاشقىرىغا بولغان قەرزنى نورمال جەريان، ئۇنىڭدىن پەقەت ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىش كېرەك، دەپ تەكىتلىدى.

قازاقستان - سېپاراتىزمغا قارشى

«ئىزۋېستىيە» گېزىتىنىڭ 7 - ئاۋغۇستتىكى سانىدا ئا. پلاتكوۋسكىينىڭ «خىتاي سېپاراتچىلىرى قازاقستاندا يوشۇرۇنماقتا» دېگەن ماقالىسى بېسىلغان. ئۇنىڭدا غەرىپ ئاگېنتلىقىغا ئاساسلانغان ھالدا، گويا قازاقستاندا خ خ ج نىڭ ش ئۇ ئا ر تەۋەسىدە مۇستەقىل دۆلەت جاكالاشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقان مۇسۇلمانلار ھەرىكىتىنىڭ لىدېرلىرى يوشۇرۇنماقتا، دەپ تەكىتلىنىدۇ.

قازاقستان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ مەتبۇئات خىزمىتى بۇ خەۋەرنى تولۇق ئىنكار قىلدى. جۇمھۇرىيەت تەۋەسىدە رەسمىي ۋە يېرىم رەسمىي بولغان تەشكىلاتلار شۇنداقلا، مەزكۇر ماقالىدا تەكىتلەنگەن «ئالمۇتىدا يوشۇرۇنۇۋاتقان سېپاراتچىلارنىڭ رەھبەرلىرى» يوق. بۇنىڭدىن تاشقىرى، قازاقستانمۇ، خىتايمۇ ئۆز مەملىكەتلىرىدە ھەرقانداق سېپاراتىزم كۆرۈنۈشلىرىنى ئەيىپلەيدۇ ۋە يەنە بىر تەرەپكە قارشى قارىتىلغان ئۆز تەۋەسىدىكى ھەرقانداق سېپاراتىستىك ۋە سىياسىي پارتىيىلەرنىڭ پائالىيىتىگە يول قويماسلىق سىياسىتىگە قەتئىي ئەمەل قىلىدۇ.

بۇ تېزىس خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىننىڭ ئۆتكەن ئايدا ئالمۇتىغا قىلغان رەسمىي سەپىرى ۋاقتىدا ئىمزالانغان بىرلەشكەن قازاقستان - خىتاي دېكلاراتسىيىسىنىڭ ئاساسىغا سېلىنغان ۋە ئۇ خەلقئارا ئاكىلىشىملەر ستاتۇسىغا ئىگە بولدى، ئۇنىڭغا قەتئىي رىئايە قىلىش كېرەك.

خەلقئارا مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىغا سادىق بولغان قازاقستان، خوشنا دۆلەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق، ئۇنىڭ تەۋەلىك پۈتۈنلىكىنى ھۆرمەتلەش يولىنى ئېغىشماي ژۈرگۈزمەكتە.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى ياخشى خوشنىدارچىلىق مۇناسىۋەتلىرىنى ئىختىيارىي ياكى بېخەتىيار بۇزۇشقا قارىتىلغان ۋە شۇنداقلا خىتاينىڭ رەسمىي شەخسلىرى تەرىپىدىن رەت قىلىنغان «ئىزۋېستىيە» گېزىتىدىكى ماقالە ئەپسۇسلىنىش پەيدا قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس.

(قازتاگ)

ئىنسان ۋە ئىمان

ئىلىم ئىزدىگەنگە جەننەتنىڭ ئىشىگى ئوچۇق

ئىسلام دىنى ئاق كۆڭۈل، تازا ۋىجدانلىق ھەقىقىي ئىنساننى يېتىلدۈرۈشتە تەربىيىنىڭ ئىككى ۋاستىسىنى قوللايدۇ. يەنى ئىلىم – پەنگە ئاساسلانغان ئېتىقات ۋە ئىبادەت. شۇنداقلا چىن ئىنسانلىقتا، ھەر تەرەپلىمە بىلىملىك، مەسىلىلەرگە ئاڭلىق قارايدىغان ئادىللىقتا ۋە پاكلىقتا تەربىيىلەيدۇ. ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ ۋۇجۇدىغا مۇڭايىملىق، سەۋرچانلىق، ئادىللىق، ئىپپەت – نومۇسچانلىق، كەمتەرلىك، سېخىلىق، شۈكۈرانلىق قاتارلىق گۈزەل خىسلەتلەرنى جەم قىلدى. بۈيۈك ئاللامە رىزائىددىن پەخىردىننىڭ «قىرىق ھەدىس شەرھى» دېگەن ئەسىرىدە «قولۇڭدىن كەلسە، ئىمكانىيەت يار بەرسە، ئالىم بول. بۇ ئىش ساڭا نېسىپ بولمىسا ئوقۇغۇچى – ئىلىم ئىزدىگۈچى بول، ئۇنىڭغىمۇ ئىمكان بولمىسا ئىلىمنى سۆيگۈچى بول، ئامما ئىلىمنى دۈشمەن كۆرگۈچى بولما، ھالاك بولىسەن!» دېيىلگەن. يەنە ۋۇقارقى ئەسەرنىڭ كۆرسىتىشىچە ئىلىم – پەننى ياخشى بىلىش ۋە شۇ يول بىلەن مېڭىش ئارقىلىق بۇرۇنقى مۇسۇلمانلار تەرەققىي قىلدى. ئامما كېيىنرەك ئۇنداق يوللاردىن غەپلەتتە قېلىش ئارقىلىق قولدىن ئانچە ئىش كەلمەيدىغان، قۇۋۋەتسىز بولۇپ قالدى. ئەسلىدە ئىسلام دىنى ھۈنەر، سانائەتكە دائىر بىلىملەرگە قارشى ئەمەس. ئەكسىچە ئۇنى قۇۋۋەتلىگۈچى دىندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مۇسۇلمانلار بىلىملىك بولۇشى، جاھالەتتىن قول ئۈزۈشى لازىم. ھەدىس – شەرىپلەردە «تۇغۇلغاندىن تارتىپ ئۆلگىچە ئىلىم ئىزدەش ھەر بىر ئەر – ئايال ئۈچۈن پەرزدۇر. بىلىمنىڭ يولىنى ئىزدىگەن ئادەمگە ئاللا – تائالا جەننەتنىڭ ئىشىگىنى ئاچىدۇ» دېيىلگەن.

دۇنيادىكى مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ بۈگۈنكى كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق دەرىجىدىكى تەرەققىياتلىرى پەقەت ئىلىم – پەنگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەنلىكنىڭ نەتىجىسى دېيىشكە بولىدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ كارولى فەھد ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئەل سەئۇدى «مەن ئىلىم – پەننىڭ مىللەت كۆللىنىدىغان ئەڭ مۇھىم ئامىل ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن» دېگەن. ئۇ مەشھۇر مەرىپەتپەرۋەر زات بولۇپ ئەرەپ يېرىم ئارىلىدا يېقىن ئارىدىلا يەتتە دارىلفۇنۇن ئاچقان ۋە ھەر ساھا بويىچە مۇتەخەسسىس تەييارلاشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن. ئۇ موتىۋەر زاتنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن قارايدىغان مۇقەددەس مەككە شەھىرى كېڭەيتىلىپ، بۈيۈكلىكى [illegible] قالماي، ئىلىم پەن [illegible]، مەدەنىيەت مەھكەملىرى [illegible]، زامانئۇي ئىمارەتلەر قۇرۇلدى. سەئۇدىيە ئەرەبىستانى ھەج قىلغۇچىلارنىڭ يىلدىن – يىلغا [illegible] «ئابدۇلئەزىز شاھ» ئايرودرومىنى ياسىدى. [illegible] مال [illegible]، مەسچىت، شىپاخانا ۋە باشقىلار بار. سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، تۈركىيە قاتارلىق ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئىلىم – پەنگە كۆڭۈل بۆلگەچكە، تەرەققىياتنىڭ داغدام يولىنى تېپىپ، بەختىيار دۆلەتلەر بولۇپ ياشاۋاتىدۇ.

ئۆزىمىزنىڭ [illegible]، ھازىر قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان زېمىنىدا ئۆز مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغان دۆلەتلەرنىڭ [illegible] ھەر مىللەتنىڭ دىنىي ئېتىقادى [illegible] يول ئېچىپ بەردى. بىزنىڭ [illegible] مەسچىت ۋە مەدرىسە[illegible] دىنىي بىلىم بىلەن [illegible] قالماي، ياش ئەۋلادلىرىمىزغا [illegible] دىن پەننىي بىلىملاردىنمۇ ساۋاق ئۆتسە، ئۇنىڭ ئۈستىگە نۇر بولار ئىدى.

ھازىر زامان باشقىچە، ھەممە خەقنىڭ كۆزى ئېچىلغان زامانغۇ! يېشى چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىش، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئۆتمەسلىك بىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ قېنىغا سىڭگەن ياخشى ئادەتقۇ. لېكىن ھازىر نۇرانىي ئانىلار ئولتۇرغان ئۆيگە مەككىگە بېرىپ كەلگەن ھاجى ئايالالارنى باشلىغاندا، ئۇلار ئۆزلىرىدىن يېشى چوڭ ئاق چاچ مومايلارنىڭ ئۆز خەتىرىنى قىلماي، تور تالىشىش ئادىتى پەيدا بولدى. بەزى نادان خوشامەتچىلەرنىڭ «ۋاي، ھاجى ئايالار، تۆرگە ئۆتەيلى» دېيىشى بىلەن ھەر خىل سەۋەپلەر تۈپەيلى ھەججىگە بارالمىغان ئىپپەتلىك، ۋاپادار، ھايا – نومۇسچان نۇرانىي ئانىلار ھېلىقى ھەممە قىلغىلىقنى قىلىپ بولۇپ، ئاندىن تۇۋا قىلىپ، مەككىگە بېرىپ ھاجى بولغانلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولماقتا. شۇندا ئويلاپ قالىسەن، ھەججىگە بېرىش مۇسۇلمانچىلىقنىڭ بىرلا پەرزىنى ئۆتەش بولماي، توردە ئولتۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟! پەقەت ھەجگە بارسىلا، ھەججىگە بارالمىغانلاردىن مۇتەۋەر بولۇشى لازىممۇ؟ ئامما بەزى ئەر – ئايالار بۇرۇن قانداق بولسا، مۇسۇلمانچىلىق پەرزىنى ئادا قىلىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ شۇ قېلىپىدا، ھەتتا تېخىمۇ مۇئايىم، كىچىك پېيىل، ئەۋادار بولماقتا. بەزى نادانلار بولسا ھاجىلىقنى ئۆزىنىڭ پەرزىنى ئۆتەشلا دەپ چۈشەنمەي، يوق ئابرۇي ئۈچۈن دەسمايە قىلىپ، تور تالاشماقتا. ئەسلىدە ھاجىلىق مەنسەپ، ئابروي، لاۋازىم ئەمەس، پەقەت مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزى ئۈچۈنلا ھاجەتلىك پەرزلەرنىڭ بىرى، خالاس.

بىشكېكتىكى ئاڭلىق، ئابرۇيلۇق خەيرىنسا ھاجىم يېقىندا بىر توي مەراسىمدا مۇنداق دەپتۇ: «ھەر جۈمە كۈنى توكۇلتاشتىكى مەسچىتكە ھاجى ئايالار ئاق كېيىپ كېلىپ، ناماز ئوقۇيدۇ. بىر كۈنى ئەشۇ مەھەللىدىكى ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن قولى قىسقا بىر بىچارە ئانا ئۆيىدە قويماق پىشۇرۇپ، ھاجى ئانىلار ئېغىز تەگسۇن، ساۋابى بولار دەپ ئويلاپ، مەسچىتكە بىر جاۋۇردا قويماق كىرگۈزۈپتۇ. ئۇ ئايالنىڭ قولى قىسقىلىقتىن ھەججىگە بارالمىغانلىغى ئۇنىڭ گۇناسى ئەمەس! ئۇ ئايال ئەشۇ قويماقنى مەھەللىدىكى يېتىم – يېسىرلارغا، بىر بولكا نانغا پۇلى يوق كەمبەغەللەرگە بەرگەن بولسا، ئۇنىڭ ساۋابى چوڭ بولار ئىدى. سەۋۇزى كەمبەغەللەرنىڭ بىر قېتىم قوسىقىنى تويغۇزۇپ قويۇش مەسچىتكە قويماق كىرگۈزگەندىن نەچچە ئون ھەسسە ئارتۇق ساۋاپ بولاتتىغۇ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاجى ئانىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قوسىقى توق... ئەندى مۇنداق ئەھۋاللارغا يول قويمايلى!»

بىز ئۇ نۇرانىي ئانىنىڭ تويدا قىلغان كېپىگە رازى بولۇپ قالدۇق.

ئۇلۇق ئىسلام دىنى ھەق – ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلغان پاك دىن بولغانلىقتىن خەلقىمىز ئىچىدە يۈز بېرىۋاتقان ھەر قانداق خۇراپاتچىلىقلارغا خاتىمە بېرىپ، مىللىي مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ – ئادىتىمىزگە زىت كېلىدىغان ئاخماقانە ئىشلاردىن ساقلىنايلى. بىز يۇقىرىدا زىكرى قىلغان تەرەققىي پەرۋەر زاتلىرىمىزنىڭ ئىلمىي، دىنىي نەسىھەتلىرىدىن ئىبرەت ئېلىپ، بالا – چاقىمىزنىڭ ھەم پەننىي، ھەم دىنىي بىلىم ئېلىشىغا زەمىن ھازىرلاپ بېرىشىمىز كېرەك. چۈنكى ئەۋلادلىرىمىز بىزدىن كېيىن قالىدۇ. ئۇلارنىڭ تەغدىرى بىزنىڭ ئۇلارغا بەرگەن تەلىم – تەربىيىمىزگە باغلىق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىغا كۆيۈنەيلى.

سابىت ھاپىزىي.
بىشكېك شەھىرى.

قۇتلۇق جاينىڭ قالدۇرغان ئۆللۇق تەسىراتلىرى

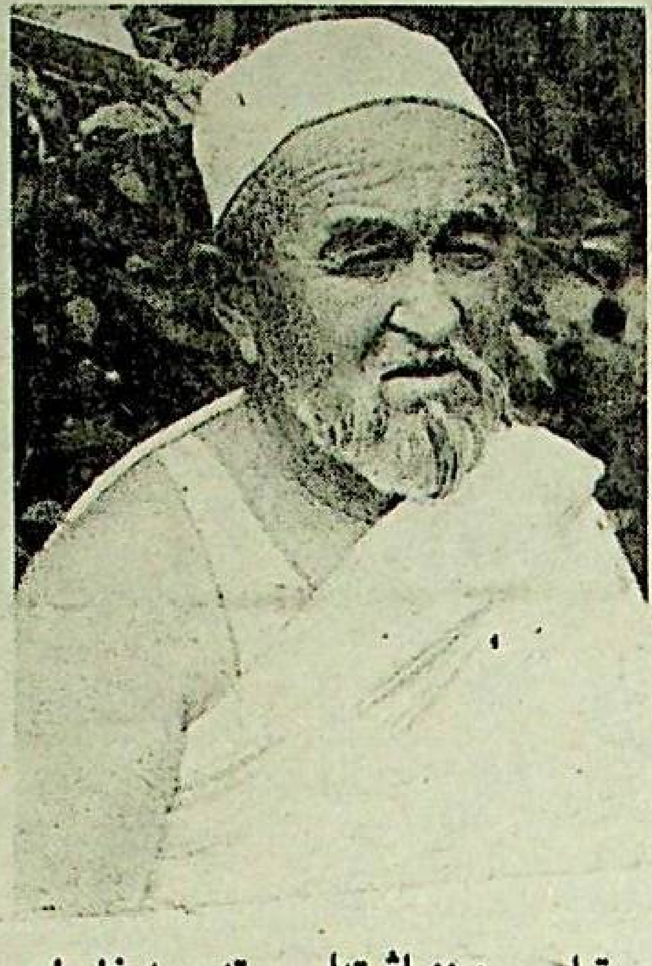

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى ئۆز مۇستەقىللىقىنى ئالغاندىن بېرى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىجتىمائىي – ئىقتىسادىي ھاياتىدا ئەجايىپ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرمەكتە. موشۇنىڭغا بىنائەن جۇمھۇرىيەت مىقياسىدا ياشاۋاتقان مۇسۇلمان ئەھلى ئۆزلىرى ئىستىقامەت قىلىۋاتقان يېزا، ئاۋۇل، شەھەرلەردە خۇدانىڭ ئۆيى ھېساپلانغان مەسچىتلەرنى سېلىپ، دىنغا بولغان ئېتىقات ئەركىنلىكى كۈچەيمەكتە.

شۇنداقلا ھەربىر مۇسۇلمان ئۈچۈن مۇقەددەس جاي ھېساپلانغان – مەككە مەدىنىگە بېرىپ، زىيارەت قىلىش ئىشلىرى جانلىنىپ، موشۇ ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدە جۇمھۇرىيەت بويىچە يۈزلىگەن مۇسۇلمانلار ھەرەمگە بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ خۇدا ئالدىدىكى بورچىنى ئۆتەپ كەلدى. بىيىل ئاپرېل ئېيىدا جۇمھۇرىيىتىمىزدىن 270 ئادەم موشۇ قۇتلۇق سەپەردە بولۇپ قايتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چېلەك ناھىيەسىدىن تورت كىشى بولغان. شۇلارنىڭ بىرى – قىزىل تېرەك يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ۋە شۇ يېزىنىڭ ئىمامى سىراجىددىن ئاكا راخىدىنوۋ. يېقىندا سىراجىددىن ھاجىم بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشكەن ئىدۇق. ئۇ ھەرەمگە بېرىپ، ئالغان ئەجايىپ تەسىراتلىرىنى تۆۋەندىكىچە ئىزھار قىلدى:

–18– ئاپرېل كۈنى ئالمۇتا ۋاقتى بىلەن كەچ سائەت 6 دە سامالىيوتقا چۈشۈپ، ئالتە سائەت داۋامىدا ئۇچۇپ، ھەرەم ۋاقتى بويىچە كەچكى سائەت 10 دا سەئۇدىيە ئەرەبىستانىنىڭ جىددىي مۇبارەك ئايرودرومىغا كېلىپ، قوندۇق. بۇ شەھەر يول قاتناش ئالاقىسى بويىچە كۆيلىگەن ئەللەر بىلەن زىچ ئالاقە باغلايدىغان مەركەز بولۇپ ھېساپلىنىدىكەن. بۇ يەرگە كېلىپ، بىر كېچە قونغاندىن كېيىن، ئەتىسى سائەت 10 مەزگىلىدە بىزنى سامولىيوت بىلەن مەدىنە – مۇنەۋۋەرگە ئېلىپ كەلدى. دەسلەپ ھاجىلىق پەرزلىرىمىزنى ئۆتەش رەسمىي موشۇ يەردىن باشلاندى. مەسچىتنىڭ ئىچىگە ئورنىتىلغان رەسۇللىنىڭ قەبرى تۇرغان يەرنى كۆۋدە مۇت ھەرەدەپ ئاتايدىكەن. ئۇنىڭ يېنىدا ئابابەكرى سىددىقنىڭ، سول قانىتىدا بولسا، ھىجرى تارىخنى باشلىغان ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ قەبرى بار ئىكەن. قاتار جايلاشقان مانا موشۇ ئۈچ قەبىر ئالدىغا كېلىپ «ئەسسالامۇ ۋەسسەلاۋامۇ ئەلەيكۇم يا رەسۇللا» دەپ، سالام بەردۇق. ھەزرىتىم كۇبىيا مەسچىتىنى سېلىپ، دەسلەپ ئۆزى جۈمە نامىزىنى ئوقۇغان قۇتلۇق ئورۇنىنى زىيارەت قىلىپ، ئەھەت تېغىدا شېيىت بولغانلارغا ئاتاپ، دۇئا قىلدۇق.

بەيتۇللا مۇقەددەس ھوزۇرىسىدا كەبىنىكە قاراپ، ناماز ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن مەخسۇس ئاۋتوبۇس بىلەن زۇلھەلىپىكە كەلدۇق. زۇلھەلىپىدە بىزنى مونچىغا چۈشۈرۈپ، ئېكرام كىيىمىنى كىيگۈزدى ۋە ئىككىرامغا كىردۇق. ئىسلام دىنىمىزنىڭ بەشىنچى پەرزى ھاجىلىققا چىن نىيەت بىلدۈرۈپ، «لەببەيك» دۇئاسىنى ئوقۇدۇق. ئەتىسى قەبتۇللا ئەتراپىنى تەلبىيە ئېيتىپ، ئىككى يېرىم سائەت داۋامىدا سەككىز قېتىم ئايلاندۇق. بۇ كولەمى ئىنتايىن چوڭ بىناغا 200 مىڭ ئادەم سىغىدىكەن. شۇ يەردىلا ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇغاندىن كېيىن ساپا مەرۋىدە (ھەجەر ئانىمىز ئۇسسۇزلىقتا ئوغلى ئىسمايىل ئەلەيھىسسالامنى يەرگە ياتقۇزۇپ قويۇپ، سۇ ئىزدىگەن چول – جەزىرە) بىر كىلومېترلىق مۇساپىنى يەتتە قېتىم ۋۇگرەپ، ئايلانغاندىن كېيىن يەر ئاستىدىن چىققان زەم – زەم سۈيىنى ئىچىشكە مۇيەسسەر بولدۇق.

سودا – سېتىق، تىجارەتچىلىك ئىشلىرى بۇ مەملىكەتتە خېلىلا تەرەققىي ئەتكەن ئىكەن. بىراق ئىتائەت – ئىبادەت قىلىش مەزگىلى كەلگەن ۋاقىتتا دۇكانلىرىنى ئوچۇق ھالدا، نازارەتسىزلا قالدۇرۇپ، مەسچىتقا ناماز ئۆتەشكە كېتىۋېرىدىكەن. ئەمىر مەرۇپ نەھيى مۇنكەردىكى ئىككى پەرىز «ئاللا بۇيرىغان ئىشلارغا دالالەت قىلماق، ئاللا رەت قىلغان ئىشلارنى قىلماسلىق» چارىلىرىگە قەتئىي رىايە قىلىپ، دىنىنىڭ تەلىم – تەربىيە خۇسۇسىدىكى ئىقباللىق تەسىرىنى تەۋەرۈك جايدا روشەن بايقىدۇق.

ھەددى – ھېساپسىز ئىسسىق كىلىماتقا باغلىق بۇ چوللۇك ئولكىدە خورما تەخلىت مېۋىلەر ئىسسىققا بەرداشلىق بېرىپ، ئوسىدىكەن. ئەندى ئاساسىي ئوزۇق – تۈلۈك ۋە كوكتاتلار باشقا دولەتلەردىن كەلتۈرۈلىدىكەن، ھەتتا بۇ تەۋەگە ئاۋستىرالىيە، ئىندونېزىيە، يېڭى زېللاندىيە ۋە باشقىمۇ مەملىكەتلەردىن كويلەپ ماللار كېلىدىكەن، بولۇيمۇ، چەت ئەللەر بىلەن بولغان سودا ئالاقىسى كۈچلۈك رىۋاجلانغان، شۇنىڭغا باغلىق، بۇ ئەلنىڭ ئىجتىمائىي – ئىقتىسادىي ياخشى تەرەققىي ئەتكەن. ئاللا – تائالانىڭ مۇقەددەس جايغا رىسقىنى ئۇلۇق قىلغانلىغى مانا شۇ تۈپەيلى ئاساسلىق ئىسپاتلانسا كېرەك.

ئادەم ئەلەيھىسسالام ئانىمىز بىلەن ھاۋا ئانىمىزنىڭ زېمىنغا چۈشۈپ، تېپىشقان جايى – ئەرەفات تېغىدا بولدۇق. بۇ تاغ مەككە – مۇكەررەمەدىن 22 كىلومېتر يىراقلىقتا جايلاشقان. ئەتراپى كەڭ، ئېگىز سەھرا بولۇپ، موشۇ سەھرادا پېشىندىن شامغىچە تۇرۇپ، ھەج پەرزىمىزنى ئادا قىلدۇق. بىر تەسىرلىك ئەسكە ئالارلىق يېرى، موشۇ تەۋەگە تاۋاپ قىلىشقا كەلگەن بىر نەچچە مىللىيون ئادەم بەئەينى تاغنى قاپلاپ ئالغاندەك كورۇنۇشى ھېلىمۇ يادىمدىن كەتمەيدۇ. زىيارەت قىلىش داۋامىدا مۇزدەلىپىدە توختاپ، نۇر تېغىغا چىقىپ، شەيتانغا تاش ئاتتۇق. مەككە – مۇكەررەمگە يېنىپ كېلىپ، قۇرۋانلىق قىلدۇق. مانا شۇ يوسۇندا ھەج پەرزلىرىمىزنى ئۆتەپ، ئېكرامدىن چىقىپ، ئەلۋىدا قەبتۇللا دەپ، خوشلاشتۇق.

سەپەر داۋامىدا ھەر بىر مۇسۇلمان خەلقلىرىنىڭ ئۆرپى – ئادەت، رەسمىي قائىدىلىرى بويىچە قىزىق سوھبەتلەر بولۇپ ئوتتى. شۇنىڭدىن مونۇ بىر قىزىق ئۆرپى – ئادەتنى مىسال كەلتۈرۈپ ئوتكۇم كېلىدۇ. ئىندونېزىيەنىڭ ئايرىم مۇسۇلمان قەبىلىلىرى ئارىسىدا مۇنداق بىر قىزىق رەسىم – قائىدە بار ئىكەن: ھەججىگە بارمىغان ئوغۇل بالىنى ئەسكەرلىككە ئالمايدىكەن. ئەندى قىز بالىغا بولسا، تۇرمۇشقا چىقىشىنى مەنئىي قىلىدىكەن. موشۇنىڭغا باغلىق دولەت تەرىپىدىن ياشلارنى ھەقسىز ھاجى بولۇشقا ئەۋەتىدىكەن...

دۇنيانىڭ ھەر قايسى مۇسۇلمان ئەللىرىدىن كەلگەن مېھمانلار بىلەن خوشلىشىپ، 5 – ماي كۈنى ئۇلۇق سەپەردىن ئېلىمىزغا قايتتۇق...

بىزگە موشۇنچىلىك كەڭ شارائىت يارىتىپ بەرگەن دولەت ۋە دىنىي رەھبەرلىرىمىزگە مىننەتدارلىغىمىزنى بىلدۈرگەچ، ھەركۈنى ئۇلۇق سەپەرگە چىقىشقا نىيەت قىلغۇچىلارغا ئاق يول تىلەيمىز، — دەپ سوھبەتنى تامامىلىدى سىراجىددىن ھاجىم.

ئە. ئارزىيېۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

سۈرەتتە: يېزا ئىمامى سىراجىددىن ھاجىم راخىدىنوۋ.
ئاۋتورنىڭ سۈرىتى.

تىببىي مەسلىھەتلەر

ئەملەش ئۇگۇتلىرى

شەرىق ۋە تۈركىستان ئالىملىرى ئەلەمنىڭ موجۇت بارچە ئىلىملىرى تومۇرىدا ئەچچە مىڭلىغان ئەسەرلىرىنى يېزىپ قالدۇردى. بۇ ئەسەرلەر بىزنىڭ بۈگۈنكى دەۋرىمىزگىچە قول يازما ھالىتىدە يېتىپ كەلگەن. كۆپلىگەن ئىلىملار قاتارىدا تىبابەت – ئەملەش ساھاسىدىمۇ تۈرلۈك – تۈمەن ئاغرىقلارنى ئۇزاق يىللار تەجرىبىسىدە سىنالغان دورىلار ئارقىلىق ئەملەش ئۇسۇللىرىمۇ يېزىلىپ قالدۇرۇلغان.

ھۆرمەتلىك گېزىتخانلىرىمىزغا ئەنە شۇنداق سىنالغان دورىلارنىڭ قايسى ئاغرىققا ئىشلىتىشنى تەۋسىيە قىلىمىز.

ئەگەر نەپەس سىقىلسا...

ئەگەر نەپەس يولىڭىز بوغۇلۇپ، دەم ئېلىشىڭىز ئېغىرلاشسا، بىلىڭكى، ئۆپكىدىكى نەپەس يوللىرى قىسىلغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن سىز كوك تۇرۇپ چامغۇر ئۇرۇغىدىن بىر بال قوشۇق چەينەككە سېلىپ دەملىگەيسىز ھەم چاي ئىچكەندەك ئىچكەيسىز. چەينەك ئىچىدە قالغان تۇرۇپ ئۇرۇغىغا يەنە قايناق سۇنى قۇيىسىڭىز ئەتىسىگە سوغ چايدەك بولىدۇ. تاڭسۇبھىدە – تومۇرنىڭ ئۇچۇغىدا ئۇنىمۇ ئىچكەيسىز. شۇنداق قىلىپ ئۈچ بال قوشۇق تۇرۇپ ئۇرۇغىدىن ئۈچ قېتىم دەملەپ ئىچسىڭىز نەپەس سىقىلىشىدىن قۇتۇلىسىز. ھەتتا نەپەس ئېلىشتا قىينالغان ۋاختىڭىزدا دوختۇر تەۋسىيە قىلغان نەپەس ئېلىش پۇركۈگۈچكە ھاجىتىڭىز چۈشمەيدۇ.

جىگەر – بورەك ئاغرىسا

جىگەر ۋە بورەكلىرىڭىز ئاغرىپ، سىزنى قىينىسا، ئالدىراپ تىنچ تەككۈزمەڭ. ئۇ چاغدا سىز ئېيىق ئوتىدىن قۇناقچىلىق تېپىپ، ئۇنى ئۈچكە بولۇپ، ئۈچ قېتىم ئىستىمال قىلغايسىز. ھەر قېتىم ئىچكەندىن كېيىن ئارقىسىدىن سۈيۈق تاماق ئىچكەيسىز ۋە قېلىن ئورۇنۇپ تەرلىگەيسىز. قانچە كوپ تەرلىسىڭىز ۋە چىققان تەرگە چىداش بەرسىڭىز، بۇ ئاغرىقتىن مۇتلەق قۇتۇلدۇم دەڭ.

بېلىڭىز چىم بولۇپ ئاغرىسا

ئەگەردە بېلىڭىز چىم بولۇپ (رادىكۇلىت) ئاغرىسا، شۇ كۈنلەر سىزنىڭ دورا تاپىدىغان ۋاختىڭىزدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئېرىق بويىدىن بىر باغلام يالپۇز ئېلىپ كىرىپ، يالىڭاچ بولىسىزدە بېلىڭىزگە تېڭىپ، قېلىن ئورنىپ ياتقايسىز. تاكى بىر نەچچە قارا تەردىن كېيىن ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ. ئەينە شۇ يوسۇندا ئىككى – ئۈچ قېتىم يالپۇزدا ياتسىڭىز، چىم ئاغرىقىدىن «سەللى – مازا» قۇتۇلىسىز. ئەگەر ۋۇقۇرىدا ئېيتقان دورىلاردىن شىپا تاپسىڭىز، كەمىنە ئومۇرىگە دۇئا قىلىشنى ئۇنۇتمىغايسىز.

ھەمدخان ئىسلامىي.
ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى قول يازمىلار ئىنستىتۇتىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى.

«ھازىرمۇ مەن ئۆزەمنى مۇساپىر ھېس قىلىمەن»

(ئوچېرك)

بۇ ھاياتقا كىملەر كېلىپ كىملەر كەتمىگەن دەيسىز. شاھمۇ كەلگەن... كەتكەن، گادايمۇ كەلگەن... كەتكەن. دۇنياغا تۇراق بولۇپ قالغان ھېچكىم يوق. دېمەك، بۇ بەش كۈنلۈك ئالەم! [illegible]

ئۆمرىيىم بارات مانا بولغان يەتمىش يىللىق ھاياتىدا [illegible]

ئۆمرىيىم بارات 1931-يىلى غۇلجا شەھىرىدە [illegible]

[illegible] 1940-يىلى ئۈرۈمچىدىكى [illegible]

[illegible] 1952-يىلى ئۈرۈمچىگە [illegible]

1953-يىلى ئۆمرىيىم بارات شىنجاڭ ئۆلكىلىك [illegible] 1956-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم [illegible]

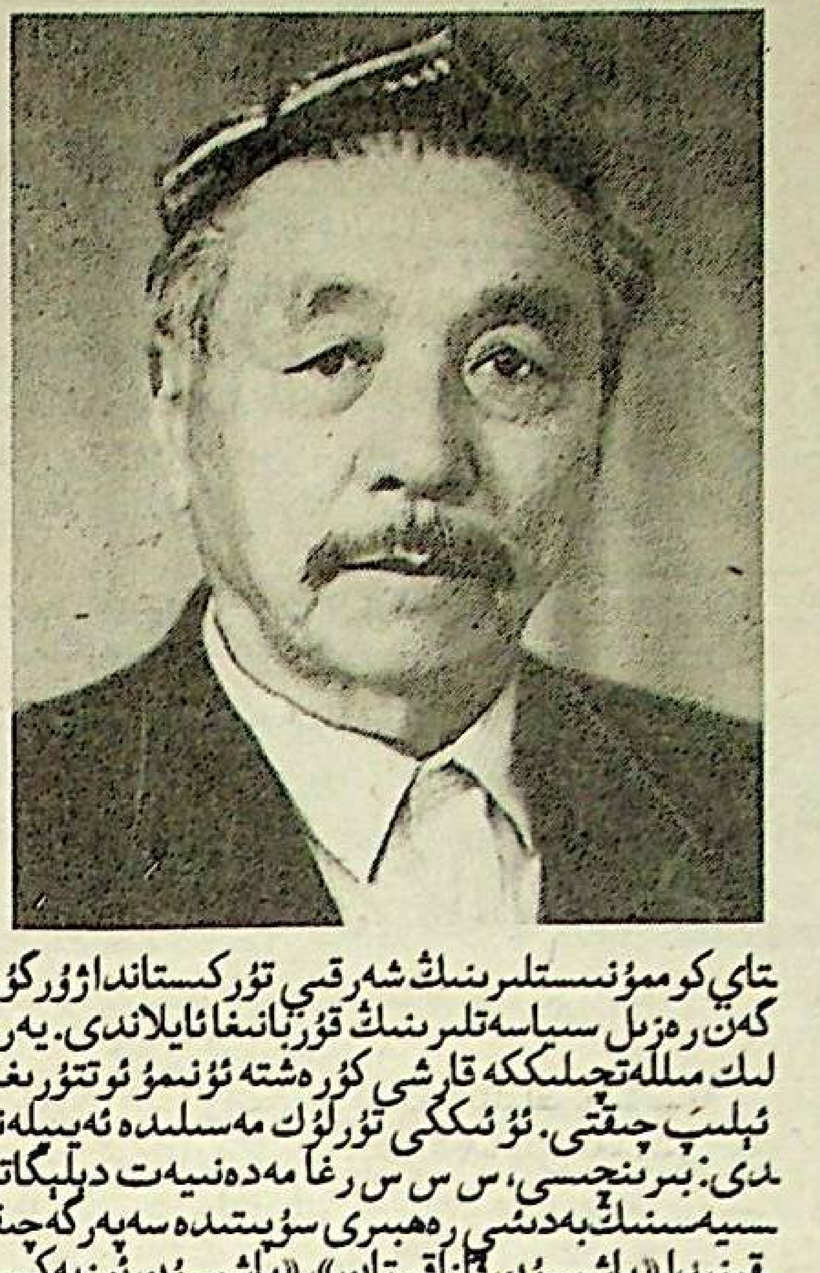

تاي كوممۇنىستلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا يۈرگۈزگەن رەزىل سىياسەتلىرىنىڭ قۇربانىغا ئايلاندى. يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۆرەشتە ئۇنىمۇ ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇ ئىككى تۈرلۈك مەسىلىدە ئەيىبلەندى. بىرىنچىسى، س س س رغا مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ بەدىئىي رەھبىرى سۈپىتىدە سەپەرگە چىققىنىدا «ياشىسۇن قازاقستان»، «ياشىسۇن ئۆزبەكستان»، «ياشىسۇن تاجىكىستان» دەپ شۇئار ۋارقىرىغان. ئىككىنچىسى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەدەنىيەت مىنىستىرلىكىنى مىللىيلاشتۇرۇشتا پائاللىق كۆرسەتكەن. مانا كۆردىڭىزمۇ، بۇ نېمە دېگەن بىمەنىلىك، قەبىھ سىياسەت! خىتاي زوراۋانلىرىغا زۇۋرىگىدە ئوتتى، جاسارىتى بار، ۋەتىنىگە، خەلقىگە مۇھەببىتى چەكسىز ئەشۇنداق مىللىي كادىرلىرىمىز بىلەن ۋەتەنپەرۋەر كىشىلىرىمىز ياقمايتتى قالغانلىقتىن، ئۇلارنى جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىن يوق قىلىشنى مەخسەت قىلغان ئىدى. (ئۇ شەرقىي تۈركىستاندا بۈگۈنمۇ داۋام قىلماقتا).

شۇنداق قىلىپ، 1959-يىلى ئۇ رۇمچىدىكى «يەرلىك مىللەتچى» دەپ قالپاق كىيگۈزۈلگەن 45 مىللىي كادىرلار قاتارىدا ئۆمرىيىم بارات ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەشكە ئۇۋۇنگە چۈشۈرۈلۈپ، ماناستا ئىككى يىل دېخان بولۇپ ئىشلىدى. بۇ يەردە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، ئۇنىڭ قورغاس مازارىدىكى مەكتەپتە مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇۋاتقان ئاكىسى ئابدۇرېشىت باراتنى «پانتۈركىست» دەپ، مەكتەپتىلا قوللىرىغا كويزا سېلىپ ئېلىپ كېتىشتى. ئابدۇرېشىت بارات خىتاي زوراۋانلىرىنىڭ قانلىق قولىدا قۇربان بولدى.

ئەللىكىنچى يىللارنىڭ ئاخىرى، ئاتمىشىنچى يىللارنىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستان ئاسمىنىنى تۇكەل قاپلىغان قارا بۇرانلىق بېمانە، رەزىل سىياسەتلەر مىكىلىغان، ئون مىكىلىغان زىيالىيلىرىمىز بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىرىمىزنى تۈرمە-زىندانلاردا روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئازاپلىدى، خورلىدى، قۇربان قىلدى. ئون مىكىلىغان كىشىلەرنىڭ ئامالسىزدىن ئانا ۋەتەنىنى تەرك ئېتىپ، خارجىي ئەللەرگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. 1962-يىلى ئۆمرىيىم باراتمۇ ئائىلىسى بىلەن قازاقستانغا كۆچۈپ چىقتى. شۇنداق قىلىپ «تالا موشۈكى ئۆي موشۈكىنى قوغلىدى».

بىر دۆلەتتىن ئىككىنچى بىر دۆلەتكە كۆچۈپ چىقىپ، ئۆيەرنىڭ ئويمان-چوڭقۇرى، ئېگىز-پەسنى بىلىپ-تونۇلەشتۇر كىچە، ئۆيەقا يۇرتلاردا قانداق ئىنسانلارنىڭ بولۇشىنى بۇ سەۋدالار بېشىدىن كەچكەن ئادەملەر ياخشى بىلسە كېرەك؟! ئۆمرىيىم بارات ئانا ۋەتەندىكى قەلبىنى بۇ يەرلەردە قويىچىنىڭ تايىغى بىلەن ئالماشتۇردى. مانا، ئۇنىڭ كۈنكى ئەدەبىياتچى بەلەن سەنئەتچى بۈگۈن قويچى! تاغۇ-تاش، چول-باياۋان. مۈگداشقىدەك، ھال-مۈكىنى ئېيتقىدەك، ھەسرەت-پۇغانلىرىنى توككىدەك بىرەر يېقىن ئادىمىڭ يوق. مانا مۇساپىرچىلىق! قولۇڭدا تاياق، بىر ئۇتار قويىنىڭ ئارقىسىدا ۋىلىنىڭ تۆكەل تورت پەسلىدە ئەتىدىن كەچ كىرگىچە ژۇرگىنىڭ ژۇرگەن. كىگىز ئۆيىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئىتەك بالا «نان يەيمەن» دەپ تەلمۈرۈپ تۇرغان. تېخى ئۇنۇتۇلمىغانلا شەرقىي تۈركىستانىنىڭ جوڭ سەھنىلىرىدە گۈل-گۈل بولۇپ ئېچىلىپ، ئۆز تالانتىنى، قابىلىيىتىنى، سەنئىتىنى خەلققە نامايىش قىلىپ، گۈلدۈراس ئالقىشلارنىڭ ئىلكىدە ژۇرىۋاتقان كۆزەل ئايالىنىڭ بۈگۈنكى كۈرۈنۈشى، قىياپىتى، ھاياتى. كىگىز ئۆيدە ياشاۋاتقان ئادەتتىكى قويچىنىڭ ئايالى. كۆز ئالدىڭىزدا بىر تەسەۋۋۇر قىلىپ كۆرۈڭ؟!

بۇنىڭدىن ئارتۇق خورلۇق، بۇنىڭدىن ئارتۇق مۇساپىرچىلىق بولمىسا كېرەك!

ئۆمرىيىم ئاكام بىلەن ئايشەم ھەدەم (ئايشەم ھەدەم شەرقىي تۈركىستاندا ۋاقتىدا ئىزىيا سەمەدىينىڭ «غېرىپ سەنەم» درامىسىدا زوخرانىڭ رولىنى، زۇنۇن قادىرىينىڭ «تويى ئۈستىگە توي» درامىسىدا باش رولنى ئىجرا قىلىپ، بېيجىڭدا ئوتكۈزۈلگەن كورۇكتە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا سازاۋەر بولغان تالانتلىق سەنئەتكار ئىدى) ئۇن ئىككى بالىنى بېقىش ئۈچۈن «بىر

پارچە نانىنىڭ غېرىبى» بولۇپ، ياقا يۇرتلاردا مۇساپىرچىلىقتا ئۈچ يىل قوي باقتى.

ئاندىن ئۇلار ئالمۇتىنىڭ دىرۇژبا مەھەللىسىگە كۆچۈپ كەلدى.

بىر كۈنى مەھەللىنىڭ ژىگىت بېشى رېھىم ئاكا زاكىرۇۋ ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئالدىراشلىق كىرىپ كەلدى.

- ئۆمرىيىم، ئايشەم، - دەپ سۆزىنى باشلىدى ژىگىت بېشى تېخىچە - ئامانلىقتىن كېيىن، سىلەرنىڭ بەش ئوغلۇڭلارنىڭ ئالدى ئون ياشتىن ئېشىپ كېتىپتۇ. ئوغۇل بالىنى سۈننەتكە ئولتارغۇزۇش ئاتا-ئانىنىڭ پەرىزى. ئاڭلىشىمچە، ئەشۇ بەش ئوغلىنىڭ ھېچ قايسىنى تېخىچە سۈننەتكە ئولتارغۇزماپسىلەر؟

- شۇنداق بولۇپ قالدى، رېھىم ئاكا، - دېدى ئۆرىيىم ئاكا خىجالەتچىلىك بىلەن، - قوي باقىمىز دەپ تاغۇ-تاشتا ژۈرۈپ ئىمكانىيەت ياربەرمىدى. مانا ئەندى يۇرتقا كۆچۈپ كەلدۇق. خۇدا خالىسا، ئۇ پەرىزنىمۇ ئادا قىلارمىز دەپ ئويلاۋاتىمىز.

- ماقا قاراڭلار، - دەپ ژىگىت بېشى ئويىدىكىنى ئوچۇق ئېيتتى، - بالىلارنىڭ خەتمىسىنى بۈگۈنلا قىلىپ، سۈننىتىنى ئادا قىلىۋېتەيلى...

ئۆمرىيىم ئاكا بىلەن ئايشەم ھەدە كۈتۈلمىگەن بۇ تەكلىپتىن ھەيران بولۇشۇپ، بىر-بىرسىگە لاپپىدە قاراشتى. ژىگىت بېشىنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرسىنى تىڭشىدى.

- ئۆمرىيىم، 15 سوم پۇل بارمۇ؟ - دەپ سورىدى.

- بار.

- ياخشى. بىر مىكلوچە گوش، بىر ئازىراق ياكىيۇچۇ؟

- خۇداغا شۈكرى، يوق ئەمەس، بار، - دېدى ئۆمرايىم ئاكا ئايالىغا مەنالىق قاراپ قويۇپ.

- ئۇنداق بولسا ناھايىتى ياخشى. بىزنىڭ مەھەللىگە نۇرامبەگ ئۇستام كېلىپ قاپتۇ. سىز ئايشەم، ھازىر بىر-ئىككى تاۋاق ياكىيۇ قورۇپ قويۇڭ. مەن تەگ بىر ئېيتىدىغان تورت بەش ئادەم بىلەن ئەشۇ ئۇستامنى باشلاپ كېلىمەن. بالىلارنىڭ سۈننىتىنى ئادا قىلىۋەتمىسەك بولمايدۇ، - دېدىدە چىقىپ كەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەر-ئايال ئىككىسى بالىلارنىڭ «سۈننەت تويىنىڭ» تەرەددۇدىنى ژىگىت بېشى ئېيتقاندەك قىلىشقا باشلىدى.

ژىگىت بېشى رېھىم ئاكا ئۇستام بىلەن ياشانغان بەش ئادەمنى باشلاپ كەلدى. ئايشەم ھەدەم ئۆيدە بار بولغان ئورۇن-كورپىلەرنى بالىلارنىڭ ئاستىغا سېلىپ، بەش ئوغلىنى قاتارسىغا ياتقۇزدى. ھەممە ئىش ئۆزىمىزنىڭ رەسىم-قائىدىمىز، ئۆرپى-ئادەتلىرىمىز بويىچە بەجاكەلتۈرۈلدى. ژىگىت بېشى باياتىن ئۆمرىيىم ئاكىدىن سورىغان ئون بەش سومنىڭ ئون سومىنى ئۇستامنىڭ، قالغان بەش سومنى بىر سومدىن بەش بوۋاينىڭ يانچۇغىغا سېلىپ قويدى. ئاندىن مېھمانلار تاماققا ئېغىز تېگىپ، دۇئا قىلىپ، رەخمەت ئېيتىپ چىقىپ كېتىشتى.

- ئېھ، ئۆمرىيىم، موشۇنداقمۇ كۈنلەرگە قالىمىز دەپ قايسىمىز ئويلىغان، - دەپ ئايشەم ھەدەم مېھمانلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بالىلىرىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ، ئۆيكىسىنى باسالماي يىغلاۋەتتى. ئايالىنىڭ كۆزلىرىدىن ژىپى ئۈزۈلگەن مونچاقتەك تۆكۈلۈۋاتقان ئەلەملىك ئاچچىق ياشلىرىغا قاراپ ئۆمرىيىم ئاكىمۇ ئۆزىنى تۇتالماي قالدى...

- باقاناسنىڭ چول-جەزىرلىرىدە قوي بېقىۋاتقان چاغلىرىمدا، يەنى 1964-يىلى بىر ئىشلار بىلەن ئالمۇتىغا كېلىپ قالدىم. شۇ چاغدا مېنى باتۇر راشىدىن مەرھۇم مۇرات ھەمرايېۋنىڭ يېنىغا باشلاپ باردى، - دەپ ئەسلەيدۇ ئۆمرىيىم ئاكا. - مۇرات ھەمرايېۋ بىلەن تونۇشتۇق، سوھبەتلەشتۇق. چىراي-شەكلى كېلىشكەن سۇمباتلىق، ئىنتاين كەمتەرىن، خۇشخۇي، ئەقىل پاراستى يېتۈك، شىجائەتلىك، ھەر قانداق يەرگە كىرسە بىر نەرسىنى ژۇلۇپ چىقالىغىدەك قۇدرەت-كامالەتكە ئىگە شۇنداق بىر ئالىمنىڭ مەزكىلسىز ھاياتتىن كەتكىنىگە موشۇ كۈنگىچە ئېچىنىمەن. ھازىر مۇرات ھەمرايېۋ ھايات بولغىنىدا، ۋەتەن، خەلىق ئۈچۈن قانچىلىك چوڭ ئىشلارنى قىلار ئىدى؟! ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس! موشۇ كۈنلەردە مۇراتنىڭ ئارىمىزدا بولماسلىقى ھەممە جەھەتتىن بىلىنمەكتە، - دەپ ئۆمرىيىم ئاكا ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ ئالدىدە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، - شۇ چاغدا مۇرات ھەمرايېۋ ئائىلىمىزنىڭ تەقدىرىگە چىن قەلبىدىن ئېچىنىپ، مىگا ھېسداشلىق بىلدۈرۈپ: «ئۆمرىيىم ئاكا، ھېچ قاچاندا روھىي چۈشكۈنلۈككە بېرىلمەڭ. سىز شائىرسىز. دېمەك، شائىر قەلبى، شائىرلىق غەيرەت-شىجائەت بىلەن ياشىشىڭىز، نىجات قىلىشىڭىز، ھەر قانداق قىيىنچىلىققا باش ئەگمەي، تىك تۇرۇشىڭىز كېرەك. بۇلار ھازىر تۇرمۇشتىكى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقلار. ھەممىسى ئوتۈپ كېتىدۇ. ئاخىرىسدا يەنە شائىر ئۆمرىيىم بارات قالىدۇ...

مەن ھازىر سىزگە بىر نەرسە كۆرسىتەي، - دەپ چىقىپ كەتتىدە، ھەيەل قىلماي قولىدا ئېگىزىت كۆتۈرۈپمەن كىرىپ كەلدى، - مانا بۇ موسكۋادا رۇس تىلىدا چىقىدىغان «لىتېراتۇرنايا گازېتا» دېدىدە، گېزىتتىكى گولەملىك ماقالىنىڭ مۇئەللىپى مىرزا تۇرسۇنزادە، ئۇ ئۆز ماقالىسىدا سىز ۋەتەنداشلارنىڭ، يەنى 1956-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت دېلېگاتسىيەسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىگە سەپىرىگە بېغىشلاپ، ئۇيغۇر سەنئىتىنى ژۇقۇرى باھا لاپ، سىزنىڭ «تاجىكىستان» دېگەن شېئىرىڭىزنى مىسالغا كەلتۈرۈپتۇ. مەشھۇر تاجىك شائىرىنىڭ ۋەتىنىمىز سەنئىتىگە، يەنى سىزنىڭ شېئىرىڭىزگە بەرگەن باھاسى، بۇ پۈتۈن ئۇيغۇر سەنئىتى بىلەن ئەدەبىياتىغا

باھا بەرگەنلىك، ئۇنىڭ قۇدرەت-كۈچىنى تەن ئالغانلىق. بۇنىڭغا بىز ناھايىتى خوشالمىز، دەپ مۇرات ھەمرايېۋ ماقالىنى باشتىن-ئاياق ئوقۇپ، ماڭا تەرجىمە قىلىپ بەردى ۋە ئاخىرىسدا، - ئۆمرىيىم ئاكا، موشۇ گېزىتنى مەن سىزگە سوۋغا قىلىمەن. ئۇنى ئاپىرىپ كولخوزنىڭ رەھبەرلىرىگە كورسىتىپ قويۇڭ، قويچى ئۆمرىيىم باراتنىڭ كىملىكىنى بىلسۇن، كورسۇن! - دېدى. مۇرات ھەمرايېۋ بىلەن بولغان ئەشۇ ئۇچرىشىش ھېچ ئېسىمدىن چىقمايدۇ...

ھە، ئۆمرىيىم باراتنىڭ شېئىرلىرى بۇنىڭدىن ئوتتۇز نەچچە يىل مۇقەددەم مەشھۇر تاجىك شائىرى تەرىپىدىن ئەنە شۇنداق ژۇقۇرى باھاسىنى ئالغان ئىكەن، دېمەك، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، توم-توم شېئىرلار توپلاملىرىنى چىقىرالماسلىقى ئەڭ ئالدى بىلەن كوپ باللىق ئائىلىدىكى تۇرمۇش قىيىنچىلىقلىرىدىن دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. ئۇ ئالمۇتىداسۇ ئاساسىدا ئىشلەپ، 1986-يىلى پېنسىيەگە چىقتى. بالىلىرى چوڭ بولۇپ، ئوقۇپ ھەربىرسى بىردىن كەسىپىنىڭ ئىگىسى بولدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇنىڭ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشىغا ئىمكانىيەت ياربەردى.

ئۆمرىيىم باراتنىڭ شېئىرلىرى 1947-يىلدىن 1960-يىلغىچە شەرقىي تۈركىستاندا نەشر قىلىنىپ تۇرغان «ئالماتاغ»، «كۆرەش ناخشىلىرى»، «ئوكتەبىر گۈللىرى» ئوخشاش توپلاملاردا، «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئىلى گېزىتى»، «تارىم» ژۇرناللىرىدا داۋاملىق بېسىلىپ كەلگەن ئىدى. مانا ئەندى ئۆمرىيىم بارات تەۋەللۇدىنىڭ 70 يىللىقى ھارپىسىدا «ۋازۇشى» نەشرىياتى تەرىپىدىن ئۇن ئۈچ باسما ۋاراق ئەترابىدا «كەچ كۈز» نامى بىلەن توپلىمى چىقتى. توپلامدا پېشقەدەم شائىرنىڭ شېئىر ئەسەرلىرىدىن باشقا خەلقىمىزنىڭ ئېغىر تەغدىرقىسمەتلىرىگە بېغىشلانغان، يەنى 1962-يىلدىكى كوچ-كوچ ۋاقەسى تەسۋىرلەنگەن، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ ئافغانىستان ئارقىلىق تۈركىيەگە قىلغان سەرگاردانلىق سەپەرلىرى، 1918-يىلقى ئاتو ياجەەسى تەسۋىرلەنگەن ۋە باشقىمۇ ئوچېركلىرى بىلەن پۇبلىستىكىلىق ماقالىلىرى ئورۇن ئالغان.

پېشقەدەم شائىر ئۆمرىيىم باراتنىڭ ئوتكۈر قەلەم ساھەبى ئىكەنلىكىنى دەلىللەيدىغان كىچىكىنە بىرلا مىسال: 1994-يىلى چېلەك ناھىيەسىنىڭ بايسېيىت يېزىسىدا سېيىت مۇھەممەت قاشىنىڭ 175 يىللىغى خاتىرلىنىپ، شائىرغا ھەيكەل ئورنىتىلدى. شۇ چاغدا مەشھۇر شائىرىمىزغا بېغىشلاپ يېزىلغان شېئىرلارغا كونكۇرس ئېلان قىلىنىپ (مەخپىي نام بىلەن)، ئۇنىڭغا يىگىرمىگە يېقىن شائىر قاتناشتى. ئۆمرىيىم بارات ئەشۇ كونكۇرستا «شائىر بوۋامغا» دېگەن شېئىرى بىلەن بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلىدى.

ئۆمرىيىم بارات ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن ئىجادىيەت بىلەن بىللە جەمىيەتلىك ئىشلارغىمۇ پائال ئارىلىشىپ كەلمەكتە. ئۇ ھازىر ئالمۇتا شەھىرى ئالتاغ ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.

ئۆمرىيىم ئاكا، سىز، ئوتكەن ھاياتىڭىزغا ئېچىنامسىز؟ ئۆزىڭىزنى ھازىر بەختلىك ھېس قىلامسىز؟ - دېگەن سوئالىمغا ئۇ ئېغىر بىر خورسىنىدىدە، شۇنداق جاۋاپ بەردى:

- ئەلۋەتتە، ئېچىنىمەن. ئانا ۋەتىنىم شەرقىي تۈركىستانىنىڭ قۇتلۇق زېمىنىنى دەسسەپ تۇرۇپ قانچە قىيىنچىلىق، ئازاپ، دەرت تارتسامۇ بۇنچىلىك بىلىنمەس، ئېغىر كەلمەس ئىدى. «كىشىنىڭ يۇرتىدا سۇلتان بولغىچە، ئۆز يۇرتىڭدا ئۇلتان بول» دەپ كونىلار بىكار ئېيتمىغان ئىكەن. دېمەك، ۋەتەن ئەزىز! دەسسەپ تۇرغان ۋەتىنىڭ، مۇستەقىل دولىتىڭ، تۇتۇپ تۇرغان بايرىقىڭ بولمىسا، سەن كىم بولۇپ كەتمىگىن، ۋاقتى كەلگەندە، سەن ھېچ كىم بولماي قالىسەن! شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرمۇ مەن ئۆزەمنى مۇساپىر ھېس قىلىمەن.

ئىككىنچى سوئالىڭىزغا كەلسەك، ئون ئىككى بالىنى يەنى بەش ئوغۇل، يەتتە قىزنى چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشقىنىمچە ھەدىگىنىز ئىككىمىزنىڭ كورمىگەن كۈنلىرىمىز، تارتمىغان جاپالىرىمىز ئاز بولمىدى. خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرى، بالىلىرىمنىڭ ھەممىسى ئاتىسىنىڭ ئەجرىنى، ئانىسىنىڭ ئاق سۈتىنى ئاقلاپ كېلىۋاتىدۇ. ھازىر تۇرمۇشتىن ھېچ قانداق قايغۇمىز يوق. بالىلارنى ئوقۇتۇپ، ئۆي-ئوچاقلىق قىلدۇق. ھەممىسى «ئۇنىنىڭ ئالدى بولسا، ئۇنىڭ كەينى» دېگىنىدەك، ھايات كەچۈرۈۋاتىدۇ. بۇ تەرەپلىرىدىن ئۆزەمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن. ئەندى ئىككىنچى تەرەپتىن بولسا، بۇ ھاياتتىن شەخسەن ئۆزەم رازى ئەمەسمەن. يەنە بايا ئېيتقىنىمدەك، ئۆز ئانا ۋەتىنىمدە ياشىمىغانلىقىمدىن ئۆزەمنى ۋەتەنسىز، بەختسىز ھېس قىلىمەن، بولۇپمۇ شۇ كۈنلەردە ئانا ۋەتىنىم شەرقىي تۈركىستاندا بولۇۋاتقان زورلۇق-زۇمبۇلۇق، خورلۇق-ئازاپلارنى ئويلىسام، كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، جاھالەتتىكى ۋەتىنىمنىڭ، ئاسارەتتىكى جاپاكەش، بەختسىز خەلقىمنىڭ بۈگۈنكى تەغدىر-پاجەسى ژۈرەك-باغرىمنى كويدۈرۈپ، ئازاپلايدۇ. ئېھ خۇدا، مېنىڭ ۋەتەنىمگە، خەلقىمگە ھۆرلۈك-ئازاتلىق، مۇستەقىللىق كۈنلەرنى ئاتا قىلغايسەن دەپ، ئاللادىن كېچە-كۈندۈز سورايمەن. ئەشۇ ئۇلۇق كۈنلەرنى كورۇشكە خۇدا نەسىپ قىلسا، شۇ چاغدىلا مەن ئوتكەن كۈنلىرىمگە ئېچىنمىغان، ئۆزەمنى بەختلىك ھېس قىلغان بولار ئىدىم!...

ئالىمجان باۋدۇنوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

ھەقىقەتنى بورمىلاشقا بولمايدۇ

ئىلى ۋىلايەتلىك كونەس نەسىللىك ئات

كونەس نەسىللىك ئات قويىنى نەسلىدە 1937 — يىلدىن 1955 — يىلغىچە ئۇيغۇر مۇتەخەسسلىرى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتتا خىتاي پەنلەر ئاكادېمىيەسى بۇ داڭلىق قوي نەسلىنى ياڭ ئەرجى نەسىللىك خىتاي مۇتەخەسسى كەشىپ قىلغان دەپ، ئۇنىڭغا پروفېسسورلۇق ئۇنۋانىنى بەرگەن. بۈگۈن بىز كونەس نەسىللىك ئات قويىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشكە بىۋاستە قاتناشقان ئۇيغۇر مۇتەخەسسى، زوئوتېخنىك باقەم ئومەرنىڭ ماقالىسىنى گېزىتخانلار دىققىتىگە تەۋسىيە قىلىۋاتىمىز.

نەسىل ۋە جۇغراپىيەلىك مۇھىت

دۇنيادا مەيلى ھايۋانات نەسلى بولسۇن، مەيلى ئادەملەر نەسىللىرى (مىللەتلەر) بولسۇن، ئۇلارنىڭ كېلىپ چىقىش، شەكىللىنىشىدە جۇغراپىيەلىك مۇھىت مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر. بۇ نەسىللەر ئۇزۇن تارىخىي جەريان ئىچىدە بىر پۈتۈن قان بىرلىكىگە ئىگە بولۇپ ئالغاندىن كېيىن، ئەگەر مەجبۇرىي ئاسسىمىلاتسىيەگە ئۇچرىمىسا، دۇنيانىڭ قايسى جايىدا ياشىمىسۇن، ئۆزلىرىنىڭ مىللىي قېنى، مىللىي گېنلىرىنى ھېچ قاچان ئۆزگەرتمەيدۇ. مىللىي قان، مىللىي گېنلاردىن مىللىي روھ كېلىپ چىقىدۇ.

ئىجتىمائىي دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئۇنجا تەدرىجى ئادەملەرنىڭ ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن ھايۋانلارنى قولغا ئۆگىتىشتىن باشلانغان. ئالىملار ھازىر ھايۋانلارنى قولغا ئۆگىتىش بۇنىڭدىن 40 مىڭ يىل ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردىن باشلانغانلىقىنى ئەكىتلىمەكتە.

ئالىملارنىڭ پىكرىچە، ياۋايى ھايۋانلارنى دەسلەپ قولغا ئۆگەتكەنلەر بىرىنچى، سېمىتلار — ھازىرقى يەھۇدىي — يەھۇدىي مىللىتىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى، ئىككىنچى، ئاسىيلار — ھازىرقى ھىندى مىللىتىنىڭ ئاتا — بوۋىلىرى، ئۈچىنچى، تۇرالار — تۇرانلار يەنى تۈركلەر — بىزنىڭ ئاتا — بوۋىلىرىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يەھۇدىيلارنىڭ ئەجدادى يېفرات تىگىر دەريالىرى بويىدا، ھىندىلارنىڭ ئەجدادى گانگا دەرياسى بويىدا، بىزنىڭ تۈرك ئاتا — بوۋىلىرىمىز ئامۇ ۋە سىر دەريا بويلىرىدا، غەربىي ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ياشاپ، ياۋايى ھايۋانلارنى قولغا ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ خام ئەشيالىرىدىن ۋە كۈچىدىن پايدىلانغان.

جۇغراپىيەلىك مۇھىتتىن قارىغاندا، غەربىي ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ھاۋا كىلىماتى تۆرت پەسىللىك — باھار، ياز، كۈز ۋە قىشقا بۆلۈنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ يەرلەردە قولغا ئۆگىتىلگەن ھايۋانلار نەسىل ۋە سۈپەت جەھەتتىن دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا، مەسىلەن، ئەرەبىستان ۋە ھىندىستاندا قولغا ئۆگىتىلگەن ھايۋانلاردىن ناھايىتى ئۈستۈن تۇرىدۇ. چۈنكى، ئۇلار يازنىڭ ئىسسىقىغا، قىشنىڭ سوغىغا چىداملىق. ئوزۇقنى قار ئاستىدىنمۇ تېپىپ يېيەلەيدىغان ھاياتىي كۈچكە ئىگە. بىر مىسال، 1940 — يىلى بىز قارا شەھەر ۋىلايىتىدە ئات زاۋۇدىنى قۇرۇپ، كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ئورلوۋسكىي ۋە ئانگىلا — دونسكىي نەسىللىك ئايغىرلارنى سېتىۋېلىپ، يەرلىك بىيىلەر بىلەن چېتىلدۇرۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردۇق. سېتىۋېلىنغان ئايغىرلار ئىچىدە تۈركمەن ئايغىرىدىن بىرسى بار ئىدى. چېتىلدۇرۇش نەتىجىسىدە تۈركمەن ئايغىرىنىڭ ئەۋلادى 50 پىروتسېنت ئاتىسىغا تارتتى. لېكىن رۇس ئايغىرلىرى ئەۋلادى تولىمۇ ناچار بولۇپ چىقتى. سەۋەبى، يەرلىك ئاتلار كې- [illegible] رۇس ئاتلىرى كېنىلىرى ئاران 100 — 150 يىللىق تارىخقا ئىگە بولغاچقا، [illegible] تۈركمەن ئاتلىرىنىڭ كېنىسى [illegible] باھاسى ئۈستۈن ئات بولغان.

مال نەسلىنى ياخشىلاشتا قەدىمىي زامانلاردىن تارتىپ بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز بىرىنچى نۆۋەتتە دىققەت قىلغان. داڭلىق تۈركمەن ئاتلىرى، [illegible]

[illegible] جۇتقا كەلتۈرگەن. ئەندى تۈركمەن ئاتلىرىغا كېلىدىغان بولساق، بۇنىڭدىن 550 يىل بۇرۇن تۈركمەن ئاتلىرىدىن ئەرەپ ئاتلىرى چىقىرىلغان، بۇنىڭدىن 250 يىل بۇرۇن ئەرەپ ئاتلىرىدىن ئىنگلىز ئاتلىرى چىقىرىلغان، بۇنىڭدىن 150 يىل بۇرۇن يەنە ئەرەپ ئاتلىرىدىن رۇسلارنىڭ ئورلوپ ئاتلىرى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلگەن. شۇنداق قىلىپ، بۇلار ئارقىلىق دۇنيا ئاتلىرىنىڭ نەسلى ياخشىلىنىشقا باشلىغان. مەدەنىي ئاتلار نەسلىنىڭ ئاتىسى بولغان تۈركمەن ئاتلىرىنىڭ داڭقى ئىرامىزدىن ئىلگىرىكى 3 — ئەسىردە ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ئوتتۇرا ئاسىيەگە بېسىپ كىرگەن چاغلاردىلا مەشھۇر ئىدى.

19 — 20 — ئەسىرلەردە توقۇمىچىلىق سانائىتى تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭغا باغلىق ئىنچىكە يۇڭ بېرىدىغان قويلارغا تەلەپ كۈچەيدى. بۇنى ئېتىۋارغا ئالغان ئىنگلىزلار ھەم گۆش، ھەم ئىنچىكە يۇڭ بېرىدىغان مېرىنوس قويىنى كەشىپ قىلدى. فرانسۇزلار بولسا گۆش ۋە ئىنچىكە يۇڭغا مەخسۇس پېرىنوس قويلىرىنى ئىجاد قىلدى. بىز بولساق 20 — ئەسىرنىڭ ئىككىنچى چارىكىدە مېرىنوس ھەم پېرىنوس قوشقارلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئېھتىياجى ۋە شارائىتىمىزغا ماس ھەم گۆش، ھەم ئىنچىكە يۇڭلۇق يېڭى نەسىل كونەس ئات قويىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشكە كىرىشتۇق.

نەسىل يارىتىش خىزمىتىنىڭ باشلىنىشى

1934 — يىلى شىنجاڭ مەدەن — كان، دېخانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى يۇنۇسبەگنىڭ رەھبەرلىكىدە قوي نەسلىنى ياخشىلاشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈندى. بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كادىر تەييارلاش مەخسىتىدە شۇ يىلى «لوك گاكتىنك» كان نازارەت ئىدارىسى يېنىدا بىر يىللىق مۇددەت بىلەن مەخسۇس كۇرس ئېچىلدى. ئۇنىڭغا جەلىپ قىلىنغان ھەر مىللەت ياشلىرى زوئوتېخنىك، مال دوختۇرلۇق ۋە ئاگرو تېخنىكلىق بىلىملىرىنى ئىگىلىدى.

1935 — يىلى ئۈرۈمچى «توسەنگۈكشى» سوداشىركىتى بىلەن بىرلىكتە 1500 يەرلىك قازاق قويى ۋە 500 يەرلىك قالماق قويى ھەم ئۇلارنى ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن كېڭەش ئىتتىپاقىدىن كاۋكاز ئىنچىكە يۇڭلۇق رامبۇلىيە قوشقارىدىن ئاتمىشنى سېتىۋېلىندى. شۇ يىلى بۇ قويلار نەنسەن تاغ ئېتەكلىرىگە جايلاشتۇرۇلۇپ، كاششاق ئايىر فېرما باشلىقى، ئاروپ جان زوئوتېخنىك، قابدۇۋاش مال دوختۇرى بولۇپ بەلگىلەندى. فېرما كوللېكتىۋى دەسلەپكى يىلىلا ھەم گۆش، ھەم سۈپەتلىك يۇڭ بېرىدىغان قوينىڭ يېڭى نەسلىنى يارىتىش ئۈچۈن رامبۇلىيە قوشقارلىرى بىلەن يەرلىك قويلارنى ئۇرۇقلاندۇرۇپ چېتىلدۇرۇش ئىشلىرىنى قىزغىن باشلىۋەتتى. ئالدى بىلەن بارلىق ساغلىقلار بەش قوراغا بۆلۈنۈپ، ئۇنىڭ ئۈچ قوراسى قول بىلەن سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلۇپ، قالغان ئىككى قورا ئىختىيارىي يەنى قوشقارلارنى قويۇپ بېرىش يولى بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇلدى. 1936 — يىلى ئەتىيازدا قويلار قوزىلاشقا باشلىدى. ھەر بىر قورا ئۈچۈن ئايرىم كىتاب، ھەربىر قوزا ئۈچۈن ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىدىكى سالمىقى، يۇڭىنىڭ رەڭگى ۋە سۈپىتى، قوزىنىڭ ئەركەك، چىشىلىكى ۋە ھەرىكەتچانلىقى يېزىلىپ تۇرىدىغان ئايرىم كىتابچىلار ئېچىلدى.

1936 — يىلى نويابىردا بارلىق ساغلىقلارنى رامبۇلىيە قوشقارلىرى بىلەن سۈنئىي ۋە ئىختىيارى ئۇرۇقلاندۇرۇش داۋام قىلدى.

1937 — يىلى 1936 — يىلى تۇغۇلغان بىر ياشلىق [illegible]

[illegible] ئىنتايىن قولايلىق ئىلى كونەس دەرياسى بويىغا كۆچۈرۈش قارار قىلىندى. شۇ يىلى كۈزگىچە بۇ يەردە قومۇشتىن 20 مال قوراسى، 20 مالچىلار ئۆيى، يەم ئامبىرى، كادىرلار ئۈچۈن 7 ئۆي، ئىدارە ياسىلىپ، فېرما نەنسەن تېغىدىن كونەس دەرياسى بويىغا كۆچۈرۈپ كېلىندى ۋە ئىلى ۋىلايەتلىك ۋالى مەھكىمىسى ئۇرداخۇن باينىڭ بىرىنچى قېتىم ئۇرۇقلاندۇرۇلغان 700 شالغۇت قويىنى كونەس ئات قوي فېرمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. بۇ ساغلىقلار بىلەن 30 كاۋكاز رامبۇلىيە قوشقارى بىللە كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە 130 — نومېرلىق بىر توقال نەسىللىك قوشقار بولۇپ، ئۇ نەسىل يارىتىشتا ياخشى نەتىجە بەرگەن ئىدى. 1939 — يىلى قوشقارلارنى يېڭىلاش مەخسىتىدە كېڭەش ئىتتىپاقىدىن يەنە 30 رامبۇلىيە قوشقارىنى سېتىۋېلىپ، ئۇرۇقلاندۇرۇشنى داۋام قىلدۇق. بۇ چاغدا بىزنىڭ شالغۇت ساغلىقلىرىمىز ئۈچىنچى گېنېراتسىيەگە يەتكۈزۈلگەن ئىدى.

1940 — يىلدىن باشلاپ بارلىق ساغلىقلارنى سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇشقا كىرىشتۇق. بۇ بىزگە تەجرىبە مەركەزلىك بىلەن ئىشلەشكە ئىمكانىيەت بېرەتتى. چۈنكى، سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇشتا بىر قورا — 500 ساغلىققا ياخشى تاللانغان نەسىللىك بىر قوشقار كۇپايە قىلسا، ئىختىيارى ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن 500 ساغلىققا تاللانغان 25 قوشقار كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىختىيارىي ئۇرۇقلاندۇرغاندا ھەر يىلى قوزىلار چىقىمى 20 — 25 پىروتسېنتنى تەشكىل قىلغان بولسا، سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇشتا بۇ چىقىم 7 — 8 پىروتسېنتقا چۈشۈپ قالدى.

1943 — يىلى تۆرتىنچى گېنېراتسىيەلىك قويلار نەسلىنى چاپسانلىتىش يولى بىلەن ياخشىلاش ئۈچۈن ئەلا سۈپەتلىك 500 ساغلىق تاللىۋېلىنىپ، ئالاھىدە يادرو توپ تۈزدۇق. لېكىن مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاب دەۋرىدە بۇ قويلار بىردە مىللىي ئىنقىلابچىلار قولىغا ئۆتسە، بىردە گومىنداڭچىلار قولىغا ئۆتۈپ، چېچىلىپ كەتتى ۋە كۆپ چىقىمغا ئۇچرىدى. يادرو توپمۇ ئۈز قوراسىنى يوقىتىپ، باشقا قويلارغا ئارىلىشىپ، ئۇز ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىپ قويدى. 1946 — يىلى فېرما ئىشىنى باشقىدىن قولغا ئېلىپ، قورالار بويىچە كىتابلارنى رەتلەپ، سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇشتا قوشقار تاللاشقا چوڭ ئەھمىيەت بەردۇق. 1947 — يىلى ئاپرېل ئېيىدىكى قوي قىرقىش ۋاقتىدا نازىر سالىقجان باي مېنى يەر — سۇ ئىدارىسىنىڭ چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە مەسئۇل قىلىپ تايىنلىدى. مەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، كەسىپداشلىرىم ياردىمى بىلەن كونەس ئات قوينىڭ بەشىنچى گېنېراتسىيەگە يەتكەن بارلىق قويلارنى يىغىپ، ئۇلاردىن يەنە 500 ئەلا سۈپەتلىك ساغلىقنى تاللىۋالدىم ۋە يېڭى قورا ھاسىل قىلدىم. موشۇ قورا ئاساسىدا بەش يىللىق پىلان تۈزۈپ چىقتۇق. ئۇنىڭدا 1952 — يىلى كونەس ئات قويىنىڭ يېڭى نەسلىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلگەنلىكىنى ئېلان قىلىش ۋە فېرمىنى بەش يىل ئىچىدە ئىككىلىك ھېساپقا كۆچۈرۈپ، ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشكە ھەم يىللىق كىرىمدىن دۆلەتكە دارامەت تاپشۇرۇش كۆزدە تۇتۇلغان ئىدى. شۇنىڭغا باغلىق قوشقارلارنىڭ ئەڭ سۈپەتلىكلىرىدىن ئۇرۇق ئېلىپ، بەشىنچى گېنېراتسىيەلىك ساغلىقلار بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇشنى ئوتتۇقلۇق داۋام قىلدۇق. 1950 — يىلى كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ئىنچىكە يۇڭلۇق ئاسكانسكىي نەسىللىك قوشقارلىرىنى سېتىۋېلىپ، كونەس ئات قويىغا بىر قېتىم قان قويۇش ۋە نەسىل قېنىنى ئاكتىپلاشتۇرۇش يولى بىلەن بارلىق ساغلىقلارنى ئاسكانسكىي نەسىللىك قوشقارلىرىنىڭ ئۇرۇقى بىلەن ئۇرۇقلاندۇردۇق. 1951 — يىلى بۇ قوشقارلاردىن تۇغۇلغان قوزىلار جىسمانىي جەھەتتىن ئېتىك، سۈپەت جەھەتتىن ئۈستۈن بولۇپ چىقتى. 1952 — يىلى قويلاردىكى ئارىلاش شالغۇت قانى 6 — گېنېراتسىيەگە يەتكۈزۈلۈپ، يەرلىك كونا قانى سىقىپ چىقىرىش ئارقىلىق قويلاردا يېڭى نەسىللىك قانى توختىتىۋالدۇق. شۇنىڭ بىلەن كونەس نەسىللىك ئات قويى شەكىللىنىشكە باشلىدى.

نەسىل يارىتىشتىكى مۇھىم ئىشلار

زوئوتېخنىكا قائىدىسى بويىچە مالنىڭ يېڭى نەسلىنى يارىتىش بويىچە قىلىنغان ئىشلارنىڭ نەتىجىسى ئۇرۇقلاندۇرۇشنىڭ تۆرتىنچى — بەشىنچى گېنېراتسىيەسىدە ئايدىڭلىشىدۇ. ئەينە شۇ ۋاقىتتا مالنىڭ يېڭى نەسلىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى بەلگۈلىنىدۇ. ۋە ئۇنىڭ پىلانى تۈزۈلىدۇ. بىز يېڭى نەسىل يارىتىش بويىچە ئېلىپ بارغان كۆپ يىللىق ئىش — تەجرىبىمىزگە ئاساسەن شەكىللىنىۋاتقان يېڭى نەسلىنىڭ شەكىل — قىياپىتى ۋە ئۇنىڭ بېرىدىغان مەھسۇلاتىنى ئىنقىلاب چىقتۇق. بىزنىڭ يېڭى نەسىللىك قويلىرىمىزنىڭ قوشقارلىرى ئاق مۈڭگۈزلۈك، بوينى ئىككى قاتلىملىق، ساغلىقلىرى توقال — مۈڭگۈزسىز، پۇت — ئاياقلىرى تۈز ۋە مىختا. ھەم يۇڭ، ھەم گۆش مەھسۇلاتىنى كۆپ بېرىشكە ماسلاشقان بولۇشى كېرەك. نەسىللىك قوشقارلىرىمىزنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىدىكى تىرىك سالمىقى 80 — 100 كىلوگىرامنى، ساغلىقلارنىڭ — 70 — 80 كىلوگىرامنى تەشكىل قىلىشى لازىم. ھەر 10 كىلوگىرام تىرىك سالماققا 1 كىلوگىرامدىن يۇڭ، دېمەك، ھەر قوشقاردىن 8 — 10 كىلوگىرامدىن، ھەر ساغلىقتىن 7 — 8 كىلوگىرامدىن سۈپەتلىك يۇڭ ئېلىشنى بەلگۈلىدۇق. يېڭى نەسىللىك قويلىرىمىزدا يۇڭنىڭ ئىنچىكىلىكى 60 — 64 مىللىي مىكرون ئايلىنىشىدا بولۇپ، ئۇنىڭ مختىلىقى شۇ مىقداردىكى تومۇرسىمىنىڭ كۈچى بىلەن باراۋەر بولۇشى كېرەك. بۇنى بىز مەخسۇس لابوراتورىيەلەردە دائىم ئۆلچەپ، تەكشۈرۈپ تۇردۇق.

يۇڭ تالىسىنىڭ مختىلىقى بىلەن ئۇنىڭ سۈپەتلىك بولۇشىدا يۇڭ تەركىبىدىكى تەر — ماي ماددىسى مۇھىم رول ئوينايدۇ. بۇ تەر — ماي ماددىسى ئۈچ خىلغا — ئاق، سېرىق، كوكۇش رەڭگە ئېگە. كوكۇش رەڭلىك تەر — ماددىسى يۇڭ تالىسىنىڭ مختىلىقىنى ۋە سۈپىتىنى ئاشۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز كونەس نەسىللىك ئات قوينىڭ يۇڭىنى كوكۇش رەڭلىك تەر — مايلىق قىلىپ يېتىلدۈرۈشكە ناھايىتى چوڭ كۆڭۈل بۆلدۇق.

كۆزلىگەن مەخسەتكە يېتىش ئۈچۈن نەسىل تاللاش ۋە پارلاش ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇشتىن تاشقىرى براك قوي — قوزىلارنى ھەر بىر بوغۇن ئەۋلادىدىن ئايرىۋېتىشكە، نەسىللىك قوشقار ئۇرۇغىنىڭ تازىلىقى، مۇستەھكەملىكىگە، ئاغرىقلارغا چىداملىقلىقىغا، ئۇنى ساقلاش شارائىتىغا ماسلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بەردۇق.

يېڭى نەسىل يارىتىشتا قوشقارلار نەسلىنىڭ ياخشى بولۇشى مۇھىم رول ئوينايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز جەھەت ئەللەردىن نەسىللىك ئايغىر، بۇقا، قوشقار ھەتتا توخۇلارنى سېتىۋېلىپ، ئۇلار ئۈستىدە ئەمەلىي ئىش ئېلىپ باردۇق. 500 ساغلىقنى ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۈچۈن 50 تۇياق تاللانغان نەسىللىك قوشقاردىن ئەڭ ياخشى بەش قوشقارنى تاللىۋېلىپ، 500 ساغلىقنى يۈزدىن بەش توپقا بۆلۈپ، ھەر توپنى بىر قوشقارنىڭ ئۇرۇغى بىلەن ئۇرۇقلاندۇردۇق. ئۇلار ئۈچۈن ئالاھىدە زۇرنال تۇتۇپ، تۇغۇلغان قوزىلىرىنىڭ سالمىقىنى، يۇڭ سۈپىتىنى، تەن قۇرۇلۇشىنى تەكشۈردۇق. بەش توپنىڭ ئىچىدە قايسى قوزىلار ئاتىسىغا 50 پىروتسېنت تارتقان بولسا، ساغلىقلارنى شۇ قوچقارنىڭ ئۇرۇغى بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇشقا كىرىشتۇق.

قويلارنى ئوزۇقلاندۇرۇشتا زوئوتېخنىكا قائىدىسى بويىچە ئۇلارنى ياشلىرىغا قاراپ كۈتۈشكە ئەھمىيەت بېرىلدى. ئۇلارنىڭ ساغلام ئۆسۈشى، ھاياتلىق كۈچىنىڭ مختا بولۇشى ئۈچۈن مال دوختۇرلىرى داۋاملىق تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. ئاغرىق قويلارنى ئايرىپ داۋالاش، زۇقۇملۇق كېسەللەردىن ساقلاش ئۈچۈن ھەتتا مالچى ئىشتىلىرىغا بۇزۇلغان كوشلەرنى بەرمەسلىك، ئۆلگەن ماللارنى يەرگە چوڭقۇر كۆمۈش ئىشلىرى زۇر كۆزۈلدى. قويلارنىڭ ساغلام ئۆسۈشى، يۇڭىنىڭ تازا بولۇشى ئۈچۈن تىكەنلىك چۆپلەر بار يايلاقلارغا ئوت قويۇپ چوپ سۈپىتىنى ياخشىلىدۇق.

قويلارغا قوشۇمچە ئوزۇق ئۈچۈن كومۇقوناق، تېرىق، خىلمۇ — خىل پوچاق، ئارپا، سۇلۇ، بۇغداي تېرىشنى يولغا قويدۇق. مالغا ئۇلارنى ئۇگمەندە يانچىپ بەردۇق. تۇغىدىغان ساغلىقلار، قوزىلارنى مالغا بېرىدىغان كاۋا، قىزىلچا، ياكيۇنى توغراپ بېرىش ئارقىلىق ئوزۇقلاندۇردۇق. قىشتا قويلارغا سىلوس، سېناژ بېرىشكە، مال ئوزۇغىغا بۇغداي كېپىكىنى ئارىلاشتۇرۇپ بېرىشكە كىرىشتۇق. ھاۋا ئوچۇق كۈنلەردە قويلارنى قارلىق يېيىلمىلاردا باقساقمۇ، جۇدۇن — چاپقۇن، ھاۋا قاتتىق سوغ كۈنلىرى ئۇلارنى قورالاردا بېقىشنى يولغا قويدۇق.

بارلىق ساغلىقلارنى ئاۋغۇست ئېيىدا سۈنئىي [illegible]

قويېنىڭ كېلىپ چىقىشى تارىخى ھەققىدە

ئەسللىك قوشقار ۋە ساغلىقلارنى باشقىلارغا سېتىپ كىرىم قىلىشنى، مۇتەخەسسىلەر، كادرلار ۋە مالچىلار ئۆچۈن زامانىۋىي تۇرۇشلۇق ئۆيلەرنى، ماللار ئۆچۈن زامانىۋىي مال قورالىرىنى سېلىشنى، مال ئوزۇغى ئۆچۈن كومپلېكسلىق دېخانچىلىقنى يولغا قويۇشنى، كونەس دەرياسى بويىدا كوللەرنى ياساپ، بىلىقچىلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنى، كونەس دەرياسىدا كىچىك پاراخودلارنى ئىشقا قوشۇپ، غۇلجا شەھىرى بىلەن ۋۇك توشۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى، كونەس دەرياسى بىلەن تەكەس دەرياسىنىڭ ۋۇقارقى ئېقىمىغا سۇ ئېلېكتر ستانسىيەلىرىنى قۇرۇپ، پۇتكۇل توققۇزتارانى ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى بىلەن تەمىنلەشنى، توققۇزتارادا سوكتوكومبىناتىنى سېلىپ، ئۆزىمىز يېتىشتۈرگەن ۋۇكدىن باستون، دىراپ ئوخشاش ۋۇك توقۇلما رەختلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە ئاھالىنى ئىش بىلەن تەمىنلەشنى، مالچىلار تۇرمۇشىنى ياخشىلاشنى، باللارنى ئوقۇتۇشنى كوزدە تۇتقان ئىدۇق. كومبىنات ۋە ئېلېكتر ستانسىيەلىرى ئۈچۈن دولەتتىن قەرز ئېلىپ، ئۇنى 1960 - ۋىلى قايتۇرۇپ بەرمەكچى ئىدۇق.

ئەمەلىيەتتە 1952 - ۋىلغا كەلگەندە بەش ۋىللىق پىلانىمىز ئۇتۇتۇق ئەمەلگە ئېشىپ، پۈتۈن قويلارنىڭ 80 پروسېنتى بىرىنچى كلاسسلىق دەرىجىگە يەتتى. شۇ ۋىلى ئاپرېلدىن 20 - مايغىچە بارلىق قويلارنى قىرقىپ، ئۇلارنى ھەممە جەھەتتىن ئىلمىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈپ، نەسللىك قويىنىڭ ۋۇجۇتقا كەلگەنلىكىگە كوزىمىز يەتكەندىن كېيىن، كونەس نەسللىك ئاق قوينى يارىتىلدى دەپ شىنجاڭ چارۋىچىلىق نازارىتى ئارقىلىق بېجىندىكى جوڭگو يېزا ئېگىلىكى نازارىتىگە مەلۇم قىلدۇق.

بېجىندىن كەلگەن مۇتەخەسسىلەر

ئىشىمىزدىن خەۋەر تاپقان بېجىن يېزا ئېگىلىگى نازارىتى خىزمىتىمىزنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئۈچۈن شۇ ۋىلى (1952 - ۋىلى) ئاۋغۇست ئېيىدىلا لى ئىسىملىق بىر خىتاي مۇتەخەسسىنى بىزنىڭ كونەس نەسللىك ئاق قوي فېرمىمىزغا ئەۋەتتى. بۇ چاغدا بىزدە ئۇسۇم ئېلىپ تۇرغان 10 مىڭ تۇياق نەسللىك ساغلىق بار ئىدى. لى ئەپەندى بۇ قويلارنى بىر نەچچە كۈن تەكشۈرۈپ، بەش مىڭ ساغلىقنى براكقا چىقىرىپ، ئۇلارنى سويۇپ گوشكە ئۆتكۈزۈشكە بۇيرىدى. قالغان قويلارنى ھەققىي نەسلگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن بېجىندىن مەخسۇس مۇتەخەسسىلەر كېلىپ، ئىككى ۋىل نەسلچىلىك ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقنى تەكىتلىدى. بىز ئۇنىڭ بۇ تەكلىپلىرىگە پۈتۈنلەي نارازى بولدۇق ھەم سويۇشقا بۇيرىغان بەش مىڭ ساغلىقتىن مېكىنى ئۆزىمىزدە ئاپرىپ قېلىپ، قالغان تورت مىڭنى سۇيدۇك سارىبۇلاق-تىكى بولۇمچە قوي فېرمىمىزغا ئەۋەتتۇق. مۇتەخەسسس لى ئەپەندىنىڭ تەكشۈرۈش ئەتىجەسىدىن قانائەتلەنمىگەنلىكىمىزدىن بېجىنغا قايتا تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلىپ، ئەرىزە يېزىشقا كېلىشتۇق. ليكىن بۇنىڭغا فېرما باشلىقى رىشات ھېكىم بىلەن مۇئاۋىن باشلىق كاششاق تايىر قوشۇلمىدى. بارلىق ئىلمىي - تېخنىكىلىق ئىشقا مەن مەسئۇل بولغانلىقىم ئۈچۈن زوئوتېخنىك ئارۇپجان بىلەن كېلىشىپ، ئات زاۋۇدىنىڭ زوئوتېخنىكى يېتوشىنكو بىلەن بىرلىكتە بېجىنغا ئەرىزە يازدۇق. ئەرىزىدە لى ئەپەندىنىڭ تەكشۈرۈش ئەتىجىسىگە نارازىلىغىمىزنى بىلدۈرۈپ، قايتا تەكشۈرۈشنى ئوتۇندۇق. شۇ ۋاقىتتا بېجىن يېزا ئېگىلىگى نازارىتىدە رۇس مۇتەخەسسى ترويسكىنىڭ بارلىقىنى

تۇرغان ئەتىجىلىرىمىزنى فاكتلار بىلەن دەلىللىدۇق.

شۇنىڭدىن كېيىن كومىسسىيە ئۈچ توپقا بۆلۈنۈپ، رەسمىي تەكشۈرۈشكە كىرىشتى. 1 - توپقا مەن ۋە ئىككى خىتاي مۇتەخەسسى، 2 - توپقا ئارۇپجان ۋە لى ئەپەندى، 3 - توپقا يېتوشىنكو، يۇداچىن ۋە ئۆچ ئىسىملىق مۇتەخەسسى كىردى. قويلار نەسلىنى ئېنىقلاشتا ئىككى خىل ئۇسۇل: 1 - ئىنگلىزچە، 2 - رۇسچە، ياپونلۇق ئۇسۇلى موجوت ئىدى. بىزنىڭ بارلىق پائالىيىتىمىز روسسىيە تەجرىبىسى بويىچە ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن، قويلار نەسلىنى رۇسچە ئۇسۇل بىلەن ئېنىقلاشقا كىرىشتۇق. ئەتىجىدە بىرىنچى كۈنى تەكشۈرۈشتىن ئوتكەن قويلارنىڭ 80 پروسېنتى بىرىنچى كلاسس، 20 پروسېنتى ئىككىنچى كلاسس بولۇپ چىقتى. ئىككىنچى كۈنى قاتتىق يامغۇر يېغىپ، قويلار تالادا سۇدا قالدى. مەلۇمكى، سۇدا قالغان قويلار ۋۇڭىنىڭ ئۈستى تەرىپى ئەگرى - بۈگرى بولۇپ كېتىدۇ. شۇ كۈنى لى ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكىلەر قويلارنىڭ 80 پروسېنتىنى [illegible] ... [illegible] ... 75 پروسېنتى بىرىنچى كلاسس، 25 پروسېنتى ئىككىنچى كلاسس بولۇپ چىقتى. [illegible]

[illegible] ... كۈنەس نەسل-

ئورۇقلاندۇرۇپ، دېكابىردا قوزىلىتىشقا تىرىشتۇق. سەۋەبى، قىشتا مىكروبلار ئاز بولىدۇ ۋە [illegible] ... قوزىلاردا قوساق ئاغرىش، ئىچ ئۆتۈش ئاغرىقلىرى ئاز بولىدۇ. [illegible] ... بىز بۇ ئىشلارنى ئۆز ئەمەلىيىتىمىزدا [illegible] ... سىناپ كوردۇق.

بىزنىڭ نەسللىك قوي يارىتىشتىكى بەش ۋىللىق پىلانىمىز بويىچە 1947 - ۋىلدىن 1952 - ۋىلغىچە بارلىق قويلارنى [illegible] ... ئارقىلىق ئالتىنچى گېنېراتسىيەگە يەتكۈزۈلۈش، [illegible] ... 55 - 60 پروسېنتىنى تەشكىل قىلىشى ۋە ھەربىر كىلوگرام [illegible] ... 1953 - ۋىلدىن باشلاپ بىز ئېكىلىك ھېساپقا كۆچۈپ، 20 مىڭ كىلوگرام [illegible] ... 5 كىلوگرامدىن ۋۇك [illegible]

بىلەتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەرزىمىزنى ئۇيغۇرچە، خىتايچە، [illegible] ... يېزىپ، [illegible] ... 1953 - ۋىلى 15 - ئاپرېل كۈنى بىزنىڭ فېرمىمىزغا [illegible] ... رۇس مۇتەخەسسى كەلدى. [illegible] ... 1947 - ۋىلدىن 1952 - ۋىلغىچە كۈنەس نەسللىك ئاق قوينى يارىتىشتىكى بارلىق ئىلمىي - ئەمەلىي پائالىيىتىمىزنى [illegible] ... قولغا كەل-

ملك ئاق قويىنىڭ يەرلىك ئۈيغۇر مۇتەخەسسىلىرى تەرىپىدىن كەشىپ قىلىنغانلىقى دولەت تەرىپىدىن رەسمىي تەستىقلەندى ۋە پائالىيىتىمىزنى ئېكىلىك ھېساپ بويىچە داۋاملاشتۇرۇشقا كەڭ ئىشىك ئېچىلغاندەك بولدى.

مۇتەخەسسىلەر كەتكەندىن كېيىن

ئارىدىن بىر ۋىل ئۆتۈپ، 1953 - ۋىلى 5 - ئوكتەبىردە ئۈرۈمچى چارۋىچىلىق نازارىتى تەرىپىدىن ياڭ ئەرجى ئىسىملىق بىر خىتاي فېرمىمىزغا زوئوتېخنىك قىلىپ ئەۋەتىلدى. ئۇنىڭ يوللانمىسىدا ياڭ ئەرجى فېرمىدىكى بارلىق ماللارنىڭ ئائىلىق ۋە ۋىللىق ھېساۋات ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ، دەپ ئالاھىدە قەيت قىلىنغان ئىدى. بىز 1954 - ۋىلىنىڭ بېشىدا فېرمىدىكى ماللارنىڭ بارلىق ھېساۋات ئىشىنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇر بولدۇق. شۇ ۋىلى فېرما باشلىغى كاششاق تايىر بىلەن زوئوتېخنىك ئارۇپجان كېلەچىكىدىن ئۈمۈت ئۈزۈپ، كېڭەش ئېلىگە چىقىپ كەتتى. مۇئاۋىن باشلىغىمىز رىشات ھاكىم ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا فېرما باشلىغى بولۇپ بىر خىتاي بەلگۈلەندى. 1955 - ۋىلى ئاۋغۇستتا مېنىمۇ ئۈرۈمچىگە چاقىرىپ، چوچەك قوي فېرمىسىغا زوئوتېخنىك قىلىپ يۆتكەۋەتتى. شۇنداق قىلىپ، 1935 - ۋىلدىن 1955 - ۋىلغىچە 20 ۋىل ئىچىدە قولغا كەلتۈرگەن ئەمگەك مېۋىمىزگە خىتايلار زورلۇق بىلەن ئىگە بولۇشقا باشلىدى.

مەن چوچەككە بېرىشىم بىلەن كۈنەس ئاق قوي فېرمىسىدىن نەسللىك 15 قوشقارنى ئالغۇزۇپ، چوچەك توۋارلىق قوي فېرمىسىدىكى ساغلىقلارنى ئۆرۈقلاندۇرۇشقا كىرىشتىم. مەن بۇ يەردە 1962 - ۋىلغىچە ئىشلىدىم.

كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنى كەشىپ قىلىشقا قاتناشقان مەمۇرىي ۋە تېخنىكىلىق كادىرلارنىڭ تەغدىرى ھەققىدە

مەلۇمكى، ھەر قانداق بىر يېڭى ئىشنى باشلاش ئۈچۈن ئالدى بىلەن رەھبىرى تەشكىلاتچى ئاندىن ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇچى ئىلمىي - تېخنىكىلىق خادىملار كېرەك. كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنى يارىتىش توغرىلىق دەسلەپ تەشەببۇس كۆتەرگەنلەرنىڭ بىرى نازىر يۇنۇسبەگ ۋە ئۇنىڭ مەسلىھەتچىسى زوئوتېخنىك ئىلى داۋۇتتۇر. يۇنۇسبەگ نازىر ئەسلى تۇرپانلىق بولۇپ، ياڭ جىڭ دەۋرىدە شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنى ئوقۇپ پۈتەرگەن. ئۇ خوجا نىياز ھاجىم باشلىغان قۇمۇل مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ ئاكتىۋ ئىشتىراكچىلىرىدىن بىرىدۇر. خوجا نىياز ھاجىم شىڭ شىسەي بىلەن بىرلەشمە ھوكۇمەت قۇرغاندا يۇنۇسبەگ شىنجاڭ مەدەنىيەت - كان، دېخانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى بولۇپ تايىنلانغان. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ شەرقىي تۈركىستاندا قوي نەسلىنى ياخشىلاش ئۈچۈن كېڭەش ئىتتىپاقىدىن ئىنچىكە ۋۇڭلۇق قوشقارلارنى ئالدۇرۇپ، ئۈرۈمچى نەنسەن تېغىدا قوي فېرمىسىنى ئۇيۇشتۇرغان ۋە كېيىنكى كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنىڭ يارىتىلىشىغا ئاساس سالغان. 1937 - ۋىلى شىڭ شىسەي تەرىپىدىن خوجا نىياز ھاجىم باشلىق ۋەتەنپەرۋەرلەر قولغا ئېلىنىپ، ئولتۈرۈلگەندە نازىر يۇنۇسبەگمۇ تۇتقۇن قىلىنىپ، قەتل قىلىنغان.

ئىلى داۋۇت ئەسلى غۇلجۇلۇق بولۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتەرگەندىن كېيىن ھەرەم باغدىكى ئىسكەندەر ئاخۇنۇمدا، ئاندىن ئابدۇراخمان ئەپەندىمدە بىلىم ئالغان. 1934 - ۋىلى ئۈرۈمچىگە كېلىپ، لوكگاكتىڭ تەرىپىدىن ئېچىلغان چارۋىچىلىق كۇرسىنى تاماملاپ، ئۈرۈمچى ۋىلايەتلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى بولغان. 1940 - ۋىلى ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان سىياسىي كادىرلار كۇرسىنى تاماملاپ، قەشقەرىيىكى شەھەرگە ھاكىم بولۇپ ئىشلىگەن. كېيىن گومىنلىق ئۇنسۇر ھېساپلىنىپ، قولغا ئېلىنىپ، 1942 - ۋىلدىن 1947 - ۋىلغىچە تۈرمىدە ئازاپلانغان. ئۇن بىر بىتىم دەۋرىدە تۈرمىدىن بوشىتىلىپ، سۇمۇل قوي فېرمىسىغا باشلىق بولغان. ئاندىن 1960 - ۋىلى كۈنەس قوي فېرمىسىغا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ تايىنلانغان. 1962 - ۋىلى ئائىلىسى كېڭەش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئىشتىن بوشىتىلىپ، 1978 - ۋىلغىچە ئىشسىز سەرگەردان بولۇپ ۋۈرگەن. كېيىن كېڭەش ئىتتىپاقىغا - ئائىلىسىنىڭ يېنىغا چىقىش ۋاپات بولدى.

كاششاق تايىر ئەسلىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ساۋادىغا ئىگە بولۇپ چارۋىچىلىق ساھاسىدا بەكمۇ تەجرىبىلىك ئادەم ئىدى. ئۇ 1935 - ۋىلى نازىر يۇنۇسبەگ تەرىپىدىن نەنسەن قوي فېرمىسىغا باشلىق بولۇپ تايىنلانغان. كېيىن كۈنەس نەسللىك قوي فېرمىسىنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇردى. «ئۇچكە قارشى» ھەرىكەت ۋاقتىدا ناھەق قارىلىنىپ، 1954 - ۋىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ نەسلى قازان تاتارلىرىدىن بولۇپ، 1918 - ۋىلى چوچەك ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە كەلگەن ۋە 19 ۋىل داۋامىدا كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنى يارىتىشقا چوڭ ھەسسە قوشقان.

ئارۇپجان ئەسلى غۇلجىلىق بولۇپ، 1934 - ۋىلى ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان چارۋىچىلىق كۇرسىدا ئوقۇغان ۋە نەنسەن قوي فېرمىسىغا زوئوتېخنىك بولۇپ بەلگۈلەنگەن. ئۇ مالنى ئوزۇقلاندۇرۇش ۋە ھېساۋات ئىشلىرىنىڭ مۇتەخەسسى ئىدى. ئۇ 19 ۋىل كۈنەس نەسللىك ئاق قوي فېرمىسىدا ئىشلەپ، ئاخىرى ماۋ گۇرۇھىنىڭ تەقىپلەشلىرىگە چىدىماي، كېڭەش ئىلىگە چىقىپ كەتتى.

قابدۇۋاش 1934 - ۋىلى ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان مال دوختۇرلۇق كۇرسىنى تاماملاپ، 1962 - ۋىلغىچە كۈنەس نەسللىك قوي فېرمىسىدا ئىشلىدى. ئۇ تىلسىز مالنىڭ ئىچكى كېسەللىرىنى تاپالايدىغان ئىنتايىن تەجرىبىلىك مال دوختۇرى ئىدى. ئۇ 1940 - ۋىلى ئىلى ۋىلايەتلىك يەر سۇ ئىدارىسى يېنىدا مال دوختۇرلىرىنى تەييارلايدىغان ئالتە ئايلىق كۇرسنى ئېچىپ، ياشلارنى تەربىيەلەشكە چوڭ ھەسسە قوشتى. قابدۇۋاشنىڭ كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنى يارىتىشتا سىڭەرگەن ئەمگەكلىرى بىباھادۇر. ئۇ 1954 - ۋىلى كېڭەش ئىلىگە چىقىپ كەتتى.

مەن (باقەم ئۆمەر) 1937 - ۋىلى لوكگاكتىڭ يېنىدا ئېچىلغان چارۋىچىلىق كۇرسىنى تاماملاپ، نەنسەن تېغىدىكى فېرمىدا پراكتىكىدىن ئۆتتۈم. ئاندىن ئۈرۈمچى يېنىدىكى تاغدا ساروكىن ۋە سەكسەن دېگەن بايلارنىڭ ئات، كالا، قويلىرىنى نەسللىك مال ئۆرۈقلىرى بىلەن ئۆرۈقلاندۇرۇپ، تەجرىبەمنى ئاشۇردۇم. 1938 - ۋىلى ئوقۇشنى تۈگەتكەندىن كېيىن كۈنەس نەسللىك قوي فېرمىسىنىڭ كېينتىكا - نەسلچىلىك ئىشلىرىغا مەسئۇل زوئوتېخنىك بولۇپ بەلگۈلەندىم. 1940 - ۋىلى ئۈرۈمچى چارۋىچىلىق نازارىتى تەرىپىدىن چاقىرتىلىپ، قارا شەھەر ئات زاۋۇدى ۋە قوي فېرمىسىنى قۇرۇشقا ئەۋەتىلدىم. 1943 - ۋىلى بۇ يەردىكى ۋەزىپەمنى ئورۇنلاپ، كۈنەس قوي فېرمىسىدا يېڭى نەسل يارىتىش ئىشىمنى داۋام قىلدىم.

1958 - ۋىلى بېجىندا جوڭگو يېزا ئېگىلىكى خادىملىرىنىڭ ۋىغىنى ئېچىلدى. ئۇنىڭغا شىنجاڭدىن بەش ئادەم، جۈملىدىن كۈچار، قاراكول قوي فېرمىسىنىڭ زووتېخنىكى ئابدۇلۋاھىت روزى بىلەن مەن قاتنىشىپ، ئۇ كۈچار قاراكول قوي فېرمىسىنىڭ دەسلەپكى ئەدەملىرى ھەققىدە، مەن بولسام كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنىڭ كېلىپ چىقىشى تارىخى ھەققىدە دوكلاد قىلدىم. شۇنداق قىلىپ، كۈنەس نەسللىك ئاق قوي فېرمىسى پۈتكۈل خىتايدىكى يەرلىك قوي نەسلىنى ياخشىلاشتىكى ئاساسىي مەنبەگە ئايلاندى ۋە فېرما ھەر ۋىل ئىچكى ئۆلكىلەرگە 4,5 - 5 مىڭ نەسللىك قوشقار ۋە ساغلىق سېتىشقا باشلىدى.

ئاينى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولمايدۇ

كۈنەس نەسللىك ئاق قوي ۋە كۈچار قاراكول قوي فېرمىسى ئاسانلىق بىلەن ۋۇجۇتقا كەلمىگەن. ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ۋە بىز - يەرلىك مۇتەخەسسىلەرنىڭ كوپ ۋىللىق مەشەققەتلىك ئەمگىكىمىزنىڭ مېۋىسىدۇر. بۇ ئۇزۇن ۋىللىق ئەمگەك نەتىجىسى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ زوراۋانلىغى ۋە يەرلىك كادىرلارنى تەقىپلەيدىغان خۇنۇك سىياسىي ھەرىكەتلەر دەۋرىدە قولغا كەلتۈرۈلدى. كوپلىگەن مۇتەخەسسىلىرىمىز «ئۇكچى»، «مىللەتچى»، «پانتۈركىست» دەپ ئەيىپلىنىپ، جازا لاگېرلىرىدا قىينالدى. ۋەتەن، خەلقىم دەپ ئىشلىگەن كوپلىگەن ئادەملەر ناھەق ئولتۈرۈلدى. بىرلا مىسال. كۈچار قاراكول قوي فېرمىسىنىڭ ئاساسچىسى ئابدۇلۋاھىت روزى «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» دەۋرىدە قولغا ئېلىنىپ، خوڭۋېيبىڭلار تەرىپىدىن كالتەكلەپ ئولتۈرۈلگەن. ئەكسىنچە، 1954 - ۋىلى كۈنەس نەسللىك ئاق قوي فېرمىسىغا ۋۇقۇرىدىن ئەۋەتىلگەن ياڭ ئەرجى ئىسىملىك خىتاي كۈنەس نەسللىك ئاق قويىنى ئىجات قىلغان دەپ ئىقرار قىلىنىپ، خىتاي پەنلەر ئاكادېمىيەسى تەرىپىدىن پروفېسسورلۇق ئۇنۋانى بېرىلگەن. ۋۇقۇرىدا كەلتۈرۈلگەن فاكتلاردىن روشەنكى، بۇ ھەقىقەتنى بورمىلاش، يەرلىك مۇتەخەسسىلەرنىڭ ئۇزۇن ۋىللىق ئەمگەك نەتىجىسىنى قارىلاشتۇر. كونەس نەسللىك ئاق قويىنى ئىجات قىلغۇچىلار تېخى ھايات. ئاينى ھېچ قاچان ئېتەك بىلەن يېپىپ قولمايدۇ!

باقەم ئۆمەر،

كونەس نەسللىك ئاق قوي فېرمىسىنىڭ سابىق زوئوتېخنىكى.

بىشكېك شەھىرى.

باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

قىزىل ئىمپىراتور

ئۇنىڭ 300، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ كوپرەك ئويىنىشى بولغان

ماۋنىڭ شەخسىي دوختۇرى لى جىسۇيى ژىگىرمە بىر ژىل ئومرىنى ماۋنىڭ يېنىدا ئوتكۈزگەن. «ئۇلۇغ داھى» ئولۇپ، ئون سەككىز ژىل ئوتكەندىن كېيىن ئۇ سۈكۈت ساقلىشىنى بۇزۇپ، ھايات ۋاقتىدا 900 مىللىون ختايلىق ئىلاھقا ئايلاندۇرغان كىشىنىڭ قانداق ئادەم بولغانلىقىنى پۈتكۈل دۇنياغا ئاشكارىلاپ، «رەئىس ماۋنىڭ شەخسىي ھاياتى» دېگەن كىتاۋىنى يېزىپ چىقتى. گېزىتخانلىرىمىز دىققىتىگە ئەينە شۇ كىتاپتىن ئۇزۇندە تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

ئاز ئۆتمەيلا مەن ماۋنىڭ ماھىيەتتە دېخان بولۇپ قالغانلىقىنى ۋە ئادەتتىكى ھەۋەسكە ئېكەنلىكىنى بايقىدىم. ئۇزۇرۇر بولغان چاغلاردىلا كىيىنەتتى، ۋاقتىنىڭ ئوزغۇن قىسمىنى ئورۇندا خالات ياكى پىژاما كىيگەن ھالدا ئۆتكۈزەتتى. كىيىنىشكە توغرا كەلسە، كونا كىيىملەر بىلەن يۇمشاق ئاياق كىيىمنى ئەۋزەل كورەتتى. «ماۋستىلىدىكى» مەشھۇر كوستيۇم ۋە خۇرۇم ئۇفلىيلارنى پەقەت رەسمىي مەراسىملاردىلا كىيەتتى. ئادەتتە يېڭى ئاياق كىيىملەرنى ئالدى بىلەن مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ بىرى كىيىپ، شۇنىڭدىن كېيىنلا ماۋ كىيەتتى.

ئۇنىڭ رەسمىي كىيىنىپ، ئىش ئۇستىدە ئولتارغان ھالىتى چۈشۈرۈلگەن سۈرەتلەر مەتبۇئات ئۈچۈنلا قىلىناتتى. ئەمەلىيەتتا ئۇ بارلىق خىزمىتىگە ئائىت ئىشلارنى ئۇخلايدىغان ئۆيىدە ياكى ئۈزى چۈمۈلىدىغان كۆلنىڭ بويىدىكى مەخسۇس جايدا ئېلىپ باراتتى.

ماۋ ئادەملەرگە ئادەتتە پەقەت 1 - ماي ۋە مىللىي بايرام - 1 - ئوكتەبردىلا كورۇنەتتى. ئۇ بۇ كۈنلەرنى يامان كورەتتى. بۇ كۈنلەر ماۋنىڭ ژىلدا بىر ئىككى قېتىملا ئەتكەنرەك تۇرۇپ بەلگىلەنگەن مۇددەتتە تەييار بولىدىغان كۈنلىرى ئىدى. موشۇنىڭغا باغلىق رەسمىي كىيىملەرنى كىيىشنى ئۇ كوڭۈلسىز زورۇرىيەت سۈپىتىدە قوبۇل قىلاتتى.

مىللىونلىغان خەلقنىڭ قەھرىمانى ھېساپلانغان ماۋ ئاز ئۇچرايدىغان يەككە - يېگانىلىق ھاياتنى بېشىدىن كەچۈرگەن. ئۇزىنىڭ خوتۇنى زەن سىنىمۇ ئۇ ئاز كورەتتى. ئۇنىڭ بىرەرمۇ دوستى يوق ئىدى. ئۇي خىزمەتچىسى ۋەزىپىسىنى بىللە ئېلىپ بارىدىغان مۇھاپىزەتچىلەر بىلا ئۇنىڭ يېنىدىن كەتمەتتى. لېكىن ئۇلار يېزىدىن كەلگەن بىلىمسىز ياشلار بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ژىگىتلەر بىلەن سوھبەتلىشىش ماۋنى كامدىن - كام قىزىقتۇراتتى. ماۋ ئۇلارغا ئۇزى ياخشى كورىدىغان ختاي تارىخى ۋە فىلوسوفىيە ھەققىدە سوز ئاچالمايتتى.

مەن بىلەن ئۇچرىشىپ، ئالتە كۈن ئوتكەندىن كېيىن رەئىسنىڭ ئۇنچىۋاللا ئوزى بىلەن ئوزى بولىدىغان ۋە تەركى دۇنيا ھالىتىدە ياشاۋاتقان ئادەم ئەمەسلىكىنى بىلدىم. ئۇزاققا سوزۇلغان 1 - ماي پارادىدا مەن بىرىنچى قېتىم مىنبەردە ماۋنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ، شۇنچە كوپ ھاياجانلار بىلەن تولغان بىر كۈندىن كېيىن ئوزەمنىڭ ئائىلەمگە قايتىپ بارىمەن دەپ خوشال بولغان ئىدىم. بىراق بۇ خوشاللىقىم ئەمەلگە ئاشمىدى. مېنى ھەيران قىلغان نەرسە ماۋنىڭ تانسا كېچىسىنى ئوتكۈزۈشنى خالايدىغانلىقى بولدى.

ئىنقىلاپتىن كېيىن تانسىنى بۇرژۇئازىيە ئىللىتى دەپ، تانسا مەيدانلىرىنى يېپىۋەتكەن. لېكىن جۇڭنەنخەي (ختاي رەھبەرلىكىنىڭ رېزىدېنسىيەسى) ئىچىدە لوتوس زالىدا ھەپتىدە بىر قېتىم ماۋ بال كېچىسىنى ئوتكۈزۈپ تۇراتتى. موشۇ كېچىسى ساليۇت، پوچاكزىلار ئېتىلىپ بولغاندىن كېيىنلا تانسا ئويۇشتۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭغا مېنىڭ قاتنىشىشىم كېرەك ئىدى. مەن زالغا ماۋ بىلەن بىللە كىردىم. ئۇنى دەرھال «مەدەنىيەت تۇپى» دەپ ئاتالمىشنىڭ ئونلىغان چىرايلىق قىزلىرى قورشاۋېلىپ، بەس - بەس بىلەن تانسىغا تەكلىپ قىلىشقا باشلىدى.

كىچىك ئوركېستىر غەرپ مۇزىكىلىرى - فوكستروت، ۋالس، تانگولارغا چالاتتى. ماۋ ياش قىزلار بىلەن ئۇسسۇل ئويناتتى. ھەر قېتىمقى تانسىدىن كېيىن ئۇ ئوزى ئۇسسۇل ئوينىغان قىز بىلەن پاراڭلىشاتتى، ئىككى مىنۇت ئوتە - ئوتمەيلا ئۇنى باشقا قىزلار تانسىغا تەكلىپ قىلاتتى.

تانساكەچلىرىنىڭ ھەقىقىي مەخستىنى چۈشىنىۋېلىشىم ئۈچۈن ۋاقىت كېرەك بولدى. رەسمىي تەخمىنلەرچە مۇھاپىزەت باشلىقى ۋاڭ دۇڭسىڭ قۇرغان «مەدەنىيەت تۇپى» رەئىس مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ كوڭۈلنى ئېچىشى كېرەك ئىدى. ئەمەلىيەتتا بولسا بۇ توپ پەقەت ماۋنىڭ كوڭۈلنى ئېچىشقا مولچەرلەنگەن. تانسا ئوينىغان ياش قىزلار، شۇنداقلا ماۋنىڭ ئويناشلىرى ئىدى.

1961 - ژىلى ماۋ ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان كارىۋات تانسا زالىنىڭ يېنىدىكى جايغا قويۇلدى. تانسا كېچى بولىۋاتقان چاغدا ماۋ پات - پاتلا «دەم ئېلىش» ئۈچۈن ئەينە شۇ جايغا بېرىپ تۇراتتى. تەخمىنەن شۇ چاغلارنىڭ ئوزىدە خەلق قۇرۇلتىيى سارىيىدىكى بولۇملەرنىڭ بىرى 118 - زال دەپ ئوزگەرتىلىپ، ژۇقۇرىدىكى بۇزۇقچىلىق مەخسەتلىرى ئۈچۈن ماۋغا ئاجرىتىپ بېرىلدى. ئۇ يەردىمۇ ياش خىزمەتچى قىزلار رەئىسنىڭ ئويناشلىرى ئىدى.

بۇ ياش قىزلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك كەمبەغەل ئائىلىلەردىن كېلىپ چىققان، ئوزلىرىنىڭ ھاياتى ئۈچۈن كوممۇنىستىك پارتىيەگە مىننەتدار بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇلار ئۈچۈن ماۋ قۇتقازغۇچى بولۇپ كورۇنەتتى ۋە رەئىسنىڭ ئوزلىرىنى بىللە يېتىشقا تەكلىپ قىلغانلىقى ئۇلارنىڭ ھاياتىدىكى ئۇلۇق ۋاقىئە بولۇپ ھېساپلىناتتى.

شۇ چاغلارنىڭ ئوزىدىلا ئوزغۇنلىغان ختايلار چىرايىدىن ھېچ نېمە بىلمەيدىغان ماۋنى مىنبەردە كورۇپ، ئوزىنى يوقىتىپ قوياتتى. ئۇنىڭ قولىنى قىسىشقا مۇيەسسەر بولغان ئاز ساندىكى بەختلىكلەر كوپلىگەن دوستلىرى ۋە تونۇشلىرىغا ئوزلىرىنىڭ قوللىرىنى ئۇتۇپ كورۇشكە، ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن ھەپتىلەپ قوللىرىنى ژۇيماتتى. بۇ بوتقا يوتقاننىڭ ئىچىدە خىزمەت قىلىش چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولغان قىزلارنىڭ شاتلىقى چەكسىز ئىدى. ئۇلارنىڭ كوپچىلىكى ژىگىرمە ياشقا كىرگەن ياكى ئۇنىڭدىن سەل چوڭراق قىزلار بولۇپ، ھەممىسى ئەركەتەگمىكەنلەر ئىدى. ئەگەر ئۇلار ئەركەتەكمەكچى بولسا، ماۋنىڭ مەخسۇس رۇخستى تەلەپ قىلىناتتى.

ئىلگىرى ماۋ ئەرلەر ئاتمىش ياشقا كىرگەندىن كېيىن كارغا كەلمەيدۇ، دەپ ئىشەنگەن. لېكىن رەئىس ئوزى موشۇ ياشقا كىرگەندىن كېيىن ئوزىنى پەقەت ئايرىم ۋاقىتلاردىلا ئاجىز ھىس قىلىدىغانلىقىنى خوشاللىق بىلەن سېزىپ قالدى. ھەتتا ئۇيەتمىش ياشتىن ئاشقاندىمۇ ئۇنچىۋالا ھالسىراپ كەتمىدى. ماۋ ختايدا تارقىلىپ كەلگەن ئاكتىۋ سېكسۇئال ئەمەلىيات ھاياتنى ئۇزارتىدۇ دېگەن ئېقىدىلەرگە رىئايە قىلاتتى. ئۇ بىر قانچە ئايال بىلەن بىللە يېتىشنى راھەت دەپ ھېساپلايتتى. بۇنىڭدا ماۋ ختاي ئىمپىراتورلىرىنى ئوزىگە ئۇلگە قىلاتتى. ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇ ئوز ھاياتىنى ئۇزارتىش ئۈچۈن تېخىمۇ ياش قىزلارنى تاللاشقا باشلىدى.

بەزىدە ئويناشلىرى ئۇنىڭغا بىلدۇرمەي، ياش مۇھاپىزەتچىلىرى ياكى باشقا ئەرلەر بىلەن كوڭۈل ئاچاتتى. ھامىلدار بولۇپ قالغاندىن كېيىن ئۇلار بۇ رەئىسنىڭ ئىشى دېيىشەتتى. ماۋمۇ ۋە مەنمۇ بۇنىڭ ھەققەت ئەمەسلىكىنى بىلەتتۇق. لېكىن بىز قارشىلىق قىلمايتتۇق. مېنىڭ شەخسىي دوختۇر بولۇپ ئىشلىگەن دەسلەپكى ژىللىرىمدا ماۋنىڭ كېسىلى سوغ تەككۈزۈش، بىرونخىت، ئىشتىھاسى ئوتۇلۇش بىلەنلا چەكلەنگەن. ئۇنىڭ پات - پاتلا ئىچى قېتىپ قالغاچقا مۇھەپپىزەتچىلىرى ئىككى - ئۈچ كۈندىلا ھەمەل قىلىشقا مەجبۇر بولاتتى. ماۋنىڭ چوڭ تەرەت يولىنىڭ راۋان بولۇشى خىزمەتچىلەر ئۈچۈن خوشاللىق ئىدى. مېنىڭ ئۈچۈن بولسا دەسلەپكى ژىللاردا ماۋنىڭ ئۇيقۇسىزلىقى دايىمىي مەسىلە بولۇپ كەلدى. ئۇ زور قۇۋۋەتكە ئېگە ئىدى ۋە تەنتەنىلەرگە ئوچ بولۇپلا قالماستىن، ۋاقىتقىمۇ بويسۇنۇشنى رەت قىلاتتى. ئۇيقا ئۇنىڭ ئۈچۈن خۇددى ئوز بەدىنىنى كۈتكەنگە ئوخشاش ۋاقىتنى يوقىتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. ماۋ ھېچ قاچان ژۈيۈنمىغان، مۇھاپىزەتچىلىرى ئۇنى نەملوڭگە بىلەن سۈرتۈپ قوياتتى. ئۇ چىشىنى ژۇيماتتى: «يولۋاسلارمۇ چىشىنى ژۇيمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ چىشلىرى ئوتكۇرغۇ». بەرى بىر ئۇنىڭ بەدىنى 24 سائەت ئىشلەشكە چىدىماتتى.

ماۋ يېرىم كېچىدە، كېيىن كېچىلىك سائەت ئۈچتە، ئەتىگەن سائەت ئالتىدە ئۇخلاشقا ياتىدىغان بولدى. ئۇيقا ئارىسىدىكى ۋاقىت بەزىدە 36 سائەتتىن ھەتتا 48 سائەتقا سوزۇلىدىغان بولدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئون ياكى ئون ئىككى سائەت ئۇخلاتتى ۋە ئۇنىڭغا ھېچ قانداق ۋاراڭ - چۇرۇڭ دەخىل كەلتۇرەلمەتتى.

ماۋ «ژىگىرمە تورت ختاي سۇلالىسىنىڭ تارىخى» - بىزنىڭ ئېرامىزدىن بۇرۇنقى 221 - ژىلدىن ئېرامىزنىڭ 1644 - ژىلىغىچە بولغان دەۋىرنىڭ رەسمىي خرونىكىسىنىڭ توپلىمىنى ناھايىتى چوڭ ھوزۇر بىلەن ئوقاتتى. مەن ماۋغا ئەڭ ۋەھشى ۋە شەپقەتسىز ھوكۇمرانلار ئىش - ھەرىكەتلىرى يېزىلغان يازما ئىشلارنىڭ ھەممىدىن كوپ ياقىدىغانلىقىغا ھەيران قالغان ھالدا ئىشەندىم. ئۇ ئوزىمۇ مەخسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ھەر قانداق ۋەھشىلىككە تەييار ئىدى.

ماۋ بېجىندا ئاز بولاتتى. «شىمالدىكى پايتەختتە» ئۇ ئوزىنى ئوز ئويىدىكىدەك ھىس قىلالمايتتى. ئۇنى جەنۇپ جەلىپ قىلاتتى. ئۇ گۇۋاڭجۇ، شاڭخەي، ئوخەنلەردە ۋاقىتنى ئوتكۈزۈشنى ياخشى كورەتتى.

ئەگەر ماۋ ئەتىگەنلىكى سەپەرگە چىقىشنى قارار قىلغان بولسا، كوپ چاغلاردا بىز چۈشلىكى يولدا بولاتتۇق. بىر ئىككى كۈن بۇرۇن سەپەرگە تەييارلىق قىلىش ئەھۋالى ئۇچرىماتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوزىنىڭ بېخەتەرلىكى توغرىلىق قەيەرگە بارىدىغانلىقىمىزنى ئېيتماتتى. ماۋ ئادەتتە مەخسۇس پويىزدا سەپەرگە چىقاتتى. بۇ پويىزد ژۇرۇۋاتقان پەيتتە يېقىنىدىكى رېيسلارنىڭ بىرەرسىدىمۇ باشقا سوستاۋلار تۇرالمايتتى. پۇتكۈل مەملىكەتنىڭ تومۇر يول قاتنىشى بىر ھەپتە جەريانىدا قالايمىقانچىلىققا ئۇچرايتتى.

ئادەتتە يولۇۋچىلار ۋە سېتىقچىلار بىلەن لىق تولىدىغان ۋوكزاللارنى بېخەتەرلىك خىزمەتچىلىرى تازىلاۋېتەتتى. پۈتكۈل يول جەريانىدا ھەر ئون بەش مېتىر ئارىلىقتا بىردىن مۇھاپىزەتچى تۇراتتى. ماۋ چۈشكەن پويىزدنىڭ گرافىگىنى (جەدۋىلىنى) ئالدىن ئالا بىلىش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى سوستاۋ پەقەت رەئىس دەم ئېلىۋاتقاندىلا ژۇرەتتى. ماۋ ئۇخلاپلا قالسا، پويىزدمۇ بىردىن ئاۋازنىڭ رەئىسنىڭ خاتىرجەملىكىنى بۇزۇۋەتمەسلىكى ئۈچۈن دەرھال توختاتتى.

جاي - جايلاردىكى پارتىيە رەھبەرلىرى، ئەگەر ماۋ بىرەر نەرسە ئوقۇمايۋاتقان ياكى قىزلار بىلەن كوڭۈلنى ئېچىۋاتمىغان بولسىلا پويىزد دېرىزىسىدىن ئەتراپنى كوزىتىدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭلاشقا ئۇلار بەزىدە يولنىڭ بويىغا ماۋنى مەدھىيىلەيدىغان، ئوز ئەۋزەسىدە ئىشلارنىڭ ئىنتايىن ياخشى كېتىۋاتقانلىقىنى كورسىتىدىغان ئەجايىپ چوڭ ترانسپارانتلارنى ئورنىتىۋېتەتتى.

ئەينە شۇنداق سەپەرلەرنىڭ بىرىدە 1958 - ژىلى مەملىكەت «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دېيىدىغان ھەرىكەتتە قانات يايدۇرغان بىر چاغدا، بىز يول بويىلىرىدا ھەممىدىن تاشقىرى كوپ كىچىك - كىچىك «خەلق دومنا مەشلىرىنى» كوردۇق. بۇ مېتال يېتىشتۇرۇشتە ختاينىڭ دۇنياۋىي دەرىجىگە يېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدىغان ئالامەتلەر ئىدى. بىز شۇنداقلا ھەممىدىن تاشقىرى قويۇق ئوسكەن شال ئېتىزلىقلىرىنىمۇ كوردۇق.

بىزگە ھەمرا بولۇۋاتقان پارتىيە كاتىپلىرىدىن بىرى دېرىزىدىن كورگەن بۇ نەرسىلەرنىڭ سپېكتاكل، ختاي ئوپېراسى ئېكەنلىكىنى ئېيتتى. يەرلىك ھاكىملار يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە دومنىلارنى قويۇق قويۇشقا بۇيرىغان ئېكەن. مۇنداق دومنىلار تومۇر يولدىن ئالتە كىلومېتىر ئىچكىرىگىچە داۋام قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بۇيەردىن ئوتىدىغانلارغا ياخشى تەسىرات قالدۇرۇش ئۈچۈن ئېكەن. شۇنداقلا كورۇپ چىقىلغان رېكوردلۇق ھوسۇل يېتىشتۇرۇۋاتقانلىقىغا باشقىلارنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە شۇنچىلىك قويۇق چاچقانلىقى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن شامال ئوتمىگەچكە ژېنتەلەتوردىن پايدىلىنىشقا توغرا كەلگەن. ئۇنداق قىلمىغاندا ئاشلىق ئاللىقاچان سېسىپ كېتەر ئىدى.

«كومسومولسكايا پراۋدا» گېزىتىدىن ئېلىندى.

ئىسيانكار ناخشىلار

ژۈرەك ۋەتەن ئىشقىدا يانغاندا..

ھازىرقى زامان ئىلى خەلق ناخشىلىرى بۈگۈنكى مىسكىن ھەم ئىسيانكار ھاياتىمىزنىڭ مۇھىم بىر تارىخى سەھىپىسىدۇر. خەلق ئېغىز ئىجادىدا ھايات ھەقىقىتى ئىپادىلىنىدۇ. ئۇيغۇرلار ئىككى ئەسىر بويى مۇستەملىكچىلىك ھاياتقا قارشى ئىسيانكار ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ زۇلمىنى يوشۇرۇشقا تىرىشقان ھازىرقى خىتاي مۇستەملىكچىلىرى ئۇ ناخشىلارنى بوغۇپمۇ تۇنجۇقتۇرالمىدى. بۇلاق كوزىنى بىر يەردە ياپقان بىلەن يەنە بىر يەردىن تېشىپ ـ ئېتىلىپ چىقىپ، بۇلدۇقلاپ ئېقىپ تۇرىدىغانلىقى قانۇن. زۇلۇمنىڭ كۈچىيىشى ئىسياننىڭ كۈچىيىشىگە جەزمەن ئېلىپ كېلىدۇ ـ بۇ قانۇنىيەت. غەزەپ كۈچەيگەنسىرى زۇلۇمغا چەك قويۇلىدىغانلىقى ھەقىقەت. گۇنا ئىسيانكارلاردا ئەمەس، بەلكى ئىسيانغا سەۋەبكار بولغان باسقۇنچىلارنىڭ ئۆزىدە.

تۆۋەندە ھورمەتلىك گېزىتخانىلىرىمىز دىققىتىگە ھاۋالە قىلىنىۋاتقان ئىسيانكار ناخشىلارنىڭ تېكىستىنى توپلىغان باتۇر راشىدىن.

ئوقنى تەككۈزدۇق چالا

ۋادەرىخا، ئوقنى تەككۈزدۇق چالا،
شۇ تۈپەيلى باغرىمىز بولدى يارا.
ئالتە كالتەك ئاستىدا قالدۇق يانا،
قوش بىلەن سورەمگە مەھكۇم ئۆي ـ كالا.

قەھرىمىزدىن ئوت چېچىلدى نەچچە رەت،
قىپقىزىل يانغىنىغا تولدى تاغ ـ سالا.
كويمىدى يانغىنىدا سىرتماق نە ئۈچۈن،
بۇ تۈپەيلى بىز بالاغا مۇپتىلا.

ئەندى بىلسەك ئوقنى تەككۈزدۇق چالا،
ھەممىدىن يامان ئېكەن سۇلھى ـ سالا.
ۋادەرىخا، ئوقنى تەككۈزدۇق چالا،
ھەممىدىن يامان ئېكەن سۇلھى ـ سالا.

مېھمان باشلىدىم ئۆيگە

مېھمان باشلىدىم ئۆيگە،
ئاستىغا سېلىپ كورپە.
ئەندى مەن كىرەلمىدىم،
ئۆزەم ياسىغان ئۆيگە.

مېھماننى قىلىپ ئىززەت،
ئۆيدىن ئايرىلىپ قالدىم.
باغلاردىن ئورۇن تەگمەي،
چوللەرگە كەپە سالدىم.

چوللەرنى بوستان قىلسام،
مېھمانلار تولۇپ كەتتى،
شېخىنى ژىرىپ قويماي،
مېۋىسىنى ئېلىپ كەتتى.

مېھمان باشلىدىم ئۆيگە،
ئاستىغا سېلىپ كورپە.
ئۆزى تورگە چىقىپ ئېلىپ،
بولدى غوجايىن بىزگە.

دوست

بەزىلەر مالۇ ـ دۇنيارىمغا دوست،
پۇل چۇشسە يانچۇقتا بارىمغا دوست.
مەن ئۆزەم ئاق كوڭۇلنىڭ دوستىمەن،
ئەسكىلەر ھەتتاكى يارىمغا دوست.

زادى تۈگمەس ھېلىسى قۇۋ تۈلكىدەك،
قىلسا يالغان سوزنى ئادەم كۈلگىدەك.
مەن نادانغا ئوچ كوڭۇلدە ئۆلگىدەك،
كۈلكەمگە دۇشمەن،
قايغۇ زارىمغا دوست.

قىلسا شېرىن سوزلىرى باش ئاينىتار،
ئارقامدا غېيۋەتتىن قازانلار قاينىتار.
قوللىرىنى شىلتىپ مۇش ئوينىتار،
كەلسە گەردەردۇ ـ بالايىمغا دوست.

ئۇشبۇ دوستتىن پايدا كورمەس ھېچ كىشى،
نامى دوستتۇر، ئەسلى دۇشمەن قىلمىشى.
يوللىرىمغا ئورا كولاشتۇر ئىشى،
ھەر قاچان جەبرۇ ـ دىشۋارىمغا دوست.

سىرلىق تۇمان

چىقتىم ئويدىن تىمسىقلاپ، ئانام تۇرماستا،
سىرلىق تۇمان قايىنىمغا شۇڭغىدىم ئاستا.
تۇتۇنلەرگە بولدۇم ئەسىر، ئىگىرىدى جىنىم،
گويا جەننەت ئىزگۇ ئويدا تىترىدى تېنىم.

ئاتا ـ ئانا بېساتىنى تۇتۇنگە ساتتىم،
مەيشەتلىك تۈن قوينىغا ئوزەمنى ئاتتىم.
ئاھ، ئويغانسام يېتىپتىمەن زۇلمەت ئىچىدە،
گويا لەھەت كەبى نىجىس خىلۋەت ئىچىدە.

قۇچاق ئېچىپ كەلدى ئەينە ماڭا شۇم ئەجەل،
تۇگەرمىكىن كوز ياشلىرىم ئەندى بىر مەھەل.
قان ژىغلايدۇ ئانام كۈندە، دادام ھەسرەتتە،
ئوتەرمىكىن باغرى پارە بىر ئومۇر دەرتتە.

قېنىۋالاي دىدارىغا جان ئانام قېنى؟
كىم قۇتقۇزار شۇم ئەجەلنىڭ قوينىدىن مېنى.

ھەي يالاقچى!

يالاق ـ يالاپ، سۇگەكلەر غاجاپ،
دوستىنى سېتىپ، دۇشمەننى ئاقلاپ.
ئومرۇڭ ئوتتى سېنىڭ يالاقچى،
خوشامەتنىڭ پىچىغىن چاقلاپ.

سەن بار يەردە يوقتۇر ياخشى سوز،
سەن بار يەردە قىلتاقلار تەييار.
ئەپسىگنى دەپ، بەختىگنى كوزلەپ،
بولۇپ كەلدىڭ يالغانچى مەككار.

سەن مىللەتكە چۈشكەن بىر مىتە،
سەن يۇرتۇمغا ئاپەت، سەن ئاپەت.
ھەي يالاقچى، كەتمە كورەگلەپ،
ساڭا كوپتۇر غەزەپ ۋە نەپرەت.

توھمەتخورغا

توھمەتخورلار ئەمدى ياپراپ شىلتىڭ
ئاتالمايسەن،
كاسات بازارىڭ، ئېغۋارىگنى پۇلغا
ساتالمايسەن.
چاپقان ئېدىڭ بىر چاغلاردا تۇزنى
تاشلاپ دوگگە،
ئېتىڭ ھاردى، قامچاڭ سۇندى،
ئەندى چاپالمايسەن.

چىل بورىلەر ھۇۋلاشقاندا سەنمۇ دوست
تارتقان ئېدىڭ،
ئەندى بىزمۇ مەرگەن بولدۇق،
يالماپ ژۇتالمايسەن.
كۇن نۇرىنى ئېتەك بىلەن توساش
قانداق مۇمكىن،
ئەندى بىزنى ئوز مەيلىگچە
بوزەك تاپالمايسەن.

ئەي توھمەتخور، يولۇڭ قىڭغىر،
بارار جايىڭ ئوڭگۇر،
ھەقىقەتكە بوي سۇنمىساڭ
پانا تاپالمايسەن.

ئەخمەتجان قاسىمى

گۈللەرگە پۈركەنگەن قەۋرەڭ ئالدىدا،
باش ئېگىپ ئەسلىدىم ئەخمەتجان سېنى.
تاراملاپ توكۈلدى ئىسسىق ياشلىرىم،
سېغىنىش ئوتلىرى چىرمىدى مېنى.

ئالەمچە ئارمانلار ئىشقىدا يېتىپ،
ئەجايىپ تارىخنى يازدىڭ قان بىلەن.
جاھالەت كوكسىگە ئادالەت خەنجەر
سانچىدىڭ ھورلۇكنى قوغداپ جان بىلەن.

ئەخمەتجان قاسىمى ـ خەلق پەرزەندى،
سەن ئېيتقان ناخشىلار ئۇچمەيدۇ مەڭگۇ.
قەبرەڭدە خاتىرە ساقلاندى بۈگۈن،
ئەۋلاتلار نامىڭنى كۈيلەيدۇ مەڭگۇ.

شاتگۈل

(ئاتاقلىق كىنو يۇلتۇزى، ئەركىنلىك قۇربانى)

تۇرۇمەن ماتەمدە قەبرەڭ ئالدىدا،
تىترەيدۇ ژۇرىگىم قايغۇ ئىلكىدە.
ئويلىسام بېگۇنا ئولدىڭغۇ شاتگۈل،
كوزلىرىم ياشلارغا تولدى لىققىدە.

قەست دېگەن بولاركەن شۇنداق ئەشەددى،
سەن كەتتىڭ نالە ۋە قانغا مىلىنىپ.
تاپالماي، شۇم رەزىل قاتىلنى ئەجەپ،
قالدۇق بىز ھەسرەتتە باشلارنى ئېگىپ.

لاۋۇلداپ يانىدۇ قەبرەڭدە بىر ئوت،
يالقۇنلۇق روھىڭنى قىلىپ نامايان.
مۇڭلانما، سەنئىتىم پەخرى سەن شاتگۈل،
سەن خەلق قەلبىدە ياشايسەن ھامان.

بەربىر

تاغ ياتسىمۇ ئالدىمدا مەغرۇر،
ماڭا مەنسۇپ ئەمەس بەربىر.
مېۋىلەرگە تولسىمۇ باغلار،
ماڭا بىرتال تەگمەس بەربىر.

مەنزىللەرگە باقتۇق تەلمۇرۇپ،
بىراق ئاتلار ئورۇق بەربىر.
ياقىمىزنى چىشلىگەن بىلەن،
يانچۇغىمىز قۇرۇق بەربىر.

قانچە نالە قىلساقمۇ كۈندە،
تەگرى جىم ـ جىت تۇرار بەربىر.
ژۇتتىرىپتۇق بەختىمىزنى بىز
قىلتاق ئالدىدا پۇتلار بەربىر.

سادىر پالۋاننى ئەسلەپ

قەبرەڭگە كېلىپ دايىم،
ئەسلەيمىز سېنى سادىر.
ياد ئېتەر ئاتاپ پالۋان،
ئەۋلادىڭ سېنى ھازىر.

سەن ئېدىڭ يورۇق يۇلتۇز،
ئەركىنلىك ئۈچۈن يانغان.
زۇلۇمنىڭ سېپىلىنى،
بىر پەشۋا بىلەن ئالغان.

ئۇچمەيدۇ ئەبەت نامىڭ،
يېزىلغان ژۇرەكلەرگە.
ئىرادەڭ بېرىپ غەيرەت،
ئەل يەتكەي تىلەكلەرگە.

قاسىمجان ئەيسا

تىل ۋە دىل

گىگانت شەھەر ھەشەمەت بىنا،
چوغدەك ياسالغان ھوجرا ئىچىدە.
ئىككى ياش ژىگىت سوھبەتتە مانا،
تىلماچ ھاياجان ھىسلار ئىلكىدە.

ئەپسۇس جاناپلار، ئەپۇ قىلىڭلار،
تىلماچ بوپ ھەجەپ قالدىم سىلەرگە.
بىر مىللەتكە خاس پەرزەنت تۇرۇپما،
ئانا تىلىڭلار يىرقىمۇ سىزلەشكە.

تەبىئىي ھالدۇر چېچىلغان ئەلگە،
غەيرى تىللىقۇ، پىكىردە بىرلىك.
لېكىن پاجە بولغۇسى بىزگە،
تىلدا چۇشەنچە، دىلدا غەيرىلىك.

چۈشەنمىدىم ھېچ...

مەن ژىراق ـ ژىراقتا قارايمەن،
چۈنكى خەلقىم، يۇرتۇم ژىراقتا
بىر تۇرۇپ شۇكرانە خوشالمەن،
كويۇپ تۇرار قەلبىم بىراقتا.

كەلگۇسىمگە نەزەر تاشلايمەن،
ئەل كەلگۇسى، تەغدىرى تۇتاش.
ئەل كوزىدىن توكۇلگەن ياشمەن،
تامچىسىدا كورۇنمەس قۇياش.

تامچىسىدا كورۇنمەس قۇياش،
سەۋەۋىنى چۈشەنمىدىم ھېچ.
قۇرۇمسا كوزلەردىكى ياش،
قۇياش قانداق چىداپ تۇرار تېچ.

بۇ دېمەك ـ ئۇمۇت

تۇرۇشۇم گوياكى گودەك بالىدەك،
(گودەك بېشىدا مىڭ بىر خىيال دەپ).
نېمىشكە دايىم خىيالىم كوكتە،
نېمە ئىزدەيدۇ سىرلىق پەلەكتە!؟

ئەسلىدە ئۆزەم ھاگۇاقتىمىدىم،
ئاسمانغا قاراپ، پەشۋا يەپ يەردىن.
شۇگلاشقا ئاتام كايىتتى، بەلكىم،
ئاسماندا ئەمەس، يەردە دەپ بەختىڭ

ئاسماندا ئەمەس ئىنساننىڭ بەختى،
تۇپراقنى ھەرگىز تەرك ئېتەلمەس.
ھىسسىيات ـ مەدەت، تەپەككۇر قانات،
ئارزۇ ـ ئارمان شېرىن تۇيغۇدا.
خىيال دۇلدۇلى ئۇچسا پەلەككە،
بۇدېمەك ـ ئۇمۇت سىلجىش يۇكسەككە.
ئەزىز زېمىندىن تانغانلىق ئەمەس.

قۇياش ۋە يەر

كوز قاماشتۇرۇپ كورسەتتى چىراي،
قۇياش كوتىرىلىپ ئالتۇن تاج لېگەندەك.
شەپەقتىن لىباس، نۇردىن تاج كىيىپ،
«ئالەم شاھىمەن كورگىن» دېگەندەك.

يورۇقلۇقنىڭ تەنھا ئىلاھى،
ھارارەت كانى، ئوتنىڭ ماكانى.
گەر سويۇپ يەرنى تاراتتى مانان،
تىنىق دېگىزدەك كورۇندى ئاسمان.

قاراڭا، قۇياش يەرگە پەرشان،
ئانا بالىنىڭ غېمىن يېگەندەك.

مورۇئاكا قەبىلىسىدىكى ئادەملەر پاتقاق ئىستېمال قىلغانلىقتىن 160 ياشقىچە ياشايدۇ!

ئوقۇپ چىقىڭ، قىزىق

دائۇپائى، يېڭى گۋىنىيا. ئالىملار تاش ئەسىرى دەۋرىنىڭ ياۋايى ئادەملەر قەبىلىسىنى تاپتى، ئۇلار يېپىشقاق پاتقاقتىن باشقا ھېچ نەرسە ئىستېمال قىلمايدۇ ۋە 160 ياشقىچە ياشايدۇ!

ھەقىقەتەنمۇ بۇ قەبىلىدىكى ئادەملەرنىڭ چىشلىرى بىلەن سۆيەكلىرىنى تەكشۈرۈش، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھەقىقەتەنمۇ ئىككى ئەسىرگە يېقىن ياشايدىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

— مورۇئاكا قەبىلىسىدىكى ئادەملەرنىڭ يەر — يۈزىدىكى ئەڭ غەلىتە ئادەملەر ئېكەنلىكىدە شۈبھە يوق، — دېدى ئانتروپولوگ دوكتور ئورلاندو دېلگارى. — ئۇلار ئەينە شۇنداق ژىركىنچلىك ئوزۇق بەدىلىگە ياشايدۇ، ئەگەر بىز ئۇمۇمەن زەررىچە بولسىمۇ مۇنداق تاماقنى ژۇتۇشىمىز مۇمكىن بولغان بولسا، ئېتىمالىم، ئۇ بىزنىڭ كۆپچىلىكىمىزنى ئۆلتۈرگەن بولار ئىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى خۇددى ئاتتەك ساغلام، ئەندى ئۇلارنىڭ ئۆمۈر سۈرۈش مۇددىتى بىزنىڭكىدىن ئىككى ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ. ئەلۋەتتە، ئەندى بىز ئەگەر مۇنداق نەرسىنى ئىستېمال قىلساق 160 ياشقىچە ياشالىشىمىز مۇمكىنلىكىنى ئۇقمىش ئۈچۈن بۇ يەرگە دوختۇرلارنى ئەۋەتىشىمىز كېرەك.

دوكتور دېلگارى ۋە ئۇنىڭ ئالتە خىزمەتدىشى بۇنىڭدىن بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى يېڭى گۋىنىيا ئورمانلىرىنىڭ ئەڭ مەركىزىدە پاتقاق يەۋاتقاق مورۇئاكا قەبىلىسىدىكى ئادەملەرگە دۇچ كەلدى.

— بىزنىڭ سەپىرىمىزگە ھەمرا بولغان يول كۆرسەتكۈچلەر پاتقاق يەيدىغان قەبىلە توغرىلىق سۆزلەپ بەرگەن ئىدى، بۇ قەبىلە، تەخمىنلەر بويىچە موشۇ يەردە ياشاتتى، لېكىن ھېچ كىم ئۇلارنىڭ تۇرىدىغان جايىنى ئېنىق بىلمەتتى، — دەپ ئەسلەيدۇ ئارگېنتىنلىق تەتقىقاتچى. ئۇلارنى تاماق ئۈستىدە تاپقانلىقىمىز، بەلكىم بىزنىڭ ئامىتىمىزدۇر. ئەڭ كىچىك باللاردىن تاشقىرى 129 ئادەمنىڭ ھەممىسى، چوڭ بىر توپ بولۇپ ئولتىرىپ تاش قاچىلاردىن پاتقاقنى ئېلىپ، خۇددى ئۇنىڭغا تويمايدىغاندەك، ھە دەپ ئاغزىغا سېلىپ ژۇتاتتى.

بۇنىڭغا قىزىققان ئالىملار قەبىلە ئەزالىرىدىن يېگىر ئېلىپ ۋە ئۇلارنىڭ تەلۋىلىك ھايات تەرزىنى يېقىندىن بايقاپ، پاتقاققا ئاشىق بولغان بۇ قەبىلىدىكىلەر بىلەن ئىككى ھەپتىدىن ئوشۇق ۋاقىت بىللە بولدى.

— بۇ ئادەملەر تولۇق دېگىدەك ھورۇنلۇقتا ھايات كەچۈرمەكتە. چۈنكى، باشقا جەمىيەتتىكىلەرگە ئوخشاش ئۇلارغا ئوزۇق تېپىش توغرىلىق غەم قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق — ئۇلار ئۇنى ئېكىلىپلا يەردىن ئالىدۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى رېپورتيورلارغا دوكتور دېلگارى. ھەر ئەتىكەنلىكى ژىگىرمە ئەر كىشى پۈتكۈل قەبىلە ئۈچۈن پاتقاق ژىغىشقا تايىنلانغان. ئۇلار پاتقاق ژىغىدۇ. ئاندىن ئاياللار ئەخلەتنى ئاربىلاشتۇرىدۇ ۋە قەبىلە ئەزالىرى تاماققا ئولتارغاندا ئۇنى ئۈستەلگە قويىدۇ.

— ئۇلار بۇ ژىركىنچلىك ئەرسىلەرنى ھەر كۈنى پۈتكۈل ھايات بويى ئىستېمال قىلىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلارنى بۇ ژىركىتۈرگەندەك ئەمەس. تاماق ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار بۇ پاتقاق ئاربىلاشمىسىنى ناھايىتى لەززەتلىنىپ يەيدۇ. ئۇلار شۇنداقلا ناھايىتى مېھماندوست ئادەملەر بولۇپ، ھەردايىم بىزنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە تاماقلىنىشقا تەكلىپ قىلىپ تۇردى. لېكىن، توغرىسىنى ئېيتقاندا، بۇ پاتقاق ئاربىلاشمىسى شۇنچىلىك ژىركىنچلىككى، بىزنىڭ ھېچ قايسىمىزدا ئۇنى تېتىپ كۆرۈش خاھىشى قىلچىلىكمۇ پەيدا بولغىنى يوق.

ئەندى دوكتور دېلگارى ۋە ئۇنىڭ خىزمەتداشلىرى زور ئىشتىھا بىلەن يېگەن تائام مورۇئاكا قەبىلىسىدىكىلەردە ژىركىنىش ھېسسىياتلىرىنى پەيدا قىلدى.

— كونسېرۋىلانغان كۆكتاتلارنى ۋە قۇرۇق مېۋىلەرنى كۆرگەندە ئۇلار ژىركىنىپ قەي قىلىۋەتكەندەك ھالغا كەلدى، — دەپ ئەسلەيدۇ ھەيران قالغان ئانتروپولوگ. — ئۇلار يېپىشقاق پاتقاققا ئوخشاش شۇنداق ياخشى نەرسە تۇرغاندا، مۇنداق چۈيەي كونسېرۋىلارنى كىمدۇ بىرىنىڭ ئۇمۇمەن قانداق يېيىشى مۇمكىن ئېكەنلىكىنى چۈشىنەلمەتتى.

دۇۋ بېرگېر،
مۇخبىر.

(«ۋىسپىرنىي نوۋوستى» ژۇرنالىنىڭ 1996- ژىل 5 - سانىدىن ئېلىندى.)

تۈرلۈك — تۈمەن خەۋەرلەر

ئەگەر ئالىملارغا ئىشەنسەك، ئۇ چاغدا...

... دۇنياۋىي ئوكيان سۇلىرىدا ئېرىپ كەتكەن ئالتۇن مىقدارى پۈتكۈل ئىنسانىيەت تارىخىدا چىقىرىلغان بۇ قىممەت باھالىق مېتاللىنىڭ ئۇمۇمىي سالمىقىدىن تەخمىنەن 180 ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ.

* * *

... كالا جانلىق ئىسسىقلىق ئېلېكتر ستانسىيەسىنى ئەسلىتىدۇ. — كالا قېنىنىڭ تەركىبىدىكى بىر ژىل داۋامىدا ئىشلىنىپ چىقىدىغان ئىسسىقلىق ئېنېرگىيە 350 كىلوگرامم كۆمۈر قالغاندا ئېلىنىدىغان ئېلېكتر ئېنېرگىيەسىگە توغرا كېلىدۇ. يەنى كالىنىڭ بىر كۈنلۈك قېنىنىڭ ئېنېرگىيەسى بىر كىلوگرامم كۆمۈرگە باراۋەر دېگەن سۆز!

* * *

... خىمىكلارنىڭ پىكرىچە، گرافىت بىلەن ئالماس — ئوخشاش بىر خىل ماددا — ئۇلار بىر خىل ئۇگلېرود ئاتوملىرىدىن تەركىب تاپقان. پەقەت بۇ ئاتوملارنىڭ ئۆز ئارا ھەرخىل ئورۇنلىشىشى تۈپەيلىدىنلا ئالماس ئەڭ قاتتىق، ئەندى گرافىت بولسا — ئەڭ يۇمشاق مىنېرال بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەشتە قالغاندا ھەر ئىككىلىسى ئۇگلېرود ئوكسىدىغا ئايلىنىپ، قالدۇقسىز كۆيۈپ كېتىدۇ.

* * *

... دۇب دەرىخى ئۆسۈش ۋاقتىدا تەخمىنەن 10000 لىتر سۇنى ئىستېمال قىلىدۇ.

* * *

... يېقىن كېلەچەكتە لازىم بولماسلىغىدىن تېلېفون — ئاۋتوماتلىرىنىڭ بۇدكىلىرى يوقايدۇ — كولىمى بويىچە قول سائاتدىن ئاشمايدىغان، لېكىن دۇنيانىڭ ھەر قانداق مەملىكىتىدىكى ئادەم بىلەن پاراڭلىشىش ئۈچۈن يېتەرلىك دەرىجىدە قۇۋەتلىك قول تېلېفونلىرى پەيدا بولىدۇ. مۇنداق تېلېفون كەشپىياتى ئۈستىدە ئامېرىكىنىڭ ئا ت ت شىركىتى جىددىي ئىشلىمەكتە.

* * *

ئىككى سۇلالە رېكوردى

مونارخلار ئارىسىدا گىننېسنىڭ رېكوردلار كىتاۋىغا كىرمىگەن ئىككى رېكورد: ئەڭ ئۇزاق ھۆكۈم سۈرگەن ۋە ئەڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان سۇلالە مەۋجۇت. بىرىنچى رېكورد مىسىر فارائونى پېپى 2كە تەئەللۇق: ئۇ ئېرامىزدىن ئىلگىرىكى 2272 - ژىلى تەختكە چىقىپ، 90 ژىل پادىشالىق قىلىپ، 2182 - ژىلى ۋاپات بولغان. ئىككىنچى رېكورد ياپونىيە ئىمپېراتورلىرىنىڭ سۇلالىسىغا تەئەللۇق: ئۇ 6 — ئەسىردىن ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ، ھازىرقى ئىمپېراتور ئاكىختو ياپونىيەنىڭ 125 — مونارخى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

* * *

غەزەپلەنگەن ئادەم ئوفىتسانت بويىنغا چوكىنى تىقىۋەتتى

خىتاي رېستورانىغا كەلگۈچىلەرنىڭ بىرى ناھايىتى كىچىك خىزمەت قىلغانلىغى ئۈچۈن ئوفىتسانتنىڭ بويىنغا چوكىنى تىقىۋەتكەن!

شاگاگادىكى «چاينىز ئىمپورىئۇم» رېستورانىغا كەلگەن بۇ ئادەم بىر تەخسە كاكېپىن ئېلىپ كېلىشنى 45 مىنۇت كۈتكەن. كۈتىشتىن بېزار بولغان ئادەم ئوفىتسانتقا شىكايەت قىلغاندا، ئۇ ئۇنىڭغا تېچ ئولتۇرۇپ كۈتۈشنى مەسلىھەت قىلغان. ئەينە شۇ چاغدا 42 ياشلىق بۇ ئادەم ئورنىدىن ئېرغىپ تۇرۇپ ئۈستەلدىكى چوكىنى ئېلىپ ئوفىتسانتنىڭ بويىنغا تىقىۋەتكەن. ئوفىتسانت تىرىك قالغان.

بۇ ئادەمگە ئەيىپ قويۇلدى، لېكىن سۇدىيە ئېنىكچىلىك قىلىپ، ئۇنىڭغا پەقەت ئىككى ژىللىق تۈرمە جازاسى بەردى، — — دېدى پولىتسىيە ۋەكىلى.

نەشرىياتلار يېڭىلىقلىرى

«ئىسلام دىنى دېگەن نېمە؟»

ھەممىگە مەلۇمكى، ئىسلام دىنىغا ئائىت ھازىرغا قەدەر كۆپلىگەن كىتاپلار نەشىر قىلىندى. ئابدۇخالىق ماخمۇدوۋ ئۆزبەكچەدىن تەرجىمە قىلىپ يېقىندا نەشىردىن چىققان ئۇشبۇ كىتاپچە ئاۋالقى دىنى كىتاپلاردىن مۇسۇلمانلارغا خاس بولغان ئاساسىي دىنى قائىدىلەر، جۈملىدىن پەرىزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىغى بىلەن پەرىقلىنىدۇ.

كىتاپچە ئىسلام پەرىزلىرىنى ئۆگىنىشكە يېڭىدىن قەدەم قويغان چوڭ — كىچىكلەرنىڭ بارچىسى ئۈچۈن ناھايىتى پايدىلىق قوللانما سۈپىتىدە ئەھمىيەتلىكتۇر.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق قەھرىمانى مۇردىن تېيىپوۋقا ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە سىڭلىسى

قىساخاننىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ جانكويەرى، «ئاسفالتوبېتون» ئاكسىونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ باش دىرېكتورى ئىسلاموۋ كېرىم ئابۇبەكرى ئوغلىغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ئانىسى

لىتىپەمنىڭ

ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

— سۆزلەر ھەقىقانىي ھاياتتىن ئېلىپ يېزىلغانلىغى ۋە بۈگۈنكى زامانىمىزدىكى، ئادەملەردىكى سەلبىي ئەھۋاللارنى تەنقىت ئاستىغا ئالغانلىغى بىلەن پەرىقلىنىدۇ.

«بىر قېتىم كۈلگەن ئادەم» كىتاپچىسىنى ئوقۇپ چىقسىڭىز، يازغۇچىنىڭ ماھارىتىگە تەسەننا ئوقۇيسىز.

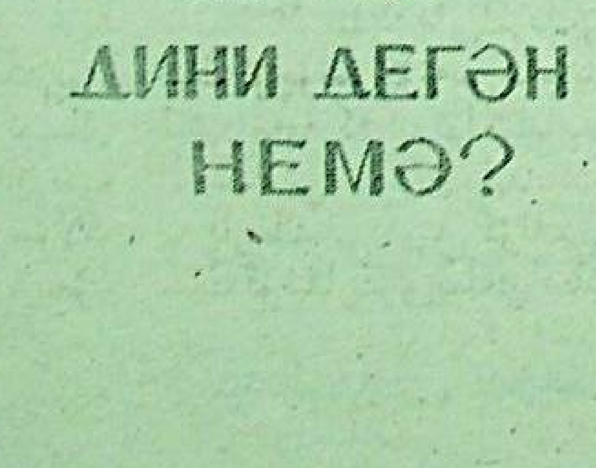

يەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئۇيغۇر خەلقى قىسمەتلىرىگە ئۆز باھاسىنى بېرىدۇ ۋە ھەرخىل ۋاقەلەر توغرىلىق مۇلاھىزە ژۈرگۈزىدۇ.

ئىبراھىم بارات تەۋەللۇدىنىڭ 70 ژىللىغى ھارپىسىدا چىققان مەزكۇر كىتاپنى شائىر ئىجادىي يولىنىڭ ئۆزىگە خاس ژىلنامىسى سۈپىتىدە كىتاپخانلىرىمىز زور ئەقىلىك بىلەن ئوقۇپ چىقىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

(ئۆز مۇخبىرىمىز)

«بىر قېتىم كۈلگەن ئادەم»

«ژازۇشى» نەشرىياتى يېقىندا يازغۇچى ئابدۇخالىق ماخمۇدوۋنىڭ «بىر قېتىم كۈلگەن ئادەم» ناملىق يۇمورلار ۋە ھەجۋىيەلەر كىتاپچىسىنى مۇئەللىپنىڭ ئۆز خىراجىتى بىلەن بېسىپ چىقاردى.

كىتاپ كەڭ كىتاپخانلار ئاممىسىغا بېغىشلانغان بولۇپ، ئۇنى ئوقۇغان كىشى بىر دەقىقە غەم — تەشۋىشنى ئۇنتۇپ، قاھ — قاھلاپ كۈلمەي قالمايدۇ.

كىتاپ مۇئەللىپى ئېيتقاندەك «بىر قېتىم قېتىقىنىپ كۈلگەن ئادەم ئون تۇخۇمنى خام ئىچكەندەك قۇۋۋەتكە ئېگە بولىدەك. ئەگەر بىر تۇخۇمدا ئىككى يۈز گرامم گۆشنىڭ قۇۋىتى بارلىغىنى ھېسابقا ئالسىڭىز، بىر كۈلكە بىلەن ئىككى كىلو گۆش يېگەندەك بولىسىز دېگەن گەپ».

دەرۋاقە، «بىر قېتىم كۈلگەن ئادەم» كىتاپچىسىغا كىرگەن ھەجۋىيەلەر سىزنى بىر ئەمەس، ساناپ ئۈلگۈرمىگىدەك كۈلدۈرىدۇ. ئۇنىڭدا «قۇلاقتا چېلىنغان كەپلەر»، «ئۇزۇن قۇلاقلار ئاگېنتلىقلىرىنىڭ خەۋەرلىرى»، «قەيەردە، كىمدە نېمە بولمايدۇ؟»، «ھەجۋىيات يېڭىلىقلىرى»، «ئامان بولايلى» ۋە باشقا ماۋزۇلاردىكى كۈلكىلىك لەتىپە ئوخشاش ئەل ئارىسىدىكى گەپ —

«كەچ كۈز»

پېشقەدەم شائىر ئىبراھىم باراتنىڭ «ژازۇشى» نەشرىياتىدا چىققان توپلىمى ئەنە شۇنداق دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭغا ئەدىبنىڭ ھەر خىل ژىللاردا يازغان ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلدى.

كىتاپنىڭ بىرىنچى بۆلۈمى شېئىرلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، شائىرنىڭ قىرىغىنچى ژىللاردىن تارتىپ، تا ھازىرغىچە يازغان ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن. مەلۇمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشىدە پېشقەدەملىرىمىزنىڭ رولى ئالاھىدە. ئۇلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ ھۇلىغا خىش قويغان ئەدىبلىرىمىزدۇر. ئىبراھىم باراتنىڭ 40 — ژىللاردىكى شېئىرلىرىدا ۋەتەن ئىستىقلالىيىتىدىن بەھرىمەن بولغان ياش ئەدىبنىڭ ھاياجانلىرى، كېلەچەككە ئۈمۈت ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. كېيىنكى ژىللاردا يازغان ئەسەرلىرىدە بولسا، ئۇزاق ژىللار تەجرىبىلىرى، پېشقەدەملەر ئوي — پىكرى مۇجەسسەم.

كىتاپنىڭ ئىككىنچى بۆلۈمى ماقالىلار ۋە ئوچېركلاردىن تەركىب تاپقان. ئۇلاردا ئەدىبنىڭ خەلقىمىز تەغدىرىگە مۇناسىۋەتلىك كۆيۈنگەن ماقالە ۋە ئوچېركلىرى كىرگەن بولۇپ، پېشقەدەم شائىر ھەرخىل كۈل-

ئالىمنىڭ ھايات يوللىرى

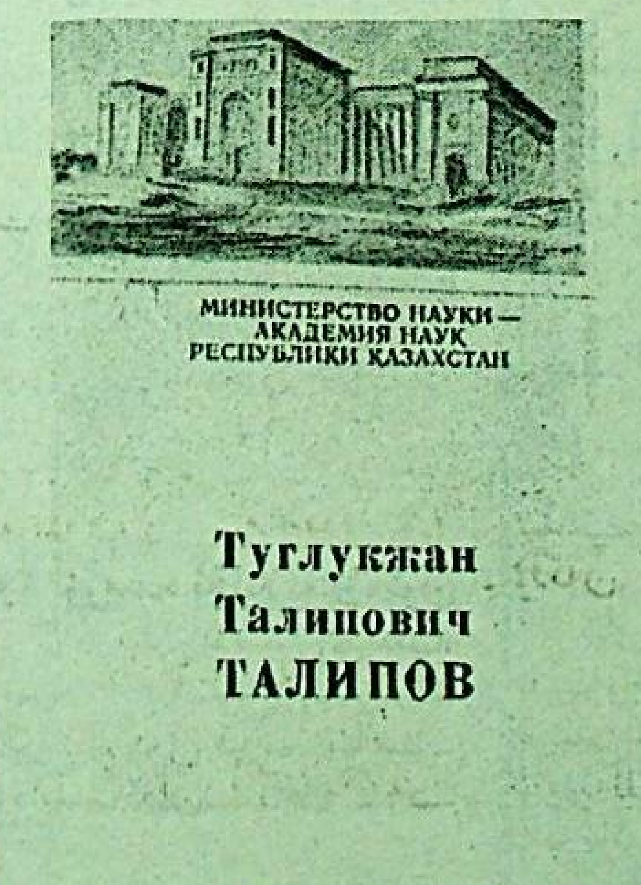

بۇ كىتاپ ناھايىتى ئاز نۇسخىدا (بار بولغىنى 200 دانە) چىقىرىلغىنى بىلەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتى غ. سەدۋاقاسوۋ نامىدىكى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ يېتەكچى ئىلمىي خادىمى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور تۇغلۇقجان تالىپ ئوغلى تالىپوۋقا بېغىشلىنىپ، ئۇ توغرىلىق ناھايىتى بايى مەلۇماتلارغا تولۇپ — تاشقان. بىبلىوگرافىيەدىن ئالىمنىڭ ھاياتى ۋە ئىلمىي ئىجادىيىتىگە ئائىت ئەتراپلىق مەلۇماتلار، ئۇنىڭ ھەر ژىللىقى ئەمگەكلىرى ۋە ئۇ توغرىلىق ئەدەبىياتلار ئورۇن ئالغان. بىبلىوگرافىيەدىن ماتېرىياللار خرونولوگىيەلىك تەرتىپتە، يەنى ھەر ژىلى ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىنغان ئەمگەكلىرى، ئاندىن كېيىن شۇ تەرتىپتە رۇس تىلىدا نەشىر قىلىنغان ئەمگەكلىرى بېرىلگەن.

بىبلىوگرافىيەنى تۈزگۈچىلەر ئا. ئىسرائىلوۋ بىلەن ئا. تالىپوۋا.

(ئۆز مۇخبىرىمىز)

باش مۇھەررىرىنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 — قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى — قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا — 59 - 84 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى — 81-86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى — 06 - 86 - 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 - 86 - 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى – روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 – يىل 24 – ئاۋغۇست (تومۇز) شەنبە №34 (4043)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي – سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 – يىلى 1 – يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

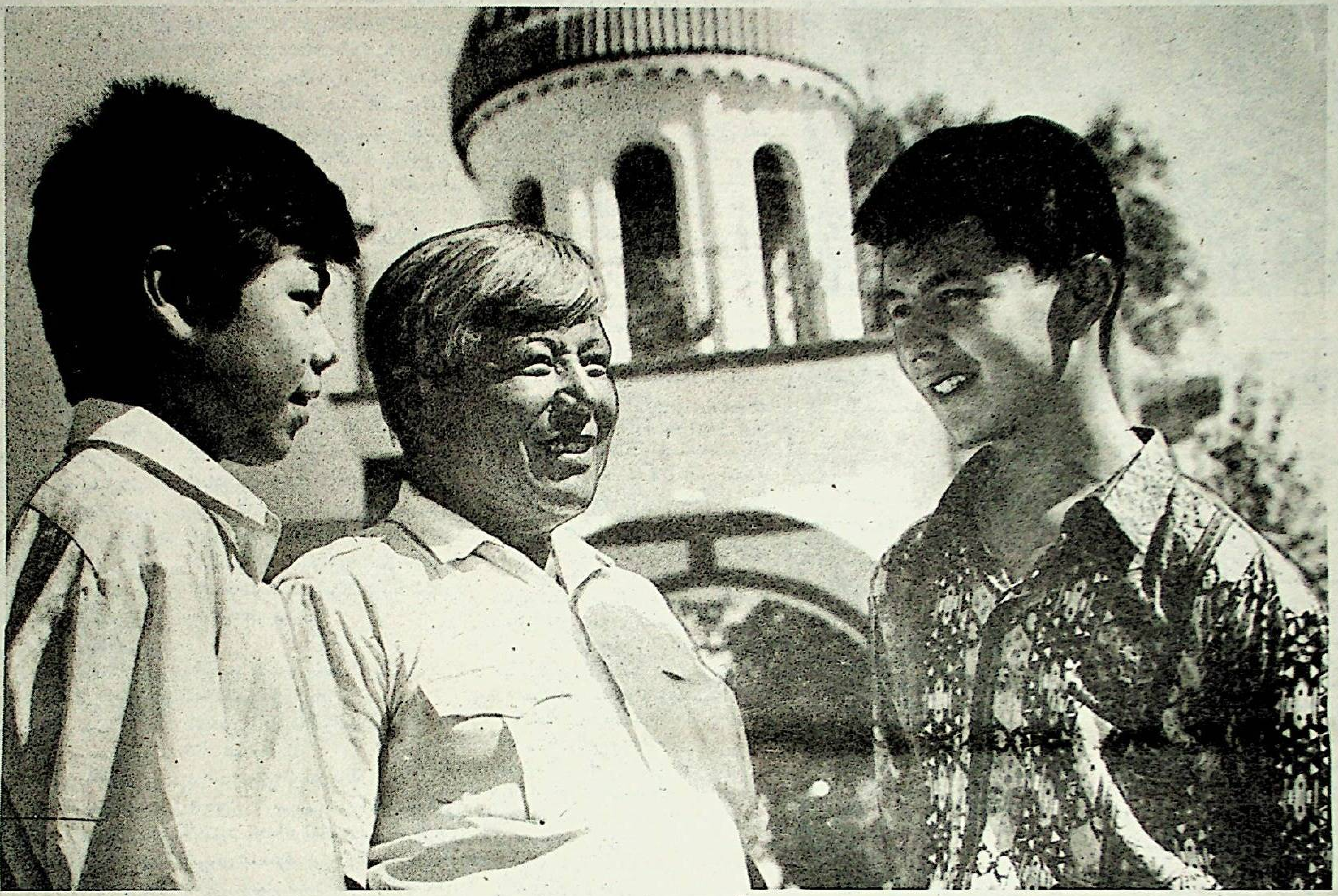

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە يېڭىدىن قەد كۆتەرگەن مەسچىتنىڭ شەرق ئۇسلۇبىدا سېلىنغان دەرۋازىسى بىلەن پەشتاقى كۆزنىڭ گۈزەل – كۆركەملىكى بىلەن بىردىن كۆز تارتىدۇ. ئۇنى قولى گۈل ئۇستا (سۈرەتتىكى) ئالىمجان ئالىم قوجايېۋ ئوغۇللىرى رۇستەم، ئەزىزلەر بىلەن ياسىغان. پ. ئەخمەت چۈشۈرگەن سۈرەت.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پارلامېنت مەجلىسى رەئىسىنىڭ بۇيرۇقى

بىرىنچى قېتىم سايلانغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پارلامېنتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئىككىنچى سېسسىيەسىنى چاقىرىش توغرىلىق

بىرىنچى قېتىم سايلانغان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پارلامېنتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئىككىنچى سېسسىيەسى ئالمۇتا شەھىرىدە 1996 – يىلى 2 – سېنتەبىر كۈنى سائات 10 دا پارلامېنت ئۆيىدە چاقىرىلسۇن.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پارلامېنت مەجلىسىنىڭ رەئىسى م. ئوسپانوۋ.

ئالمۇتا، پارلامېنت ئۆيى، 1996 – يىل 21 – ئاۋغۇست.

دۆلەت رەھبىرى ئاشلىق كانلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ قوستاناي ۋە شىمالىي قازاقستان ۋىلايەتلىرىنى زىيارەت قىلىپ، ئاندىن ئىككى كۈنلۈك سەپەر بىلەن مەملىكەتنىڭ ئاساسىي ئاشلىق كانلىرىنىڭ بىرى – كۆكچېتاۋ ۋىلايىتىگە كەلدى. پرېزىدېنتنىڭ ۋېرتولېتى كراسنويار ناھىيەسىدىكى «كۇتوزوۋسكىي» ئىشلەپچىقىرىش كوئوپېراتىۋىدا قونۇپ، دۆلەت رەھبىرى ئېتىزلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، پىشىپ يېتىلگەن مول ھوسۇلنى كۆرۈپ خۇشاللىقىنى يوشۇرالمىدى. ئۇ مېخانىزاتورلار، مۇتەخەسسىسلەر، ئىشلەپچىقىرىش كوئوپېراتىۋلىرىنىڭ رەھبەرلىرى، ناھىيەلەرنىڭ ھاكىملىرى بىلەن ئاگرار سېكتوردىكى ئىسلاھاتلار، سېلىقلار، تېخنىكا، مەبلەغنى قەرز بېرىش ئوخشاش مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆھبەتلەشتى.

پرېزىدېنت ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ئەمگەكچىلىرى ئارىسىدا

20 – ئاۋغۇست كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئالمۇتا ۋىلايىتى بويىچە سەپەر قىلدى.

خەشكىلەڭ ناھىيەسىدە ئۇ «كامېنسكىي» ئەسلىلىك مال سوۋخوزى سۈت فېرمىسىنىڭ ئىشى بىلەن تونۇشتى. ئاندىن ئالغاباس پوسېلوكىدا دۆلەت رەھبىرى «ئۆركېر» پارفيۇمېرىيا فىرمىسىنى زىيارەت قىلدى. فىرما مەھسۇلاتى – شامپۇنلار، كرېملار، ئېلېكسىرلار – ھازىرنىڭ ئۆزىدە قازاقستان بازىرىدا تۇراقلىق تەلەپ قىلىنماقتا. ئاندىن ن. نازاربايېۋ چېمولغان پوسېلوكىدىكى «ئازېر» كارخانىسىدا بولدى، بۇ يەردە يۇقىرى سۈپەتلىك يەرلىك مىنېرال سۇ، ھاراق – شاراب ئىشلەپ چىقىرىش ئۆزلەشتۈرۈلگەن.

جامبۇل ناھىيەسىدە دۆلەت باشلىقى ئۇلۇغ ئاقىن جامبۇلنىڭ تۇغۇلغىنىغا 150 يىل تولۇشىغا بېغىشلانغان مەرىكە چارە – تەدبىرلىرىگە نىسبەتەن تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى بىلەن تونۇشتى.

دۇنيا فولكلورىستلىرى جامبۇلنى كۈيلىمەكتە

قەيەردە تۇغۇلۇپ ئۆسۈشىدىن قەتئىينەزەر، جامبۇلنى بارلىق قازاقلار بىلىدۇ ۋە سۆيىدۇ... تۈركمەنىستانلىق ئاقىن رەھىم قۇرمانبايېۋ بەشىنچى ئەنئەنىۋى مۇزىكا كونفېرېنسىيە – فېستىۋالىنىڭ ئېچىلىش مەراسىمىدا ئەينە شۇنداق مەزمۇندا ناخشا ئېيتتى. كونسېرۋاتورىيە زالىغا تۈركمەنىستان ۋە ئۆزبەكىستاننىڭ، قىرغىزىستان ۋە روسسىيەنىڭ، ئەنگلىيە، ئا ق ش، گېرمانىيە، پولشا، نىدېرلاندىيە، ياقۇتىستاننىڭ ئاتاقلىق فولكلورىستلىرى يىغىلدى.

پۈتكۈل دۇنيا فولكلورىستلىرى ئۇنچە قېتىم قازاقستان پايتەختىگە يىغىلدى. 25 – ئاۋغۇستقىچە كونسېرۋاتورىيەدە مۇزىكاشۇناسلار بىلەن ئاقىنلار ئۆز ئىجادىيەتلىرىنى نامايىش قىلىدۇ. بۇ خەلقئارا كونفېرېنسىيە قازاق خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئاقىنى جامبۇلنىڭ تۇغۇلغانلىقىغا 150 يىل تولۇشىغا بېغىشلاندى.

لېبېدقا گروزنىيدا «ھوقۇق – تەرتىپنى تەمىنلەش سىستېمىسىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ۋەزىپىسى» تاپشۇرۇلدى

ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى روسسىيە پرېزىدېنتى ب. يېلتسىن بۇيرۇق چىقاردى، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق روسسىيە فېدېراتسىيەسى بىخەتەرلىك كېڭەشنىڭ كاتىپى ئالېكساندر لېبېدقا گروزنىيدا «ھوقۇق – تەرتىپنى تەمىنلەش سىستېمىسىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش ۋەزىپىسى» تاپشۇرۇلدى. بۇ، دېمەك، چېچەنىستان پايتەختىنى زاۋگايېۋ ھۆكۈمىتىنىڭ ئازلىرىتى ئاستىغا قايتۇرۇش دېگەن سۆز. لېكىن، بۇ – ئارمىيەسىز گېنېرالغا ئالدىن – ئالا ئورۇنلاش قىيىن بولغان ۋەزىپىدۇر.

چېرنومىردىننىڭ ئىقتىسادىي سىياسىتىگە نارازى بولماقتا

روسسىيە دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ لىدېرى سېرگېي گلازيېۋ ۋىكتور چېرنومىردىن ھۆكۈمىتىنىڭ پائالىيىتىنى قاتتىق تەنقىتلىدى. ئۇ پرېمىيېرنى سىياسىي ئىرادىسىنىڭ ۋە ئاھالىنىڭ ھەم ۋەتەن ئىشلەپچىقارغۇچىلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە مۇۋاپىق دۆلەت ئىقتىسادىنى ئۆزگەرتىش خاھىشىنىڭ يوقلۇقىدا ئەيىبلىدى ۋە مۇنداق دېدى: «چەت ئەل ئېكسپېرتلىرىنىڭ تەۋسىيەلىرىگە قارىغۇلارچە ئەمەل قىلىش ۋە «ئۆزىنىڭ» تىجارەت تارماقلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە يېنىكچىلىك قىلىش سىياسىتىنىڭ رېئال ئۆزگىرىشىگە ھېچ قانداق ئۈمىت قالدۇرمايدۇ».

لېبېد گروزنىيغا كەلگەندە ئورۇش توختاپ قالىدۇ

بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ كاتىپى ئالېكساندر لېبېد، گېنېرال پۇلىكوۋسكىينىڭ ئۇلتىماتومىنى ئورۇنسىز ھەزىل دەپ ئاتىدى.

ئا. لېبېد گروزنىيدا ئا. ماسخادوۋ بىلەن ئۇچراشتى. لېبېد بىلەن ماسخادوۋ روسسىيە ئەسكەرلىرى ۋە چېچەن پىدائىيلىرىنى ئىككى تەرەپكە چېكىندۈرۈش، مىنالانغان يوللارنى تازىلاش مەسىلىلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. تولۇق ھەربىيسىزلەشتۈرۈلگەن زونىلارنى ۋە قارىمۇ-قارشى تەرەپلەر كۈچلىرى ئورۇنلاشقان جايلارنى قۇرۇش تەكىتلەندى.

– بىز ئاسلان ماسخادوۋ بىلەن بۇ يەردە كېلىشىلگەن بارلىق نەرسىلەر توغرىلىق ھەممىنى سۆزسىز ئورۇنلايدىغانلىقىمىزغا قەتئىي ئىشىنىمىز. بىر – بىرىمىزگە ئوفىتسېر ۋەدىسىنى بەردۇق، – دېدى ئا. لېبېد.

ھاكىمىيەت پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندەك

ئاخىرقى كۈنلەردىكى ۋاقىئەلەر: چېچەنىستاندىكى بوھران دۇنياغا روسسىيە ھاكىمىيىتىنىڭ پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقىنى نامايىش قىلماقتا. چۈنكى گېنېرال پۇلىكوۋسكىينىڭ ئۇلتىماتومى، ئۇنىڭ ئۆز ئىختىيارىدىكى بارلىق ۋاسىتىلار بىلەن گروزنىيدىكى ئەھۋالنى بىر تەرەپ قىلىش نىيىتى روسسىيەنىڭ ئالىي رەھبەرلىكىنىڭ دەرھال ۋە ئېنىق باھاسىغا ئىگە بولمىدى.

تا ھازىرغىچە روسسىيە ھاكىمىيىتىنىڭ بىرمۇ تارمىقى گېنېرالنىڭ بىمەنە پىلانىغا ھېچ قانداق باشقا بىر تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويمىدى. رەسمىي خەۋەرلەرگە قارىغاندا، پرېزىدېنت ۋالدايدا دەم ئېلىش ئورنىدا ئىزدەۋېتىپتۇ، ئەنىدى باشقا مەنبەلەرنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، ئۇ كاردىئولوگىيە مەركىزىدە تەكشۈرۈشتىن ئۆتمەكتە. پرېمىيېر ھۆكۈمەتنىڭ بىرىنچى مەجلىسىگە تەييارلانماقتا. پرېزىدېنت مەمۇرىيىتىنىڭ رەھبىرى – دانىيەدە. دۆلەت دۇماسى – تەتىلدە. مۇداپىئە مىنىستىرى ئىبادەتخانىلارنى مەدھىيىلەش مەراسىملىرىغا ئىشتىراك قىلماقتا.

ئەنىدى ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ ۋە ئالىي لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ پائالىيەتسىزلىكى ھەربىيلەرگە خالىغانچە ھەرىكەت قىلىشقا تولۇق ئەركىنلىك بەرمەكتە.

جىر بىلەن ئالەمنى مەپتۇن قىلىپ قازاقنىڭ ئوغلى

نامى خەلقىمىز قەلبىدىن ئورۇن ئالغان

قازاقنىڭ ئۇلۇغ ئاقىنى جامبۇل جاباي ئوغلى بىر ئەسىرگە يېقىن (1846—1945) ئۆمۈر سۈرۈپ، پۈتكۈل ھاياتىنى جىرچىلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن مەشھۇر ئىجادكار دۇر. ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرى قازاقلارنىڭ ئېغىر ۋە مۈشكۈل ھاياتى ھۆكۈم سۈرگەن زامانغا توغرا كەلدى. ئاساسەن كۆچمەن ھايات كەچۈرگەن خەلقنىڭ بىپايان زېمىنى رۇس ئىمپېرىيىسىنىڭ مۇستەملىكىسى ئىدى. شۇڭلاشقا قازاق خەلقىنىڭ قارا ئۇتمۇشى ئۇلۇغ شائىر ئىجادىنىڭ دىققەت مەركىزىدە بولغان.

كەمبەغەللەرنى بوزەك قىلغۇچى، ئەزگۈچى زالىملارغا قارشى تۇرغان جامبۇل ئۇلارنى مەدھىيىلىگۈچى ئاقىنلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ ئۆزىنىڭ خەلق سۆيگەن ئادالەت تەرەپدارى ئىكەنلىكىنى نامايەن قىلىپ شۇنداق دېگەن:

بېرىككەنلىك ئەلنى كۈيلەيمەن
تۇغۇلغان شۇيەرنى كۈيلەيمەن.
ئەل غېمىنى دايىم ئويلايمەن

جامبۇل ئۆزىنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك ئۆمرىدە ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئېغىر چىلىقلارغا دۇچار بولدى. شۇڭلاشقا ئۇ ئەشۇ كۆڭۈلسىز يىللارنى ئەسلەپ، «توقسەنگە كىردى بۇ قېرى جامبۇل، كۆپ قارا كۈنلەرنى ئەسلەيدۇ ئۇل» دەپ ئېيتقان.

ئاقىن ھەقىقىي مەنادا خەلقپەرۋەر ئە دەپ ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ «ئۆزەم توغرىلىق ناخشا ئېيتسام، خەلق توغرىلىق ئېيتماي تۇتەلمەيمەن، خەلق توغرىلىق ئېيتسام، ئۆزەم توغرىلىق ئېيتماي تۇتەلمەيمەن. ئۆزەمنى خەلق دەپ، خەلقنى ئۆزەم دەپ بىلدىم» دېيىشى ئۇلۇغ جىرچىنىڭ ئىجادىيىتى خەلق ھاياتى بىلەن چەمبەرچاس باغلىق ئىكەنلىكىنىڭ روشەن ئىسپاتىدۇر.

جامبۇلنىڭ ئىجادكارلىق پائالىيىتى زامانىۋى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىدىمۇ ئۆزىنىڭ سالماقلىق ئورنىغا ئىگە بولدى. ئوتتۇزىنچى يىللاردىن باشلاپ ئاقىننىڭ قوشاقلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئىشلىرى باشلاندى. بولۇپمۇ 1938 - يىلى ئۇلۇغ ئاقىننىڭ ئەدەبىي پائالىيىتىنىڭ 75 يىللىق تويى نىشانلانغاندا ئۇيغۇر ئەدىبلىرىمۇ بۇ شانلىق تويغا مۇناسىپ تۆھپىلەر بىلەن كەلدى. شۇ يىلى بىرىنچى قېتىم جامبۇل ئەسەرلىرى ئۇيغۇر تىلىدا كىتاب بولۇپ چىقىپ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۇچراشتى.

بۇ توپلامغا كىرگەن شېئىرلارنى ئىسمائىل ساتتاروۋ، ئابدۇللەھى سادىروۋ، جالال ئاسىموۋ، شېرىپجان سوپىيېۋ، دانىيار يەھياروۋ قاتارلىق ياش ئەدىبلەر تەرجىمە قىلغان ئىدى. ئۇيغۇر كىتابخانلىرىغا جامبۇل ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇشتا ئاتاقلىق شائىر، دراماتۇرگ، مەدەنىيەت ئەربابى قادىر ھەسەننىڭ شەرەپلىك خىزمىتىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش لازىم. جامبۇل بىلەن قادىر ھەسەن 1935 - يىلى قازاقستان يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئىدارىسىدا ئىشلەۋاتقان مەزگىلدە دەسلەپ ئۇچراشقان ئىكەن.

قادىر ھەسەن كۆپ قېتىم ئاقىنلار ئاتىسىنىڭ ھوزۇرىدا بولغان. ئۇ «مەن جامبۇل بىلەن يېقىن ئالاقىدە بولۇپ، كۆپ قېتىم ئۇچراشقانمەن، سۆھبەتلەشكەنمەن. ئۇنىڭ يېڭى ئىجات قىلغان شېئىرلىرىنى تېخى سىياسىي قۇرۇلماي تۇرۇپ ئوقۇشقا مۇيەسسەر بولدۇم» دەپ يازىدۇ ئۆز خاتىرىلىرىدە. شۇنداقلا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تالانتلىق شائىرى ئىسمائىل ساتتاروۋمۇ جامبۇل ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلىرىغا يەتكۈزۈشتە ئىلھام بىلەن ياندىشقان، جامبۇلغا ئاتاپ شېئىرلار يازغان ئىدى. «ئاقىن ئاتا» ناملىق شېئىردا ئىسمائىل ساتتاروۋ يىللار ئاسىرلىك بارچە ئالەمگە تارىلىپ، بۇلبۇللار كۈيىگە ئوزۇق بولغان دەپ كېلىپ:

بوۋاي
سايراپ، تۆككەن ناخشىلىرىڭ،
شاخلىنىپ كەتتى يىراققا.
تاغدىن ئاققان شاقىراتمىدەك،
شاقىراپ ئېقىپ،
بېرىپ يەتتى ئۇ ھەر ياققا.

«جامبۇل دومبىرىسى»، «جامبۇلنىڭ كۈي ناخشىسى» دېگەن قاناتلىق ئىبارىلەر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىمۇ مۇقىم ئورۇن ئالدى. مەشھۇر شائىرىمىز ھېزىم ئىسكەندەروۋ ئالمۇتىدا ئۆتكەن شائىرلار مۇشائىرىسىنى كۈيلىگەندە:

— شاتلىنىپ قازاقستان قارشى ئالدى،
جامبۇلنىڭ دومبىرىسىنى كۈيگە سېلىپ.

مەن ئۇيغۇر، قازاقستان مېنىڭ ئېلىم،
ئاتامدىن قالغان بىلەن دەستىخىنىم.

ئۇلۇغ پىر ھەققىدە ماقالىلار، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى (شېرىق ھەققىدە)، «قازاق ئېلى» (كېيىن «يېڭى ھايات») ژۇرنىلىدا سەھىپىلىرىدە ئېلان قىلىنىپ قىدىمىي ئۇيغۇر ئېلى شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەنلىكىنى ئالدى. جامبۇلنىڭ 100 يىللىق يۇبىلېيى پۈتكۈل كۆلەملىك تەنتەنە دائىرىسىدە 1946 - يىلى نىشانلانغاندا، مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرى مەخسۇت شەيخزادىنىڭ «زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئاقىنى جامبۇل جاباي ئوغلى» دېگەن كۆلەملىك ماقالىسى ۋە «جامبۇل» ناملىق شېئىرى ئۇيغۇر تىلىدا ئېلان قىلىندى، ژۇرنالدا يورۇق كۆردى.

جامبۇل شېئىرلىرى بىرىم ئەسىردىن بۇيان ئۇيغۇر مەكتەپلىرىدە - ئوقۇش قوللانمىلىرى كىرگۈزۈلۈپ، ئوقۇغۇچىلارغا ئاشۇرۇلماقتا. پەيتتىن غەنىمەت بىلىپ، بىر مۇنەممەن ئۇچراشقانمەن، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئىجادىيىتى ئارىخىدا تۇرسۇن ئاخۇن قوشاقچىلىق پائالىيىتى پەيدا قىلغان تەتقىقات قىلىنغان، ئۇ جامبۇلنىڭ ئۆز ئۇسلۇبى بولۇپ، ئۇزاقتا ئىستىقلالى ئىستىقامەت قىلغان ۋە شۇ يەردە ۋاپات بولغان. بۇ ئىككى سىماسنىڭ ئۇز ئارا مۇناسىۋەتلىرى ئېنىق ئۈلگە كەلمەكتە. ئۇلار توغرۇلۇق جامالدىن بوزتاي ئوغلى بۇ ھەقتە بىر ئاز ئىشلارنى باشلاپ قويغان ئىدى. لېكىن بۇ ھەقتە كەڭ تەتقىقات ئېلىپ بېرىش كەلگۈسىدە ياش ئالىملىرىمىزنى مۇنتىزىر قىلىدۇ. يەتكۈزۈشنى ئۈمۈت قىلىمەن.

دەر ھەقىقەت جامبۇلنىڭ ئىجادىيىتى بىر دېڭىزدۇر. قازاق خەلقىنىڭ تارىخىدۇر. بۇ توغرىلىق ئاقىننىڭ ئۆزىمۇ ئېيتىپ كەتكەن:

ناخشىنىڭ دەرياسى كانىمەن،
گويا ئېقىدىن بىلەن جاينىڭ.
جۇشقۇنلاپ جامبۇل سۆزلىسۇن،
دولقۇنلاپ ئۇرگەن قىيىسقان.

ئاقىنلار ئاتىسى، كۈيلەرنىڭ پىرى، دومبىرا چالار ئەۋلىياسى ئۇلۇغ جامبۇل جاجادىيىسى ئۇيغۇر دۇنياسىنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىگە قوشۇلغان تىچىپ ئۈچۈن تۆھپىدۇر. شۇڭلاشقىلا ئۇيغۇر خەلقى ئاقىن نامى، يارقىن سىماسى مەڭگۈ ياشىغۇسى.

ساۋۇت مولاۋۇدوۋ.
فىلولوگىيە پەنلىرى نامزاتى.

سۈرەتتە: ئۇلۇغ ئاقىن جامبۇل جاباييۇ.

ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە خەلقىنىڭ ھاياتى نامايان

ئاكادېمىك يازغۇچى مۇختەر ئەۋزوۋ «جامبۇلنىڭ ماھارىتى» ماقالىسىدا: «يۈز يىل ھايات كەچۈرگەن شائىردا يۈز يىللىق ماھارەت مۇجەسسەم. جامبۇلنىڭ شائىرلىقىنى چۈشىنىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئېيتىش ۋە ئېيتقۇزۇش ئۇستىلىقىنى تاللاپ بىلىش كېرەك. خەلق بۇنداق شائىرغا «سۇغىرىپ سالما ئاقىن» دەپ نام بەرگەن. غىلاپىتىن قىلىچ سۇغارغاندەك يالت ئېيتىپ قالىدىغان ئۇتكۈر، ئۇتلۇق سۆزلەر ساھىبىنى دولقۇنلۇق دەرياغا ئوخشاش شائىر، دېسەك ماس كېلىدۇ» — دېگەن ئىدى.

بىز مانا شۇنداق سۆز سەنئەتكارىنىڭ ئالدى بىلەن ھايات يولىغا كۆز يۈگۈرتەيلۇق. ئۇنىڭ ھاياتىنى بىلمەي، چۈشەنمەي تۇرۇپ، جامبۇلنى قانچە ئۇلۇغلىمايلۇق خەلققە چىن مەنادا يەتكۈزەلمەيمىز.

جامبۇل 1846 - يىلى يانۋار ئېيىدا ھازىرقى جامبۇل ۋىلايىتىنىڭ جامبۇل تېغىدا دۇنياغا كەلگەن. بۇ توغرىلىق ئۇ «مېنىڭ ھاياتىم» دېگەن شېئىرىدا:

ئاچچىق سوغ، قار ئارىلاش سوقۇپ بوران،
ئەل مىسكىن، كۆك نەيزىلىك ياۋ قاپلىغان.
بايغارا، جامبۇل تاغدا تۇغۇلغانمەن،
جامبۇل دەپ شۇ سەۋەپتىن ئات قويۇلغان.
دەپ كۈيلەيدۇ.

قازاقلار ھەر قانداق سەنئەتكار بولسۇن، ئۇنىڭ ئىككى ئەتتىنى سۈرۈشتۈرمەي قالمايدۇ. يەتتە ئاتىسىنى بىرمۇ - بىر ئېيتىپ چىقىدۇ. جەكەك ئۇلۇغ يۈزنىڭ شاپراشتى - يەنى ئۇنىڭ ئىككى دېگەن ئۇرۇغىدىن تارىغان.

جامبۇلنىڭ دادىسى جاباي (جاپا)، ئانىسى ئۇلدانلار ئۇزلىرى كۆچۈپ - قونۇپ يۈرگەن تاغنىڭ نامىنى بالىسىغا ئات قىلىپ قويغان.

جامبۇل 14 يېشىدىن باشلاپ دومبىرا چېلىپ، قوشاق توقۇشقا كىرىشىپ 15 يېشىدا داڭلىق سۈيۈمبايغا ئاقىندىن دۇئا ئالغان ئىدى. سۈيۈمبايغا شاگىرت بولۇپ، ئۇستازىنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي، شائىرلىق مەكتۈپىدىن ئۆتتى.

1866 - ۋە 1876 - يىللاردا ئۇ ئالتاغ ئەترابىدا خەلق ئاقىنلىقى بىلەن مەشھۇر بولغان بۆرىم بىلەن سارا دېگەن قىزلارغا ئاشىق بولغان بولىسىمۇ، ئۇ چاغدىكى تەكسىز جەمئىيەتنىڭ كاساپىتىدىن شۇ ئۇرۇغنىڭ بايلىرى بۆرىمنى زورلۇق بىلەن تارتىپ ئەكېتىپ سارانى ئېغىر پاجەگە ئۇچرىتىدۇ. كەلگۈسى ئۇلۇغ ئاقىن ئاشىقلىق ئوتى بىلەن ئۆرتىنىپ، بۇلاقتەك سىزىلۇك مۇھەببەت جىرلىرىنى جىرلايدۇ. بۇ جىرلار ئەلدىن - ئەلگە ھەتتا سەرقىي تۈركىستاننىڭ ئالتاي، تارباغاتاي، غۇلجا ۋىلايەتلىرىگىچە تارايدۇ. شۇنداقلا ئالتاغنىڭ قارشىسىدىكى قىرغىز ئېلىگىمۇ تاراپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ، رىۋايەتكە ئايلىنىدۇ.

1870 - يىلدىن 1912 - يىللىرى جامبۇل ئىجادىي يۈكسەك چوققىلار تامان ئۆرلەشكە باشلايدۇ. جامبۇل ئاتىسىنىڭ قاناتلىق قۇشى ئاتىلىپ ھېچ بىر شائىرنى ئالدىغا ئۆتكۈزمەيدۇ. قىدىمكى شەرىق بىلەن قازاق، قىرغىزنىڭ قەھرىمانلىق، مەرتلىك ئېپوسلىرىنى يادقا ئېلىپ، يادقا ئېيتىپ، خەلقنى ھەيران قالدۇرىدۇ. بىرلا «كۆر ئوغلى» داستانىنى ئون بەش كۈن يادقا ئېيتقان شائىر ئەجايىپ تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ.

جامبۇلنى دادىسى ياشلىقىدا ئوقۇشقا بەرگەندە موللىنىڭ تايىقى جان - تېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەن بالا موللىدىن قېچىپ، ئوقۇمايدۇ. ھالا ساۋات موللا سىماقلارنىڭ يالغۇزلۇق قىلىقلىرىدىن ۋىر كەتكەن جامبۇل دادىسىدىن «مېنىڭ شائىر بولۇشۇمغا دۇئا بەر» دەپ تەلەپ قىلىدۇ. دادىسى «ئېكىدە ئەلنىڭ باخشىسى، سەگسەن ئاقىن بار، سەن شۇنىڭ سەكسەن بىرىنچىسى بولالامسەن؟» دەپ نارازى بولىدۇ، لېكىن جامبۇل ئۆز يولىدىن قايتماي، كۆڭگەن مەخسىتىگە يەتكەن ئىدى.

جامبۇلنىڭ شەرىق ئۆلكىسىدە يېزىلغان لىرو - ئېپىكلىق داستانلارنى يادقا ئالغانلىقى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. ئۇلار «شاھنامە»، «ئوتسكامال»، «لەيلى — مەجنۇن»، «مىڭ بىر كېچە»، «سەيپۇت باتتال جامال» ۋە باشقىلار.

جامبۇل ئۆزى ئىجات قىلغان ئوندىن ئارتۇق داستانلار ۋە ئېيتىشلار ئۇنىڭ ئىجادىي مىراسىنىڭ سالمىقىنى تەشكىل قىلىدۇ. مەسىلەن، جامبۇل بولىك قىز بىلەن — 1870، ئايكۇمۇش بىلەن 1872، بەختىباي بىلەن 1872، سارى ئاقىن بىلەن — 1875، بولتىرىك بىلەن — 1890، شىل جال بىلەن — 1890، مايكوت بىلەن — 1891، سارباس بىلەن 1895، قۇلمانبېت بىلەن — 1897، دوسماغانبېت بىلەن — 1907، شاشباي بىلەن 1909 - يىللاردا ئايتىستلارغا چۈشۈپ ھەممىسىنى يەڭگەن ئىدى.

پەقەت 1936 - يىلدىن ئارتىپ، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرىدىلا ئون مىڭ مىسرادىن ئارتۇق جىر چىقارغانلىقىنى كۆزدە تۇتساق، پۈتكۈل ئىجادىيىتى مەھسۇلىنى بىلىش تەستۇر.

ئۇمۇمەن، جامبۇل ئاقىن ياشىغاندا ئەڭ بەختلىك ھايات كەچۈردى. ئۇنىڭ شەخسىي خەتچىلىرى بولدى. ئۇلار غالىي ئورمانوۋ، تەيدىلدا تاجىبايېۋ، تايىر جاروكوۋ، قالپان ساتىبالدىن، قاسىم تۇغزاقوۋ ئوخشاش چوڭ شائىرلاردىن ئىبارەت ئىدى.

توقسەن يەتتە يېشىغىچە ئاتقا مىنىپ، بىر كۆنمۇ نامازنى قازا قىلمىغان شائىر، شاراپ ئورنىغا قىمىز ئىچكەن، خالاس.

جامبۇلنىڭ قازاقچە، ئۇيغۇرچە، رۇسچە ۋە باشقا 60 تىن ئارتۇق مىللەت تىلىدا يۈزدىن ئوشۇق كىتاۋى يورۇق كۆرگەن. 1946 - يىلى ئاكادېمىيەنىڭ تولۇق توپلامىدىن باشلاپ 6 قېتىم ئىككى تومۇلۇق كىتاۋى نەشر قىلىنغان.

قازاقستان خەلق شائىرى، مەملىكەتلىك مۇكاپاتنىڭ لائۇرياتى، بىر ئومۇر خەلقلەر دوستلۇقىنى كۈيلىگەن ئاقىنلار بوۋىسى، جامبۇلنىڭ نامى ئەسىرلەردىن - ئەسىرلەرگە ئۇلىشىپ ياشاۋەرگۈسىدۇر.

كېكەسجان شالقار.
قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

ئىككى ئەدەبىياتنىڭ قەدىرلىك شائىرى

جامبۇل ئەجايىپ تالانتى، ئىنسانپەرۋەر، ئالىيجاناپ خىسلەتلىرى، خەلقلەر دوستلۇغىنىڭ قايتملىس تەرغىباتچىسى سۈپىتىدە مىللىي رامكىدىن چىقىپ، بۈيۈك ئەرباپلار سېپىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئېگىلىدى. جامبۇلنىڭ ئىجادىيىتى كۆپ مىللەتلىك ئېلىمىز خەلقلىرى ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا، ئىجادكارلارنىڭ ئۆسۈشىدە مۇھىم تەسىر قىلغۇچى كۈچكە ئايلانغانلىقى سىرسىز.

ئۇيغۇر كېڭەش ئەدەبىياتىمۇ جامبۇلنىڭ ئىجادىيىتىدىن تەسىرلىنىپ قىلىش تەس. بولۇپمۇ 30 - 40 - يىللاردا، ئەدەبىياتىمىز يېڭىدىن ئورە تۇرۇۋاتقان چاغلاردا ئۆزىمىزنىڭ كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ ئۆگىنىش مۇمكىنچىلىكى بولمىدى. مۇشۇنداق پەيتتە ئۇيغۇر ئىجادكارلىرى ئۈچۈن بىردىن بىر مەنبە ئاباي بىلەن جامبۇلنىڭ ئىجادىيىتى بولدى.

جامبۇلنىڭ تەسىرىنى بىز ھېزىم ئىسكەندەروۋ، قادىر ھەسانوۋ، ئابدۇللەھى بۇھەممەدىي، ئىلىيا بەختىيا، ئابدۇكېرىم غەنىيېۋ قاتارلىق شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن ياققال كۆرەلەيمىز. مەزكۇر شائىرلار خۇددى جامبۇل ئوخشاش، خەلقلەر دوستلۇقىنى، سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى، يېڭى زامانىنىڭ كەمبەغەل خەلقلەرگە ئېلىپ كەلگەن ياخشىلىقلىرىنى ۋۇقۇرى ئىلھام بىلەن كۈيلەشكە تىرىشتى. شۇڭىمۇ ئېيتىش كېرەككى، جامبۇلنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئارقىلىق ئۇيغۇر شائىرلىرى ئۇلۇغ ئەدىبنىڭ ئىجادىيىتىنى خەلقىمىزگە يېقىنمۇ يېقىنلاشتۇردى. ھەقىقەتەنمۇ خەلق مۇڭ - قايغۇسىنى كۈيلىگەن، ئىنتايىن ئاددىي تىلدا يېزىلغان جامبۇلنىڭ شېئىرلىرى ئۇيغۇرلار قەلبىدىن تۇراقلىق ئورۇن ئالالىدى.

شۇلىسى ئېتىۋارغا سازاۋەركى، ۋاقىت قانچە ئۆتمىسۇن، ئىجتىمائىي - سىياسىي ۋەزىيەت قانداق ئۆزگەرمىسۇن، جامبۇل ئىجادىيىتىنى ھەربىر يېڭى كەلگەن ئىجادىيەت ۋەكىللىرى قىزغىن ئوقۇپ، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشنى داۋام قىلماقتا. ئاتاپ ئېيتقاندا، بىزمۇ، 60 - يىللاردا ئەدەبىياتقا كەلگەن ئىجادكارلار جامبۇلنىڭ خۇددى مۇھىتتەك چوڭقۇر مەزمۇنلۇق، ئوچۇق ھاۋادەك سۈپ - سۈزۈك، جاراڭلىق ھەم كۆركۈلكە يېقىن شېئىرلىرىدىن ئىلھاملىنىپ، ئېمە توغرىلىق ۋە قانداق يېزىش كېرەكلىكىنى ئۆگەنگەن يەرلىرىمىز ئۇرغۇن.

شەخسەن ئۆزەم جامبۇل ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندا، بۇ ئالىپ شائىرنىڭ تالانتىغا ئاپىرىن ئەيلەيمەن. تەبەت بەرگەن تالانتىغا بىرلا، ھېچ قانداق بىلىم ئالالمىغان بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى، ئىنىرىگى ھەم پەم - پاراستى ئارقىلىق دەۋىر روھىنى، ئېقىمدىكى ۋەزىيەتنى ئىنتايىن ئىنىرىس چۈشىنىپ، دەرىرۇلاتۇلىگىغا ئاۋاز قوشۇدىغانلىقىغا، ئېنىق ۋە مەنتىقىي بىلەن بىرەلەيدىغانلىقىغا، ئومۇم خەلق ئىشقا باشقىلارنى ئىشىنەرلىك سۆز ۋە پىكىرلەر بىلەن دەۋەت قىلالايدىغانلىقىغا ھەيران بولىمەن. ئۇلۇغ شائىرنىڭ بىر مۇنچە شېئىرلىرىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىشىمۇ شۇ سىنىچىغا تارلىقنىڭ ئىپادىسى.

جامبۇل ئىجادىيىتىمىز قازاق ئەدەبىياتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمىغاندەك، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ ئۇنىڭ ئورنى ھۆرمەتلىك جايىدا تۇرغۇسى.

ئىلاخۇن جېلىل.
قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

يۈز ئەللىكى نىشانلاندى ئۇلۇغ شائىر جامبۇلنىڭ

كەچكى مېھمان

كېڭسجان شالقار

قازاق شائىرى كېڭسجان شالقار قازاق شېرىيىتىنىڭ ئاتىسى جامبۇل بىلەن قېرىنداش قىرغىز خەلقىنىڭ داڭلىق ئاقىنى توقتوغۇل ساتىلغانوۋ توغرىلىق «دومبىرا ۋە قوبۇز» ناملىق داستان يازدى. ئۇنىڭدا ئىككى خەلقنىڭ تارىخىي قېرىنداشلىقى ئوز ئەكسىنى تاپقان. تۆۋەندە بىز ئەينە شۇ داستاننىڭ «كەچكى مېھمان» بابىنى دىققىتىڭلارغا تەقدىم قىلىۋاتىمىز.

ئالتاغ قاردىن ئايرىلمىغان،
ئوكسۇيدۇ ئېتىكىدە ئىزغۇ ئارمان.
ئايسىزتون، قاراڭغۇلۇق كوزنى باغلاپ،
ئەتراپنى ئالۋاستىدەك بېسىپ ئالغان.
ھاياتلىق تونجۇقىدۇ، تېپىرلايدۇ،
تەمتىرەپ، ھالسىز تۇقەت كىتىرلايدۇ.
ئاتار تاڭ تېخى ئۇزاق مونۇ تۈندە،
تېنىگە تىكەندەك مۇڭ يامىرايدۇ.
ئويلەرمۇ ئادەم كەبى رەنجىپ قالغان،
يوقسۇزلۇق ئاچ بورىدەك قاپلاپ ئالغان.
ئوتلىرى يايى ئويىنىڭ كەچلەپ ياتقان،
قارا ئىلىنىز كوزىدەك قان سېغىنغان.
موشۇنداق قارا تۈننى ھاپاش قىلىپ،
ئۇدىگى تېمىنىدۇ ئالدىن بىلىپ،
بىر ئاتلىق قۇشتەك ئوچۇپ كېۋاتاتتى،
قەلبىدە سېغىنىشنىڭ ئوتى يېنىپ.

«قازىغىم، قېرىندىشىم قىينالدىڭ بەك!
يېرىڭ كەڭ، ئامما پاتماي ژۇردۇڭ پەقەت»
دېيدىدە ئېگەردىن بىر قوزغالدى،
نەقىشلىك قامچىسىنى سىپاپ، شىلتەپ.
چەت ئويدىن ئىشتلار جىقتى ھاۋشۇغىلى،
جەكجىپ قايجىلاندى ئات قۇلىغى.
ئۇيقىدا ياتقان ئۇنىنى بىقىندىن
بىر – بىرلەپ ئويغۇشتۇردى ئات تۇيىغى.
بىراقتا ئوخانىمدى تون ئۇيقىدىن،
جاقىرار ئىلھام بولۇپ ئاي ئالدىدىن.
قارا يەر ئوزى خەۋەر بەردىمۇ يە،
ئوخاندى جەتتە تۇرغان بىر ئوي ئالدىن،
شۇ ئوينىڭ تېرىكىدە سايە باردەك،
چارچىغان يولۇۋچىنى ئايىغاندەك،
جەكەكىنىڭ ھويلىسىغا كىرگەن چاغدا،
ئوبىگە بولدى توقاق كېپ قالغاندەك.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، جەكەم مېنىڭ!
جىر توككەن ژۇرىكىدىن ئاتام مېنىڭ.
ھايدىلىپ بارغان زىراق ئىستىيكىنىن (1)
سېغىنىش سالام سىزگە ئەكەلگىنىم.
سىز بىلەن ئۇچرىشىشنى ئارمان قىلدىم،
ئولدۇۋم ھەم، ئىرىلدىم ھەم تېپىرلىدىم.
ئالتۇنتۇم ئاق بوز ئويدە ساقلاپ كەلگەن،
ئو مېنىڭ داغ جۇشمىگەن ساپ ژۇرىكىم.
ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاقساقىلىم،
ئوغلىسەن قازاق دېگەن ياخشى ئاتىنىڭ.
پەيتى كەلسە بىللە ئۇرۇپ كوپلەر ئىدۇق،
يورۇتۇپ مونۇ تۈننى ئاتسا تېكىم!
سېغىندىم خوش ھىدىن شۇۋىغىنىڭ،
زومىرغۇ ئالتاقتا سىر توككىنىم.
تاغدىن مۇز، بىزلەردىن مۇڭ كېتەر ئەندى،
ئەۋرىتىپ ژۇرەكلەرنى جىقسا كۈنۈم.
سېغىندىم كوي ئاتىسى ئاۋازىڭنى،
زىراقتا ئېيتىپ ژۇردۇم خوش لەۋزىڭنى،
ئويغىنىپ مونۇ ئالەم ئۇيقىسىدىن
يېسلار قاچان دالا جاڭ – توزىڭنى.
كۆيلىگىن شائىر ئاتام! قازاق كۈيىن،
تېنىمدىن تارقىلارمۇ ھەسرەت – مۇڭۇم.
كەچۇرگىن تىنچىك ئالدىم، بولار ئەسلى،
قولدا ئوسكەن غۇنانىمۇ ھامان قۇلۇن.
ئۇنىڭسىز بۇ ھاياتنىڭ خۇنى يېسىن،
سېغىندىم دومبىراڭنىڭ مۇڭلۇق كۈيىن.
قىرغىز – قازاق بولغاندا،
قومۇز – دومبىرا
ئىسسىق تەككەن ژۇرەككە بىرلا تۇكۇن.
دىلىمغا ئايان تاغ ۋە دالا سىرى،
ئاتا يۇرت لورگىلەيمەن، ئەلنىڭ ئېسلى.
سېغىنىش ئوز ئويدىن زىراقلىغان
ئورايدۇ ئوقتوغۇلنى بارغانسىرى.
قىرغىزنىڭ بايلىرىدەك تالاپ يېگەن،
ئازاۋىم كوپ بولسىمۇ، ئاۋات بۇ تەن.
كەمتۈكلۈك بولمىسا گەر ژۇرىكىدە،
راست ئېگەن ئىزدىگەن جان تاپار دېگەن.
خاپىدۇر، خىراجەتسىز، نىمجان ھالدا
ھۇرپىيىپ ئوسكەن قىلىن چاچ، ساقالدا.
ئويچان كوز تىكىلىپ بىر قاردىدە،
سوزلىدى ئاندىن شائىر ئاقساقالدا:
تىلىنى بوغۇپ ياتقان،
بۇلاتتى كۆرگەن كۆز لېۋى،
دالادا ئويناندەك قانقان،
قۇلاقتى كۆرگەن كۆز لېۋى،
تۇمەنغا تۇرۇقۇملۇق،
شۇكقارنى كۆرگەن كۆز لېۋى،
لاجىندەك ئۇتكۈر كۆزلۈك،
تۇلپارلىنى كۆرگەن كۆز لېۋى،
تەكەبىۋ موجەز ئاق كەبى،
تارلاتتى كۆرگەن كۆز لېۋى،
ئۇزۇغلى بولغان مىرگىيا،
ئارغىلى كۆرگەن كۆز لېۋى،
قاناتانى يېتىلگەن،
لاجىننى كۆرگەن كۆز لېۋى،
ئۇچۇشقا كۈيا تەلپۈنگەن،
تۇقامنى كۆرگەن كۆز لېۋى،
ئاتىمىشتىن ئاشقان چېغىدا،
چوققام بولۇپ كۆرۈنگەن،
ئوينىتىپ ئۇتلۇق كۆزۈڭگە،
شائىرنىڭ جىقتى ئورۇنغا.
ئۇزۇلۇك جىقسىڭ ئاتىلدىسىن،
ئويۇڭنى ئېيتىپ بار ئۇلۇق،
كورۇنۇڭلار تون قويندىن،
بۇلتۇزى كەبى قىلچىقلىق،
ئاق شۇكقارىم ئەركىمۇ،
ئاق بوراننى جايلادىن،
نوچ ئالقىلى كەلدىڭمۇ،
سېنى ھايدىغان بايلاردىن،
ئاتاڭا ئالەت ئاق سۆيەك،
قەست دۈشمىنىم – شۇم ئەمىر!
ئالىمىز نوچ سەپ تۈزەپ،
«نوۋەت نىكى، خۇدا بىر!»
ئەمەسسەن ياللۇز ياقلىغان
خەلقىڭ باردۇر ھەر قەدەم.
قاپ ئىچىدە ياتسىغان
ئالماس پىچاق بولدۇڭ سەن.
تۇلپارى تەسلى تۇزمەيدۇ،
ئاتا يۇرتتىن يات بەرگە.
شۇنىڭدەك گۈل تۇقتىرغۇل
قايتىپ كەلدىڭ سەن ئەلگە.
دېدىڭدە جەكەڭ قوزغىلىپ
بارىچە ئاچتى شائىرغا،
بىيلىكىنى ئويىن كۈچ – تۇغدى،
تۆۋرىدى مېھمان شائىرغا.
باغرىدىن – باغرىن تەكۈزۈپ،
قوچاقلاپ گەرە سېلىشتى
سېغىنغان ئۇۋرە سويۇشۇپ،
مېھرىلەرى تېپىشتى.
ئىككى ئەلنىڭ جوپ داناسى،
تەلپۈنە بىر – بىرىگە.
بىرىكىپ ئىككى ئالتاغ،
بىتىپ كەتتى كەبىكە.
ئىككى ئەلنىڭ قوشى دەرياسى،
قوشۇلۇپ ئاقتى بىر قىنغا.
ئىككى ئەلنىڭ نۇر – زىياسى،
ئايلىنىپ كەتتى يالقۇنغا.

1) سىبىرنى قازاقلار شۇندان ئاتاتتى.

ئىملاخۇن جەلىلوۋ تەرجىمىسى.

مەشھۇر ئاقىنغا بېغىشلانغان مۇشائىرە

ئۇلۇق ئاقىن جامبۇل جابايېۋنىڭ تۇغۇلغىنىغا 150 ۋىل تولغان تويىنى جاي – جايلاردا پۈتكۈل ئېلىمىز بولۇپ تەنتەنىلىك نىشانلىماقتا. مۇستەقىل دولىتىمىز شۇنداقلا ھەمدوستلۇق ئەللىرىدە بۇ قۇتلۇق مەرىكىگە بېغىشلانغان ھەر خىل چارە – تەدبىرلەر ئوتكۈزۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى 18 – ئاۋغۇست كۈنى ئالمۇتا مەركىزىي كونسېرت زالىدا ئوتكەن قازاقستان شائىرلىرىنىڭ مۇشائىرىسىدۇر.

ئالدىن ئالا ئېلىپ بېرىلغان چوڭ تەييارلىقلار بىلەن ئوتكۈزۈلگەن بۇ مەراسىمغا كەلگەن شائىر – يازغۇچىلار، ئەدەبىياتشۇناس ئالىملار، جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، دولەت ئەرباپلىرى، شېرىيەت مۇخلىسلىرى ھەم جامبۇلنىڭ ئەۋلاتلىرى ئىشتىراك قىلدى. مۇشائىرە قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى، جۇمھۇرىيەتلىك «قازاق تىلى» كومىتېتى ۋە ئالمۇتا شەھەرلىك، ناھىيەلىك ھاكىمىيەتلەر تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان.

جامبۇلنىڭ تەۋەللۇدىغا بېغىشلانغان مۇشائىرىنى قازاقستان مەدەنىيەت مىنىسترى ئالتىنبەك ساماشېۋ تەبرىك سوز بىلەن ئاچتى. ئاندىن قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ رەئىسى، يازغۇچى ئۇرالخان ئورازالىن سوزگە چىقىپ، ئۇ ئوزىنىڭ نۇتقىدا ئاقىن ھەم كۈيچى جامبۇل جابايېۋ ھەققىدە ئىللىق پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلىش بىلەن بىللە تويغا كەلگەن مۇزەپپەر ئەلىمبايېۋ، خەمىت ئېرغالىيېۋ قاتارلىق پېشقەدەم شائىرلارنى بۇ تەنتەنە مەراسىمى بىلەن تەبرىكلىدى.

مۇشائىرە مۇسابىقىسىغا ئالدىن ئالا 105 شائىر ئوز لىرىنىڭ شېئىرلىرىنى سۇنۇپ، ئۇنىڭغا قاتنىشىش تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن 20 شائىرنىڭ شېئىرلىرى تاللىنىپ ئېلىندى. مۇشائىرە بېشىدا ئەشۇ 20 شائىرنىڭ ئىسىملىرى شېرىيەت مۇخلىسلىرىغا تونۇشتۇرۇلغاندىن كېيىن شائىرلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى سەھنىگە چىقىپ ئوزلىرىنىڭ مەشھۇر ئاقىنغا بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى ئوقۇشقا باشلىدى.

«20 – ئەسىرنىڭ گومېرى» دەپ ئاتالغان «يولۋاس» روھلۇق جامبۇل جابايېۋنىڭ ئىجادىيىتىدىن، ئۇنىڭ كۈيلىرىدىن ئىلھام ئالغان شائىرلارنىڭ شېئىرلىرى تىڭشىغۇچىلارنىڭ كوڭلىدە ناھايىتى چوڭقۇر تەسىراتلار قالدۇردى. شۇ قاتاردا بىزدىمۇ ھاياجانلىق تۇيغۇلار ھاسىل قىلدى. قازاق خەلقىنىڭ ئوزىگە خاس، بولۇپمۇ شېرىيەتكە بولغان تۇغما تالانتى ئەرىكسىز بىزنى ئوزىگە جەلىپ قىلدى. بولۇپمۇ پېشقەدەم شائىر خەمىت ئاغا ئېرغالىيېۋ، ئىرانبېك ئورازبايېۋ (غايىپ)، تېمىرشى ساربايېۋ قاتارلىق شائىرلارنىڭ ئوقىغان شېئىرلىرى مەزمۇن ۋە ماۋزۇ جەھەتتىن جامبۇل روھىغا مۇناسىپ ئېكەنلىكى، ژۇقۇرى ماھارەت بىلەن يېزىلغانلىقى تۇيەيلى كىشىلەرنى قايىل قىلدۇردى. بۇ، ئەلۋەتتە، قازاق شېرىيىتىنىڭ ئالىپ قىرانلىرىنىڭ بىرى، ئاقىن – كۈيچى، ئابايى بىلەن بىر ئەسىردە دېگىدەك ھايات كەچۈرگەن جامبۇلنىڭ روھىغا بولغان ھورمەتنىڭ چەكسىز ئېكەنلىكىنىڭ ئىسپاتىدۇر.

شېرىيەتنىڭ چېگارىسى يوق. ئۇ قەلبلەرنى بىر – بىرىگە ئۇتاشتۇرىدۇ. جۈملىدىن قازاق ئەدەبىياتى بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەر دائىم بىللە گۈللەپ، تەرەققىي تېپىپ كەلمەكتە. جامبۇلنىڭ شېئىرلىرىنى پېشقەدەم شائىرلىرىمىز: قادىر ھاسانوۋ، ئىسمايىل ساتتاروۋ، ئىليا – بەختىيالار تەرجىمىسىدە كىتابخانلىرىمىز ئوز ئانا تىلىدا ئوقۇپ ئۇگىنىپ كەلگەن ھەم كەلمەكتە.

بۇ كۈنلەردىمۇ شائىرلىرىمىز ئوزلىرىنىڭ ئىجادىيىتىدە جامبۇلنى كۈيلىمەكتە. ئۇنىڭ بىر مىسالى رېتىدە بۇ چوڭ مۇشائىرىگە سويۈملۈك شائىرىمىز خۇرشىدە ئېلاخۇنوۋانىڭ «جامبۇل ئاقىنغا»، «ئانا ھەسرىتى»، «ئالمۇتا – دوستلۇق شەھىرى»، «ئابايىنىڭ كوزىدىن ئويغىنار سەھەر» ناملىق شېئىرلىرى بىلەن قاتناشقانلىقىنى ئېيتىش ئورۇنلۇق. خەلقىمىزگە تونۇلغان بۇ شائىرنىڭ شېئىرلىرىنى بىز ھېمىشەم قىزىقىپ ئوقۇيمىز. بۇ قېتىمقى مۇشائىرە بەيگىسىدە ئوقۇغان شېئىرلىرىمۇ قەلبلەردىن ئورۇن ئالدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئىككى خەلقنىڭ بىر – بىرىگە بولغان ھورمەت – ئىززىتى بولۇپ سېزىلدى. يەنە بىر قېتىم دېلىمىز، تىلىمىز بىر بولغان ئىككى خەلق تەرجىمىسىز ئۇتتۇر بىر – بىرىنى چۈشىنەلەيدىغانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇق.

مۇشائىرە يەكۈنىدە شائىر ئىسرايىل سەپەربايېۋ باشچىلىقىدىكى ئادىل قازىلار ئۇنىڭ يەكۈنىنى چىقىرىپ، مۇشائىرەنىڭ ئالىي مۇكاپاتى ئىران غايىپقا بېرىلدى. شەھەر ھاكىمى ش. قۇلمەخانوۋ ئۇنىڭ قولىغا «ۋولگا» ئاۋتوماشىنىسىنىڭ ئاچقۇچىنى ئۇتقۇزدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىرىنچى مۇكاپات ت. ساربايېۋقا، ئىككىنچى مۇكاپات ج. بىردېشتۇلى بىلەن ت.ئېسىنجانوۋقا، ئۇچىنچى مۇكاپات ب. مەجىتئۇلى، ت. تۇياقبايېۋ، غ. جايلىبايېۋلارغا بېرىلدى. رەغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا بىر نەچچە شائىرلار ئېگە بولۇپ، خۇرشىدە ئېلاخۇنوۋا ئەينە شۇلارنىڭ قاتارىدا پەخرىي يارلىق ۋە باھالىق سوغىلار بىلەن تەقدىرلەندى.

مۇشائىرە ئاخىرىدا داۋاملاشقان «جەزىرە» فولكلور – ئانسامبلىنىڭ كونسېرتى ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىغا روھىي ئاراملىق ۋە خۇش كەيپىيات بېغىشلىدى.

لوق بۇۋىخان ئەلاخۇنوۋا،

قازاقنىڭ ئى. ئالتىنسارىن نامىدىكى بىلىم مۇئامماللىرى ئىنستىتۇتىنىڭ قازاق – ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى لابوراتورىيەسىنىڭ باش ئىلمىي خادىمى، پېداگوگىكا پەنلىرىنىڭ نامزىتى، دوتسېنت.

قېرىنداشلىق ۋە دوستلۇقنىڭ ئىپادىسى

قازاق خەلقىنىڭ مەشھۇر شائىرى جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 ۋىللىق تەۋەللۇدىغا تۈركىيە مەملىكىتىدە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىپ، كوپلىگەن چارە – تەدبىرلەر ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئانقارادىكى قازاقستان ئەلچىخانىسى ۋە ياسىلۋىي تۈرك جەمغۇرمىسىنىڭ (فوندى) بىرلىكتە كۈچ چىقىرىشى بىلەن ئۇ يەردە ئاقىننىڭ تورت يۈز بەتلىك تاللانما ئەسەرلىرى نەشىردىن چىقىرىلدى. «تۈرك تىللىرى ۋە ئەدەبىياتى» ژۇرنالىنىڭ مەخسۇس بىر سانى ئۇنىڭ ھايات پائالىيىتى ۋە ئىجادىيىتىنى كەڭ تونۇشتۇرۇش ئۇچۇن بېغىشلاندى. مەزكۇر ژۇرنالدا تۈرك ئالىملىرى بىلەن بىللە قازاق يازغۇچىسى ئەبىش كېكىلبايېۋ، ئاكادېمىك زاكى ئاخمېتوۋلارنىڭ ماقالىلىرى بېرىلگەن. شۇنداقلا ئانقارادىكى دولەتلىك كونسېرت زالىدا بولۇپ ئوتكەن ئاقىننى خاتىرلەش مەراسىمىغا ئاتاقلىق ئالىملار، يازغۇچىلار، دولەت ئەرباپلىرى، ستۇدېنت – ياشلار قاتنىشىپ، ئۇلار جامبۇل ئىجادىيىتىنى ژۇقۇرى باھالاپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي تۈرك خەلقلىرى ئۇچۇن سويۈملۈك شائىر ئېكەنلىكىنى ئاتاپ ئوتۇشتى.

تۈركىيەدىكى قازاقستاننىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى قانات ساۋدابايېۋ ژۇرگۈزۈۋاتقان بۇ ئەمەلىي چارىلارنى ژۇقۇرى باھالاپ «جامبۇلغا كورسىتىلىۋاتقان بۇ ھورمەت قازاق، تۈرك خەلقلىرىنىڭ قېرىنداشلىق، دوستلۇغىنىڭ ۋە مىللىي مەدەنىيەتلىرىنىڭ كەلگۈسىدە يەنىمۇ بىر ئۇتاشلىقتا يۈكسىلىدىغانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر» دەپ تۈرك خەلقىگە بولغان مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

سۈرەتتە: جامبۇل جابايېۋ خەلق جىرچىسى دىنا نۇرپېيىسوۋا بىلەن.

ئەجداتلار ئەجرى بىلەن بەرپا بولغان يۇرت

(سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قۇرۇلغىنىغا 125 يىل تولۇشقا دائىر)

سۈرەتتە: سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ بىر توپ يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن ياشلىرى.

ئالمۇتا شەھىرىدىكى سۇلتانقورغان مەھەللىسىنى بۈگۈنكى كۈندە بىلمەيدىغان ئۇيغۇر يوق. ھەر بىر يۇرتنىڭ ئۆز تارىخى بولغىنىدەك، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭمۇ ئۆزىگە خاس تارىخى بار. بىراق، بۇ پەقەت تارىخچىلىرىمىز بىلەن ئۆز يۇرتىنىڭ ئۆتمۈشىنى ياخشى بىلىدىغان بەزى بىر يۇرت موتىۋەرلىرىگىلا ئايان. شۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا بىز بۇ ماقالىمىزدا سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ بەرپا بولۇش تارىخى ۋە بۈگۈنكى ھايات ھەققىدە توختىلىپ ئۆتۈشنى مۇۋاپىق كوردۇق.

بۇ يەرگە ئەسلى يەتتىسۇ تەۋەسىدە ياشاپ كەلگەن ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرى يەنى 1881-1884-يىللارنىڭ ئاخىرىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلى ئۆلكىسىدىن كۆچۈپ چىققان. تارىخىي ھۆججەتلەرگە سۈيەنسەك 1864-يىلى ئىلى تەۋەسى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدا مانجۇر - خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ زۇلۇمىغا قارشى مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرى كەينى - كەينىدىن پارتلىنىپ، نەتىجىدە 1867-يىلى ئىلى ئۆلكىسىدە ئىلى سۇلتانلىقى، قەشقەرىيەدە يەتتىشەھەر دۆلىتى قۇرۇلدى. ئىلى سۇلتانلىقىغا ئەلاخان ئابۇل ئوغلى سۇلتان بولۇپ بەلگۈلەندى. ئەپسۇسكى، ئىلى سۇلتانلىقى ۋۇجۇتقا كېلىپ تۆت يىلدىن كېيىن، يەنى 1871-يىلى گېنېرال كولپاكوۋسكىي باشچىلىقىدىكى رۇس ئەسكەرلىرى سۈيىقەستكە يېسىپ كىردى. بۇ ختا قوزغالغان رۇس ئەسكەرلىرىگە سۇلتاننىڭ ئەسكەرلىرى قارشى چىققان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىنكىغا تەڭ كېلەلمىدى. ئاخىرى شۇ يىلنىڭ 21-ئىيۇن كۈنى باياندايدا ئەلاخان سۇلتان بىلەن گېنېرال كولپاكوۋسكىي ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرە يۈرگۈزۈلۈپ، رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ غۇلجىغا قارشىلىقسىز كىرىشى كېلىشىلدى. شۇنداق قىلىپ 1871-يىلى 22-ئىيۇن كۈنى ئىلى سۇلتانلىقى غۇلاپ، روسسىيە ئەسكەرلىرى غۇلجىغا كىردى ۋە ئىلى ئۆلكىسىنى ئىگەللىدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەدەنىي - مائارىپ، ئىجتىمائىي ھاياتتا بىر قەدەر ئىلگىرلەشلەر يۈز بەردى. كەلگۈسى چوڭ مەنپەئەتنى كۆزدە تۇتقان روسسىيە ھۆكۈمىتى ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئىلى ئۆلكىسىنى خىتايغا قايتۇرۇپ بېرىش قارارىغا كېلىدۇ. بۇ ئىلى خەلقىنىڭ تەلىۋىگە مۇۋاپىق ئىش ئىدى. نەتىجىدە روسسىيە خىتاي ئارىسىدىكى مۇزاكىرە، كېلىشىملەردىن كېيىن 1881-يىلى 24-فېۋرالدا ئىلى ئۆلكىسىنى خىتايغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش توغرىلىق پېتېربۇرگ شەرتنامىسى ئىمزالاندى. بۇ شەرتنامىدا «ئىلى ئۆلكىسىنىڭ ئاھالىسىغا ئۆزى ياشاۋاتقان جايلاردا قېلىش، ياكى روسسىيە تەۋەسىگە كۆچۈپ ئۆتۈپ، شۇ جاينىڭ پۇخرالىغىنى قوبۇل قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلگەن. شۇنداقلا خىتاي ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ كۆچۈپ كېتىشىگە ۋە مال - مۈلكىنى ئېلىپ كېتىشىگە ھېچ توسالغۇلۇق قىلمايدۇ» دېيىلگەن. شۇنداق قىلىپ 1881-يىلدىن 1884-يىلغىچە نەچچە مىڭلىغان ئۇيغۇر ئائىلىلىرى يەتتىسۇغا كۆچۈپ چىقىدۇ.

ئەينە شۇنداق تارىخىي كۆچ - كۆچ سەۋەبىدىن پەيدا بولغان سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ قەدىمىي ئۇيغۇر يۇرتلىرىنىڭ بىرى ئىكەنلىكىدە، شۇنداقلا بۇ يۇرتنىڭ ۋېرنىي شەھىرىدە بەرپا بولۇشى ئىلى سۇلتانلىقىنىڭ سۇلتانى ئەلاخان ئابۇل ئوغلىنىڭ ئىسمى بىلەن بىۋاستە باغلىق ئىكەنلىكىدە ھېچ قانداق شەك - شۈبھە يوق. ئۇنىڭ پەيدا بولۇش تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

مەن سۇلتانقورغاننىڭ ئۆتمۈشىگە ئائىت ماتېرىياللارنى مەنبەلەردىن، يۇرت تارىخىدىن خەۋەردار بولغان پېشقەدەملەردىن ئوقۇپ، سوراپ ئۆگىنىش ئارقىلىق بۇ يۇرتنىڭ تارىخى ھەققىدە مەلۇماتلارغا ئىگە بولدۇم. بولۇپمۇ ھازىر 80 دىن ئاشقان، ئېغىر - تەمكىن، خاتىرىسى كۈچلۈك ئەبەيدۇللام ئاكا مەمرۇۋ ۋە يېزا موتىۋەرلىرى ۋە ئەلاخان سۇلتاننىڭ ئىنىسى ئەسەنبەك ئوغلى كۆچۈربەك ۋە ئەۋرىلىرى مۇزەپپەرخان، قاسىمخانلار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇپ، ئۇلاردىن ئاڭلىغانلىرىم بۇ ماقالىنى يېزىشقا تۈرتكە بولدى.

ئۆزلىرىنىڭ ئانا ۋەتىنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتى، ئۆي - ماكانى، باغ - ۋارانلىرىنى تاشلاپ، يەتتىسۇ تەۋەسىگە كۆچۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان ئەجداتلىرىمىز بۇ دىيارغا چىققاندىن كېيىنمۇ ناھايىتى ئېغىر قىيىنچىلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، خېلە ۋاقىت مۇساپىرچىلىقنىڭ دەردىنى تارتتى. يۇرتداشلار ئارىسىدا يۇرتنىڭ تارىخى بەش قىشلاقتىن باشلانغان دېگەن پىكىرلەر موجۇت. بۇ مەلۇم دەرىجىدە ھەقىقەتكە ئۇيغۇن. چۈنكى 1871-يىلى ئىلى سۇلتانلىقى غۇلىغاندىن كېيىن، شۇ يىلى ئەلاخان سۇلتان ئۆزىنىڭ ئۇرۇق - تۇققان، ئائىلىسى بىلەن يەتتىسۇغا، ئېنىقراقى ۋېرنىي شەھىرىگە (ھازىرقى ئالمۇتا) كۆچۈپ چىققانلىقى ھەممىگە مەلۇم. ئۇلار يەتتىسۇ تەۋەسىگە چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ جامائىتىگە شەھەرنىڭ تۆۋەنكى تەرىپىدىن 200 دېسەتىنا يەر ئاجرىتىپ بېرىلىپ، ھەر يىلى ئۇنىڭغا ئاشۇ ۋاقىتتىكى ئاخچىسى بىلەن 2.500 سوم پۇل بېرىپ تۇرغان. سۇلتان دېھقانچىلىققا چوڭ كۆڭۈل بۆلگەچكە، ئۇ چېلىققا ئىنتايىن ئەپلىك، سۈيى ۋە ئوت - چۆپى مول بولغان بۇ يەرنى (ھازىرقى سۇلتان قورغان) تاللاۋالغاندىن كېيىن، ئۇلار بەش كەنتكە (قىشلاققا) بولۇنۇپ توپ - توپى بىلەن ئورۇنلىشى-

[illegible]

[illegible] لىپ، بىر يۇرت ئۆگىنىدە ياشاشقا باشلايدۇ. 1924-يىلى بالىلىرىنى ئوقۇتۇش مەقسىتىدە ئىدايەت، باۋدۇن ۋە باشقا كوممۇل ياشلارنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن تام سوقتۇرۇپ، ئۈچ خانىلىق مەكتەپ بىناسى سېلىنىدۇ. مەزكۇر مەكتەپكە بىرىنچى مۇئەللىم بولۇپ ئۆز دەۋرىنىڭ بىلىملىك ياشلىرىدىن بىرى بولغان نىغمەتجان غىزىدىنوۋ كېلىدۇ. ئۇ يۇرت ئارىسىدا ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىش، مەرىپەت چىرىغىنى يېقىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ يولدىكى خىزمەتلىرى مۇناسىپ باھالىنىپ، كېيىنىرەك «لېنىن ئوردېنى» بىلەن مۇكاپاتلانغان ئىدى. ئۇنىڭ شۇ بىر ئېغىر يىللاردا مەرىپەت چىرىغىنى يېقىپ، كۆپلىگەن ياشلىرىمىزنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈشتىكى ئەمگىكى ھېچ قاچان ئۇنتۇلمايدۇ. ئۇنىڭ نامى سۇلتانقورغانلىقلارنىڭ يادىدا مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

1923-يىلى سۇلتانقورغان دەسلەپ ئارتېلغا، 1930-يىلى كولخوزغا بىرلەشتۈرۈلدى. دەسلەپ بۇ يەردە (1933-1934-يىللىرى) «ماروزوۋ» نامىدىكى كولخوز قۇرۇلدى. كېيىن بۇ كولخوز «پارىژ كوممۇنا» نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئاخىرقى يىللاردا «پروگرېس» سوۋخوزى تەشكىل قىلىندى.

مەزكۇر كولخوز، سوۋخوزلاردا سۇلتانقورغانلىقلار تىرىشچانلىق بىلەن ئەمگەك قىلىپ، ئىگىلىك ئىقتىسادىنى يۈكسەلدۈرۈشكە مۇناسىپ ھەسسىلەرنى قوشتى. ئۇرۇش يىللىرى سۇلتانقورغانلىقلار ۋەتەن ئازادلىغى ئۈچۈن ئۆز ھەسسىلىرىنى قوشۇپ، نەچچە يۈزلىگەن ياشلىرىنى جەڭ مەيدانىغا ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئالدىنقى سەپتە مەردلىك قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىپ، قۇربان بولغان بولسا، بىر قىسمى ئۇلۇق غالىبىيەتتىن كېيىن كۆكسىگە ئوردېن، مېداللارنى تاقاپ، ئانا يۇرتىغا قايتىپ كەلدى. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى - كېيىنكى ئىتتىپاقنىڭ قەھرىمانى نامىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولغان مەسۇم ياقۇپوۋ ئىدى.

ئۇرۇشتىن كېيىنكى يىللاردا يۇرتداشلارنىڭ ئېغىر ۋە جاسارەتلىك ئەمگىكى بىلەن ھايات ئېقىمى يەنە ئۆز قېنىغا چۈشۈپ، ئۆرلەش زەردابلىرى پەيدىن پەي ئىزغا تولۇشقا باشلىندى. 1961-1962-يىللاردا سۇلتانقورغان مەھەللىسى ئالمۇتا شەھىرى تەركىبىگە قوشۇلۇپ كەتتى. بۇ يىللاردا ئۇيغۇرلار ۋەتىنىدىن يەنىمۇ كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ كۆچۈپ چىقىشى بىلەن يۇرت تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ، مىللىي ئەنئەنىلەر، مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرى جانلاندۇرۇلدى.

ئاخىرقى يىللاردا زامانىۋى قۇرۇلۇشلار، مەدەنىي - مەئىشىي خىزمەت قىلىش ئورۇنلىرى سېلىنىپ، يۇرت ھۆسنىگە ھۆسن قېتىلدى. دېموكراتىيە، ئاشكارىلىق تۈپەيلى دەۋر ئۆزگىرىشى يۈز بەرگەندىن بۇيان يۇرت تارىخى، ئەنئەنىلىرىمىز بىلەن مىللىي ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە يۇرت موتىۋەرلىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى، ژىگىت باشلىرى كۆپ كۈچ چىقىرىپ كېلىۋاتىدۇ. سۇلتانقورغاندا ھازىر مەسۇم ياقۇپوۋ نامىدىكى 600 ئورۇنلۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، 80 ئورۇنلۇق «يۇلتۇز» ئوتتۇرا بالىلار باغچىسى، ئىككى مەسچىت ۋە باشقىمۇ خەلققە مەدەنىي - مەئىشىي خىزمەت قىلىش ئورۇنلىرى ئىشلەۋاتىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە سۇلتانقورغان مەھەللىسى ئۈلگە ئالارلىق يۇرتلارنىڭ بىرىدۇر. بۇ يۇرتنىڭ ئاھالىسى ئىناق. ئۇ يەردە خەلقى ئۈچۈن سوۋاپلىق ئىشلارنى قىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان ئىنسانلار، مىللىي غورۇرى ئۈستۈن ياشلار ئىنتايىن ئۇلۇغ.

سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە ھازىر ئىككى مىڭدىن ئوشۇق ئۇيغۇر ئائىلىسى ئىستىقامەت قىلىدۇ. ئۇ يەردىن خەلقىمىزنىڭ مەنىۋىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان كۆپلىگەن ئالىملىرىمىز، سەنئەتكارلىرىمىز، ئىش بىلەرمەن ژىگىت، قىزلار يېتىلىپ چىقىپ يۇرت ئابرۇيىنى تېخىمۇ ژۇقىرى كۆتەرمەكتە.

ئەلۋەتتە، سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ ئۆتمۈشىگە ئائىت بۇ ماقالە ئاخىرقى خۇلاسە بولالمايدۇ. ئەمەس، ئويلايمەنكى، تارىخچىلىرىمىز بىلەن يۇرت موتىۋەرلىرى، خەلق ئىچىدىن چىققان ئاڭلىق ئادەملىرىمىز بۇ مەۋزۇغا يەنىمۇ مۇراجىئەت قىلىدۇ. چۈنكى بۇ يۇرت ئۆتمۈش تارىخىمىزنىڭ مۇناسىپ سەھىپىسى بولۇپ قالغۇسىدۇر.

شەمشىدىن ئايۇپوۋ.

خارجى ئەللەردىن مەكتۇپلار

ئاۋستىرالىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ نامايىشى

ئاۋستىرالىيە گېزىتلىرى بېيىلقى ماي ئېيىنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ بېيجىڭ ھوكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا قاتتىق باستۇرۇش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىشقا باشلىدى.

سىدنېيدا چىقىدىغان خىتاي تىلىدىكى «بىرلەشكەن خىتاي ۋاقتى گېزىتى» نىڭ 20 - ئىيۇلدىكى بىرىنچى بېتىدىكى «شىنجاڭدا قوزغىلاڭ يۈز بەردى» دېگەن خەۋىرىدە بېيىل ئاپرېل ئېيىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ ماي ئېيىنىڭ ئاخىرىغىچە شەرقىي تۈركىستاندا 15 ۋىلايەتتە ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە 45 قېتىملىق قوزغىلاڭ يۈز بەرگەنلىكى، قوزغىلاڭغا 65 مىڭ شەرقىي تۈركىستانلىق قاتناشقانلىقى، خىتاي ھوكۈمىتىنىڭ مەركىزىي رايونلاردىن زور كۈچ ئەۋەتىپ قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرغانلىقى خەۋەر قىلىندى.

بۇ خەۋەر ئاۋستىرالىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارنى قاتتىق ئەندىشىگە سالدى. ئۇلار دەرھال يىغىلىپ، ئاۋستىرالىيە شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتى ۋە ئاۋستىرالىيە ئىسلام جەمئىيىتى بىلەن بىرلىكتە نامايىش ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلدى.

نامايىش 1996 - يىلى 29 - ئىيۇن كۈنى ئاۋستىرالىيە شەرقىي تۈركىستان جەمئىيىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلدى. نامايىشقا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىلەن بىرگە تۈركلەر، ئۆزبېكلەر، ئەرەبلەر، بوسنىيەلىكلەر، مالايسىيالىكلەر، ھىندونېزىيەلىكلەر ۋە باشقا دىنداشلار قاتناشتى.

نامايىشقا ئاۋستىرالىيە لىبېرال پارلامېنت ئەزاسى، ئاۋستىرالىيە لەيبورىست پارلامېنت ئەزالىرى ۋە ئاۋستىرالىيە ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتى.

نامايىشچىلار قولىدا «شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئەركىنلىك!»، «خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەت!» دېگەن شوئارلار يېزىلغان پلاكاتلارنى كۆتۈرۈپ، «شەرقىي تۈركىستان ئازاد بولسۇن!»، «شەرقىي تۈركىستاندا ئاتوم سىنىقىنى توختات!» دەپ شوئار توۋلىدى.

تۈرسۇنئاي مۇھەممەت قىزى سۆزگە چىقىپ، خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ يېقىندا ئىنسان ھوقۇقى، دېموكراتىيە ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان 65 مىڭ شەرقىي تۈركىستانلىقنى باستۇرماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى قاتتىق ئەيىبلەپ، ئاۋستىرالىيە ھوكۈمىتى ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىدىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قانۇنلۇق، ئادالەتلىك كۈرىشىنى قوللاشقا چاقىردى.

جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە لىبېرال پارلامېنت ئەزاسى ۋە ئاۋستىرالىيە لەيبور پارتىيەسىنىڭ جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە پارلامېنت ئەزاسى سۆزگە چىقىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئادالەتلىك كۈرىشىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى ۋە بېيجىڭ ھوكۈمىتىنىڭ زوراۋانلىق قىلغان قىرغىنچىلىق سىياسىتىنى قاتتىق ئەيىبلەپ، «خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەت!» دەپ خىتاب قىلدى.

ئاۋستىرالىيە دېموكراتىك پارتىيەسى جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە پارلامېنتىنىڭ ئەزاسى ئۆزىنىڭ بۈگۈن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تېخىمۇ مەناسى بىلەن چۈشىنىپ، شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ خىتايلاردىن پۈتۈنلەي پەرىقلىنىدىغان ئۆزىگە خاس بىر مىللەت ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىلى ئىمام ئەخمەت قىلىنچ سۆزگە چىقىپ، خىتاي زوراۋانلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى تۈركىي خەلقلەرنى قاتتىق باستۇرۇۋاتقانلىقىنى ۋە ئەركىن دۇنيا مەملىكەتلىرىنىڭ بۇنىڭغا سەل قاراۋاتقانلىقىنى ئەيىبلىدى ھەمدە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ چوقۇم ئۆز ھۆرىيىتىگە ئېرىشىنىڭ لازىملىقى، شۇنىڭغا يېتىدىغانلىقىغا ئىشەنچە بىلدۈردى.

ئاۋستىرالىيە ئىسلام بىرلەشمىلىرىنىڭ ۋەكىلى شەيخ سۇلايمان ئۆردەدىن خىتاي ئىشغالىيەتچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن زۇلۇم كۆزگۈتۈۋاتقان رەزىل سىياسەتلىرىنى قاتتىق ئەيىبلىدى.

ئاخىرىدا ئادىم روزى ئاۋستىرالىيە تۈركىستان جەمئىيىتىنىڭ ئاۋستىرالىيە تاشقى ئىشلار مىنىستىرىگە يازغان ئۇچۇق خېتىنى نامايىش ئەھلىگە ئوقۇپ بەردى ۋە خەتنى نەق مەيداندا ئاۋستىرالىيەدىكى ھاكىمىيەت بېشىدىكى لىبېرال پارتىيەسىنىڭ جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە پارلامېنت ئەزاسىغا تاپشۇردى. ئۇ بۇ خەتنى تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ئالېكساندېر داۋنېرغا تاپشۇرىدىغانلىقىنى كۆپچىلىككە بىلدۈردى.

نامايىش ئاخىرىدا تېخى ئاخشام كەلگەن يېڭى خەۋەرلەرگە كۆرە، خىتاي ھوكۈمىتىنىڭ «يۈز كۈنلۈك تازىلاش» ھەرىكىتىنى شەرقىي تۈركىستان ۋە تىبەتتە قاچانكىم مىللىي بولگۈنچىلەر تۈگىگەنگە قەدەر ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ھەم بۇ ئىككى رايوندا 3 مىللىون مىللىي بولگۈنچىلەرنى قولغا ئېلىش مۇمكىنلىكىنى ئۇختۇرغانلىقىدا، نامايىش قاتناشچىلىرى قاتتىق غەزەپكە كېلىپ، كوممۇنىست خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنىڭ بەلگۈسى بولغان بەش يۇلتۇزلۇق ئىككى قىزىل قانلىق بايرىقىنى كويدۇرۇپ كۈلىنى كوككە ئۇچاردى.

ئىنشا ئاللاھ، شەرقىي تۈركىستاندا يېنىپ ياتقان ئوتلار كوممۇنىزمنىڭ ئاخىرقى جاھىل قورغىنى - خىتاي كوممۇنىست ئىمپېرىيەسىنى پاك - پاكىزە كويدۇرۇپ، ئۇنىڭ جەسەت كۈلىنى يېقىن كەلگۈسىدە جەھەننەمگە يوللايدۇ، ئامىن!!!

ئەخمەت ئىگەمبەردى،
ئاۋستىرالىيە - شەرقىي تۈركىستان
جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى.
ئاۋستىرالىيە - ئادېلايتى.

سۈرەتلەردە: نامايىشتىن كۆرۈنۈشلەر.

ئۇستاز ھەققىدە سۆز

بىر كۈن بىلىم بەرگەنگە يۈز كۈن تازىم قىل...

ئۇستازىنى ئەسلىمىگەن ياكى ئۇنى ھۆرمەتلىمىگەن شاگىرت مابادا ئالىم بولۇپ كەتمىسۇن، ئۇ دۇنياغا كۆزى ئېچىلمىغان بىر قۇر بىلەن باراۋەر دۇر، دېگەن كەپلەرنى ئاڭلاپ ئۆسكەچكىمۇ، ئاغزىمغا ئىلىم سالغان ئۇستازىم ماھنۇر ئاپايىنى ھەر دائىم يادلاپ، يوقلاپ تۇرىمەن. ماھنۇر ئاپاي ئەسلى 1911 - يىلى ياركەنت شەھىرىدە پوچتاستانسىيەسىنىڭ خوجايىنى غارىپ ھىباتۇللىن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، رۇسچە باشلانغۇچ مەكتەپنى تاماملايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن باشقىلار قاتارى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتا ماكانى غۇلجا تەۋەسىگە ئوتۇپ، تاتار مەكتىپىدە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ماھنۇر ئاپاي مۇئەللىملەرنى تەييارلاش قىسقا كۇرسلىرىنى ئۇتۇقلۇق تاماملاپ، ئۆزى ئوقۇغان تاتار مەكتىپىگە مۇئەللىم بولۇپ تايىنلىنىدۇ.

ئۇ يىللاردا خەلقىنىڭ ساۋادىنى چىقىرىش، پەرزەنتلەر قەلبىنى ئىلىم نۇرى بىلەن يورۇتۇپ، ئۇلارنىڭ كۆزىنى ئېچىش ئەڭ مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى ھېساپلىناتتى. ئەينە شۇ ئىلىم - مەرىپەت ئىشىغا بەل باغلاپ، باش چوكۇرۇپ كىرىشكەن ماھنۇر ئاپاي 1926 - يىلدىن 1948 - يىلغىچە بولغان ئومرىنى باللارنى ئوقۇتۇشقا سەرىپ قىلدى. ئۇ دەسلەپ باشلانغۇچ سىنىپلارغا مۇئەللىم ئاندىن ئىلمىي مۇدىر بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئەدەپ - ئەخلاقى، باللارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى تۇتۇشى، شاگىرتلارغا بولغان كويۈمچانلىقى، بولۇپمۇ ئۆز ئىشىغا بولغان مەسئۇلىيەتچانلىقى ماھنۇر ئاپايغا چوڭ ھۆرمەت ئېلىپ كېلىدۇ. 40 - يىللاردا ئۇ تاتار مەكتىپىنىڭ مۇدىرى بولۇپ تايىنلىنىدۇ. ئۇ باشقۇرغان يىللىرى ئوقۇش - ئوگىنىش، تەرتىپ - ئىنتىزام جەھەتلەردە تاتار مەكتىپى باشقا مەكتەپلەرگە ئۈلگە بولۇپ قالغان ئىدى.

ئومرى مەرىپەت يولىدا ئوتىۋاتقان ماھنۇر ئاپاي 1944 - يىلى مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ باشلانغاندا يولدىشى غارىپنى جەڭگە ئۇزىتىپ، 3 بالا بىلەن ئۆيدە قالىدۇ. غارىپ مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپتا كوماندىر بولۇپ، كەڭسايى ئۈچۈن بولغان شىددەتلىك جەڭدە ۋاپات بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ماھنۇر ئاپاي ئاتىدىن يېتىم قالغان ئۈچ بالىغا ھەم ئاتا، ھەم ئانا بولۇپ، ئۇلارنى ئوقۇتۇپ، قاتارغا قاتىدۇ. ئۇنىڭ ئىرادىسىگە، ئۇنىڭ تىرىشچانلىقىغا قايىل بولغان ئىلى ماارىپ باشقارمىسىدىكى كىشىلەر مەرىپەتپەرۋەر ماھنۇر ئاپاينى غۇلجا ماارىپ بولۇمىگە ئىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. 1950 - يىللارنىڭ بېشىدا غۇلجىدىكى ژۇقۇرى بىلىم يۇردىسى ساتالغان ئىلى بىلىم يۇرتىدا ئىشلەيدۇ. ئۇ يىللاردا دەرسلىك قوراللار يوق بولغاچقا، رۇسچە دەرسلىكلەردىن پايدىلىنىپ دەرس ئوتەتتى. ماھنۇر ئاپاينىڭ رۇسچە بىلىدىغانلىقى راسا ئەسقاتقان ئىدى. ئۇ دەرستىن كېيىنكى ۋاقىتلىرىدا دەرسلىكلەرنى تەرجىمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىناتتى. 1954 - 1955 - ئوقۇش يىلىدا ماھنۇر ئاپايغا ئىلى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسى ئىشىنىپ تاپشۇرۇلىدۇ. شۇ ۋاقىتتا مەكتەپتە ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغانلار تاكى ھازىرغىچە ئۇنىڭ ياخشى تەربىيىنى قىلىشىپ ژۇرىشىدۇ. بىر كۈن ئوقۇتقانغا يۈز كۈن تازىم قىلسا ئەرزىيدۇ.

ئۇ تەغدىرىنىڭ تەقەززاسى بىلەن 1955 - يىلى كوپلەر قاتارىدا كۆچۈش ئىنتىلىقىغا كوچۈپ چىقىدۇ. بۇ تەۋەگە كوچۈپ چىقىپ، ھەر خىل ئىش ساھالىرىدا ئىشلەشكە مەجبۇر بولىدۇ. كېيىنرەك تومۇر يول ساھەسىگە ئىشقا ئورۇنلىشىپ، تاكى پېنسىيەگە چىققىچە بىر ئورۇندا باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ ئىشلەيدۇ. ئۇ يەتمىش ياشقا كىرگەندە لاتىنچىنى قول ئۈزىدۇ. ئۇنىڭ تىرىشىپ - تىرمىشىپ جان كويدۇرۇپ ئىشلەپ، چوڭ ھۆرمەت بىلەن دەم ئېلىشقا چىققانلىقىنىڭ گۇۋاچىسى بولغان ئىدىم. مانا ھازىر ئۇ ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشتا ژۇرۇپ، خۇش مۇبارەك 85 ياشلىغىنى تويلىدى. ئۇنىڭ ئومرى زايە كەتمىدى. ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغانلار ئىلىم - پەننىڭ ھەممىلا ساھالىرى بويىچە يېتىلىپ، ئەل - يۇرتقا تونۇلدى. ئۆزبېكىستان، قىرغىزستان، قازاقىستان تەۋەسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان شاگىرتلىرى ۋىسلىپ، ئۇستازىنى چىن قەلبىدىن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئومۇر تىلەشتى. ئۇنىڭ يېقىملىق چېھرىسىنى كورۇپ، ئۇستازىغا ھۆرمەت - ئىززەت بىلدۈرۈپ تازىم قىلىپ باش ئېگىشتى.

نادىيە خەسەن.
ئالمۇتا شەھىرى.

نېمە دەپ مەكتۇپ يوللارسىز؟

شەرقىي تۈركىستان مۇستەملىكە ئايلانغاندىن بېرى، شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتاي ھوكۈمرانلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ۋەزىيىتى ھەققىدە مەركەزگە يوللىغان مەكتۇپلىرىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، بۇلار دادەللەپ مەغرۇرلۇق، ئاندىن چوچۇش، ئۇنىڭدىن كېيىن زارلىنىش، ئاخىر روھىيەت تەسلىم بولۇش ئىپادىسىنى كورىمىز. مانا بۇ ھال شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنىڭ تولىمۇ داۋاملىق ئىكەنلىكىنى، غەلىبە قازىنىشنىڭ مۇقەررەرلىكىنى ۋە بەر دەققىلىرىنىڭ كوز ئالدىمىزدا ئىكەنلىكىنى ھىس قىلدۇرىدىغان يەنە بىر فاكت.

1876 - يىللاردىكى مىسلىسىز قانلىق ژورۇشى بىلەن شەرقىي تۈركىستاننى خىتاينىڭ تولۇق مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇشقا مۇشەررەپ بولغان جاللات زو زۇڭتاڭ ئۇرۇش غەلبىسىدىن كېيىن خانغا يوللىغان بىر مەكتۇبىدا مۇنداق دەپ يازغان: «... قوزغىلاڭنىڭ يېڭى تۈرلۈكلىرىنى چېچىشقا ئىقتىدارلىق بولغان بىرمۇ مۇتىھىك ئادەمنى قالدۇرمىدىم...» (مەغرۇرلۇق).

بۇنىڭدىن 20 - 30 يىل ئۆتكەندە ھاكىمىيەت بېشىدا بولغان ياڭ زېڭشىن تومۇر خەلپىتە كەچلىگەندىكى قىزىل قوزغىلىڭى قاتارلىق بىر قانچە قوزغىلاڭنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغاندىن كېيىن، مەركەزگە يوللىغان دوكلادىدا: «شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) كام دېگەندە ئون يىلدا بىر قېتىم چوڭ قوزغىلاڭ، ئۈچ يىلدا بىر قېتىم كىچىك توپىلاڭ بولىدىغان جاي» دەپ يازغان ئىدى (چۆچۈش).

قىزىل خىتاي ئەمەلدارلىرىدىن ھەربىي قوماندان، سىياسىي ھوكۈمدار ۋاڭ جېن ھاكىمىيەت بېشىدا قاتتىق قوللۇق، جازالاش، تەھدىت، ۋە ھەمسىلىش بويىچە ئەڭ كۈچلۈك چارىلەرنى ژۇرگۈزىمۇ يۇرتتا تەبىئىيچىلىقنى يارىتالمىغان، پەرلىك خەلق قارشىلىقلىرىدىن بىر يىلمۇ خالى بولالمىغاندىن كېيىن، 1957 - يىلى مەركەزگە يوللىغان بىر دوكلادىدا «شىنجاڭدا ئەكسىيەتچىلەر كالا تۈكىدىنمۇ كوپ» دەپ قاخشىغان ئىدى (زارلاش).

شەرقىي تۈركىستاندىكى چىن ھاكىمىيىتىنىڭ بېشىدا ئەڭ ئۇزۇن تۇرغان، تىككى قولى قان ھالدا ھاكىمىيەت باشقۇرغان جاللات ۋاڭ ئىنماۋ 1990 - يىلى ئاپرېلدا پارتىلىغان بارىن ئىنقىلاۋىغا دۈچ كەلگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ 30 نەچچە يىل توختالسىز قانلىق قىرغىنچىلىق ئېلىپ بېرىپمۇ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى باش ئەگدۈرۈلمىگەنلىكىنى ۋە قىرىپ، چېپىپ ھالسىرىغانلىقىنى، شەرقىي تۈركىستاندىكى چىن ھاكىمىيىتىنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلغان ھالدا، بىر دوكلادىدا مۇنداق دېگەن ئىدى: «شىنجاڭغا ئاساسىي خۇۋۇپ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىللىي بولگۈنچىلەردىن كېلىدۇ» (روھىيە تەسلىم بولۇش).

ئۆتكەن يىلى ئىيۇلدا ئىنىرىسخان ئومەر، ھىممەت تالىپ قاتارلىق 6 نەپەر مۇجاھىدقا ئولۇم جازاسى بېرىش بىلەن شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە تەھدىت سېلىپ كۆرگەن، شۇنىڭدىن بىر ئاي كېينلا خوتەندىكى قىزلار مەسچىتى ۋاقەسى، ئىككى ئاي كېيىن غۇلجىدىكى مەشرەپ ۋاقەسىگە دۈچ كەلگەن ھەم بېيىل ئاپرېل، ماي، ئىيۇن ئايلىرىدا ئۈرۈمچى، قەشقەر، كۇچا قاتارلىق جايلاردا ئارقا - ئارقىدىن پارتلىغان قوراللىق قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىگە يولۇققان، شەرقىي تۈركىستاندىكى ھازىرقى چىن ھوكۈمدارلىرى ئەمدى بېجىڭغا نېمە دەپ مەكتۇپ يوللاركىن؟!

شوھرەت ھوشۇر.
تۈركىيە - قەيسەر.

يادنامە

«ئون ئىككى مۇقام» ۋارىسلىرىدىن بىرى

مەشھۇر مۇقامچى ئۇرمەھەممەت ناسىروۋ تەۋەللۇدىنىڭ 90 يىللىقىنى خاتىرىلەش تەنتەنىلىك مەرەسىم يىغىنى بىيىل 29 _ ئىيۇلدا ياركەنت ناھىيەسىنىڭ دىمىتروۋكا يېزىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. ياركەنت شەھىرىدە تۇغۇلۇپ، بالىلىق دەۋرى شۇ يەردە ئۆتكەن ئۇستا مۇقامچى ئىلى تەۋەسىگە ئۆتۈپ، مۇقاملىرىمىزنى يەنىمۇ مۇكەممەل ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئون ئىككى مۇقامنى تارقىتىشقا كۆپ كۈچ سەرپلىگەن مۇقام تەرغىباتچىسى بولغىنى ئۈچۈنمۇ ياركەنت خەلقى ئۇنىڭ 90 يىللىق يۇبىلېيىنى تويىنى نىشانلاپ ئۆتۈشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان.

ياركەنت ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخىمجان توختاخۇنوۋ بىلەن چولۇقاي ۋە ئۇنىڭ شويىسى دىمىتروۋكا ئېكىلىنىڭ رەھبىرى ئوغۇز قۇرماشوۋنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۆتكۈزۈلگەن بۇ داغدۇغىلىق مۇزىكا مەدەنىيەت كۈنى ئەتىگەن سائەت 10 دىن كەچكى سائەت 10 غا قەدەر داۋام قىلدى. خاتىرە كۈنىنىڭ تەرتىۋى بويىچە دەسلەپ مەرھۇمنىڭ ئولتارغان ئۆيىگە خاتىرە تاختا ئورنىتىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. ئاندىن يېزا كلۇبىدا ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك يىغىندا رەخىمجان توختاخۇنوۋ دوكلاد قىلغاندىن كېيىن، «ئون ئىككى مۇقامنى» تونۇشتۇرۇش، ئەسلىمىلەر، تەبرىكلەر، سوغىلارنى تاپشۇرۇش رەسمىيەتلىرى بولۇپ ئۆتتى، چولۇقاي يېزىسىدا مەرھۇمغا ئاتاپ چوڭ نەزىر بېرىلدى. شۇ بىر مەزگىل ئىچىدە كلۇبتا چولۇقاي، ياركەنت، پەنجىم، دىمىتروۋكا قاتارلىق يېزا سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنىڭ مۇقاملاردىن پارچىلارنى ئورۇنلاش كورىكى بولۇپ ئۆتتى ھەمدە يېزا مەيدانىدا تۈرلۈك تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلدى. كەچتە ئۇرمەھەممەت ناسىروۋنىڭ رەپىقىسى ئامىنەم ھەدە، ئوغۇللىرى _ ھاكىم، رەخىم ئاسىروۋلار ئۇيۇشتۇرغان كوڭۈللۈك كەچ ئۆتكۈزۈلدى. توپلانغان ياركەنت ناخشىچىلىرى بىلەن سازەندىلىرى بۇ كەچكە قىزغىنلىق بېغىشلىدى.

ئاتاقلىق مۇقامچىمىز ھايات ۋاقتىدىمۇ ئۇنى مەتبۇئات ۋە رادىودا تونۇشتۇرۇش ئىشى، مۇقامچىلىق كەسپىنى ئىلمىي ئاساستا باھالاش ۋە مەدھىيىلەشلەر، ئەلۋەتتە، كام بولمىغان. چۈنكى، مەشھۇر سازەندىنىڭ ئىلى مۇقاملىرىنى ساقلاشتىكى، كەڭ تەرغىپ قىلىشتىكى ۋە ياشلارغا ئۆگىتىشتىكى بىباھا تۆھپىسىنى مۇقامدىن بەھرىلىنىپ كەلگەن خەلقىمىز مۇناسىپ باھالىماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. خەلقىمىزنىڭ كوڭلى شۇنىڭدىن ئەمىنكى، ئاتاقلىق مۇقامچىلىرىمىز _ مەتايىر ھەسەنوۋ، ئۇرمەھەممەت ناسىروۋ، غوپۇر قادىرھاجىيېۋ، سۇلتانمۇرات رەزاموۋ ۋە قادىر رازى مۇھەممەتوۋلار ئۆز ئۇستازى روزى تەمبۇردىن ئۆگەنگەن «ئون ئىككى مۇقامنى» 1970 _ 1976 _ يىللىرى تاشكەنتتە لىنتىغا يېزىپ قالدۇردى. موشۇ ئاساستا تاشكەنتتىكى ئۇيغۇر مۇقام ئانسامبلى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىجرا قىلغان ئۇنىڭ 12 پلاستىنكىغا چۈشۈرۈلدى ھەم نوتا كىتاپلىرى بېسىلىپ چىقتى. موشۇ بەش مۇقامچىنىڭ تەرجىمە ھاللىرى «ئون ئىككى مۇقام» (تېكست _ 1980، نوتا _ 1988) كىتاپلاردا يورۇتۇلدى، گېزىت، ژۇرناللاردا تونۇشتۇرۇلدى. مانا بۇ مۇزىكا مەنبەلىرىمىز ئۇلار ھايات ۋاقتىدا ئۆزلىرىگە تىكلەپ كەتكەن بۈيۈك ھەيكەللىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

موشۇ بەش مۇقامچىمىزنىڭ مۇقامچىلىق مەكتىۋى، يېسىپ ئۆتكەن يولى بىردەك بولۇشىدىن تاشقىرى ھەر قايسىنىڭ مۇقامنى ئېيتىشتىكى، چېلىشتىكى ئۇسلۇب ھەم ماھارىتى بىر _ بىرىدىن قېلىشمايدىغان گوزەللىكنى تەكرارلىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئېيتىش ۋە چېلىش خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ پەرقلىق بولغانلىقىمۇ ئېنىق. جۈملىدىن، ن. ناسىروۋنىڭ ئاۋاز دىياپازونى ۋۇقۇرى ھەم كەڭ، چىرايلىق ھەم مۇكەممەل بولغاچقا، بۇ كىشى بىلەن ئولتارغان مۇقامچىلىرىمىز مۇقەددىمىنى ئورۇنلاشنى ئۇنىڭغا ھاۋالە قىلىشاتتى. شۇڭا 60 _ يىللىرى ئالمۇتىدا، 70 _ يىللىرى تاشكەنتتە مۇقامچىلار تەرىپىدىن ئورۇنلانغان ۋارىيانتلاردا مۇقەددىمىلەر كۆپىرەك ن. ناسىروۋ بىلەن قادىر رازىلار تەرىپىدىن ئېيتىلغانلىقىنى كورىمىز. ئۇ رۇخسارە مۇقامىنىڭ داستانلىرىنى ئۆز مۇقەددىمىسى بىلەن ئېيتىشتىن تاشقىرى چارىگاھ مۇقامىنىڭ داستان نەغمىسى بولمىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، رۇخسارە داستانلىرىنى چارىگاھقا كىرگۈزۈپ ئېيتىش بىلەن بۇ بوشلۇقنى تولدۇرغانلىقىمۇ ئۇنىڭ مۇقام تەتقىقاتىدىكى بىر يېڭىلىقى ئىدى. جۈملىدىن، ھەر بىر مۇقەددىمە ۋە داستان سوزىنى ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى تېكستى بىلەن ئېيتىش جەھەتتىمۇ ن. ناسىروۋ بۇ قائىدىگە بەك رىئايە قىلىشتىن تاشقىرى، تېكستنىڭ ۋارىيانتسىيەلىنىشىدىمۇ بىر مۇنچە توھپە قوشقان تەتقىقاتچى مۇقامچىدۇر. شۇڭلاشقىمۇ 1987 _ يىلى نەشىر قىلىنغان تېكست كىتاۋىتىكى ھەر قايسى مۇقام مۇقەددىمىلىرىنىڭ تېكستلىرى بىلەن داستان تېكستلىرى ئاساسەن ن. ناسىروۋنىڭ ئېيتقان سوزلىرى ئاساسىدا تۈزۈلگەن ئىدى. ئەلۋەتتە، تېكستلارنى خالىغانچە ئالماشتۇرۇۋېتىش _ ئاھاڭنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە تەتقىق قىلىشتا قىيىنچىلىقنى ۋە ھەتتا چۈشەنمەسلىكنى تۇغدۇرۇشى تەبىي. بۇ جەھەتتىنى كوزدە تۇتقان مۇقامچى ن. ناسىروۋ تېكستنى ئالماشتۇرۇپ سەپلەش ئورنىغا يېڭى تېكستلارنى ئىزدەپ تېپىپ، سەپلەپ ئېيتىشنى ئەۋزەل كورەتتى. مەسىلەن، ئۇ ئېيتىپ كەلگەن سوز ۋارىيانتلىرىدىن چەبىيات بىرىنچى داستانىدىكى: «نا ئەھلى بىلەن قۇرما سوھبەت ھەر جايىدا»، ئىككىنچى ئالەش ئۈچىنچى داستانىدىكى: «سەبا يەتكۈز سالامىمنى، يېتۈرگىل كويى دىلدارە»، ناۋا ئىككىنچى داستانىنى: «خۇدا بىزنى يارىتتى بۇيلە ئىسيان ئىچىندە» كەبى سوزلەر ھازىرمۇ ئىككىنچى ۋارىيانت سۈپىتىدە ئېيتىلىپ كەلمەكتە.

مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە شەكلىگە كەلگەن ئىلى ئون ئىككى ۋۇرۇش ناخشىلىرىنىڭ ئەڭ كونىلىرى بولغان بەش ۋۇرۇش ئىلى كلاسسىك ناخشىلىرىنى («ۋا دەرىخا»، «لەيلۇن _ 1»، «لەيلۇن _ 2»، «كوچا ناخشىلىرى» ۋە «ئۇسەك» كەبىلەرنى) ئۆزۈلدۈرمەي ئېيتىپ كەلگەن سازەندىلىرىمىزنىڭ ئالدىنقى قاتارى بولغان ن. ناسىروۋ ئەشۇ ناخشىلارنى چىرايلىق ئېيتىش، ئەۋجىلىرىنى چىقىرىپ ئېيتىش، سالماقلىق ئېيتىش، ئۇسلۇبىنى 1960 _ يىلى ئالمۇتا رادىوسىدىن ئاڭلىغان ئۈرۈمچىدىكى ياش ناخشىچىلاردىن ئابلىزخان مامۇت، غىياسىدىن بارات، ئابدۇكەرىم ئەلى، قۇرۋان ئومەر قاتارلىقلار ئەينەن ئورۇنلاشتۇرۇپ ئېلىپ، شىنجاڭ خەلق رادىوسىنىڭ ئالتۇن فوندىغا يازدۇرغان.

ئىلى ناخشىلىرىنى ئېيتىش جەھەتتە كلاسسىكلىق ئۇسلۇبتا ئېيتىش، (يەنى تەمكىنلىك بىلەن ئېيتىش) ۋە شەھەر ئىچى ئۇسلۇبتا ئېيتىش (يەنى دولقۇنلىتىپ ئېيتىش) كەبى مەكتەپلەرگە بولۇنگەن بولسىمۇ، لېكىن كلاسسىكلىق ئېيتىش ئۇسلۇبى ناخشىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ھەم ئىجرا قىلىشتا بىر قەدەر يەڭگىل بولغانلىقتىن بۇ ئۇسلۇب كوپ تارقالغان ھەم ئاممىۋىلاشقاندۇر. ن. ناسىروۋ موشۇ كلاسسىكلىق مەكتەپكە مەنسۇپ ئۇستاز سازەندە بولغاشقا ئۇنىڭ يەتتىسۇدىكى شاگىرتلىرىدىن ئەركىن يۇنۇس، سەيدەكرەم تولىگېنوۋ، سۇلتان مەمەتوۋ قاتارلىقلارمۇ بۇ مەكتەپنى داۋاملاشتۇرغۇچى سەنئەتكارلاردىن بولۇپ يېتىشىپ چىقىشتى.

ئۇرمەھەممەت ناسىروۋنىڭ تۇغما سازەندە بولۇپ يېتىلىشىدە، ياركەنتنىڭ بىنا بولۇشى بىلەن تەڭ باشلانغان ناخشا _ ساز ۋە مەدەنىي _ مائارىپ ئوچاقلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ئاساسىي سەۋەپ بولدى. پادىشا زامانىسىدىلا (1910 _ ي.) ياركەنتلىك مەشھۇر ناخشىچىلاردىن جالام بايۋەچچە، خانغوجا، سەيدۇلكامىلار ئىجراسىدا بىر قانچە ئىلى ناخشىلىرىنىڭ پلاستىنكىلىرى ئىشلىنىپ چىققان ئىدى. ئىلى سازەندىلىرىدە كوپىنچە تەمبىرنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنى يېتەكچى ساز ئەسۋابى قىلىش ئەنئەنىگە ئايلانغانلىقتىن، بۇ ساز چېلىشتا داڭق چىقارغۇچىلارمۇ پەيدا بولغان. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى ئۇرمەھەممەت «سۇلخاي» ئىدى. ئۇنىڭ چېلىش ئۇسلۇبى ئەينە شۇ كلاسسىك ئۇسلۇبنىڭ چىرتىپ چېلىش، ئىلىپ چېلىش، تىترىتىپ چېلىش ۋە سالماقلىق چېلىش قائىدىلىرىگە مەنسۇپ ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ تەمبىرىنى ئاڭلىغان كىشى بۇ ئەسۋابنى چېلىشنىڭ كونا ستىلىنى بىلىۋالغاندەك بولىدۇ. بۇ جەھەتتىن بىز ن. ناسىروۋنى ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكا بايلىقىنى زامانىمىزغىچە يەتكۈزۈپ كەلگۈچىلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن كلاسسىكلىق چېلىش ۋە ئېيتىش ئۇسلۇبىنىمۇ يەتكۈزۈپ كەلگۈچى ئاز ئۇچرايدىغان سەنئەتكار سۈپىتىدە ئەسلەيمىز ھەم باھالايمىز.

باتۇر راشىدىن،
مۇقامشۇناس.
ئالمۇتا شەھىرى

سۈرەتتە: (ئولتارغانلار) ئوڭدىن ئۈچىنچى ئۇرمەھەممەت ناسىروۋ.

سەنئىتىمىز گۈلشىنىدە

باللىقتىن دىلغا چىگىلگەن ئىشتىياق

ياقۇپجان مۇسايېۋ چىلەك ناھىيەسىدە يۇنۇس ئىسىملىق كەمبەغەل دېھقاننىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىك چېغىدا مومىسى مەريەمخان قاپاق چوموچ ۋە كاۋىلار ئۈچ تارتىپ سايە چۈشۈپ تۇرغان باراڭلىقتا ئولتىرىپ، دۇتارنى قولغا ئېلىپ ئېيتىدىغان ناخشىلىرى ياش قەلبىگە ئالاھىدە خۇش كەيپىيات بېغىشلايتتى. شۇنداق پەيتلەردە ئوغلى يۇنۇسمۇ ئۇنىڭغا جورى بولۇپ، ناخشىغا قوشۇلۇپ كېتەتتى. شۇ ناخشا _ سازلار ياقۇپجاننىڭ مۇزىكا _ سەنئىتىمىزگە بولغان ئىشتىياقىنى ئاشۇراتتى.

شۇ تەسىر بىلەن بالىلىق دەۋرىدىلا ھەر خىل ساز ئەسۋاپلىرىنى چېلىشنى ئۆگەنگەچلىدۇ. نەتىجىدە ئۇ مەخسەت ئەمەلگە ئېشىپ، تەركىۋىدە سىرىپكىچى ھاكىم خېلەمروۋ، نەيچى ئەخمەتجان ساراۋاپچى ۋە تەمبىرچى ئابدۇنەبى مانايوۋ، دۇتارچى ئەخمەتجان زايىروۋ، ساۋۇتجان مەمەتقۇلوۋلار بار مىللىي ئانسامبل ۋۇجۇتقا كەلدى. ئانسامبل ئاز ۋاقىت ئىچىدە ئۆز پائالىيىتىنى جانلاندۇرۇپ، پەقەت قازاقىستاندىلا ئەمەس، بەلكى خوشنا جۇمھۇرىيەتلەردىمۇ ئۆز ماھارەتلىرىنى نامايىش قىلىشقا باشلىدى. ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتىدىغان بىر نەرسە، ئۇيغۇر سەنئىتىنى تۈركمەنىستانغا دەسلەپ تونۇشتۇرغان موشۇ ئانسامبل بولدى.

بىر مەزگىل مەزكۇر ئانسامبلغا كېلىپ

سۈرەتتە: (ئوڭدىن سولغا) ئەخمەتجان زايىروۋ، ئابدۇنەبى مانايوۋ، خېلەم خۇدايبەردىيېۋ، ئەخمەتجان ھاسانوۋ، ياقۇپجان مۇسايېۋلار.

كە ئۇ 1942 _ يىلى، يەنى، يەتتىنچى، سىنىپنى تامامىلاپلا شۇ دەۋردە چېلەك ناھىيەسىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيغۇر تىياترىغا ئىشقا كىرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىكلىكى، تەجرىبىسىنىڭ يوقلۇغى تۈپەيلى دەسلەپ سپېكتاكىللاردىكى ئومۇمىي كورۇنۇشلەرگىلا قاتنىشىپ يۈردى. بىر _ ئىككى يىلدىن كېيىن بۇ تىرىشچان يىگىت ئانسامبل تەركىۋىدە سازەندە بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى.

ياقۇپجان ئاكا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرىدىمۇ سەنئەتتىن قول ئۆزگىنى يوق. ئۇ شۇ ئېغىر يىللاردا ئۇيغۇر تىياترى ئارتىستلىرى بىلەن بىللە ئېتىز _ ئېرىقلاردا، خامانلاردا كونسېرت قويۇشقا قاتناشتى.

1944 _ يىلى ياقۇپجان مۇسايېۋ مەيدانغا ئاتلىنىپ، دەسلەپ شەمەي شەھىرىدىكى پولكتا خىزمەت قىلدى. ئاندىن فرۇنزې (ھازىرقى بىشكېك) شەھىرىدىكى ھەربىي ئوفىتسېرلارنى تەييارلايدىغان ئۇچىلىشىنى تاماملاپ ۋۇزۋود كوماندىرى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇردى. ئۇ پولك ئوركېستىر تەركىۋىدە كونسېرتلارنى ئۇيۇشتۇرۇشقا قاتنىشىپ، ھەم ھەربىيلەرنى، ھەم ئارقا سەپتىكىلەرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ھىس _ تۇيغۇلىرىنى ئويغىتىشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

يا. مۇسايېۋ 1946 _ يىلى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ كەسپى بويىچە ئىشلەشنى داۋام قىلىدۇ. شۇ مەزگىلدە ئۇلارنىڭ بىر كونسېرتىغا قاتنىشىپ، ياقۇپجان ئاكىنىڭ قابىلىيىتىگە قايىل بولغان س س س ر خەلق ئارتىستى شارا جىيېنقۇلوۋا ئۇنى قازاق فىلارمونىيەسىگە ئىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ 1947 _ يىلىدىن ئېتىۋارەن ياقۇپجان مۇسايېۋ قازاق فىلارمونىيەسىدىكى شارا جىيېنقۇلوۋا يېتەكچىلىكىدىكى كونسېرت بىرىگادىسىدا داپچى ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىدۇ.

كېيىنرەك ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بولۇپ چىققان «قازاق كونسېرت» تەركىۋىدە ئۇيغۇر ئانسامبلىنى قۇرۇش ئىشىنى ياقۇپجان مۇسايېۋ قولغا ئېلىپ، ئۇنى تەشكىللەپ چىقىشنىڭ تەشەببۇسكارى بولۇپ قوشۇلغان روشەنگۈل ئىلاخۇنوۋا، مەخپىرە باقىيېۋالار كېيىن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خەلق ئارتىستى ناملىرىنى ئېلىشقا سازاۋەر بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ تونۇلغان سويۈملۈك ئارتىستلىرىغا ئايلاندى. شۇنىڭدەك ئانسامبلدا ياش تالانتلاردىن: ئۇرنىسا جېلىلوۋا، پاتىگۈل مەمەتوختىيېۋا، ئەركىن ئىسلاموۋ كەبى ناخشىچى _ ئۇسسۇلچىلار تەربىيىلىنىپ، ناملىرى سەنئەت مۇخلىسلىرىغا تونۇلۇشقا باشلىدى. ئېيتماقچى، يا. مۇسايېۋ 1957 _ يىلى موسكۋادا بولۇپ ئۆتكەن ياشلار ۋە ستۇدېنتلارنىڭ دۇنياۋى فېستىۋالىغا قاتنىشىپ لائۇرېيات ئاتالدى.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردا يا. مۇسايېۋ قازاق فىلارمونىيەسىدە بىرنەچچە يىل مەمۇرىي خىزمەتلەردە بولغاندىن كېيىن، كوللېكتىۋ ئۇنى تەنتەنىلىك رەۋىشتە ھۆرمەتلىك دەم ئېلىشقا ئۇزۇتۇپ قويدى.

_ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا زىيالىلىرىمىز، ئارتىستلىرىمىز ۋە ئەدىپلىرىمىزگە بولغان كوز قاراش ئۆزگىرىشكە ئۇچىراۋاتىدۇ. ئىلگىرى ئۇلارغا ئالاھىدە قەدىر _ قىممەت بىلەن قارايتتى. ھازىر بۇ كوز قاراش ئۆزگىرىۋاتىدۇ. بۇنى مەنىۋى قالاقلىققا يۈز تۇتىۋاتقانلىقىمىز دەپ ئېنىق قىلىشىمىز كېرەك، _ دەيدۇ ياقۇپجان ئاكا كويۈنۈش ئىلكىدە.

_ تىياتىر سەنئىتىمىزدە شىرىپجان سەلىيېۋ دېگەن ئاتاقلىق دىراماتورگ ۋە رېژىسسورىمىز، ج. ئەكبەروۋ دېگەن مەشھۇر سازەندە ۋە باشقىمۇ تالانتلىق ئاكتيورلىرىمىز بولغان. ئەپسۇسكى، بۈگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ ناملىرى ئۇنتۇلۇپ كېتىپ بارىدۇ.

ياقۇپجان مۇسايېۋ دەم ئېلىشقا چىقسىمۇ تىنىم تاپمايدۇ. ئۇ ئۆز يۇرتى سۇلتانقورغاندىكى جەمئىيەتلىك ئىشلارغا قولىدىن كېلىشىچە ياردەملىشىپ يۈرىدۇ. خەلقى ئۈچۈن قىلغان خىزمىتى ھېساۋىغا ھاياتىنى مەزمۇنلۇق ئۆتكۈزىدىغان ئادەملەر شۇ سىڭگەن ئەمگىكى ئەجرى بىلەن ئۆزلىرىنى بەختىيار ھىس قىلىدۇ. ياقۇپجان ئاكا ئەينە شۇلارنىڭ بىرىدۇر.

ئېرشات ئەسەتوۋ.

— ئالدى بىلەن دەۋر ئۆزگىرىشىگە مۇناسىۋەتلىك بۈگۈنكى ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتى ئۈچۈن يارىتىلغان ئىمكانىيەتلەر ۋە قىيىنچىلىقلار ھەققىدە توختىلىپ ئۆتسىڭىز؟

— سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدا ۋۇجۇتقا كەلگەن قايتا قۇرۇش، دېموكراتىيە ۋە ئاشكارىلىق ھاياتىمىزدىكى ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك ھادىسىلەرنىڭ بىرى بولدى. ئۇ يېڭىچە ئىجتىمائىي، سىياسىي - ئىختىسادىي مەجبۇرىيەتلەر، پەن - تېخنىكا، ئىشلەپ چىقىرىش ۋە باشقا پائالىيەتلەر قاتارىدا ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزدە يېڭىچە ئويغىنىش، يېڭىچە تەپەككۇر قىلىشنى بەرپا قىلدى.

مەلۇمكى، قازاقستان مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغىنىدىن كېيىن جۇمھۇرىيەتتىكى ئىجادكارلار ئۈچۈن يەتمىش ژىلدىن بېرى ئەدەبىياتتا ئاساسىي ئۆلچەم بولۇپ كەلگەن پارتىيەۋىيلىك قاتمال سىياسەتكە خاتىمە بېرىلىپ، ئىجادىيەت ئەركىنلىكى يولغا قويۇلدى. تسېنزۇرنىڭ بولماسلىقى كوپ پارتىيەۋىيلىك سىستېما بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالىيجاناپ پەزىلەتلەر، ئەلۋەتتە. لېكىن بۇ مۇمكىنچىلىكلەر ۋە ئەۋزەللىكلەر بىلەن بىر قاتاردا ئىجادكارلار ئۈچۈن كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلار مۇيۇز بېرىۋاتىدۇ. ئۇلار: دۆلەت ۋە جەمىيەتنى يېڭى قىنىغا سېلىش باسقۇچىدا كېزىت - ژۇرناللارنىڭ قىسقىرىشى، كىتاپ چىقىرىشى ئۈچۈن قەغەز كامچىللىقى، قىسقىسى روھىي چۈشكۈنلۈك بىلەن ئۈمۈتۋارلىق ئارىسىدىكى دەققىلەر ئىجادكارلارنى تەڭقىسلىقتا قويماقتا. ھالبۇكى، چەكلىمىلىك سىياسەت موجۇت 30 - ژىللاردا ئاساسىي سېلىنغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمىز قېرىنداش ۋە تەرەققىيپەرۋەر ئەللەر ئەدەبىياتى تەسىرىدە رىۋاجلانغان ئىكەن، ھازىرقى ئىجادىيەتكە دېموكراتىك ئەرك بېرىلگەن شارائىتتا تېڭىرقاپ سۇسلىشىش ئەدىپكە مەنسۇپ بولمىسا كېرەك.

ئەمەلىي شارائىتنىڭ تەسىرى بىلەن بويى كورسىتىۋاتقان مەنىۋى قاششاقلىقنىڭ ئىجادكارلىرىمىز بىلەن كىتاپخانلار ئارىسىدىكى جىپسىلىقنى ئىراقلاشتۇرۇۋاتقانلىقى بايقالماقتا. ئۇنىڭغا بولغان كوز قارىشىڭىز قانداق؟

— توغرا، بازار ئىختىسادىغا ماسلىشىش جەريانىدا بىزنى بىيارام قىلىۋاتقان مەسىلە ئاز ئەمەس. پەن ساھاسىدا ئۇتۇملۇك ئىشلەپ كېلىۋاتقان بىر تۈركۈم ياشلار تەتقىقات ئىشلىرىنى تەرك ئېتىپ، تىرىكچىلىك كويىدا ئۆزلىرىنى بازارغا ئاتتى. جايلاردا مۇئەللىملەر تۇرمۇش قىيىنچىلىقىدىن ئۆز كەسپلىرىنى تاشلاشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. ھاۋايى ھەۋەسكە بېرىلگەن بىر قىسىم ياشلار تۈيۈق كوچىلاردا قايمۇقۇپ، ئىچىملىك، چېكىملىك قاتارلىق ئەخلاقىي بۇلغۇنۇش، خۇدبىنلىككە يۈز تۇتتى. چوڭغا ھۆرمەت، كىچىككە ئىززەت قاتارلىق ئېزگۇ ئەنئەنىلىرىمىزدىن پۈتۈر كېتىپ، مېھىر - شەپقەت، دىيانەت ۋە ئىنساپنىڭ كوتىرىلىپ كېتىپ بارغانلىقى سېزىلمەكتە. قىسقىسى - كەلگۈسى ھاياتقا ئۈمۈتۋارلىق قاراشلار پەسسىمىستلىق، مەنىۋى قاششاقلىق تورىغا ئىلىنىۋاتىدۇ. مانا بۇ ئېغىر ھالەتلەر ئەدەبىياتىمىزنىڭ كەڭ كىتاپخانلىرى بىلەن ئالاقىسىنى ئىراقلاشتۇرۇپ، ئۇنى ئەتۋالايى ئەھۋاللارغا دۇچ كەلتۈرۈۋاتىدۇ. ئەينە شۇنىڭغا قارىماي كىشىلەر قەلبىنىڭ تەربىيەچىسى بولغان ئەدەبىياتىمىزنىڭ رولىنى ئاشۇرۇپ، ئىجادكارلىرىمىز ئەسەرلىرىدە ھاياتىمىزنى ئىجابىي، سەلبىي قەھرىمانلار زىددىيىتىدە يارقىن ئىپادىلىنىشى ھاجەت.

— ئەدىپنىڭ كامالەتكە يېتىشىدە قانداق ئامىللار بولۇشى شەرت؟

ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتىغا بىر نەزەر

دەۋر ۋە ئەدىپ

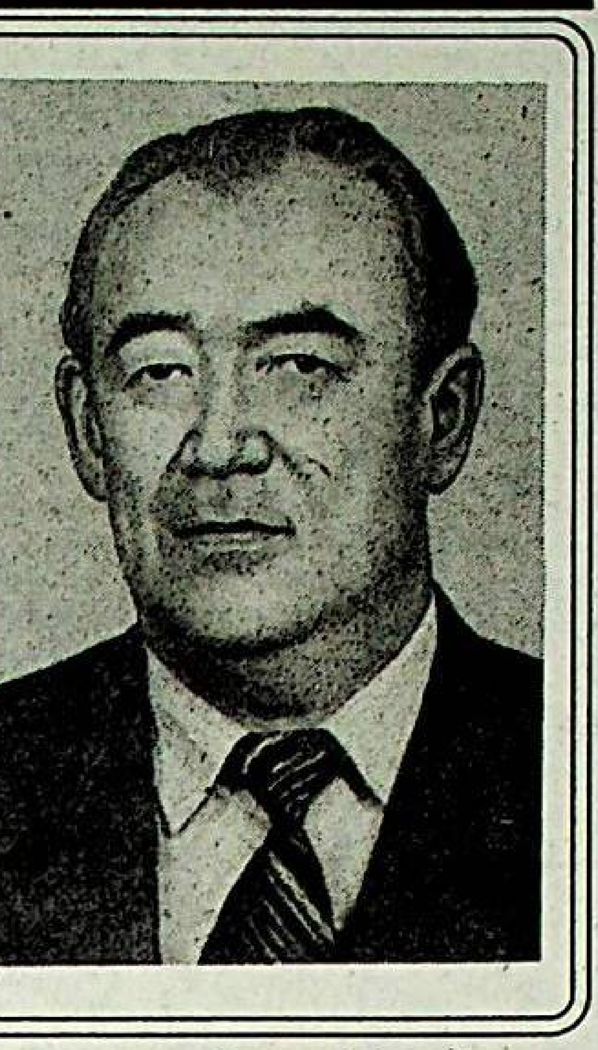

كېيىنكى ژىللاردا خەلقىمىزنىڭ شانلىق كۈرەش تارىخىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «يانار تاغ» ترىلوگىيەسىنى يازغان پېشقەدەم يازغۇچىمىز مەسىمجان زۇلپىقارنىڭ نامى ئەدەبىياتىمىز مۇخلىسلىرىغا يەنىمۇ كەڭ تونۇلۇشقا باشلىدى. تۆۋەندە مۇختەرەم كېزىتخانلىرىمىز دىققىتىگە يازغۇچىنىڭ مۇخبىرىمىز س. ئىسكەندەروۋ بىلەن ئەدەبىياتىمىزنىڭ بۈگۈنكى ۋە كەلگۈسى تەغدىرى ھەققىدە ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

— كىشىلىك دۇنياسىنى، تەبىئىتى سويىمگەن جىمى جان، شەيئىلەرگە ئىنسانىي كوز قاراشتا بولمىغان، ئۆز ھالاۋىتى ئۈچۈن ياشاپ، ئۆزگىلەر قايغۇسىدىن ئەزىيەت چەكمىگەن يازغۇچى ھاياتنىڭ يۈكسەك پوئېزىيەسىنى سەزمەسلىكى مۇمكىن. شۇنداق ئىكەن، دېڭىزدەك تىنىمسىز دولقۇپ، مەۋجلىنىپ تۇرغان ھايات قوينىغا كىرىپ، ئۇنىڭ قىر سىرلىرىنى ئىگەللىمەي، ئەتراپلىق بىلىم ۋە پەلسەپەۋىي تەپەككۇر يېتىكلىككە ئىنتىلمەي، قىسقىسى كوپ ئوقۇپ مەشقلەنمەي ياخشى ئەسەر يېزىش قىيىن. ئىسپانىيەنىڭ فىلوسوف ئەدىبى، نوبېل مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى فېدېريكو كارسا لوركا «كىتاپ - ئەقىل تەرەققىياتى ئۈچۈن گىمناستىكا» دەپ، ھەر قاچان كىتاپ ئوقۇش بىلەن تۇراقلىق مەشغۇللىنىپ، ھاياتىدا بۇلاقتەك جوشقۇنلاپ تۇرغان ئىجادىنى ئۆز خەلقى قىسمىتىگە بېغىشلىغان ئىكەن. ياخشى ئەسەر ئەڭ مۇشكۇل - مەشاقەت، ئازاپلىق زەخمەت چېكىش مەھسۇلاتى سۈپىتىدە بارلىققا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەدىپتە كۈچلۈك ئىرادە، ئىشتىقات بولۇشى تېگىش.

شۇنى تەكىتلەشكە ئەرزىيدىكى، ئەدىپنىڭ باغرى كەڭ، ساخاۋەتلىك قەلب راستچىل، مەنپىيەت خائىنلىرىدىن خالى، ھاسىل كالام، ۋۇجۇدىدا ئىنسانىي پەزىلەتلەر مۇجەسسەملەنگەن بولۇشى جائىز. بىزدە بەزىلەر ۋىجدان ماۋزۇسىغا قەلەم تەۋرىتىپ، ئىنسانپەرۋەرلىك، مەردانىلىق، ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەققىدە يېزىپ، كوكسىگە ئۇرۇپ، ئاغزىغا كۆۋۈكلەر ئالىدۇ. بىراق ئەمەلىيىتىدە ئۆزى يازغىنىغا ئۆزى پۈتۈنلەي ئوخشىماي قالىدۇ. ئۇنداق بىمانە، رەڭۋاز ئەدىپكە خەلق قانداق ئىشىنىپ، ئۇنىڭ يېزىۋاتقانلىرىنى ئوقۇشى مۇمكىن.

قەلەم ساھىبى ئۈچۈن ئەڭ كېرەكلىكى تالانت ئىكەن. ئۇ خىسلەت زاكىسىدىن پۈتۈلمىگەن بولسا، ھەر قانچە ئۆزىنى زورلاش، ئۇرۇنۇشلار بىھۇدە. ياخشى ئەسەر يازالماي، ئۆزىگە يازغۇچى دەپ تەمەننا قويغاندىن كورە يازماياراق، ئىنسانىيلىق ساغلام مۇئامىلە، ياخشى خۇلۇق بىلەن كىشىلەر كوڭلىدىن ئورۇن ئېلىش ئەۋزەل.

— بەدىئىي ئەسەرنىڭ ئەڭ ئاساسىي ئېلېمېنتى بولغان تىل ھەققىدە ئېيتىپ ئۆتسىڭىز؟

— ئەدەبىياتنىڭ ئاساسىي جېنى - تىل. مىللىي ئەدەبىياتىمىز ۋە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ رىۋاجلىنىشىدا تىلنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن زور. ئەدەبىياتنىڭ ئاممىۋىيلىقى، ئوبرازلىق بولۇشى خەلقىمىزنىڭ جانلىق تىلى بىلەن بەدىئىي ئەدەبىي تىلنىڭ ئەۋرىشىم ئۇيغۇنلىشىشى ئارقىلىق روياپقا چىقىدۇ. ئەسەر تىلى ساۋاتسىز، قالايمىقان بولسا ئۇسلۇبنىڭ راۋانلىقىغا، قىياپىي ئوبرازنىڭ روھىي دۇنياسىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزىدۇ ھەم ئېستېتىكىلىق زوقى مۇجمەللىشىدۇ. مېنىڭچە باي، رەڭدار خەلق تىلىنى، بەدىئىي تىلنى، شۇنىڭدەك تىل قانۇنىيەتلىرىنى بىلمەي تۇرۇپ ئەسەر يېزىش قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى ھەپىلە بىلەن ياراقلىماي، ناياپ ئۇستا قولى بىلەن قۇرۇلۇش سالغانلىق بىلەن باراۋەر. تىل ئۇسلۇبىنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەربىر سوزنىڭ ئۆز ئورنىنى تېپىشىدا. جۈملە - ئىبارىلەرنىڭ ئىخچام ۋە مەزمۇن ماھىيىتىنىڭ چوڭقۇر كونتېكىستى ئارقىلىق غايىدىن بېشارەت بېرىشىدە ئىپادىلىنىدۇ. مەن ياخشى يېزىلغان ئەسەرنى توپان، ساماندىن پاكىز ئايرىلىپ، قىپقىزىل چەش قىلىنغان بۇغداي - بېنەم ئۇنى خېمىرنىڭ قاۋۇل جۈگان قولىدا چېيىغا قاندۇرۇلۇپ ژۇغۇرۇلۇپ، تونۇردا ۋايىغا يېتىپ پىشقان نانغا قىياس قىلىمەن.

— ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ رول ئوينايدىغان ئەدەبىي تەقرىز - تەنقىتىمىز توغرىسىدا توختالسىڭىز؟

— راست، ئەدەبىيات سەنئىتىمىزنىڭ رىۋاجلىنىشىدا تەنقىت ناھايىتى چوڭ رول ئوينايدۇ. مۇئەللىپ ئۆز ئەسىرىنىڭ ساغلام، يېتۈك تەپەككۇر، ئەتراپلىق نەزەرىيەۋىي بىلىمگە ئىگە تەقرىزچى تەرىپىدىن باھالىنىشىنى ئارزۇ قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ساغلام بولۇشىنى، ئەسەرنىڭ بەدىئىي ئەۋزەللىكلىرىنىڭ مۇناسىپ ئېچىپ بېرىلىشىنى، ئەكسىنچە ئەدىپ ئاڭقىرالمىغان يېتەرسىزلىك ئىللەتلىرىنى كورسىتىپ بېرىشنى كوزدە تۇتىدۇ. ھەركەسىپنىڭ ھەسەتخورلىرى بولغىنىدەك، نادانىنىڭ ئالىمغا، ئىختىدارسىز ئەدىپنىڭ تالانتقا ۋە نامەرتنىڭ مەرتكە تارلىق قىلىش ھىسسىياتىنىڭ تۇغۇلۇپ قالىدىغانلىقى تەبىئىي. ئەگەر تەنقىتچىدە مەردانىلىق، ھالاللىق خىسلەتلەر بولماي، غەرەزلىك، تەرەپبازلىق مەنپىيەتلىرىگە چېتىلىپ قالسا، بەس خۇدا تۇرغىنى. ئۇنداق تەنقىت - تەھرىرچىلەر بەربىر بىلىنىپ قېلىپ، خەلق ئالدىدا ئابرۇيىنى چۈشىرىپ قويىدۇ.

ئەدەبىياتىمىزدا 1960 - 80 - ژىللىرى تەنقىتچىلىرىمىز بەس - بەستە سايرىغان بۇلبۇللاردەك تۇشمۇ - تۇشتىن كورۇنۇشكە باشلىغان ئىدى. كېيىنكى ژىللاردا ئۇ سۇسلىشىپ، ئايرىملىرىنىڭ قەلىمى قالغىشىپ قالدى. ئەپسۇسكى، ئەدەبىياتىمىزدا بىر دەۋر قىسمەن تەنقىتچىلىرىمىزدە ساغلاملىق بولماي غەرەزلىك ھالدا ئاقنى قارا، قارىنى ئاق دېيىدىغان، كوپچىلىك ئىتراپ قىلغان ئەسەرلەرنى يەرگە ئۇرۇپ، ناچارلارنى ژۇقۇرى بالداققا كوتىرىپ مەدھىيىلىگەن ئەھۋاللارمۇ يۈز بەردى. ئۇ خىل ھارسىزلىق ئۆز ۋاقتىدا قازاق ئەدەبىياتىنىڭ كلاسسىك يازغۇچىسى مۇختەر ئەۋېزوۋنىڭمۇ جېنىغا پاتقان بولۇشى كېرەك. ئۇ ئاچچىق زەردە بىلەن: «بىزدە ياخشى ئەسەرنى يامان، يامان ئەسەرنى ياخشى دەيدىغان بىر ھايۋانلىق بار. ئۇنىڭغا خاتىمە بېرىش كېرەك» دېگەن ئىكەن. ئاتاقلىق ئەدىپ چىڭگىز ئايتماتوۋ قىرغىزستاندا ئەدەبىي - بەدىئىي تەنقىتچىلىككە بېغىشلانغان پلېنۇمدا سوزلىگەن نۇتقىدا مۇنۇ پىكىر - مۇلاھىزىلارنى بىلدۈرگەن: «مەن زالدا ئولتارغان تەنقىتچىلەرگە مۇراجەت قىلىپ شۇنداق دېمەكچىمەنكى، ھەر بىر ئېيتقان سوزىڭىز ھالال، توغرا، سەمىمىي بولسۇن. بېشىڭىزغا ئېغىر قايغۇ - كۈلپەت چۈشسىمۇ توغرا سوزنى ئېيتىشتىن قايتماڭ».

ئەدەبىي تەنقىتچىلىكتە بۈگۈن سادىر بولۇۋاتقان كامچىلىقلارنىڭ بىرى - ئەسەرنىڭ غايەۋىي مەزمۇنى، زىددىيەتلەر كۆرۈنىشى، شەكىل - مەزمۇن بىرلىكى، شۇنداقلا ۋاقىئە، ھادىسىلەرنى يارقىن ئېچىپ بېرىشتە يازغۇچىنىڭ ماھارىتى ۋە تىل ئۇسلۇبىدىكى نازۇك سېزىملار ۋە باشقىلارنى كونكرېت ئېچىپ كورسىتىپ بېرىش ئورنىدا پەقەتلا ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى شەرھىيلەش، بايانلاش قاتارلىق ساددە، بىمەنىلىك بىلەن چەكلىنىشتىن ئىبارەت. ئەينە شۇ كامچىلىقلاردىن خالىي بولغاندىلا ئەدەبىي تەنقىتىمىز ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتى ئۈچۈن تۈرتكە بولالايدۇ.

— ئەدىپلىرىمىزدە نەشرىياتلارغا سۇيەنمەي، ئۆز كۈچى بىلەن كىتاپ چىقىرىش رەسمىيەتكە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتى ئۈچۈن زىيانلىق تەسىرى بولامدۇ؟

— نەشرىياتلارنىڭ يازغۇچى - شائىرلىرىمىزنىڭ كىتاپلىرىنى چىقىرىپ بېرىش مۇمكىنچىلىكى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئۆز خىراجەتلىرى بىلەن كىتاپلىرىنى چىقىرىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىدۇ. لېكىن يارامسىز ئەسەرلەرنىڭ ئەدەبىياتىمىزنى پاخاللاشتۇرۇۋەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇ ئەسەرلەر ئەدەبىيات سېكسىيەلىرىدە مۇھاكىمىگە سېلىنىپ، ئالدىن ئۇ يەردىكىلەرنىڭ تەۋسىيە قىلىشى بىلەن بېسىلىشى كېرەك.

— ئەدەبىي جەرياننىڭ سۇسلىشىشىغا مۇناسىۋەتلىك ياش تالانتلارنى تەربىيىلەشكە بولغان كوڭۈل بولۇشىمۇ بىر تەرەپتە قېلىۋاتقاندەك بايقىلىدۇ؟

— بۇنى ئىنكار قىلىشىمىزغا تېگىشلىك ھالەت. چوڭ ئەۋلات قەلەم ساھىپلىرىنىڭ ھىممىتىگە مەنسۇپ مەسئۇلىيەت - ياش ئەدىپلەرگە ھامىلىق قىلىش. خوش، ياشلارغا قانچىلىك مەنىۋىي مەدەت بېرىۋاتىمىز. راستلىقىنى ئېيتساق، بۇ توغرىلىق پىكىر قىلىشقا تىلىمىز قىسقا. پەرزەنت ئاتا مېھرىۋانلىقىغا، ئاتا غەمخورلۇقىغا مۇھتاج بولغىنىدەك، ياش شاگىرتلار پېشقەدەم ئەدىپلىرىمىزنىڭ قەلب ساخاۋىتى، ھىممىتىدىن تاشقىرى قالماسلىقى لازىم.

قارىغوجا چېغىدا تومۇر قانات بولغان باللىرىنى ئۇچۇرۇشقا ئۆگىتىدۇ. ئۇلارنىڭ تامغا، دەرەق شاخلىرىغا كوتىرىلىشكە مەدەت بېرىدۇ. ئالايلۇق، بۈركۈت باللىرىنى پەستە ئۇچۇش رايىغا قويماي تىك چوققىغا، بەلەنت ساماغا پەرۋاز قىلىشقا ئۆگىتىدۇ. ھە، بىز ئىنسانغۇ ئاخىر. پەرەز قىلىشىمچە، بۇ ۋاپادارلىقنىڭ بولمايۋاتقانلىقى چوڭلاردا ياشلارنى ئۆزىگە مايىل قىلىش ھىممىتى، ياشلاردا بولسا ئۇستازلارغا يېقىنلىشىشتاقاندەكتۇ يېتىشاش تۇپەيلى جۈرئىتى يېتىشمەيۋاتقاندەك سېزىلىدۇ.

— بۈگۈنكى ۋەزىيەتتە ئەدىپنىڭ بىرىنچى نۆۋەتتىكى مەسئۇلىيىتى نېمىدىن ئىبارەت؟

— شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، بۈگۈنكى جاھان ئىختىسادىي، سىياسىي ۋەزىيىتى خەلقىمىزنىڭ زىيالى ۋەكىلى ۋە ئەدىپلىرىگە چوڭ مەسئۇلىيەتلىك ژۈكلىمەكتە. قېيدىدىن دولىتى بار، دۇنيا مەدەنىيەت غەزنىسىگە ئۆز ھەسسىنى قوشقان مىللەت ئىكەنمىز، شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلقىمىزنىڭ بۇ كۈنلەردىكى پاجىئەلىك قىسمىتى باغرىمىزنى خۇددى ھاكانچا تېشىدەك ئەزمەكتە. بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ جىمى دولەتلەرگە بىردەك قانۇن - دېكلاراتسىيەسىنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقىغا يېرىم ئەسىر بولاي دەپتۇ. دېموكراتىيە، ئىنسان ھوقۇقى، ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ئالىيجاناپ پرىنسىپلىرى ئاسارەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا راۋا ئەمەسمىدى؟! قىزىل خىتاي رەھبەرلىرى بۈگۈن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي كېلىۋاتىدۇ. بىباشلىق، تېررورلۇق ئەۋج ئالغان خىتايغا چوڭ دولەتلەر ئۆزىنىڭ ئىختىسادىي سىياسىتىگە بولا چەك قويالماسلىقىنى قانداق جورۇشقا بولىدۇ؟ بېچارە خەلقىمىز ئاخىر ئۆزلۈكسىز ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان يادرو سىناقلىرى، تۇغۇتنى چەكلەش، ئاق تاماكا، كىناستە تۇتقۇنلۇق ۋە رەڭۋازلىق قاتارلىق مۇدھىش بالايى - ئاپەتلەر قۇربانى بولۇپ مىللەت سۈپىتىدە يوقۇلۇپ كېتىشى ھەقلىقمۇ؟ ھەددىدىن ئاشقان قاباھەت شۇملۇقىمۇ سۈكۈت بەرگۈلىكمۇ؟ بۇ داۋانى خەلقىمىزنىڭ زىيالى ۋەكىلى بولۇپمۇ يازغۇچىلار قىلماي، دۇنياغا جار سالماي كىم زىممىسىگە ئېلىشى مۇمكىن؟ ھەر بىر قەلەم ساھىبىنىڭ كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغان ئاساسىي ماۋزۇسى شۇ بولۇشى كېرەك.

— ئاخىرقى سوئال، مۇندىن كېيىنكى ئىجادىي پىلانلىرىڭىز ھەققىدە توختالسىڭىز؟

— بالا كۈنۈمدە قازاقستاندىن غۇلجا تەۋەسىگە ئوتۇپ كەتكەن ئىكەنمەن. شەرقىي تۈركىستاندا 24 ژىل ھايات كەچۈرۈش داۋامىدا ماڭا جىڭ شۇرېننىڭ قالاق فېودال ھوكۇمىتى، مىللىتارىست شىڭ شىسەي ۋە ئەكسىيەتچىل گومىنداڭ ھوكۇمىتى، ئۇندىن كېيىنكى ئەشەددىي قانخور مۇستەملىكچى قىزىل خىتاي پارتىيەسىنىڭ مەلۇم دەۋرىنى باشتىن كەچۈردۈم. ئەسىرلەر داۋامىدا زەنجىر بەنت بولۇپ ئازاپلىنىپ كەلگەن ئۇيغۇرلىرىمنىڭ ئېچىنارلىق ھاياتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، جۈملىدىن 1944 - ژىلى ئۆزۈم ئىشتىراك قىلغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ ئايرىم كارتىنىلىرىنى سىزىش، ئۇمۇمەن بۈگۈنكى ۋەزىيەت خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىش ئويلىرى مېنى ئۇزاقتىن بېرى تەقەززا ئەتمەكتە. ئەينە شۇ مۇرەككەپ مۇئەممالارغا بېغىشلانغان رومان يازماقچىمەن.

ھەربىي ساھادىكى جىنايەتلەر داۋام قىلماقتا

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ قانۇن كۈچىگە ئىگە «دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ ئورگانلىرى توغرىلىق» پەرمانىغا بىنائەن 1996 ـ يىلى يانۋاردا دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتى ھوزۇرىدا جۇمھۇرىيەتنىڭ قۇراللىق كۈچلىرىدە تەرگەۋ ۋە ئوپېراتىۋ ـ ئىزدەش پائالىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ھەربىي ـ تەرگەۋ ئورگانلىرى قۇرۇلغان ئىدى. بۇ ئورگانلار ھەربىي ـ تەرگەۋ باشقارمىلىرى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ مەركىزىي ئاپپاراتى ھوزۇرىدىكى باش ھەربىي تەرگەۋ باشقارمىسىغا ئوتتۇر بويى سۇنىدىغان مەركەزلەشتۈرۈلگەن سىستېمىغا بىرلەشتۈرۈلگەن گارنىزونلار بويىچە بۆلۈملەردىن ئىبارەت.

يېقىندا دۆلەت تەرگەۋ كومىتېتىدا باش ھەربىي ـ تەرگەۋ باشقارمىسىنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئۆتتى. مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە باش ھەربىي ـ تەرگەۋ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پولكوۋنىك ۋاسىلىي پېنوۋ ژۇرنالىستلارغا ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان باش ھەربىي ـ تەرگەۋ باشقارمىسىنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق سۆزلەپ بەردى. پولكوۋنىك ۋ. ك. پېنوۋنىڭ تەكىتلىشىچە، 1995 ـ يىلنىڭ شۇ ۋاقتىدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بىيىل ھەربىي خىزمەتچىلەر تەرىپىدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان ئېغىر جىنايەتلەرنىڭ 13,8 پروتسېنت، خۇلىگانلىق ھەرىكەتلەرنىڭ ـ ئۈچ ھەسسە ئۆسكەنلىكى بايقالغان.

قاتاردىكى سولداتلار تەرىپىدىن قىلىنىدىغان جىنايى ئىشلار ئۆتكەن يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 22 پروتسېنت ئازايغان، لېكىن ئوفىتسېرلار ئارىسىدىكى جىنايەتچىلىك ئىككى ھەسسە، ئەندى كوماندىرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنباسارلىرى تەرىپىدىن قىلىنغان جىنايى ئىشلار بەش ھەسسە كۆپىيىپ كەتكەن.

خىزمەت ۋەزىپىسىدىن سۇيىستېمال قىلىش، بېرىلگەن ھاكىمىيەت ھوقۇق دائىرىسىنى ئاشۇرۇۋېتىش تامامەن پائالىيەتسىزلىك بىلەن باغلىق بولغان جىنايەتلەر كۆپەيمەكتە. ھەربىي قىسىملار كوماندىرلىرىنىڭ ئۆز قول ئاستىدىكىلەرنى ئۇرۇش، ھاقارەتلەش، باش ـ باشتاقلىق قىلىش، ھۆكۈمەت مۈلكىنى ئوغرىلاش ئوخشاش كۆپلىگەن شەرمەندىلىك فاكتلار پاش قىلىندى.

مەسىلەن 01954 ـ ھەربىي قىسىمنىڭ كوماندىرى پودپولكوۋنىك دادېنوۋ خىزمەت ۋەزىپىسىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىگە بېرىلگەن ھەربىي قىسىم باشلىقى ھاكىمىيىتىنى سۇيىستېمال قىلىپ، ئۆز قول ئاستىدىكى قاتاردىكى سولداتلار ۋە سېرژانتلار تەركىۋىنى ئەمەس، بەلكى ئوفىتسېرلارنى سىستېمىلىق رەۋىشتە ئۇرۇپ كەلگەن. پەقەت بىرلا مىسال كەلتۈرسەك كۇپايە قىلىدۇ. بىيىل 26 ـ يانۋار كۈنى دادېنوۋ ھەربىي قىسىم تەۋەسىدە ئۆز قول ئاستىدىكىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا كىچىك لېيتېنانت ئامىر قولوۋنى قاتتىق ئۇرغان، ئاندىن ئۇنى نازارەت پۇنكتىنىڭ بۆلۈمىگە سۆرەپ كىرىپ، بىر پارچە ئارماتۇرا تۆمۈر بىلەن يەنە ئۇرۇپ، بەدەنلىرىنى قاتتىق جاراھەتلىگەن. ھازىر دادېنوۋ قاماققا ئېلىنىدى، جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلىپ، ھەربىي سوت تەرىپىدىن ئەركىنلىكىدىن مەھرۇم قىلىندى.

شۇنىڭدىن كېيىن پولكوۋنىك ۋ. پېنوۋ مۇددەتلىك ھەربىي خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆزبېشىمچىلىقى بىلەن ھەربىي قىسىملارنى تاشلاپ كېتىش، قارمىقىدىكى ھەربىي مۈلۈكنى ئوغرىلاش ۋە تالان ـ تاراج قىلىش ئوخشاش جىنايەتلەرگە توختالدى. ئايرىم ھەربىي قىسىملار رەھبەرلىرىنىڭ مەنىۋىي، ئەخلاقىي بۇزۇلۇشى ۋە چىرىكلىكى مۇددەتلىك ھەربىي خىزمەتچىلەرنىڭ ھەربىي قىسىملارنى تاشلاپ كېتىشكە سەۋەب بولماقتا.

ھەربىي كومىسسارىياتلاردا ئاخىرقى ۋاقىتلاردا پارىخورلۇق ئەۋج ئېلىپ كەتتى. باش ھەربىي ـ تەرگەۋ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پولكوۋنىك ۋ. پېنوۋ بۇ ساھادىكى جىنايەتلەر ئۈستىدىمۇ توختىلىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ تەكىتلىشىچە، بەزىدە ھەربىي كومىسسارىياتلار خادىملىرى كۆپلىگەن يىللار داۋامىدا ئۆزلىرىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرى ئۈچۈن پارە ئېلىپ، جازالانماي كەلمەكتە.

پارىخورلۇقتا جۇمھۇرىيەت بويىچە شەمەي ۋىلايىتى بىرىنچى ئورۇندا بولۇپ، بۇيەردە موشۇ يىلنىڭ دەسلەپكى ئالتە ئېيى ئىچىدە ھەربىي كومىسسارىياتلارنىڭ ئۈچ خادىمى جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلدى. ۋىلايەتلىك ھەربىي كومىسسارىياتنىڭ خادىمى مايور ستېپانكوۋ 1994 ـ يىلدىن 1996 ـ يىلغىچە ھەربىي بىلېتلارنىڭ 146 بلانكىسىنى ئوغرىلىغان ۋە بۇ بلانكىلارنى ھەربىي خىزمەتكە چاقىرتىلىدىغانلارغا بېرىپ، ئۇلارنى ھەربىي خىزمەتتىن ئازات قىلغان.

ھەربىي تەرگەۋ ئورگانلىرىنىڭ ئوپېراتىۋ ـ ئىزدەش پائالىيىتى تىكلىنىش، رىۋاجلىنىش باسقۇچىدا بولسىمۇ، لېكىن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ھەربىي ـ تەرگەۋ ئورگانلىرىغا ئوپېراتىۋ ئىزدەش پائالىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھوقۇقىنىڭ بېرىلىشى ئىجابىي نەتىجىلەرنى بېرىشكە باشلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن پولكوۋنىك پېنوۋ جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋنىڭ يېقىندا ئېلان قىلىنغان قانۇن كۈچىگە ئىگە پەرمانى توغرىلىق توختىلىپ ئۆتتى. مەزكۇر پەرماندا 1994 ـ يىلى 31 ـ دېكابىرغىچە ھەربىي خىزمەتتىن باش تارتقانلار (ھەربىي قىسىملارنى تاشلاپ كەتكەنلەر) كەچۈرۈم قىلىنىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلغان. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يەنى يوشۇرۇنۇپ يۈرگەنلەر ھەربىي كومىسسارىياتلارغا، باشقا ھەر قانداق مەمۇرىي ئورگانلارغا ئۆزلىرى توغرىلىق مەلۇم قىلسا، ئۇلار ئۈستىدىن قوزغالغان جىنايى ئىش توختىتىلىدۇ. پەرمانغا بىنائەن، مۇنداق شەخسلەر ئۈچ ئاي جەريانىدا ئۆزلىرى خىزمەت قىلغان ھەربىي قىسىملارغا قايتىپ كېلىشى ۋە ھەربىي خىزمەتنىڭ قالغان قىسمىنى ئۆتەپ، ئاندىن خاتىرجەم ئۆيلىرىگە [illegible] 1995 ـ يىلى 31 ـ دېكابىرغىچە [illegible]

[illegible] جاۋاپ بەردى.

يادىكار سابىتىي.

تەبرىكلەيمىز

ئىبراھىم باراتقا
ئالمۇتا شەھىرى

بۈگۈن بىزنىڭ ئائىلىدە چوڭ خۇشاللىق مەرىكە. سىز بولسىڭىز قەدىردان، ئەزىز ئاتىمىز 70 ياشقا تولۇپ ئولتۇرىسىز. ئاتىمىز بىلەن مېھرىۋان ئانىمىز ئون ئىككى بالىنى قاتارغا قوشۇپ، ھەممىمىزنى ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلغىچە ئاز ئەجىر قىلغىنى يوق. بىز بۇنى ياخشى بىلىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئەزىزلىرىمىزنىڭ ئالدىدا ئۆزىمىزنى بىر ئۆمۈر قەرزدار ھېس قىلىمىز.

بىز ئاتىمىز بىلەن ھەر قاچان پەخىرلىنىمىز. ئۇ بىزنىڭ غۇرۇرىمىز، بەختىمىز، بايلىقىمىز. ئاتىمىزنى خۇش مۇبارەك تويى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ساغلام سالامەتلىك، ئۇزاق ئۆمۈر تىلەيمىز. بىزنىڭ بەختىمىزگە ئۆيىمىزنىڭ تۈۋرۈكى، كۆركى، خۇشاللىقى بولغان ئاتا ـ ئانىمىز ئامان بولغاي، بالىلىرىنىڭ، نەۋرىلىرىنىڭ قىزىقىنى، راھىتىنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلغاي دەپ ئاللادىن سورايمىز.

تەبرىكلىگۈچىلەر: ئاپائىلى ئائىشەم، ئوغۇللىرى بىلەن كېلىنلىرى، قىزلىرى بىلەن كۈيئوغۇللىرى ۋە نەۋرىلىرى.

يېڭى قوللانما

«قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدە كىم زادى كىم»

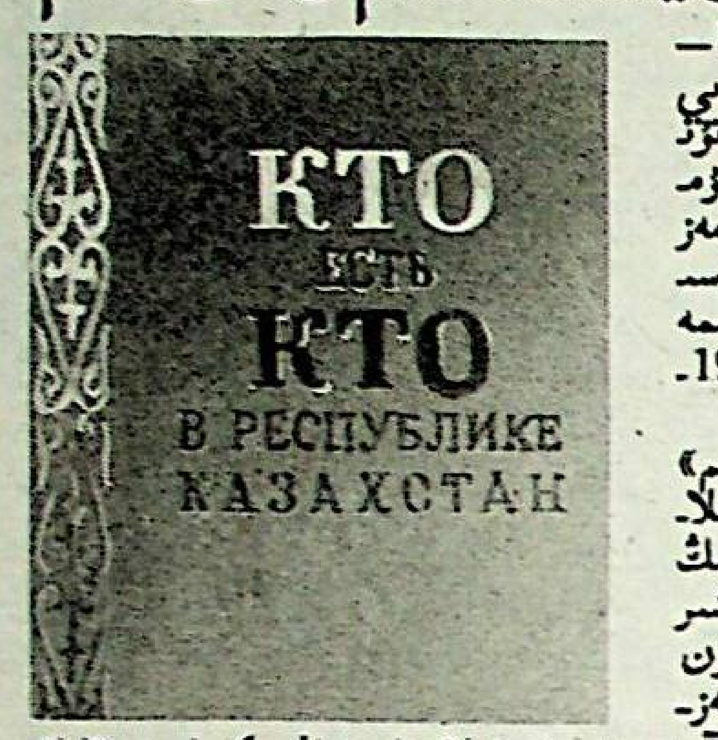

1995 ـ يىلى خەلق ئارا «يېۋرازىيا ـ پرېس» [illegible]

[illegible] سىنى كېڭەيتىشى سۆزسىز.

كىتاب قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى، پرېزىدېنت مەمۇرىيىتى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمىتى، قازاقىستان جۇم[illegible] مات بېرىدۇ.

كىتابتا ئۇيغۇرلاردىن ئاتاقلىق مۇجاھىت جەمىيەت ئەربابى ۋە تارىخچى يۈسۈپبەگ مۇخلىسى توغرىلىقمۇ كەڭ دائىرىدە مەلۇمات بېرىلگەن. (ئۆز مۇخبىرىمىز).

نەشرىيات توھپىسى

«ژىگنە بىلەن داۋالاش»

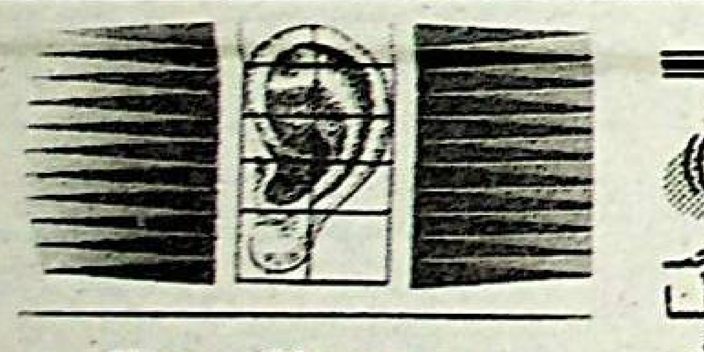

Бари Мухлиси

ИНЕМЕН ЕМДЕУ

دوختۇر بارى مۇخلىسى! بۇ ئىسىم كۆپچىلىك گېزىتخانلىرىمىزغا ياخشى مەلۇم بولسا كېرەك. بارى مۇخلىسى 50 ـ يىللىرى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بېيجىن شەھىرىدە مىللىي ۋە زامانىۋىي تېبابەت ساھاسى بويىچە مەخسۇس ئالىي ئوقۇش ئورنىنى سەككىز يىل ئوقۇپ تاماملىغان كەسپىي دوختۇر. ئۇنىڭ مىللىي تېبابىتىمىز بولۇپمۇ ژىگنە بىلەن داۋالاش ئۇسۇللىرى بويىچە ئىلمىي ماقالىلىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا داۋاملىق بېسىلىپ كەلدى. ئۇيغۇر تىلىدا «ژىگنە بىلەن داۋالاش» دېگەن كىتاۋى يورۇق كۆرگەن.

يېقىندا دوختۇر بارى مۇخلىسىنىڭ «قازاقىستان» نەشرىياتىدىن «ئىنېمېن ئېمدەۋ» ناملىق كىتابچىسى قازاق تىلىدا چىقتى. ئاۋتور مەزكۇر كىتاۋىدا تۆرت تۈرلۈك مەسىلىنى كۆتەرگەن. بىرىنچىسى، ژىگنە بىلەن داۋالاش ئۇيغۇر مىللىي تېبابىتىنىڭ تەركىۋىي قىسمى ئىكەنلىكىنى، بۇ خىل ئۇسۇلنىڭ ئىجاتچىسى ئۇيغۇرلار دېگەن كۆز قاراشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئىككىنچىسى، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ تەركىۋىي قىسمى بولغان ئۇيغۇر مىللىي تېبابىتىنىڭ قىسقىچە تارىخىنى بايان قىلىش ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقى قەدىمىي خەلق بولۇپ، يەنى 6 مىڭ يىلدىن ئوشۇق تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى يازىدۇ. ئۈچىنچىسى، ئۇيغۇر مىللىي تېبابىتىنىڭ ھازىر دۇنيادا مەۋجۇت تېبابەتلەر ئىچىدە تۇت-قان ئورنىنى، ئۇنىڭ ئۆز ئارا بىر ـ بىرىسىگە تەسىر قىلىپ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. ئەندى تۆرتىنچىسى بولسا، ئۇيغۇر مىللىي تېبابىتىنىڭ نەزەرىيە ئاساسلىرى: داۋالاش، دىاگنوز قويۇش ئۇسۇللىرىنى قىسقىچە يېزىپ، ئۇيغۇر مىللىي تېبابىتىنىڭ ئۆز ئالدىغا بىر ئىلىم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

كىتاب ژىگنە بىلەن داۋالايدىغان دوختۇرلارغا، تېبابەتنىڭ موشۇ ئۇسۇلىنى ئۆگىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا ۋە كۆپچىلىك كىتابخانلارغا بېغىشلانغان. (ئۆز مۇخبىرىمىز).

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى گېزىتلىرىمىزنىڭ سابىق خادىمى ئۇرنىسەم تېيىپوۋاغا ئىنىسى ئابباسنىڭ ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

يېڭى ئوقۇش [illegible]

تونۇشۇپ قويۇڭلار: ئاگرار ئۇنىۋېرسىتېتى

بىيىل قازاقىستان ھۆكۈمىتىنىڭ 11 ـ ئاپرېلدىكى 422 ـ توختامىغا بىنائەن يېزا ئىگىلىكى ۋە زووۋېتېرىنارىيە ئىنستىتۇتلىرىنىڭ بازىسىدا قازاقىستان دۆلەت ئاگرار ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ رېكتورلىقىغا بەلگىلۈك ئالىم، ئاكادېمىك ك. ئاساكادىيېۋ تەيىنلەنگەن ئىدى. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تەركىۋىگە شۇ ئىنداقلا يېزا ئىگىلىكى ساھاسى بويىچە ئىككى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئىنستىتۇتى ۋە تۆرت تېخنىكۇم كىرىدۇ.

قىسقا ۋاقىتنىڭ ئىچىدە ئىلگىرىكى فاكۇلتېتلارنىڭ ئورنىغا 31 ساھا بويىچە مۇتەخەسسىس تەييارلايدىغان «ئىختىسات ۋە بىزنېس»، «ئاگروبىئولوگىيە»، «ئىنژېنېرلىق»، «ئورمانچىلىق» ۋە «زووۋېتېرىنارىيە» قاتارلىق 5 ئوقۇش ئىلمىي، ئىشلەپچىقىرىش كومپلېكسلىرى قۇرۇلدى.

بىيىل ئۇنىۋېرسىتېتقا پىلان بويىچە 950 ستۇدېنت قوبۇل قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر يىگىت ـ قىزلىرىدىن، ئالمۇتا شەھىرىدىن ـ 12، ئالمۇتا ۋىلايىتىدىن 53 ۋە تالدىقورغان ۋىلايىتىدىن بىر بالا ھۆججەت تاپشۇرغان بولسىمۇ، ئۇلاردىن 40 غى ئوقۇشقا چۈشتى. بۇ بىزنى خۇشال قىلارلىق ھادىسە. ئۆز ۋاقتىدا ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قوبۇل قىلىش كومىسسىيەسىگە، ئۇيغۇر بالىلىرىغا، بولۇپمۇ قازاقىستاندىكى تۇرمۇش دەرىجىسى بويىچە تۆۋەن تۇرىدىغان 4 ناھىيەنىڭ بىرى بولغان ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ يېتىم، كۆپ باللىق ئائىلە ۋە ئەلا ئوقۇغان باللىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشنى سوراپ مۇراجەت قىلغان ئىدى. بۇ بەلگىلۈك دەرىجىدە ئىناۋەتكە ئېلىنغان بولسا كېرەك. نەتىجىدە كومپلېكسلار بويىچە «ئىختىسات ۋە بىزنېس» قا 7 بالا، «ئاگروبىئولوگىيە» گە 8 بالا، «ئىنژېنېرلىق» قا 13 بالا، «ئورمانچىلىق» قا 7 بالا، «زووۋېتېرىنارىيە» گە 5 بالا قوبۇل قىلىنغان.

بۇنىڭ سىرتىدا ھەق تۆلەپ ئوقۇيدىغان بۆلۈمگە خېلە باللار چۈشكەن ۋە چۈشۈۋاتىدۇ. چۈنكى، ھازىرمۇ ھۆججەتلەر قوبۇل قىلىنىۋاتىدۇ. تۆلەش باھاسى مۇتەخەسسىسلىككە قاراپ يىلىغا 750 ـ 1000 دوللارنى تەشكىل قىلىدۇ. دەسلەپ بىر ـ ئىككى يىللىق ئوقۇتۇش ھەققىنى تۆلەپ، كېيىن ئوقۇش جەريانىدا قالغان مىقدارنى تۆلەشكە بولىدۇ. بۇ پۇلنى تەڭگە ھېساۋىدا نەق ياكى ھېساپ چوتىغا ئاغدۇرۇش ئارقىلىق ئۇنىۋېرسىتېت كاسسىسىغا تۆلەشكە بولىدۇ. بىر ئالاھىدىلىكى، بۇ پۇلنىڭ بەلگىلۈك مىقدارى ستىپېندىيە رەۋىشىدە ستۇدېنتقا بېرىلىپ تۇرىدىغان بولىدۇ.

بىر ئەپسۇسلىنىدىغان يېرى، بىيىل «ئىختىسات ۋە بىزنېس» كومپلېكسىنىڭ «خەلق ئارا ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلەر» ۋە «ئىختىساتتىكى ئىنفورماتسىيەلىك سىستېمىلار» مۇتەخەسسىسلىكلىرىگە بىرمۇ ئۇيغۇر بالىسى ھۆججەت تاپشۇرمىغان. بۇ مۇتەخەسسىسلىك ھەر قانداق خەلق ئىگىلىكى ساھاسى بويىچە ھاۋادەك كېرەك ۋە مۇھىم بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئۇنىۋېرسىتېتتا 10 دىن ئوشۇق ئۆز ئىشىدا سالاھىيەتلىك ئۇيغۇر ئالىم، مۇتەخەسسىسلىرى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ ۋە كۈندۈزكى بۆلۈمدە بارلىغى بولۇپ 200 گە يېقىن ئۇيغۇر يىگىت ـ قىزلىرى بىلىم ئالىدۇ. بۇلار بىزنىڭ كېلەچىكىمىز.

سىرتتىن ئوقۇشقا ۋە كۈندۈزكى بۆلۈمدە ھەق تۆلەپ ئوقۇشقا مۇمكىنچىلىكى بارلارنى ھازىرمۇ تەكلىپ قىلىمىز. ئېنىق مەلۇماتلارنى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قوبۇل قىلىش كومىسسىيەسىدىن ئېلىشقا بولىدۇ.

ماخمۇت ئەخمەتوۋ،
تېخنىكا پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
لېپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىقى.

تىراژى 5497

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمى 06 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بۆلۈمى 50 ـ 86 ـ 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتىمىزدە ئېلان قىلىنغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ پىكرى تەھرىراتىمىزنىڭ پىكرى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996 - يىل
30 - ئاۋغۇست
(تومۇز)
جۈمە
№35
(4044)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - يىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جامبۇل جابايېۋ تەۋەللۇدىغا - 150 يىل

ئومۇمىي خەلق مەرىكىسىگە ئايلاندى

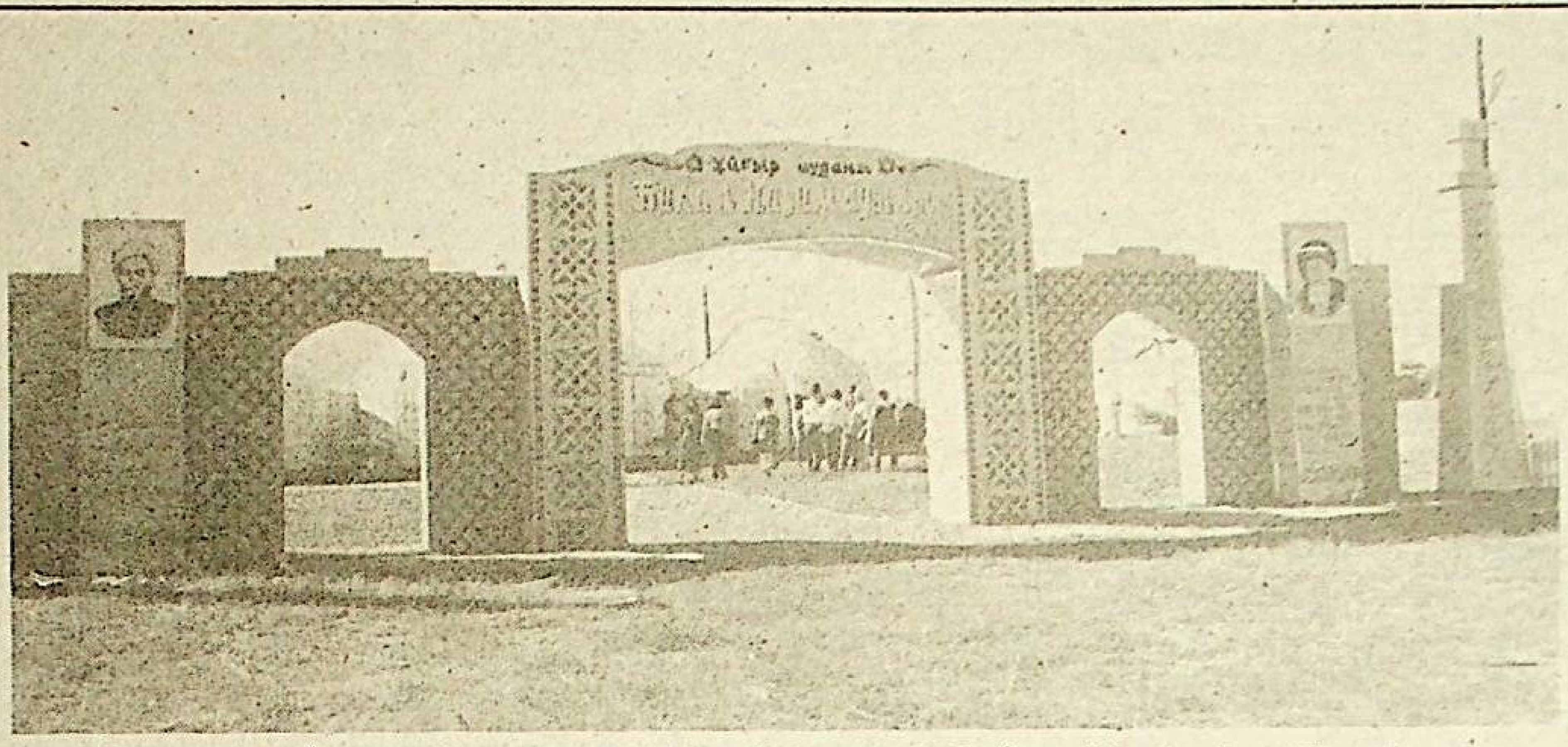

سۈرەتتە: ئۇلۇغ ئاقىن جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 يىللىقىغا ئالمۇتا ۋىلايىتى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ بىلال نازىم ئاۋۇلى تەرىپىدىن تىكلىگەن كىگىز ئۆيلەر.

يىل بويى پۈتكۈل جۇمھۇرىيەت ئاھالىسى بولۇپ جاي - جايلاردا نىشانلىنىپ كەلگەن قازاق خەلقىنىڭ مەشھۇر ئاقىنى جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 يىللىق تەۋەللۇدىنىڭ تەنتەنىلىك پەيتلىرى 24 - ئاۋغۇست كۈنى ئۇنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى جامبۇل ناھىيەسىدە ئۆتكۈزۈلدى. ئۇ كۈنى تاڭ سەھەردىن باشلاپ نەچچە مىڭلىغان ھەرخىل ماشىنىلارنىڭ ئېقىمى ئالمۇتا - خەشكەلەڭ يولىدا توي مەرىكىسىگە ئالدىراپ كەلمەكتە ئىدى. قۇياشمۇ بۇ كۈنى ئالاھىدە سېخىلىق بىلەن نۇر تۆكۈپ، چېچىپ، كىشىلەر قەلبىدىكى ھاياجانلىرىنى جانلاندۇرماقتا.

ئەتىگەنكى ناشتا مەزگىلىدىلا ئاقىن تويىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن كۆيلىگەن خىزمەت سەرىپ قىلىش بەدىلىگە كۆز تارتارلىق قىلىپ تەييارلانغان مەيدانغا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋ، قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئا. ئاقايېۋ، باشچىلىقىدىكى ھەمدوستلۇق ئەللىرىدىن كەلگەن مەخسۇس دېلېگاتسىيە ئەزالىرى، جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى، ئەدەبىيات ۋە مەدەنىيەت ساھاسىنىڭ كۆرنەكلىك ئەربابلىرى، چەت ئەللەرھەم قازاقستان ۋىلايەتلىرى ۋەكىللىرى يىغىلدى. تاغ ئېتىكىدىكى تۈزلەڭگە تىكىلگەن مىڭلىغان كىگىز ئۆيلەر، ئۇچقۇر يەرمەنكە بازارلىرى، ئويۇن - تاماشە ۋە سپورت مۇسابىقىلىرىنى ئۆتكۈزۈش سەھنىلىرى كىشىلەر كۆڭلىگە يۈكسەك ھاياجانلىق تۇيغۇلار بېغىشلاپ تۇراتتى.

ھۆكۈمەت دېلېگاتسىيەسى ئالدى بىلەن خەلقىنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن كۈرەشكەن قاراساي باتۇر ۋە جامبۇل «پىرىم» دەپ سىغىنغان سۇيۇنباي ئاقىن قەبرىلىرىگە گۈلچەمبەرلەر قويۇپ، ئۇلارنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا - تەكبىرلەر قىلىشتى.

توي مەرىكىسىنىڭ رەسمىي باشلىنىشىنى كىشىلەر تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. ئەينە شۇ پەيتمۇ كېلىپ، ھەشەمەتلىك ۋە چىرايلىق قىلىپ بېزەندۈرۈلگەن مەخسۇس سەھنىگە پرېزىدېنتلار ن. نازاربايېۋ، ئا. ئاقايېۋلار كۆتىرىلگەندە كىشىلەر ئۇلارنى قىزغىن ئالقىشلار بىلەن قارشى ئالدى. قازاقستان پرېزىدېنتى قازاق خەلقىنىڭ پەخرى بولغان جامبۇل جابايېۋنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئۆلمەس ئەدەبىي مىراسى ھەققىدە توختىلىپ، ئاقىننىڭ نامى مۇستەقىللىقكە ئېرىشكەن قازاق خەلقىنىڭ قەلبىدە ئەۋلادتىن - ئەۋلادلارغا مەڭگۈ ساقلىنىپ قالىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. شۇنداقلا ئۇ بۇ قۇتلۇق مەرىكە قاتناشچىلىرىنى ئاقىننىڭ تۇغۇلغان كۈنىنىڭ 150 يىللىقىنى خاتىرلەش بىلەن تەبرىكلىدى.

مەراسىمنىڭ رەسمىي بولۇمىدىن كېيىن ئۇلۇغ ئاقىن ھاياتى ۋە پائالىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئۆتكۈر ساتىرلاشتۇرۇلغان سەھنە ئويۇنلىرى، ئات بەيگىسى، يورغا ئۆزدۈرۈش، «قىز قوغلاش» ۋە باشقىمۇ چارە - تەدبىرلەر مەرىكە قاتناشچىلىرىنى قىزغىنلىققا بولىدى. بولۇپمۇ قازاق خەلقىنىڭ تۇرمۇش تەرزىدە ئۆتمۈشتىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئات بەيگىسى ھەممىنىڭ دىققەت ئەزىرىنى ئۆزىگە كۆپرەك جەلپ قىلدى. ئايلىنىشى 3,5 كىلومېتىر دائىرىنى 11 قېتىم ئايلىنىپ چىقىشقا تېگىشلىك بولغان، قازاقستان، قىرغىزستان، ئۆزبەكىستان، تۈركمەنىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدىن ئىبارەت 104 چاۋاندازنىڭ ئېتى قوشۇلغان بۇ بەيگىدە قىرغىزستانلىقلارنىڭ قاراكىر ئېتى بىرىنچى بولۇپ كېلىپ ئۇنىڭ ئىگىسىگە «مېرسېدېس» ماشىنىسى سوغا قىلىندى. ئىككىنچى، ئۈچىنچى بولۇپ كەلگەن «بايتۇمار» ناملىق ئاتنىڭ ئىگىسى، ئالمۇتا ئېچكى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىمى ئورنتاي ئەمىرغالىيېۋقا «ۋولگا»، قوستانايلىق قونۇس كاينانوۋقا «ئۇئازىك» ماشىنىلىرىنىڭ ئاچقۇچى تاپشۇرۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئورۇنلارغا «ژىگۇلى» ۋە باھالىق سوغىلار بېرىلدى.

تەنتەنە مەرىكىسىدە ئۇلۇق ئاقىن تويىغا قازاقستاندا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ئاھالىسى ۋەكىللىرىنىڭمۇ قىزغىنلىق بىلەن قاتناشقانلىقىنىڭ گۇۋاھچىسى بولدۇق. بىر يېرىم مىڭغا يېقىن كىگىز ئۆيلەر تىكىلگەن مەيداندا ھەر تەرەپتە ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلار، نەغمە - ناۋالار ئارىسىدا ئۇيغۇر خەلقى ناخشا - سازلىرىمۇ ياڭراپ تۇردى. ئۇيغۇر ناھىيەسى ئۈچۈن ئاجرىتىلىنىپ بېرىلگەن مەيدانغا ئۇيەردىكى ئېگىلىكلەر تەرىپىدىن 40 قا يېقىن كىگىز ئۆيلەر تىكىلگەن. ئۇلارنىڭ چوڭ شتابىنىڭ ئالدىغا ياسالغان، «بىلال نازىم ئاۋۇلى» دەپ ئاتىلىپ، بەكىتىلگەن چوڭ دەرۋازىنىڭ بىر تەرىپىگە بىلال نازىمنىڭ، ئىككىنچى تەرىپىگە جامبۇلنىڭ چوڭايتىلغان سۈرەتلىرى ئېسىلغان. جامبۇلنىڭ ھاياتى ۋە پائالىيىتىگە باغلىق ئۇ ئۆيلەرگە قويۇلغان بۇيۇملارمۇ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تۇردى. مېھمانلار ئۈچۈن تەييارلانغان ئۆيلەرگە قويۇلغان يېمەك - ئىچمەك، نازۇ - نېمەتلەر خەلقىمىزنىڭ كەڭ داستىخانلىق بەرىكىتىدىن دېرەك بېرىپ تۇردى.

- ئاقىن جامبۇل قازاق خەلقى ئۈچۈن قانچىلىك ئەزىز بولسا، بۇ خەلق بىلەن ئەسىرلەردىن بېرى يەتتىسۇدا بىللە ۋە ئىناق قېرىنداشلىق ئائىلىدە ياشاپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ئۈچۈنمۇ ئۇ قەدىرلىكتۇر، - دەيدۇ توي دەستىخىنىدا بىز بىلەن سۆھبەتتە بولغان غالىجات يېزىسىنىڭ كولخوز رەئىسى ئۇربەگ سېيىتوۋ، - شۇڭلاشقا بىز بۇ توي مەرىكىسىنى مۇمكىنچىلىكىمىزنىڭ بارىچە كۆڭۈللۈك ۋە تەسىرلىك ئۆتكۈزۈشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ كەلدۇق.

ئومۇمىي يۈزلۈك خەلق مەرىكىسىگە ئايلانغان جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 يىللىق تەۋەللۇدى خەلقىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان سۆيگۈ - ئېتىقادىنى يەنە بىر قېتىم نامايان قىلدى.

س. ئىسكەندەرىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

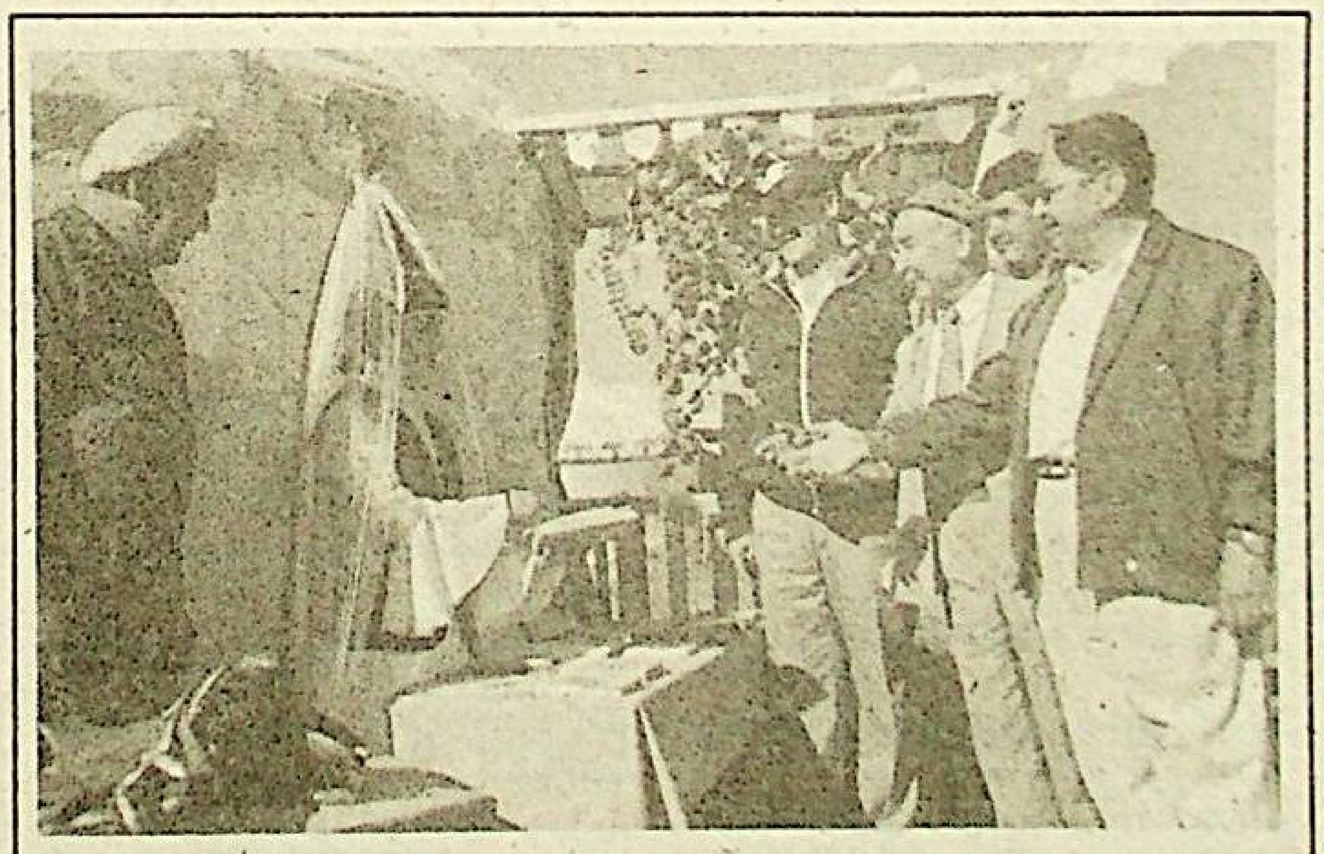

سۈرەتلەردە: ئۇلۇغ ئاقىن تەۋەللۇدىغا ئىشتىراك قىلغانلار ۋە تەنتەنىدىن كۆرۈنۈشلەر.

ئۇ. قوربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرى

مەركىزىي ئاسىيادا ئىنتېگراتسىيە جەريانلىرى چوڭقۇرلاشماقتا

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 23 - ئاۋغۇست كۈنى ئۆز قارارگاھىدا ئۇلۇغ قازاق ئاقىنى جامبۇل جابايېۋنىڭ 150 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تەنتەنىلەرگە كەلگەن تاجىكىستان، قىرغىزستان، ئۆزبەكىستان دۆلەت باشلىقلىرى ئىمامالى راخمانوۋ، ئاسقار ئاقايېۋ ۋە ئىسلام كەرىموۋ بىلەن ئۇچراشتى.

بۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئۆزبەكىستاننىڭ دۆلەتلەر ئارا كېڭىشىنىڭ مەجلىسىدە پرېزىدېنتلار ن. نازاربايېۋ، ئا. ئاقايېۋ ۋە ئى. كەرىموۋ قېرىنداش ئەللەرنىڭ بىرلەشكەن ئىقتىسادىي بوشلۇقىنى قۇرۇش توغرىلىق شەرتنامە دائىرىسىدە ئۈچ تەرەپلىمىلىك ھەمكارلىقنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى قاراپ چىقتى.

تەرەپلەر ئۆز دۆلەتلىرىدىكى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ئەھۋال توغرىلىق بىر - بىرىنى خەۋەردار قىلدى، مەركىزىي ئاسىيا رېگىئونىدىكى ئىشلارنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق پىكىر ئالماشتۇردى، ئۆز ئارا مەنپىئەتدار بولغان خەلقئارا ھاياتنىڭ باشقا مەسىلىلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى.

مەجلىس ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىشتىراكچىلىرى جامبۇل بىلەن ئاباينىڭ يادىكارلىقلىرى ئالدىغا گۈللەرنى قويدى.

پرېزىدېنت كېڭەشمە ئۆتكەزدى

26 - ئاۋغۇست كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن كېڭەشمە ئۆتكەزدى. كېڭەشمىدە پايتەختنى ئاقمولىغا كۆچۈرۈشنىڭ بىرىنچى باسقۇچىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بويىچە ئىشلارنىڭ كېتىپ بېرىشى قارالدى ۋە كونكرېت مەسىلىلەر بويىچە تېگىشلىك تاپشۇرۇقلار بېرىلدى. پىلانلانغان بارلىق چارە - تەدبىرلەر ئېنىق مۇددەتتە ۋە تولۇق كۆلەمدە ئورۇنلىنىشى لازىملىقى تەكىتلەندى.

بىنالار بىلەن ئىنشائەتلەرنىڭ تەييارلىقىغا، شۇنداقلا ھەرخىل ئوبيېكتلارنىڭ بىرىنچى نۆۋەتتە كۆچۈپ بارىدىغان دۆلەت ئورگانلىرىنى قوبۇل قىلىشقا تەييارلىقىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈندى.

كېڭەشمىدە شۇنداقلا يېقىن ئارىدا ئاقمولىغا بىر قاتار مىنىستىرلىكلەر بىلەن ئىدارىلەرنىڭ كۆچۈپ كېلىشىگە تەييارلىق كۆرۈش توغرىلىق سۆز بولدى.

* * *

ۋ. چېرنومىردىن چېچەنىستاننىڭ ستاتۇسى توغرىلىق

روسسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ۋىكتور چېرنومىردىن روسسىيەنىڭ فېدېرال ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى چېچەن قوراللىق ئوپپوزىتسىيەسىگە ۋەزىيەتنى تۇراقلاندۇرۇش ۋە جۇمھۇرىيەتنىڭ ئايرىلىپ چىقىشى بويىچە نورمال شارائىتتا رېفېرېندۇم ئۆتكۈزۈش بۇ مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويماسلىقنى تەكلىپ قىلىش نىيىتىدە ئىكەنلىكى توغرىلىق خەۋەر قىلغان.

ۋىكتور چېرنومىردىن «چېچەنىستان - بۇ روسسىيەنىڭ بىر قىسمى، ئەندى جۇمھۇرىيەت ئاھالىسى بولسا - روسسىيەلىكلەر» - دەپ تەكىتلىگەن. فېدېرال تەرەپنىڭ تەكلىۋى چېچەنىستان ستاتۇسى مەسىلىسى بويىچە رېفېرېندۇم ئۆتكۈزۈشنى بەش يىلغا كېيىنگە قالدۇرۇشتىن، ئاندىن ئۇنى «قوراللىق توقۇنۇشتىن كېيىن ئەسكە كەلتۈرۈلگەن جۇمھۇرىيەتتە» ئۆتكۈزۈشتىن ئىبارەت.

بۈگۈن — قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيىسى كۈنى

دېموكراتىك، مۇستەقىل دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونستىتۇتسىيىسىدە پۇخرالارنىڭ ھوقۇقلىرى، ئەركىنلىكلىرى ئۇلارنىڭ دۆلەت ئالدىدىكى مەجبۇرىيەتلىرى ئېنىق بەلگۈلەنگەن. مەسىلەن، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيىسىنىڭ 13 — ماددىسىدا: «ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى قانۇنغا زىت كەلمەيدىغان بارلىق ئۇسۇللار بىلەن ھىمايە قىلىشقا ۋە لازىملىق مۇداپىئەگە ھوقۇقى بار. ھەربىر ئادەم ئۆز ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى سوت ئارقىلىق ھىمايە قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە» — دېيىلگەن. بۇ، دېمەك، ھەقىقىي دېموكراتىك دۆلەتنىڭ ئىنسان ھوقۇقىنى قانچىلىك دەرىجىدە ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى ئۆز ئاساسىي قانۇنىدا ياققال كۆرسەتىدىغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم ھۆكۈم سۈرگەن دەۋردە ئىنسان ھوقۇقى، شەخس ئەركىنلىكى، ھەربىر ئائىلىنىڭ ئۆز ئالاھىدىلىكىگە ئىگە سىرلىرى، ئىنساننىڭ شەنى ۋە ياخشى نامى ئوخشاش كۆپلىگەن مەسىلىلەردە ئادەملەر كۆپلىگەن ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم بولغان ئىدى. قازاقىستان ئىستىقلالىيەتكە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئىنساننىڭ ھەر قانداق دېموكراتىك دۆلەتنىڭ ئادەتتىكى ۋە شۇنداقلا ھاياتى مۇھىم ھوقۇقلىرى يېڭى كونستىتۇتسىيىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. كونستىتۇتسىيىنىڭ 17 — ۋە 18 — ماددىلىرىدا: ئىنساننىڭ قەدىر — قىممىتى دەخلىسىز. ھېچ كىم قىيىن قىستاققا ئېلىنىشى، زورلۇق — زومبۇلۇققا دۇچار بولۇشى، ئىنساننىڭ قەدىر — قىممىتىنى ھاقارەتلەيدىغان رەھىمسىزلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىنىشى ياكى جازالىنىشى مۇمكىن ئەمەس.

ھەربىر ئادەم خۇسۇسىي ھاياتىنىڭ دەخلىسىز بولۇشىغا، شەخسىي ۋە ئائىلەۋى مەخپىيەتلىكنىڭ ساقلىنىشىغا، ئۆزىنىڭ شەنىنى ۋە ياخشى نامىنى ھىمايە قىلىشقا ھوقۇقى بار» — دەپ ئالاھىدە قەيت قىلىنغان.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ 12 — ماددىسىنىڭ 2 — پۇنكتىغا مۇۋاپىق ئىنساننىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى ھەربىر ئادەمگە تۇغۇلۇشى بىلەنلا تەئەللۇق ۋە ئۇلار مۇتلەق ھەم ئاجرالماس دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى كونستىتۇتسىيەسىنىڭ ژۇقۇرىدا مىسال كەلتۈرۈلگەن ماددىلىرى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىنسان ھوقۇقلىرى ساھاسىدىكى خەلقئارا كونۋېنسىيەلەرگە ئۆزىنىڭ قوشۇلۇشىنىڭ ھوقۇق ئاساسىنى شەكىللەندۈردى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە مەملىكەت كونستىتۇتسىيىسىنىڭ 39 — ماددىسىغا مۇۋاپىق، ئىنسان ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى پەقەت قانۇنلار بىلەنلا چەكلىنىشى ۋە ئۇ كونستىتۇتسىيە تۈزۈمىنى ھىمايە قىلىش، جەمئىيەت تەرتىۋىنى، ئادەملەرنىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى، سالامەتلىكىنى ۋە ئاھالىنىڭ مەنىۋى قەدرىيەتلىرىنى قوغداش مەخسەتلىرىدە لازىم بولغان دائىرىدىلا چەكلىنىشى مۇمكىن. يەنە موشۇ ماددىنىڭ 2 — پۇنكتىغا بىنائەن مىللەتلەر ئارا ئازىمەنلىكنى بۇزۇشقا قارىتىلغان ھەر قانداق ھەرىكەتلەر كونستىتۇتسىيىگە زىت كېلىدىغان قىلمىش دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ. شۇنداقلا مەزكۇر ماددىدا سىياسىي باھانە — سەۋەپلەر بىلەن پۇخرانىڭ ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى ھېچ قانداق شەكىلدە چەكلەشكە يول قويۇلمايدۇ.

قىسقىسى، 1995 — ژىلقى بۇ كونستىتۇتسىيە ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھەقىقىي يوسۇندا ھىمايە قىلىدىغان ماددىلىرى بىلەن ئالدىنقى كونستىتۇتسىيىدىن پەرق قىلىدۇ. كونستىتۇتسىيىدە تەكىتلەنگىنىدەك، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى — خەلق ۋە دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ بىرلىكىنىڭ، كونستىتۇتسىيىنىڭ، ئىنسان ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنىڭ دەخلىسىزلىكىنىڭ رەمزى ۋە كاپالىتى سۈپىتىدە دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ بارلىق تارماقلىرىنىڭ كېلىشىلگەن ھالدا ھەرىكەت قىلىشى ۋە ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنىڭ خەلق ئالدىدىكى جاۋاپكەرلىكىنى تەمىنلەيدۇ.

ئەگەر جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيىسىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرى روياپقا چىقىرىلىدىغان بولسا، سۆزسىز قازاقىستان ھەقىقىي مەنادا دېموكراتىك دۆلەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ. بىز بۇنىڭغا ئىشىنىمىز. ياش مۇستەقىل دۆلەت چوقۇم دېموكراتىيە ئەركىنلىكلىرىنى، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى قوغداش ئۈچۈن ھەممە ئىشلارنى قىلىدۇ.

ئە. سەدىردىنوۋ،
ئالمۇتا شەھىرى.

ياخشىنىڭ ياخشىلىقىنى ئېيت

يۇرت ھۆرمىتىگە ئىگە ژىگىت

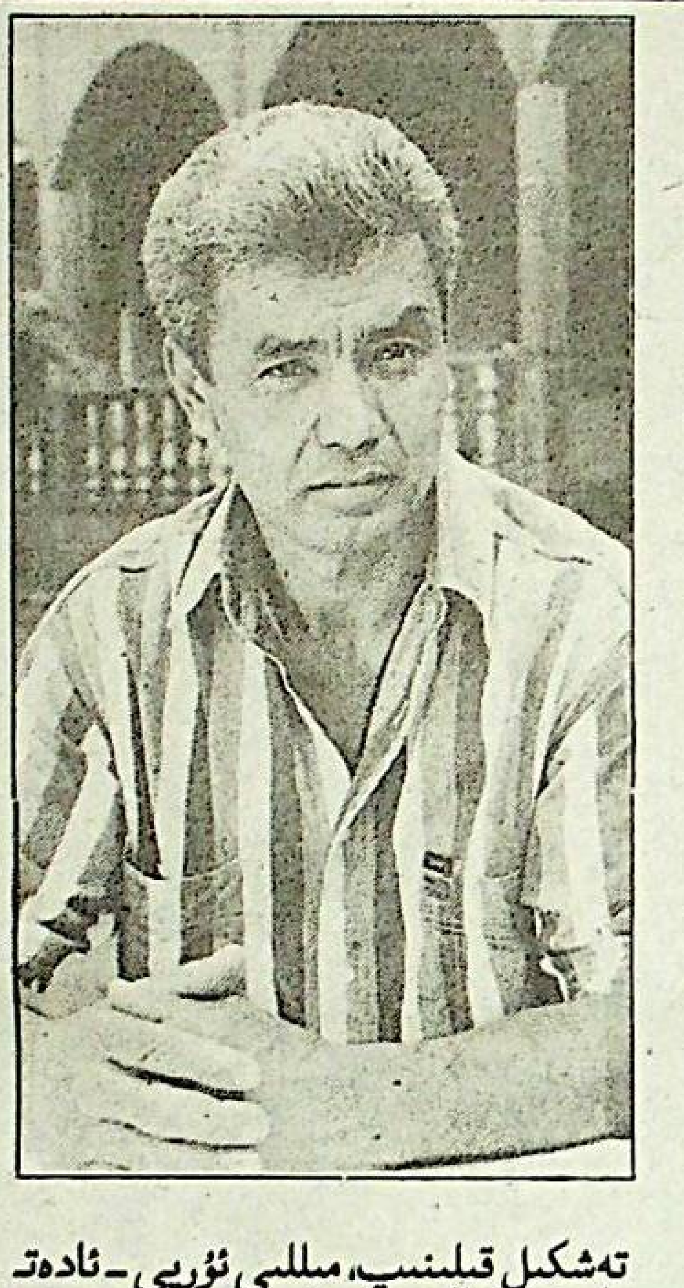

ئادەتتە ئەمگەكچان ئادەملەر كام سۆزلۈك بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋمۇ ئەينە شۇنداق كىشىلەردىن ئىكەن. چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن بولغان سۆھبەت داۋامىدا ئۇ: «مېنىڭ جامائەت ئارىسىدا قىلىۋاتقان ئىشلىرىم ھەققىدە يۇرت ئىچىدە ژۈرگەن ئادەملەردىن سورىسىڭىزچۇ» دېگەندەك ئۆزىگە يارىشا كەمتەرلىك بىلەن قىسقىچىلا جاۋاپ بەردى، خالاس.

مەن، بۇ ژىگىت بىلەن بىرىنچى قېتىم ئۇچراشقانلىقىمىزمۇ، بىر كۆرۈپلا ئۇنىڭ ئادەملەرگە بولغان مېھرىۋانلىقى، كىچىك پېئىللىقى، تەلەپچانلىقى ۋە ھەر قانداق مەسىلىلەرگە بولغان ساغلام پىكىرلىكى، ئۇيغۇرلارغا خاس مېھماندوستلىقى تۈپەيلى كۆرۈنىي — كىگىنات مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ ئارىسىدا ئۇنىڭ ئىسمى ھۆرمەت — ئېھتىرامغا ئىگە ئىكەنلىكى بىلەن پەرقلىنىدۇ.

ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋ 1951 — ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۇرپان يۇزى يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان بولسىمۇ، بالىلىق دەۋرى ئۇيغۇر ناھىيىسىنىڭ چونجا يېزىسىدا ئۆتتى. چۈنكى، ئاتا ئانىلىرى باشقا ۋەتەنداشلارغا ئوخشاش ئۆز ئېلىنى تەرك ئېتىپ، 1963 — ژىلى موشۇ يېزىغا كۆچۈپ چىققان ئىكەن. ئابدۇرېشىت ئائىلىدىكى ئاكا — ئۇكىلىرىغا ئوخشاش يېزا مەكتىۋىدە ساۋادىنى چىقاردى. مەكتەپنى 1969 — ژىلى تاماملاپ، ئارمىيە سېپىگە چاقىرىلىپ، ھەربىي بۇرچىنى ئادا قىلدى. 1971 — ژىلى ھەربىي سەپتىن قايتىپ كەلگەن ئا. مەخسۇتوۋ شوفېرلارنى تەييارلايدىغان ئالتە ئايلىق كۇرستا ئوقۇدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇشۇ ئۇدسپور بولۇپ 7 — 8 ژىل ئىشلىدى.

1978 — ژىلى ئائىلىسى بىلەن ئالمۇتا شەھىرىگە كۆچۈپ كەلگەن ئابدۇرېشىت ئالدى بىلەن شەھەر ئاھالىسىنى گاز بىلەن تەمىنلەش باشقارمىسىغا شوفېر بولۇپ ئورۇنلاشتى. بۇ مەھكىمىدە ئىشلەش جەريانىدا ئاپىشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى قەرەلىدە ئورۇنلاش بىلەن كوللېكتىۋ ئارىسىدا ئۇنىڭ نامى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدىغان بولدى. مەزكۇر مەھكىمىدە ئىككى ژىل ئىشلىگەندىن كېيىن، ئۇ باشقا ئىشلارغا يۆتكىلىپ، پائالىيەت ئېلىپ باردى.

ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋ ئۆزى ئىستىقامەت قىلىپ كېلىۋاتقان كۆرۈنىي كىگىنات مەھەللىسىدىكى ئوتتۇز ئوغۇل مەشرەپ بېگى سۈپىتىدە جامائەت ئىشلىرىغىمۇ يېقىندىن ئارىلىشىدۇ. ئۇ مەھەللىدىكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ تاپشۇرغان ھەر قانداق ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتا، يۇرت ئىشى دېسە، بارلىق كۈچ — غەيرىتىنى سەرپلەشكە تەييار ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. شۇنىڭدىن بولۇشى مۇمكىن، مەھەللە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى جامالدىن قەمبەردىنوۋ بەزى ۋاقىتلاردا ئۆزى يېتەلمىگەن يەرلەرگە ئابدۇرېشىتنى ئەۋەتىپ تۇردى.

سۆھبەت ئارىدا ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋتىن مەھەللىدىكى ژىگىت بېشىنىڭ ياردەمچىسى سۈپىتىدە ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىشلىرى ھەققىدە سورىغىنىمىزدا، ئۇ مۇنداق دېدى:

— كېيىنكى تۆرت — بەش ژىل ئىچىدە ئەجايىپ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. يەنى دېموكراتىيە ئاساسىدا ئىش ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. باشقا قىرىنداش مىللەتلەر قاتارىدا ئۇيغۇرلارنىڭمۇ مەدەنىيەت مەركەزلىرى تەشكىل قىلىنىپ، مىللىي ئۆرپى — ئادەتلەرنى، مىللىي مەدەنىيەتنى، مائارىپنى بىر قەدەر راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىرگە دىنىمىزغىمۇ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈندى. بىزنىڭ كۆرۈنىي — كىگىنات مەھەللىسىدە ئاھالىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان مۇسۇلمان ئەھلى بىرىنچى بولۇپ مەسچىت سېلىش ئىشىنى قولغا ئېلىپ، ئۇنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پايدىلىنىشقا بەردى. بولۇپمۇ، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا مەھەللىمىزنىڭ ھۆرمەتلىك ئادىمى زەيناۋدىن ھاجىم ئاكىنىڭ قوشقان ھەسسىسى ئالاھىدە بولدى. ئۇ مەسچىت قۇرۇلۇشى تاماملانغىچە ئىش بېشىدا بولدى. ھازىر مۇ مەسچىت قومىغا رەھبەرلىك قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇمۇمەن، مەھەللە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ كۆڭۈللىك ئىشى مەسچىت قومى، مەھەللىمىزنىڭ ژىگىت بېشى جامالدىن ئاكا قەمبەردىنوۋنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.

ئەندى نېمە دەيمەن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا مەھەللە جامائەتچىلىك ئۈچۈن قىلىۋاتقان ئىشلىرى توغرىسىدا بولسا، موشۇ سۆھبەتتە ھەممىمىز بىللە بولۇپ ئولتارغان يۇرتداشلىرىم ئۆزلىرى ئېيتار.

جامالدىن قەمبەردىنوۋ: (كۆرۈنىي كىگىنات مەھەللىسى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ ژىگىت بېشى).

— مەھەللىدە 360 ئۇيغۇر ئائىلىسى ئىستىقامەت قىلىدۇ. جامائەتچىلىك بولغاندىكى، ئۇنىڭ ئىشىمۇ كۆپ بولىدىكەن. جامائەتچىلىكنىڭ كۆڭۈللۈك ئىشىنى ئېلىپ بېرىشتا، ئۇنىڭغا ئۇيۇشتۇرۇشنى بىلىدىغان، تەشكىللىي قابىلىيىتى بار ئادەملەر ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ. ئابدۇرېشىت ئەينە شۇنداق ژىگىتلەرنىڭ بىرى. مانا بىر نەچچە ژىللاردىن بېرى مەھەللە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ تاپشۇرغان ئىشلىرىنى جان دىلى بىلەن ئورۇنلاپ كېلىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ، ھەر ژىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان نەۋرۇز بايرىمىنى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇشتا، ھەربىر سەنئەتنىڭ مۇناسىپ ئۆتكۈزۈلۈشىدە، شۇنداقلا ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلارغا مۇشتەرى توپلاش مەزگىلىدە يېقىندىن ياردەم قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئېيتماسقا بولمايدۇ. ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋنىڭ بىر ياخشى خىسلىتى بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويۇشنى ئۆزىگە يات خىسلەت دەپ ھېساپلايدۇ.

ئابدۇللا سامساقوۋ: (بوستاندىق ناھىيە مەمۇرىيىتىنىڭ كۆرۈنىي — كىگىنات مەھەللىسىدىكى ۋەكىلى).

— ھازىر يۈز بېرىۋاتقان ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى مائارىپ، مەدەنىيەت ساھالارغا دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلىۋاتقان مەبلەغ ئۇمۇمەن قىسقىراپ كەتتى. موشۇنىڭغا بىنائەن مەكتەپلەرنى رېمونتلاش ئىشلىرى ئاتا — ئانىلارنىڭ زىممىسىگە چۈشمەكتە. مەھەللىمىزدىكى 77 — رۇس ئوتتۇرا مەكتىۋى يېنىدىكى ئۇيغۇر سىنىپلىرىنى رېمونتلاش ئىشىنى بىيىل ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئاتا — ئانىلار، مەسچىت قومى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

بولۇپمۇ، ئىشچى كۈچىنى تەشكىللەشتۈرۈشتە، نۆۋەت بىلەن ھاشارغا چىقىرىشلارنى ئۇيۇشتۇرۇشتا ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋنىڭ قوشقان ھەسسىسى ئالاھىدە. مۇنداق دېيىشىمنىڭ سەۋەۋى، ئۇ رېمونت ئىشى باشلانغاندىن تارتىپ ئاياقلىشىشىغىچە ئىش بېشىدا بولۇشىدىن تاشقىرى، رېمونتقا كېتىدىغان بارلىق قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى ئۆزى يەتكۈزۈپ بەردى. يەنى رېمونت ئىشلىرىنىڭ سۈپەتلىك ۋە تېز پۈتتۈرۈلىشىدە بارلىق كۈچ — غەيرىتىنى سەرپلىدى. مەن، ناھىيىلىك ھاكىمىيەت نامىدىن ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋقا ھەقىقىي ئالىي جاناپ، ئىنسانىيلىق ئىشىغا مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

گۈلنار يۈسۈپوۋا: (77 — رۇس ئوتتۇرا مەكتىۋى يېنىدىكى ئۇيغۇر سىنىپلىرى بويىچە ئىلمىي مۇدىرى).

— بىر سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋنىڭ ئەجايىپ خىسلىتى باركى، چوڭغا — چوڭچە، كىچىككە — كىچىكچە ھۆرمەت، مۇئامىلە قىلىدۇ. ئەگەر بىر ئىشنى قولغا ئالسا، ئۇنى ئۆز مەزگىلىدە ئورۇنلاشقا تىرىشىدۇ. قولىدىن كېلىدىغان ياخشىلىقنى بۇ ئىدارىلەردىن ئايىمايدۇ. مەسىلەن، 1988 — ژىلى 77 — رۇس ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ قارمىقىدا ئۇيغۇر سىنىپلىرى تەشكىل قىلىنغان ئىدى. مانا شۇنىڭدىن بېرى 8 ژىل بولدى، كونا بىنا رېمونتقا مۇھتاج بولۇپ كەلدى. بىيىل، ئوقۇغۇچىلار تەتىلگە چىقىشى بىلەن بىز، مەھەللە جامائەتچىلىكىگە، مەسچىت قومىغا ئۇيغۇر سىنىپلىرىنىڭ كاپىتال رېمونتقا مۇھتاج ئىكەنلىكىنى ئېيتتۇق. بولۇپمۇ، مۇراجىئەتىمىزنى زەيناۋدىن ھاجىم بوساقوۋ، مەھەللە ژىگىت بېشى جامالدىن ئاكا قەمبەردىنوۋ، ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋلار قوللاپ — قۇۋۋەتلەپ، جامائەتچىلىك تەرىپىدىن خىراجەت ژىغىپ، رېمونت ئىشىنى قولغا ئالدى. سىنىپلارنى رېمونتلاش ۋاقتىدا ھەر كۈنى ئابدۇرېشىت مەخسۇتوۋ ئۆزى ئائىلىسى بىلەن بىرگە ئىشلەشتىن تاشقىرى مەھەللىدىكى ياشلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، رېمونت ئىشىغا جەلپ قىلدى. بۇ ھەقىقىي ئىنسانىيلىق ئىشى. ئۇ ئۈچۈن ژۇقۇرىدا ئىسمى ئاتالغان مەھەللىمىزنىڭ ھۆرمەتلىك ئادەملىرىگە ئۇيغۇر سىنىپلىرىدا ئىشلەۋاتقان پېداگوگلار نامىدىن تەشەككۈر ئېيتماقچىمەن.

ياقۇپ سەمەدىي،
ئالمۇتا شەھىرى.

بۈگۈنكى ھايات كۆرۈنۈشلىرى

بازارلارنى ئاۋات قىلغۇچىلار

ئەگەر بۈگۈنكىدىن بەش — ئالتە ژىل ئىلگىركى ئەھۋالنى ئېسىمىزغا ئالىدىغان بولساق، كۆز ئالدىمىزدا غەلىتە، ھازىر پەرەز قىلىپ بولالمايدىغان بىر كۆرۈنۈش پەيدا بولىدۇ. ھالال ئىشلەپ تاپقان پۇلىڭىزغا كېرەكلىك نەرسە ئالالمايتى. ماگازىنلاردا ئاتالاپ نۆۋەت كۈتۈشكە ئەدى بەزى تاۋارلار. جەھازلار ئۈچۈن ئايلاپ نۆۋەت كۈتۈشكە، ئۈستىدىن ئاخچا بېرىشكە، بەزى نەرسىلەرنى بولسا «تەقەللا» («ئارقا ئىشىك») ئارقىلىق سېتىۋېلىشقا توغرا كېلەتتى. ھە. سۇمكا كۆتىرىپ، ماگازىنلاردا نۆۋەت كۈتۈشتىن بېزار بولغان ئادەملەر ئۇ كۈنلەرنى غەلىتە بىر چۈشكىدەك ئەسلەيدۇ. بەزىدە ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان. غەلىتە ئەھۋاللارنى كۆرۈپ، بۇ قانداق گەپ؟ — دەپ ئۈنلىنىپ قالاتتىم. ھەقىقەتەنمۇ بۇ ئادەم ھەيران قالىدىغان ئەھۋال ئىدى. يېزا ئاھالىسى ئۆزلىرى يېتىشتۈرگەن گۆش، ياغ، ئۇن ۋە باشقا نەرسىلەرنى شەھەرگە كېلىپ ئېلىپ كېتەتتى. ئۇ دەۋردە ئادەملەر پات — پاتلا ھەر خىل نەرسىلەرنىڭ ماگازىنلاردا يوقاپ كېتىدىغانلىقىغا ئۆگىنىپ قالغان. بەزى كۆرگەنلا نەرسىنى ئۇنىڭ ئەتە يوقاپ كېتىشىدىن قورقۇپ، كۆپىرەك زاپاس ئېلىۋېلىشنى ئادەت قىلىۋالغان ئىدى. چۈنكى بۈگۈن سەرەڭگە يوقاپ كەتسە، ئەتە سوپۇن ياكى چىش تازىلاش پاستىسى، نوسكى ۋە ھاكازالار تېپىلمايدىغان نەرسىگە ئايلىنىپ كېتىشى تەبىئىي ئادەتتىكى بىر ئىش ئىدى.

ئۆزگەرتىپ قۇرۇش جەريانى، س س س ر نىڭ پارچىلىنىشى، ئەللەردىكى ئىقتىسادىي ئالاقىلارنىڭ ئۈزۈلۈشى، ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ چۈشكۈنلۈككە ئۇچرىشى، مىللىي ۋالىيۇتىغا كۆچۈش بوھرانىنى ئۆۋەج ئالدۇردى. ئەندى بۇنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى ماگازىنلارنىڭ پەيلىرىنىڭ بوش قىلىشىدا نامايەن بولدى. مۇنداق ئېغىر ئەھۋالدا دۆلەت ئۆز خەلقىنى ئەڭ لازىملىق بۇيۇملار، ئوزۇق — تۈلۈك تاۋارلىرى بىلەن تەمىنلەشكە قادىر ئەمەس بولۇپ قالدى. نەق مانا موشۇ ئېغىر پەيتتە ھۆكۈمەت تاشقىرىغا بولغان ئىشىكنى كەڭ ئېچىۋەتتى. تېزدىن ھەر خىل سەياھەت — تىجارەت فىرمىلىرى قۇرۇلۇپ، ئۇلار چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە ئورنىتىپ، تاۋارلارنى ئالماشتۇرۇش ئىشى راۋاجلىنىشقا باشلىدى.

ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن ئىشسىز بولۇپ قالغان ئادەملەر ئەينە شۇ تۈرىستىك فىرمىلار ئارقىلىق چەت ئەللەرگە، بولۇپمۇ پولشا، خىتاي، تۈركىيە، بىرلەشكەن ئەرەب ئەمىرلىكى، كورىيە ئوخشاش كۆپلىگەن ئەللەرگە بېرىپ، ئۇ يەرلەردىن ئېلىپ كەلگەن خەلق ئىستېمال تاۋارلىرى بىلەن ماگازىنلارنى، بازارلارنى تولدۇردى. ئادەملەر ھېچ قانداق نۆۋەت كۈتمەي ئۆزىگە لازىملىق نەرسىلەرنى بىمالال سېتىپ ئالالايدىغان بولدى. بۇ ھەر ئىككى تەرەپكە — ساتقۇچىلارغىمۇ، سېتىۋالغۇچىلارغىمۇ پايدىلىق بولدى. كۆپچىلىككە بۇ بىر تارماقتا ئۇلارغا ئوڭاي پۇل تاپىدىغان ئىشتەك كۆرۈنىدۇ. ئۇلار: «تاۋارلارنى ئەرزانغا ئېلىپ كېلىپ، ھەسسىلەپ قىممەتكە ساتقاندىن ئوڭاي ئىش بارمۇ؟!» — دەپ پىكىر قىلىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ بۇ ئىش دەسلەپ باشلانغاندا شۇنداق بولغان بولسا كېرەك. چۈنكى ئۇ چاغلاردا رەقابەتچىلەر ئاز بولۇپ، دۆلەت تېخى بۇ ئىشتىن ئۆز پايدىسىنى ئېلىشقا باشلىمىغان ئىدى. لېكىن ھازىر ئەھۋال باشقىچە.

يېقىندا مەن ئەينە موشۇ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بىر نەچچە تونۇشلىرىم بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ھالىنى ئېيتىپ، ئۆزلىرىنىڭ تامامەن دېگىدەك ھوقۇقسىز ئەھۋالدا ئىكەنلىكى، بولۇپمۇ تاموژنا، ئايرۇپورت خادىملىرى، سېلىق ئىنسپېكسىيەسى، مىلىتسىيە خادىملىرى ۋە باشقا خىزمەت ئورۇنلىرى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشقا توغرا كېلىدىغانلىقى، ئەھۋالنى كەسكىنلەشتۈرمەسلىك ئۈچۈن بەزىلىرىنىڭ «ئاغزىنى مايلاشقا» توغرا كېلىدىغانلىقىنى سۆزلىدى. مۇنداق ئەھۋالنىڭ ئاخىرقى ھېساپتا ئۇلار ئېلىپ كېلىدىغان تاۋار باھالىرىغا تەسىر يەتكۈزىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

گېزىت، رادىئو — تېلېۋىدېنىيە ئارقىلىق تاموژنا، سېلىق ئىنسپېكسىيەسى خادىملىرىنىڭ پارىخورلۇقى توغرىلىق كۆپلىگەن خەۋەرلەر بېرىلگەنلىكىنى ئېسىمىزغا ئېلىپ، تىجارەتچى تونۇشلىرىم سۆزلەپ بەرگەن بەزى فاكتلارنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئورۇن ئېلىۋاتقانلىقىغا شەك كەلتۈرمىدىم.

لېكىن ئەينە شۇ تىجارەتچىلەرنىڭ تىرىشچانلىقى ۋە شۇنداقلا جاپا — مۇشەققەتلىك ئەمگىكى تۈپەيلى ھازىرقى ھاياتىمىزدا بەزى ئۆزگىرىشلەر بولدى. بازارلاردا خېرىدارلاردىن سېتىقچى كۆپەيگەنلىكتىن تۈۋۈلەمۇ، ئىزدىگەن نەرسىڭىزنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بازارلاردىكى كۆپلىگەن تاۋارلار دۆلەت ماگازىنلىرىدىكىدىن ئەرزان. ھە، بۇ ياخشى ئەھۋال، لېكىن ئەينە شۇ مولچىلىقنى، بازارلارنى ئاۋات قىلىۋاتقانلارنى ئىلگىرى «ئېلىپ ساتار»، «تېكىنخور» دەپ ھاقارەتلەيدىغان، ئاچچىق تەنقىت ئاستىغا ئالىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىپ تۇراتتى. ئەندى كوممۇنىستىك ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمدىن قۇتۇلغان مۇستەقىل قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بازارلارنى ئاۋاتلاشتۇرۇۋاتقان ئۆز پۇخرالىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

يادىكار سابىتىي.

ئىنسان ۋە ئىمان

ئىسلام دىنى ئۈملۈككە ئۈندەيدۇ

«يېڭى ھايات» گېزىتىمىزنىڭ بىيىلقى سانىنىڭ 6 ـ ۋە 13 ـ ئىيۇل كۈنلىرىدىكى سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان چىقىپ ئىشىك تە شەھەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئاتە نى ئوتتۇرىغا قويغان مۇھەممەت يۈسۈپنىڭ «ئاللانىڭ بارلىقىنى ۋە ھاياتلىق ھەققىدىكى ئىسلام تەلىماتىنىڭ قائىدە ـ تەرتىپلىرى» توغرىلىق شائىر ۋە ژۇرنالىست ساۋۇت ئىسكەندەرنىڭ بىلەن بولغان سوھبېتىنى ئوقۇپ، ئىسلام دىنى ھەققىدە خېلە كوپ، تەرتىپلىق چۈشەنچىلەرگە ئىگە بولدۇق. مەزكۇر سوھبەت ماقالە ئارقىلىق ۋايىزلىقتىن ۋە بىز ئۈچۈن كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا كېرەك بولىدىغان بىلىملەر بولۇپ، تۇرلۇك دەپ ئويلايمىز. چۈنكى موشۇ كۈنلەردە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئۆز ـ چەراق، تويى ـ تۆكۈنلەردە بىز بىلەن سوھبەتلەردە ئاتىسى ماۋزۇلارنىڭ بىرى ئىسلام دىنى ھەققىدە بولىدۇ. مۇنداق سوھبەتلەردە بەزى بىر قولاق موللىلىرى ئۆزىنى دىنىي مۇتەخەسسىس سانىغاندا قا رىماي، يۇرت جامائىتى ئارىسىدا ئۆزىنى ئىسلام دىنى ساھەسىدە بىلىملىك قىلىپ كورسىتىشى ئويلاپ، ھەر تۈرلۈك بەتتالارنى ئېيتىپ يۈرىدىغان. ئەگەر ئۇلار دىن بۇ ئېيتقان بەتتالارنى قايسى دىنى كىتابلاردىن ئوقۇدۇڭ؟ دەپ سورىساڭ، «مەن بەتتالارنى ئۆلىمالاردىن ئاڭلىغان، چوڭلار شۇنداق دېيىدۇ» دەپ جاۋاپ بېرىشىدۇ. ئاما قايسى ئۆلىما شۇنداق دېگەن، قايسى كىتابتا يېزىلغان دەپ سورىساڭ، دېمەك، ئۇ بەتتالارنى ئاتاسى يوق. ئويلاپ توقۇلغان تىرناقلارنى مەنە شۇنداق ئىبارەت. خالىس ئىسلام دىنىمىز ھەققىدە ئۇنداق دېمىدى بارلىق دىنلار دىن پاك دىندۇر. ئىسلام دىنىمىز بىر ئاللادىن باشقا ياراتقۇچى يوق. مۇھەممەت پەيغەمبەر مەن خۇدانىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دېگەن ئۇقۇملارنى ئىزچىل مەغزىنى، ئىنسانلار قەلبىگە تەلقىن قىلدۇ. ئىسلام دىنى قورئانغا ئاساسلانغان دىنى ئەتقىدە دۇنيادا ھاللىق بولغان بېھىشىت بېرىدىغان ئەقىدە، تۇرمۇش ئۇلۇغ ۋە ئىماندىن ئىبارەت، تەتقىقاتلارغا ئىگە. ئۇنىڭ بېشىدا خۇدانىڭ دەرگاھى ئىسلام دىنى «ۋەتەننى سۆيۈش ئىماندىندۇر» دەپ تەلىم بېرىدۇ. ئادەملەرنىڭ ئىنساپ، ئىمانلىق ۋە ئۈمۈدۋارلىق دەپ ئۇمىدۋارلىقنى يىلدىزى، پاكلىقنى بىرلىككە كەلتۈرىدۇ. ئىسلام دىنىنى ھاياتلىق، ۋاقىتتا تېزدە بۇرغان ئىسلام دىنىنىڭ ئىشىنى ئىسلام، ئىسلام ھەرخىل بېرىلگەن ھەر ئېقىمنىڭ ئاسماندىن ئاتا قىلىپ ئۇنىڭ تېلىسى ئىنسانىيەتنى ئاتا قىلىپ ئۇ ئادەمنىڭ ئادىمىيلىك قەلبىنى ئۇرۇق ئەسلىدىن بېرى تۈرلۈك ئەخلاقنى تىنىپ تۇرىدۇ.

ھازىر ھېچ كىمگە سىر ئەمەسكى، ئاپپاق خوجا جۇڭغار خانىغا تەسلىم بولۇپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن ياردەم سوراپ ئەسكەر ئېلىپ

كېلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ سەئىدىيە خانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزى باشقۇرغانلار، ئىنىڭ قورچاق خانى بولۇپ ئالتە شەھەردە ھوكۇم سۈرگەندە، خەلقنى بىلمەسلىك نادان پېتى قالدۇرۇپ، خۇرايات ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى كەڭ يېيىش ئۈچۈن ئاپپاق خوجا تارىخقا قارا قانات يايدۇردى. ئۇنىڭ مۇرىتلىرى ئىسلام پەن ئۇرۇنلىرىدا ئوقۇيتتى. پەننى كاتېگورىيلەرنى ئۆزگەرتىپ، ئاشلىقلارنى ئىسلام پەيغەمبىرى تىلىدىن، پەرىشتە ئەلچىلىرىدىن كېيىن دەپ قارىلاپ، شۇلار ئارقىلىق باشقا خەلقلەرنى تەپ قىلىشىپ، ھىندىستان ۋە ئۇيغۇرلارنى بىر يولى تۇتۇپ ئالىدىغان ئوقۇتۇش يولىنى ئىزدەپ، مۇسۇلمانلارنى ئەل ئۆزىنى بىلمەيدىغان بولغان قارىشى قالدۇرۇپ، خەلقنىڭ دىنىي چۈشەنچىسى ئۈچۈن تۈرلۈك قالايمىقانچىلىقلارنى تارقىتىپ، قانۇنلىرىنى ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۆزگەرتىپ ئىشلەتكەن. بۇ ئۇلارنىڭ قورئان ۋە ھەدىسنى خالىغانچە تەپسىر قىلىدىغان يولى ئىدى. ئۇلار ئاپپاق خوجا ئۆزىنى پەيغەمبەرنىڭ ئەۋلادى دەپ، ئۆزىنى «ئىشان» دېگەن نام بىلەن ئاتاپ، خەلقنى ئۆزىگە ئېتىقاد قىلدۇرۇپ، «ئىسلام دىنى» دېگەن ئۇقۇم ئاستىدا خۇرافاتلارنى تارقىتىش بىلەن خەلقنىڭ دۆلەت ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. ئۇلار مۇسۇلمانلارنى ئۆزئارا ئىختىلاپقا سېلىپ، قان تۆكۈشكە باشلىدى.

زادى ئۇلار ھېچ كىمگە سىر ئەمەسكى، موشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىمۇ چالا موللىلارنىڭ ئۆز مەنپەئەتىنى ئويلاپ، ساختا پەتىۋالىرى تۈپەيلى، ئۇ ئۆزىنىڭ پارسىچە ئىلىم ئالماسلىقى، تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقە قىلماسلىقى، ئەرەپچە ئوقۇپ، ئاممىغا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز دىنىي مەكتەپلىرىدە ئوقۇشنى چەكلەپ قويغانلىقى، خوتەن ۋە قەشقەر تەرەپلەردە ئوغۇللارنى تارتىپ ئېلىپ، ئەركەكلەرنى تۇرمىگە قامىغانلىقى، ئاشلىقلارنىڭ قانۇنىنى بۇزغانلىقى، بالىلارنىڭ ياش ۋاقتىدا زۇلۇم تارتقانلىقى، قانلىق يەرلەرگە، ئايال ـ قىزلارنىڭ تۈرلۈك ئەخلاقسىزلىقلىرىغا سەۋەپ بولدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى ئىشەنچ ئاجىزلاپ، مۇشەققەتلىك چوڭ ھايات كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولۇپ، ئۆز خەلقى ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىقتىن ئايرىلىپ، خەلق مۇسۇلمانلار بىلەن بىرلىكتە ئۆزلىرىنىڭ يېزا، شەھەرلىرىدىن مۇناپىقلار بىلەن ئۆز خەلقىنى ئېزىپ، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆلۈم ۋە ئازاپقا مەھكۇم بولدى. خالاس. ئاخىر خەلق ئۇلاردىن ئەۋزەل كېتىپ، ئۇلارنى غاسىپلىق قىلغان قىلدۇرۇپ ئايرىلاندى.

دېموكراتىيەنىڭ ئاز ـ تولا شارائىتىدىن ئىسلام دىنىغا بولغان توسۇق ئېلىپ تاشلىنىپ، ئۇنىڭغا يول ئېچىلماقتا. مۇسۇلمانلار تۈپلىشىپ ئىستىقامەت قىلىدىغان مەھەللىلەردە مەسچىتلەر سېلىنىپ، كىشىلەرنىڭ خۇدا ئالدىدىكى مۇسۇلمانچىلىق پەرزلىرىنى ئۆتۈشكە ئىمكانىيەت تۇغۇلدى. قۇرئانى كەرىم ۋە باشقا دىنىي كىتاپلار خەلق ئارىسىغا تارىلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى كەڭ ـ كۇشادا تەرغىب قىلىنىۋاتىدۇ. دىنىي كىتاپلارنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەناسىنى چۈشەنگەنسىرى ئۇنىڭغا بولغان قىزىقىش، دىنغا بولغان ئېتىقات كۈچىيىۋاتىدۇ ۋە ئۇنداق بولۇشىدىكى ئاساسىي سەۋەپ: كىشىلەر دىنىي ئىلىم ـ پەن سۈيىتىدە ئوقۇپ ئۆگەنگەنسىرى ئۇنىڭ ھاياتىي چوڭقۇر مەناسىنى چۈشىنىپ، ئىسلام دىنى ئىنسانپەرۋەرلىككە، ئىنساپلىققا، پاكلىققا، ۋەتەنپەرۋەرلىككە، تەرەققىياتقا، ئېچىلىققا ئۈندەيدىغان پاك دىن ئىكەنلىكىنى بىلىۋاتىدۇ. بىراق ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى چۈشەندۈرىدىغان كىتاپلار ناھايىتى ئاز بولۇپ، ئۇ خەلقنىڭ ئېھتىياجىنى تولۇق تەمىنلىمەيۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئارىسىدىكى دىنىي بىلىمنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن كۆپىيىۋاتقان ھەرخىل پەتىۋا، ھەرخىل كوز قاراشلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈشتە مۇھەممەت يۈسۈپكە ئوخشاش دىنىي تەلىم ئالغان بىلىمدانلارنىڭ گېزىت يۈزىدە دىن مەسىلىلىرى توغرىلىق ژۇقارقىدەك سوھبەتلەرنى ئېلان قىلىپ تۇرغىنى ناھايىتى ياخشى، كوگۈلدىكىدەك ئىش بولاتتى.

«يېڭى ھايات» گېزىتىدە «ئىنسان ۋە ئىمان» رۇبرىكىسىدا كوپتىن بۇيان بېرىلىپ كېلىۋاتقان ماتېرىياللار بىزنى تولىمۇ قىزىقتۇردى. سوپۇملۇك گېزىتىمىز مۇندىن كېيىنمۇ بۇ ياخشى ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرىدۇ ۋە بىزگە ئېچىمۇ قىزىقارلىق، تەربىيەۋىي ئەھمىيىتى بار ماتېرىياللارنى داۋاملىق بېرىپ تۇرىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

ھەر قانداق سورۇندە ئىسلام دىنىمىز ھەققىدە پاراڭ بولغاندا سوھبەتكە قاتنىشىپ، مۇلاھىزە ژۈرگۈزگەن ئادەم بىرەر دىنىي كىتاپنى مۇكەممەل ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەناسىنى تولۇق چۈشىنىپ ئاندىن خەلققە ۋەزنە سەھەت قىلسا تولىمۇ توغرا ۋە ساۋاپلىق ئىش قىلغان بولىدۇ. كوپچىلىك ئالدىدا سوزلىگەندە سوزنىگە باشقىلارنىڭ ئىشىنىشى ئۈچۈن ئوقۇغان كىتاۋىنى ياكى گېزىتىنى دەلىل كەلتۈرۈپ سوزلىسە، ئۇنىڭ كېيىنىنىڭ قىممىتى ئاشىدۇ. مانا ئەشۇنداق ئىزگۈ ئىشلارنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاستىلىرىدىن بىرى «يېڭى ھايات» گېزىتىمىز بولۇپ قالىدۇ دەپ ئويلايمىز.

ئىسمائىل تېيىپ،
ئابلىمىت خەيرى.
ئالمۇتا شەھرى؛
زارە ـ ۋوستوك مەھەللىسى.

بىز ھەر دايىم يۇرتىمىزدىكى موتىۋەر كىشىلىرىمىز، قەلبلەردە ئەجايىپ ئىنسانىي پەزىلەتلىرى بىلەن تەسىرات قالدۇرۇۋاتقان ئاياللىرىمىز، ياشلىرىمىز بىلەن پەخىرلىنىمىز. ئەينە شۇنداق ئاياللارنىڭ بىرى بىز بىلەن زاماندash بولۇپ ياشاپ كېلىۋاتقان سائادەت بوۋى ئايۇپاخۇنوۋادۇر.

گۈل سېتىقچى، ئاسىيەم، ماخمۇتجان، رىزۋانگۈل، ئەخمەتجان ۋە ۋېنىرالار ھەرخىل ساھالاردا ئىشلەيدۇ. ئۇ يەنە ئون سەككىز نەۋرىسى بىلەن خوشال.

ـ مەن ھەر قاچان كوڭلۇمدە ئاللانىڭ مۇقەددەس جايى بولغان مەككە ـ مەدىنىگە بېرىپ، شۇ جايلارنى زىيارەت قىلىپ كەل

ئىزگۈ نىيىتىگە يەتكەن ئايال

سائادەت بوۋىنى يۇرت ئەھلى ياخشى بىلىدۇ. چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ھورمەت قىلىدۇ. ئۇ بىيىل مەككە ـ مەدىنىگە بېرىپ، ھاجى بولۇپ كەلدى. جىددەت، مەككە، مەدىنە شەھەرلىرى ۋە مۇقەددەس جايلارنى كورگەنلىكى، ئۇ جايلاردىن ئالغان تەسىراتلىرى توغرىلىق يۇرتداشلىرىغا سوزلەپ بېرىپ ھەممىنى خوشال قىلدى ۋە ئىلھاملاندۇردى.

سائادەتبوۋى 1926 ـ يىلى غۇلجا ناھىيىسىگە قاراشلىق چىغلىق مازاردىكى ئەزەر خوجىنىڭ ئاكىسى دىنىي زات ئەرشىدىن خوجىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كېلىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن كىچىك ۋىتىم قالغان قىز مىڭ ـ بىر مۇشاقەت بىلەن ئوسۇپ چوڭ بولىدۇ. قىيىنچىلىقلارغا قارىماي دىنىي مەكتەپتە ئاز ـ تولا ئوقۇپ ساۋات ئاچىدۇ. ئېپەت بىلەن چوڭ بولغان قىز يۇرتدىشى تىيىپ ئايۇپ بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ ئىناقلىق بىلەن ئائىلىنى بىللە باشقۇرۇپ بىر ـ بىرىگە قول قانات بولۇپ ياشايدۇ.

1955 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالمۇتا ۋىلايىتىگە كېلىپ دەسلەپ كالىنىن، كېيىن قىزىل غەيرەت كولخوزىغا ئورۇنلىشىپ ئېكىلمەك ئىشلىرىغا قاتنىشىدۇ.

ئېرىدىن ياش تۇل قالغان سائادەت بوۋى بالىلىرىغا ھەم ئاتا ـ ھەم ئانا بولۇپ، قاراپ، ئۇزاق ژىللار داۋامىدا كولخوزدا ھەرخىل ئىشلارغا قاتنىشىدۇ. ھازىر ئوغلى مەھەممەتجان تالغىردا شوفېر، قىزى ئايىمەم ـ دەپ ئارزۇ قىلاتتىم، ـ دېدى سائادەتبوۋى سوھبىتىمىزنىڭ ئاخىرىدا، ـ ئاللا تائالا پەرزەنتلىرىمنىڭ كوڭلىگە ئىنساپ ـ توۋپىق سالغاچقا ئۇلار مۇ مېنىڭ ھەرەمگە بېرىپ كېلىشىمگە تۇرتكە بولدى. ئىقتىسادىي ياردەم قىلدى. بۇنىڭ بىلەن مۇرات مەخسىتىم ھاسىل بولدى.

يولداش قارى قادىروۋ.
قىزىل غەيرەت يېزىسى.
تالغىر ناھىيەسى.

قازاقنىڭ ئۇلۇغ دانىشمىنى

ئۇلۇغ ئاقىن جامبۇل جاباييۋ 19 ـ ئەسىرنىڭ نەق ئوتتۇرىسىدىن 20 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بولغان ئارىلىقتا بىر ئەسىر ئومۇر سۈرگەن تارىخىي شەخس ھېساپلىنىدۇ.

ئۇلۇغ سوزلۇك، ئوغاق لەۋزىلىك شائىر ئاتالغان جامبۇل قازاق خەلقىنىڭ كوپلىگەن رىۋايەت ـ داستانلىرىنى بىلگەن، قازاق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ غەزىنىسىدىن سوز جەۋھەرلىرىنى ئوز قەلبىگە قاچىلىغان سوز ئۇستىسى ئىدى. شۇكۈلاشقا ئۇ «ئالپامىش»، «قوبلاندى» ۋە ئوزىدىن بۇرۇنقى كوپلىگەن باتۇرلۇق قىسسىلەرنى يادقا بىلەتتى. ئۇ ھازىر جاۋاپ شائىر بولغانلىقتىن، چىن مەنادا كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ھورمەت ـ ئېتىۋارىغا ئېگە بولغان ئىدى.

قازاق خەلقىنىڭ باشقا خەلقلەردىن ئوزگىچە پەرىق قىلىدىغان ھۇنەر ـ سەنئىتى ئۇ ئېيتىش (ئايتىس) بولۇپ، ئاقىننىڭ ھازىر جاۋاپلىق تالانتى بىلەن ئوز ماھارىتىنى كورسىتىشتىن ئىبارەتتۇر. ئېيتىشنىڭ قازاققا ئوخشايدىغان بەزى بىر تۇرى قىرغىز ۋە قارىقالپاق خەلقلىرىدە بار.

ئوز دەۋرىدە ئاكادېمىك يازغۇچى مۇختەر ئەۋېزوۋ ئۇلۇغ شائىر جامبۇل ھەققىدە بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئېيتىش سەنئىتىگە يۈكسەك باھا بەرگەنلىكىنى بىلىمىز.

جامبۇلنىڭ زامانداشلىرى، ئېيتىش ئۇجارلىرى بىرجان، سارا، مايكوت، سۈيۈنبايى، قۇلمانبېت، شوجەلەردىن ئىلھاملانغان، ھەتتائۇلاردىن ئۇستۇن كەلگەن پەيتلىرى بولغان ئىدى.

بىز جامبۇلنىڭ شائىرلىق ماھارىتىنى ئۈگىنىپ ـ تەتقىق قىلغان، تەتقىق قىلىۋاتىمىز ۋە يەنە تەتقىق قىلىمىز، جامبۇلنى ئۈگىنىپ بولدۇق دەپ ئېيتىشقا مۇمكىن ئەمەس. شائىر ئىجادىيىتىنىڭ تېخى نامەلۇم قىر ـ سىرلىرى يەنە بار، ئەلۋەتتە.

ھاياتىنىڭ ياخشى ـ يامىنىنى بېشىدىن كەچۈرگەن، تۈرلۈك دەۋرلەرنى كورگەن شائىر شېئىر بىلەن ئوز رەقىبىنى يېڭىشكە ھەر قاچان غالىپ كەلگەنلىكى، بىرمۇ شائىردىن يېڭىلىپ قالمىغانلىقى تارىخىي ھەقىقەت.

بۈگۈن بىز قازاق خەلقى ۋە قازاقىستاندا ياشىغۇچى بارلىق خەلقلەر 150 ژىللىغىنى تويلاپ ـ نىشانلاۋاتقان مەشھۇر ئاقىن جامبۇل جاباييۋ نامىنىڭ ئەبەدىيلەشكەنلىكىگە گۇۋا بولۇپ تۇرۇۋاتىمىز.

شائىرنىڭ ئومرى شاھلار ئومرىدىنمۇ ئۇزۇندۇر. شائىر ئاتا بىز سىزنىڭ بىلەن مەڭگۈ پەخىرلىنىمىز.

ئېلمىرا نۇرقاسىم قىزى.
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىلىك ئاگرار ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قازاق تىلى كافېدرىسىنىڭ مۇئەللىمى.

ياخشىنىڭ شاراپىتى

كۆپچىلىك تۇرسۇنغا تەشەككۈر ئېيتتى

ئالمۇتا شەھرىنىڭ ئالىي يۇرت تەرىپىدە تۇركسىپ، يېڭى ھايات، مايات، شەرق مەھەللىسىدىن ئىبارەت تورت يۇرت ـ مەھەللە بار. كېيىنكى ۋاقىتلاردا قەبرىستانلىقنىڭ كېڭىيىپ، بىرلىكەن يەرنىڭ ئازلاپ كېتىشى بۇ مەھەللىلەردىكى جامائەتچىلىكنى قاتتىق تەشۋىشكە سېلىپ قويغان ئىدى. يۇرتنىڭ جان كويەر غەمخور پەرزەنتلىرىنىڭ بىرى تۇرسۇن ئېلىيېۋ بۇ توغرىلىق تۇركسىب ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئالدىغا بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتتى. ھاكىم تۇرسۇننى ماشىنىسىغا ئولتارغۇزۇپ قەبرىستانلىققا بېرىپ، كوزدىن كەچۈردى. ئۇلگەنلەرنى دەپنە قىلىدىغان يەر قالمىغانلىقىغا كوزى يەتكەن ناھىيە ھاكىمى قەبرىستانلىقنىڭ ژۇقۇرى تەرىپىدىن ئۈچ گېكتار يەرنى كورسىتىپ؛ «بۇندىن كېيىن موشۇ يەردىن پايدىلىنىڭلار» دېدى.

ھاياجانلانغان تۇرسۇن بۇ خەۋەرنى كوپچىلىككە يەتكۈزگەندە، ھەممە بىردەك خوشال بولۇشتى ۋە ناھىيە ھاكىمى بىلەن تۇرسۇنغا رەخمەت ئېيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن كوپچىلىك ھەرىكەتلىنىپ بىرلىكەن يەرنىڭ ئەتراپىنى ئايلاندۇرۇپ قورشاپ چىقتى ۋە ئىچىگە كوچەت تىكتى.

تۇرسۇن ئېلىيېۋ بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالمىدى. ئۈچ چاقلىق موتوتسىكل بىلەن شېخىل تاشلارنى توشۇپ قەبرىستانلىقنىڭ يولىنى ياسىدى، قەبرىستانلىقنى كىرىدىغان چوڭ دەرۋازا ياساتتى ۋە ئۇنىڭ ئىككى قانىتىغا 16 دانە بېتون تام تۇرغۇزۇپ چىقتى، بۇ ئىشلارغا يۇرت ئاكتىۋىستى ئىمىنجان ۋە باشقىلار ياردەم قىلدى.

خەلق ئۇچۇن جان دىلى بىلەن خالىسانە ئەمگەك قىلىپ ھەممىنى تەسىرلەندۈرگەن تۇرسۇنغا ئەتراپىتىكى تورت مەھەللىنىڭ جامائەتچىلىكى ئوز تەشەككۈرلىرىنى ئىزھار قىلدى.

شەمشىدىن شامىردىنوۋ.

ئىنسان ئۆز ئۆمرىدە ئەڭ خوشاللىق ۋە ئەلەملىرى بىلەن بېشىغا كەلگەن ئەڭ پاجىئەلىك كەچمىشلىرىنى بىر ئۆمۈر ئۇنتۇماي ئەسلەپ ئۆتىدىكەن. مېنىڭ ئېچىنىش بىلەن ئەسلەيدىغىنىم، خىتايدا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ۋە بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا يۈز بەرگەن دەھشەتلىك ۋەقەلەردۇر. ئۇنىڭ ئۆتكىنىگە 30 يىل ۋاقىت بولدى. شۇ چاغدا كۆزۈم بىلەن كۆرگەن، بىلگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمنىڭ پەقەت بىر قىسمىنى ھېكايە قىلماقچىمەن.

مەملىكەت ئاھالىسىنىڭ ئىلمىي - مەدەنىي سەۋىيەسىنى ۋە قۇرى كۆتىرىش بىلەن بىللە خەلقنىڭ ماددىي - مەنىۋىي تۇرمۇش ھاياتىنى ياخشىلاش مەخسەت قىلىنسا، خىتايدا بۇ ئىنقىلاپنى ماۋزېدۇڭنىڭ يوليورۇغى بىلەن ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەكلىرىگە خوڭۋېيبىڭ (قىزىل قوغدىغۇچى) دېگەن خەت يېزىلغان قىزىل لاتىنى باغلاپ، مەيدىلىرىگە ماۋنىڭ بېشى چۈشۈرۈلگەن زناچوكلارنى قاداپ، قوللىرىدا ماۋنىڭ سۆز - ئۇرۇندىلىرى يېزىلغان كىچىك كىتابچىلارنى كۆتۈرۈپ، ماۋنى قوغداپ، «4كونىنى ۋە كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنى يوقۇتۇش» شارى بىلەن باشلىدى. ماۋغا ياقمىغان پارتىيە، ھۆكۈمەت باشلىقلىرىنى يوقۇتۇش بىلەن جەمىيەتتىكى پەن، مەدەنىي - مائارىپلاردىكى مۇئازىرىدە بىر - بىرىنى كەپ بىلەن قايىل قىلالماي، تېچ مۇئازىرە، تىللىشىپ - مۇشلۇششقا، ۋىراقتىن تاش ئېتىپ زەربە بېرىشكە، ھەتتا نەيزە - قىلىچلار بىلەن، كېيىنچە ھەربىي قۇرال - ياراقلار بىلەن بىر - بىرلىرىگە ھۇجۇم قىلىشقىچە بېرىپ يەتتى.

مەكتەپلەردە دەرس توختىدى. ئىدارە، زاۋۇدلاردا ئىش تەرتىۋى بۇزۇلدى. ھەممە ساھابويىچە ھەممە كىشى بۇ ھەرىكەتكە جەلىپ قىلىندى.

قوغدىغۇچى ۋە ئىسيانچىلار بىر - بىرىگە دۈشمەن بولۇشۇپ ئۆز ئالدىغا قوماندانلىق شتابلىرىنى قۇردى. ئۆزلىرىگە تەۋە ئورۇنلارنى ئېگەللەپ قۇراللىق قوغدىدى. بىر - بىرىگە ھۇجۇم قىلىپ مەكتەپلەرگە ئوت قويۇپ، بۇلاپ - تالاپ، قۇلرىلاپ كېلەي دەپ چىقىپ كەتكەن ئېدى. شۇ كۈنى يوقى بولۇپ كېتىپ يېرىم كېچىدە ئۆيگە دەلدەگشىپ كىرىپ كەلدى.

«بۇ ئادەم بىر يەردە ئېغىر ئولتۇرۇپتۇدە» دېگەن ئويى بىلەن:

— بۇنداق ئەنسىز كۈنلەردە مەس بولۇپ ژۈرمەي، بىزنى ئەنسىرەتكۈزمەي ئۆيدە بولسىڭىز بولماسمىدى دېسەم، ئۇ دەر ھال غەزەپلىنىپ، — ھەي ۋاللاقتەككۈر، مەن ئېمە كويدا، سەن نېمە ئۆيدا، مەن قاۋاقخانىدىن ئەمەس، قاماقخانىدىن كەلدىم، — دېدى. ئۇنىڭغا تاماق بېرىپ ئەھۋالنى ئۇقسام، قوغدىغۇچى گۇرۇھنىڭ ئادەملىرى ئۇنى تۇتۇۋېلىپ: «سەن ئىسيانچىلار گۇرۇھى» نىڭ شپىيونى دەپ قاتتىق ئۇرۇپ ئازاپلاپ ئاخىرى قويۇپ بېرىپتۇ. ئۇ ھەپتە قوزغالماي ياتتى.

كۈن بۇرۇن ئىش ئورۇنلىرىدىن ئۆيلىرىگە قايتۇرۇلمىدى. ئىدارە - جەمىيەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ساھالار بويىچە سەپكە تىزىلىپ، يىرقىلما قىلىنغاندىن كېيىن شەھەرگە قاراپ ئاتلاندى. ئۇلار يول بويى «ياشىسۇن ئۇلۇق داھىيمىز، ئۇلۇق باش قوماندانىمىز، ئۇلۇق ئۇستازىمىز، ئۇلۇق يول باشچىمىز ماۋجۇشى»، «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىنى ئاخىرىغىچە ئېلىپ بارايلى»، «ئىنقىلاپقا قارشى ئۇنسۇرلارنى بىسىقتۇرايلى» دېگەنگە ئوخشاش شارىلارنى توۋلاپ ماڭاتتى.

شۇ كۈنى خەلق مەيدانى ئادەملەر بىلەن تولدى. ھەممە ياقتا قۇراللىق ھەربىيلەر، ساقچىلار ئورۇنلاردا ۋىغىن باشلىنىپ، ئۇزۇمگە بۇيرۇلغانلارنىڭ ھۆكۈمى ئېلان قىلىندى. كوچىلارغا ئورنىتىلغان رادىئو كانايلىرىدىن سوزلەنگەن سۆز ۋە شىئار ئاۋازلىرى ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ۋاراڭ - چۇرۇڭ بېسىلىپ، ئالدىنقى ماشىنىلاردا قۇراللىق ھەربىيلەر ئۆتتى. كەينىدىن ھەر ماشىنىغا 2 - 3 تىن ئولتارغۇزۇپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلارنى ئۆتكۈزدى. ئۇلارنىڭ قوللىرى كەينىگە باغلانغان، كەجكىسىگە ئۆلۈمى ھۆكۈم قىلىنغان تاختاي باغلانغان، شار تۇۋلاپ قارشىلىق قىلمىسۇن دەپ كانىينى سىم بىلەن باغلاپ تارتىپ تۇرۇشقان ئېدى.

بۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلار ئۈرۈمچىدىكى يوشۇرۇن سىياسىي تەشكىلات «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيەسى» نىڭ غوللۇق رەھبەرلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىغى توختى قۇربان، سودا نازارىتىنىڭ مەسئۇل خادىمى نىياز ئۆمەر ۋە باشقا ۋەتەن، خەلقى ئۈچۈن ئىسسىق قان، جانلىرىنى ئايىمىغان مەرت - مەردانە قەھرىمان ئوغلانلار بار ئېدى. بۇلارغا ئەتەي قوشۇپ قويۇلغان بەزى قاتىل جىنايەتچى خىتايلار بىلەن شۇ كۈنى يەنە ئون نەچچە ئادەم ئەتلى قىلىندى. نەق شۇ كۈنى يەنە شۇ سائەتتە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ ھەممە ۋىلايەت، ناھىيەلىرىدىكى تەشكىلات پائاللىرىدىن 100 دىن ئوشۇق كىشىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى.

ۋەتەن، خەلقىنىڭ ئازاتلىق، مۇستەقىللىق يولىدا كۈرەشكەن جەسۇر ۋەتەن ئوغلانلىرى كىشىلەر قەلبىدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ. 17- ماي كۈنى ۋەتەن تارىخىغا قۇربانلار خاتىرە كۈنى بولۇپ يېزىلىدۇ، ئەلۋەتتە!

ئاتالمىش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋىغا» - 30 يىل

يوروق دۇنيادىكى جەھەننەم ئازاۋى

1966 - يىلى ئىيۇن ئېيىدا پۈتكۈل خىتاي مەملىكىتى بويىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» دەيدىغان ئىسمى بىلەن جىسمى تۈپتىن بىر - بىرىگە زىت، دۇنيا تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەھشەتلىك بىر سىياسىي ھەرىكەت باشلاندى. ئۇنىڭغا 7 ياشتىن 70 ياشقىچە بولغان ھەممە ئادەم قاتناشتى. ماۋزېدۇڭ بۇ ھەرىكەتنى خوڭۋېيبىڭ (قىزىل قوغدىغۇچىلار) غا تايىنىپ ئېلىپ باردى. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى رەھبىرى كادرلار ئۈستىدىن كۆرەش ۋۇرگۇزۇپ «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار» دەپ ئۇلارنى يوقاتتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا بولسا، ئاساسىي تىغ ئۇچى مىللىي رەھبىرى كادرلارغا قارىتىلدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەشكە قاتناشقۇچىلاردىن ئۆچ ئالدى. مىڭلىغان ۋەتەنپەرۋەرلەرنى يوقاتتى، تۈرمىلەرگە تاشلىدى.

ئۇيغۇر خەلقى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» دەۋرىدىكى ئېغىر پاجىئەلىك قاراكۈنلەرنى ھېچ قاچان ئۇنتۇمايدۇ.

مىرسائادەتخان

مىرسا ئادەتخان ئاچام بىلەن 25 يىل تام خوشنا ياشاپ، خۇددى ئانا - بالىدەك مېھرىۋان، مۇڭداش، سىرداش بولۇپ كەتكەن ئېدۇق. پات - پات كورۇشۇپ، يۈز بېرىۋاتقان ئەجايىپ - غارايىپ ۋاقىئە، ھادىسىلەر ھەققىدە توختىلىپ بىس - مۇنازىرە قىلىشىپ كېتەتتۇق. يېشى 60 تىن ھالقىغان ۋىجىككىنە كەلگەن، قارچۇغا بۇرۇن، ئورا كوز بۇ ئايال خوش مۇئامىلە، تېتىك ۋە كەمتەر ئېدى. ئادەتتە بۇ ياشتىكى ئاياللارنىڭ سىياسەت بىلەن كارى بولمايدىغۇ. ئەمما بۇ ئاچىمىز ياشلىقىدىن گېزىتلارنى قالدۇرماي ئوقۇپ، بوش بولسا تارىخىي، ئەدەبىي كىتابلارنى كورۇپ زېھنىنى ئاچىدىغان، ۋەتەن، مىللەت غېمى بىلەن ياشايدىغان ئاڭلىق ئاياللاردىن ئېدى. ۋىغىنلاردا گېزىت ئوقۇپ بېرىپ، كوچىلىكنىڭ سوئاللىرىغا مۇۋاپىق جاۋاپ بېرىپ ھەممىنى ئۆزىگە قارىتقان مەھەللە ئاكتىپلىرىدىن ئېدى. ئۇنىڭ يولدىشى ئابلاكام بولسا، ئون ئېغىز گەپ قىلسا، بىر ئېغىز ئارتۇق كەپمۇ قىلمايدىغان خۇدانىڭ موممىن بەندىسى بولىدىغان. ئۇ تەجرىبىلىك موينا قويۇل قىلغۇچى بولۇپ ئىشلەپ، دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىنمۇ بۇ ئىشتىن قول ئۈزمىگەن. بۇلارنىڭ يالغۇز قىز نەۋرىسى ئادالەت شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىدا ئوقۇيتتى. ئادالەتنىڭ ئانىسى بىرىنچى تۇغۇتىدا ۋاپات بولغاچقا بۇ قىز مىرسائادەتخان ئاچامنىڭ قولىدا چوڭ بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ نەۋرىسىگە بەكمۇ ئامراق ئېدى. ئادالەتمۇ مومىسىدەك خوشخوي زامانغا يارىشا ياسىنىپ، تارىنىپ ژۈرىدىغان قىز ئېدى. بۇ ئائىلىدە بىرئاق نەسىللىك ئوشكە بولىدىغان. مىرسا ئادەتخان ئاچام ئۇنى ماختاپ: «ماڭ دېسەم ماڭىدۇ، تۇر دېسەم تۇرىدۇ» دەپ ئەركىشتۇرۇپ ژۈرىدىغان.

بىر كۈنى كەچقۇرۇنلىغى مىرسا ئادەتخان ئاچام كىرىپ: «يەنە بىر چوڭ سىياسىي ھەرىكەتنىڭ شەپىسى بار. مەركەزدە چوڭلار ئىچىدە تالاش - تارتىش بولۇپ، ئاخىرى ماۋجۇشى ئۈستۈن كېلىپ، بۇ ھەرىكەتنىڭ 16 ماددىلىق قارارى بېكىتىلىپتۇ. ماۋجۇشى بۇ ھەرىكەت مەملىكەتتىكى 7 ياشتىن 70 ياشقىچە بولغان ھەر بىر ئادەمنىڭ روھى دۇنياسىغا تاقىلىشى كېرەك دەپتۇمىش. بۇ بىر چوڭ ئاپەتتىن دېرەك بېرىدۇ» دېدى.

دېگەنىدەكلا ئارىدىن ئانچە كوپ ۋاقىت ئۆتمەيلا 1966 - يىلى ئىيۇن ئېيىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» دەيدىغان ئىسمى بىلەن جىسمى تۈپتىن بىر - بىرىگە زىت، دۇنيا تارىخىدا مىسلى كورۈلمىگەن دەھشەتلىك بىر سىياسىي ھەرىكەت باشلاندى.

«بەدنىيەت بەدەۋىلەر ئىنقىلاۋى»

باشقا مەملىكەتلەردە مەدەنىيەت ئىنقىلاۋىدا ساۋاتسىزلىقنى ۋىيىش، مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، رىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھاسىدىكى مەشھۇر كىشىلەر ۋە كەڭ زىيالىلار ئامىسىغا زەربە بېرىشنى مەخسەت قىلدى.

مەركەزدە «داداۋلىيۇ، دېڭ شياۋپىڭ، تاۋجۇ (يوقالسۇن ليوشاۋچى، دېڭ شياۋپىڭ، تاۋجۇ) دەپ بۇ ئۈچ ئالىي دەرىجىلىك رەھبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ تەرەپدارلىرىنى يوقۇتۇش ئوبيېكت قىلىنغان بولسا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا دەسلەپ تىغ ئۇچى ئاۋتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزگە قارىتىلدى. پاش قىلىش باشلىنىپ چوڭ خەتلىك گېزىتلەر مەيدان كوچىلارغا چاپلىنىپ ھەممە ھەرىكەتكە كەلگەن پەيتتە، مەركەزدىن «سەيپىدىندە خاتالىق بولغان، كېيىن خاتالىقنى تۈزەتكەن...» دېگەن مەزمۇندا بۇيرۇق كېلىپ، تىغ ئۇچى ئاۋتونوم رايون مەسئۇللىرىدىن ئۇڭۋاڭ (پارتكوم سېكرېتارى، ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى)، ليۇخەندىن (پارتكوم سېكرېتارى)، جاڭ جوڭخەن (ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيەسى مۇئاۋىن قوماندانى)، ئىمىنوۋ (ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى)، بۇرھان (مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش مۇئاۋىنى) قاتارلىق كىشىلەرگە قارىتىلدى. بارا - بارا پاش قىلىش، زەربە بېرىشتە بىر مىللىي رەھبىرى كادىر، باشلىقلار ساق قالمىدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ بىرىنچى قول ھۆكۈمران پارتىيەلىك ئاساسىي ھوقۇقدار ۋاڭ ئىنماۋغا كەلگەندە، خوڭۋېيبىڭ ۋە كەڭ ئاممىا قوغدىغۇچى گۇرۇھ ۋە ئىسيانچىلار گۇرۇھى دېگەن ئىككى قارمۇ - قارشى چوڭ گۇرۇھقا ئايرىلدى. ئىسيانچىلار: «ۋاڭ ئىنماۋ شىنجاڭنى مۇستەقىل كىنەزلىك قىلىۋالدى، يەرلىك مىللەتچىلەرگە يول قويدى، ھەتتا شىنجاڭدا بېجىن ۋاقتىنى ژۈرگۈزمەستىن شىنجاڭ ۋاقتىنى ژۈرگۈزدى...» دېگەندەك ئەيىپلەر بىلەن يوقۇتىمىز دېسە، قوغدىغۇچىلار «ۋاڭ ئىنماۋ ماۋجۇشى يولىدا قەتئىي تۇرغان، ماۋجۇشىغا سادىق رەھبەر» دەپ قاتتىق قوغدىدى. بۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ تالاش - تارتىشى، بەس - مۇنازىرىسى شۇنچىلىك ئەۋجىگە چىقتىكى، ئوچۇق - مەيدان سورىغا چۈشكەنلەرنى ئولتەردى. تېچ ئاھالىلەر قاتتىق ۋەھىمە، ئەندىشە ئىچىدە قالدى. جىددىي ئۇرۇش ھالىتى ھۆكۈم سۈردى.

خوڭۋېيبىڭلار باشباشتاقلىق بىلەن خالىغان ئۆيلەرگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئۆي ئىگىلىرىنى ئۇرۇپ سوراق قىلدى. بۇلاپ - تالاپ ئېسىل نەرسىلەرنى مۇسادىرە قىلدى. ماۋ كىتاۋىدىن باشقا كىتاپ - قۇرئانلارغا ئوت قويدى. كونىلىق دەپ ئەرلەرنىڭ ساقىلىنى، ئاياللارنىڭ ئۇزۇن چاچلىرىنى كەستى. چەتنىڭ مودىسى دەپ كوستۇم، يۇبكا ۋە مىللىي كىيىملەرنى كىيىشكە يول قويمىدى. شيۇجىڭجۇيچى (رېۋىزىيونىست) لارنىڭ نەرسىلىرى دەپ ئۆيلەردىكى سىم كارىۋەت، ساموۋار قاتارلىق ئۆي جاھازلىرىنى ئۇرۇپ سۇندۇردى.

خوڭۋېيبىڭلارنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇق، ياۋۇزلۇقلىرىنى كورگەن مىرسا ئادەتخان ئاچام: «بۇ بەدنىيەت بەدەۋىلەرنىڭ ئىنقىلاۋى بولدىغۇ، بۇلار گىتلېر فاشىستلىرىدىنمۇ ئېشىپ كەتتىغۇ» — دەتتى. ئۇ شۇنداق جىددىي پەيتلەردە كوچىلارغا چىقىپ چوڭ خەتلىك گېزىتلارنى كوزدىن كەچۈرۈپ، خوڭۋېيبىڭلارنىڭ تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى دىققەت بىلەن ئوقۇپ چىقاتتى. ئۇ تەشۋىقلەر مىللىي رەھبىرى كادرلارغا قارىتىلغان بوھتانلار بىلەن تولغاچقا، ئاخىرىدا تىللاپ - تىللاپ ۋىرتىپ تاشلايدىغان.

بىر كۈنى مىرسا ئادەتخان ئاچام شۇنداق تەشۋىق ۋەرەقلىرىنىڭ بىرىنى ئوقۇپ ئولتارغاندا مەھەللە ساقچى بولۇم باشلىغى كىرىپ كېلىپ، — ئويۇڭلاردا چەتتىن كەلگەنلەر بارمۇ، كىملەر تۇرۇۋاتىسىلەر؟! — دېدى.

— ئويۇمىز قولىڭىزدىغۇ، ئاسوجاڭ، مەن، ئاككىمىز ئابلا، نەۋرەم ئادالەتتىن باشقا بۇ ئويدە يەنە كىم تۇراتتى. ئەۋۇ دالاندىكى ئوشكە بىلەن تورتىمىز ياشايمىزغۇ، — دېدى مىرسا ئادەتخان ئاچام. — ئابلا ئاككىمىز ئاربىلاپ ئىدارىسىغا بېرىپ كېلىپ تۇرىدۇ. ئادالەت قىزىل قوغدىغۇچىلار بىلەن بىللە ئاخشىمى ئويگە يېنىپ كېلىدۇ. ئابلا ئاككىمىز بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى بازارنى بىر ئايلىنىپ كېلەي دەپ چىقىپ كەتكەن...

— بۇندىن كېيىن دىققەت قىلىپ، نەزمىڭىدىن نېرى ئوتمىسۇن، دېدى ئاسوجاڭ مىرسا ئادەتخان ئاچامغا، — مونۇ خوشناكلارغا دىققەت قىلىڭلار، خوۋپلىق ئادەم. كىم كېلىپ كېتىدۇ، گەپ سوزىگە قۇلاق سېلىپ قويارسىلەر.

ئۇنى ئۇزىتىپ چىقىپ كېتىۋاتقان مىرسا ئادەتخان ئاچام كوكلىدە كولۇپ، ئىچىدە «مېنى ئوزەكچە تېخى ئىشپىونلۇققا سالماقچىمۇسەن، ھۇ بېشىڭنى يەيدىغان لالما»، دەپ تىللاپ ماڭدى.

بۇ ئوشكەلەرنى قويۇپ بەرمەي باغلاپ بېقىڭلار، — دېدى ئوشكىنى كورگەن ئاسوجاڭ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئەرزە بار، شىلىم بىلەن چاپلانغان دازباۋلارنى يەيدىكەن. يەنە شۇنداق بولسا ئۇنىڭدىن ئايرىلىسىلەر.

«ھە، ئوشكىگىمۇ كۈن يوق بولدى» دەپ ئويلىغان مىرسا ئادەتخان ئاچام يەنە خىيالغا چومدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» نىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقلىرىنى كۈندە ئوز كوزى بىلەن كورۇپ كېلىۋاتقان مىرسا ئادەتخان ئاچام ئىچ - ئىچىدىن قايناپ تېشىپ غەزەپكە تولاتتى. «قولۇمدىن كەلسە بۇ ۋەھشىلەرنى تېرى - پېرەك قىلىۋەتسەم» دەپ ئويلاتتى. چۈنكى، «جىن - شەيتان» دەپ ئاتالغان مىللىي رەھبىرى كادرلارنىڭ يۈزلىرىنى قارا سىيا بىلەن بوياپ، بېشىغا ئۇزۇن قەغەز قالپاق كىيدۈرۈپ بويىنىغا تاختاي ئېسىپ كوچا ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلدۇرۇش، قوللىرىنى كەينىگە باغلاپ چوڭ مەيداندىكى ۋىغىنلاردا ئورۇندۇققا چىقىرىپ ئىگىشتۇرۇپ قويۇش، چاچلىرىنى تارتىپ ژۇلۇپ ئۇرۇپ — ئازاپلاشقا ئوخشاش كورۇنۇشلەر ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن كەتمەيتتى.

1970 - يىلى «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» نىڭ ياۋۇزلۇقتا ئەڭ ئۇچىغا چىققان مەشئۇم قارا يىلى بولدى. 17 - ماي كۈنى ئۈرۈمچى ئاسمىنىنى زۇلمەت بۇلۇتلىرى قاپلىدى. كىشىلەرنىڭ چىرايلىرىدا غەم - تەشۋىشى ئالامەتلىرى كورۇنەتتى. «قارا گۇرۇھنىڭ ئادەملىرى» دەپ قارالغانلار بىر

ئەدىسەن، ئادالەت؟

17 - ماي كۈنى مەھەللىمىزدە ناماز شام مەزگىلىدە مۇنداق بىر ۋاقىئە سادىر بولىدۇ. مىرسا ئادەتخان ئاچام چاچلىرى چۇۋۇلغان، ئاق داكا رومىلى بېشىدىن مۇردىسىگە سىيرىلىپ چۈشۈپ قالغان، رەڭگى ئوچكەن پەرىشان ھالدا ئوگزىگە چىقىۋېلىپ، قولىنى كوتۇرۇپ: «ئادالەت، ھەي ئادالەت، ئەدىسەن، ئادالەت؟!.» دەپ تەكرار - تەكرار توۋلايدۇ. بۇنى كورگەن خولۇم خوشنىلىرى ئويلىرىدىن چىقىپ «قىزى ئادالەتكە نېمە بولغاندۇ» دېيىشىپ قارىشىپ قالىدۇ. كوچىدا كېتىۋاتقانلارنىڭ بەزىلىرى بۇ ئايال «ئېلىشىپ قاپتۇ» دېسە بەزىلىرى، «بۇ ئايال بۇگۈن ئېتىلغانلارنىڭ بىرەرسىنىڭ ئانىسى ئوخشايدۇ» دەپ ئېچىنىپ ھېسداشلىق قىلىشاتتى. مىرسا ئادەتخان ئاچام ئاخىرىدا يەنە شۇنداق بىر قېتىم «ئەدىسەن، ئادالەت» دەپ ۋاقىراپ ئاندىن ئوگزىدىن قايتىپ چۈشىدۇ. شۇ ئارىلىقتا بۇنى ئاڭلىغىدىن خەۋەر تاپقان ئاسوجاڭ تورت خوڭۋېيبىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئويىگە كىرىپ كېلىپ:

— بىز سىزنى يوۋاش، مەھەللىنىڭ ياخشى، ئىشەشلىك ئاكتىۋى دېسەك، ئوگزىگە چىقىۋېلىپ، ئادەم توپلاپ نېمىلەرنى

دەپ ۋايسىدىكەن، قېنى ئەندى ۋاقىرالى بىزمۇ ئاڭلاپلى، ـ دېدى.
مىرساتادەتخان ئاچام دانە ـ دانە قىلىپ:
ـ ئەدەپ، ئادالەت، دېدىم، ـ دېدى.
ـ ھە، ئادالەت ئەدېكەن، پارتىيەمىز سىياسىتىدە ئادالەت يوقمىكەن، دەپ غەزەپ بىلەن تۇرۇپ [illegible] كەتكەن ئىككى ساقچى [illegible] بىلەن مىرساتادەتخان ئاچامنى [illegible] ئۈچۈن بىھقىلىشتىدۇ. دەل شۇ چاغدا ئىشىكتىن ئادالەت كىرىپ كېلىدۇ.
مىرساتادەتخان ئاچام ئورنىدىن تۇرۇپ ئادالەتنى قۇچاقلاپ ـ كەلدىڭمۇ قىزىم ئادالەت، ئىككى كۆزۈم بىرى يولۇڭغا قاراپ كوزلىرىم تالدى. موشۇ ئەسنادا «بۇ قىز ئادالەت» دەپ توكسىپ ۋەتكىلىدى.
ـ مەكتەپتىن بوشاپ كېلىشىم ئاپا، ۋاقتىم تەككەن [illegible] ـ دېدى ئادالەت ئەنسىز ھالدا خۇددى [illegible] كورگەندەك.
ـ داداڭ ئەتتىگەن چىقىپ كەتكەن، ـ دېدى مىرساتادەتخان ئاچام، ـ ھازىرغىچە يوق. يالغۇزلۇق يامان ئىكەن، مەن سېنى ئەندى ھېچ يەرگە قويۇپ بەرمەيمەن.
بۇ ئەھۋالنى كورگەن ئاسوچى ئۇ خوكۇيىپىيكلار: «بۇ ئايال ئەۋرىسى ئادالەتنى چاقىرغان ئىكەن» دېگەن چۈشەنچىگە كېلىپ چىقىپ كېتىشتى.

مەخپىي ئولۇم

بۇ ۋاقىئە سادىر بولۇپ ئۈچ كۈنگىچە مىرساتادەتخان ئاچام تالا ـ تۈزگە چىققىلى بولمىدى. بىر ئاخشىمى پەيتىنى پايلاپ كىرسەم، ئانا ـ بالا ئادالەت ئۈچەيلەن چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغان ئىكەن. مىرساتادەتخان ئاچام تاق روماللىق بېشىنى [illegible] ئولتۇرۇپتۇ. ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، ئىمىنونۇۋۇستى ئابالىپ قالدۇق، ـ دېدى.
ـ ئىمىنونۇۋۇستى؟ بۇ نېمە شۇم خەۋەر!
ـ ھە، دەل شۇ 17 ـ ماي كۈنى، ـ دەپ قايتا سوزلەپ كەتتى مىرساتادەتخان ئاچام، ـ قانخورلار [illegible]

[illegible]

كوڭلىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن ۋە تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ساقچى ئالدىدا باشقا ھېچ نېمە دېمەستىن پەقەت «مەن سېنىڭ ئاشكوكى سېپىپ ئېتىدىغان قىيمىلىق ئۇگرە ئېشىكىنى يەك سېغىنىپتىمەن» دەيدۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئۇنىڭ ئايالى ئالدىراپ قۇرۇق قول كەلگىنىگە مىڭ خىجالەت بولىدۇ ۋە ساقچىنىڭ «ۋاقتىڭلار توشتى» دېگەن قوپال مۇئامىلىسىدىن كېيىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ.
كېچىنى قان يىغلاپ ئۆتكۈزگەن رەيھانە ئەتىگەندە ئىشىكتىن كىرىپ كەلگەن ئىنىكى ئەسكەرنىڭ: «ئېرىڭ ئۆلدى، ھازا ئاچمايسىلەر، يىغلىمايسىلەر، ئاق سالمايسىلەر، جەسىدى بېرىلمەيدۇ» دېگەن دەھشەتلىك شۇم خەۋىرىدىن كېيىن ھوشىدىن كېتىدۇ.
كەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئادالەتكە قارىسام، كوزىدە ئىككى تامچا ياش شەبنەم تامچىسىدەك ئەگىپ كوزىنى ۋۇژمۇشى بىلەن ئېتىكىگە ئېقىپ چۈشتى. مېنىڭمۇ كوڭلۇم بۇزۇلۇپ بىر قىسما بولۇپ كەتتىم. مەلۇم بولدىكى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۇ ئىسىل پەرزەندىنى قاتىل ـ قانخورلار ئامما ئالدىدا ئېتىشقا جۈرئەت قىلالماي 17 ـ مايدا دوختۇرخانىدا مەخپىي ئۆلتۈرۈشكەن.

شۇم ئىنقىلاپ قۇربانلىرى

بىر كۈنى مىرساتادەتخان ئاچامنىڭ قېشىغا كىرسەم، بۇ مەزلۇم ئەۋرىسى ئادالەت بىلەن سوزلىشىپ ئولتۇرغان ئىكەن. ئۇلار مېنى «كىرگىنىڭىز ياخشى بوپتۇ» دەپ قارشى ئېلىشتى، بىز ئۈچىمىز ئولتۇرۇپ ئۇزئارا سوزلىشىپ، مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى جەريانىدا ئۆلتۈرۈلگەن مىللىي رەھبىرى كادىرلارنى ئەسلەپ چىقتۇق.
نەق مەيداندا ئېتىلغانلاردىن باشقا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھوكۇمىتى مۇئاۋىن رەئىسلىرىدىن ئىمىنونۇۋ دوختۇرخانىدا ئۆلتۈرۈلدى، يەنە بىر يەرلىك خەلقىنىڭ مۆتىۋەر پەرزەندى ئەسئەت ئىسقاقوۋ تۈرمىدە قىيناپ ئۆلتۈرۈلدى. ئابدۇللا زاكىروۋ تۈرمىدىن ماگالمايدىغان ھالەتتە چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ۋاپات بولدى. مۇئاۋىن رەئىسلەردىن بىرلا ياتخان سوغۇربايېۋ ئۇزۇن مۇددەت نازارەت ئاستىدا تۇتۇلۇپ كېيىن بوشاپ چىقتى، ئامما ئەسلى خىزمىتى بېرىلمىدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھوكۇمىتى سىياسىي قانۇن ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى ئەنۋەر جاكولىن، جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئەنۋەر سالجان ۋە ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىنى ئىبراھىم تۇردىلەر تۈرمىدە ئۆلتۈرۈلدى. كەپ ئىبراھىم تۇردىغا كەلگەندە ئادالەت سوز قىلىپ: «يېقىندا جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى سايىم كادىرلارغا بەرگەن بىر دوكلادىدا ئىبراھىم تۇردىغا توختىلىپ، تۈرمىدە كېسەلى ئېغىرلىشىپ دوختۇرلار ئۆلىدۇ دېگەندىن كېيىن قېشىغا كىرىپ، ئاغرىقىڭ ئېغىر، ئۆلۈش ئالدىدا جىنايىتىڭنى تونۇپ قىلمىشىڭغا ئىقرار قىل، پارتىيەدىن كەچۈرۈم سورا، بالىلىرىڭنى ئويلا، ئۆلگىنىڭدىن كېيىن بالىلىرىڭ ئىنقىلاپقا قارشى ئۇنسۇرنىڭ بالىسى دېگەن نام بىلەن قارىلىنىپ ئۆتمىسۇن» دېگەندە، ئىبراھىم ئاكام ياتقان جايىدا بېشىنى سىلكىپ: «مېنىڭ ئىقرار قىلىدىغان خەلقىم ئالدىدا ئۆتكۈزگەن ھېچ قانداق جىنايىتىم يوق. ئۆلسەم بىرلا ئارمان بىلەن ئۆلىمەن. بۇ ھەم بولسا ۋەتىنىمنىڭ مۇستەقىللىق تونىنى كورەلمەي ئۆلۈشۈم» دەپتۇ، ـ دېدى.
ـ خوش يەنە كىملەر؟
دېخانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى مەمتىمىن خەلپەت ھاجىيېۋ، چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى قامى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ مۇئاۋىنى ھوشۇر ئەللەر خوكۇيىپىيكلارنىڭ قىيناق ئازاۋىدىن ئوز ئىدارىلىرىدا ئۆلتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق بانكىسىنىڭ باشلىقى مۇتەللىپ قولغا ئېلىنىپ ھەرىكەت ئاخىرىدا تۈرمىدىن نازارەت ئاستىغا ئويىگە چىقىرىلدى. ئاز ئۆتمەي ئۇنىڭ جەسىدى شەھەر سىرتىدىن تېپىلدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ۋەتەنپەرۋەر ئوغلانى ئوز ھاياتىنىڭ 40 يىلىدىن ئارتۇق ۋاقتىنى شىڭ شىسەي ـ گومىنداڭ ۋە كوكسەنداڭ تۈرمىلىرىدە ئۆتكۈزگەن ئابلىز مەخسۇم تۈرمىدىن كېسەللىكى ۋە ياشانغانلىقى سەۋەپلىك ئويىگە چىقىرىلدى. بىر يىل ئۆتمەي شەھەر سىرتىدا پويېزدىغا ئۆرۈلۈپ پاجەلىك ئۆلگەنلىكى خەۋەر قىلىندى. كېسەل ۋە قېرى ئادەمنىڭ يالغۇز بىر ئوزى ئويىدىن شەھەر سىرتىغا چىقىشى ۋە پويېزدىغا ئوزىنى ئۆرۈشى مۇمكىن ئەمەس! ئاپتونوم رايونلۇق ھوكۇمەت كاتىبات ئىشخانا مەسئۇلى يۈسۈپ مومۇن تۈرمىدىن كېسەل چىقىپ ئويىدە ۋاپات بولدى. ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئومىكىنىڭ داڭلىق سەنئەتكارى مەلىكە خوكۇيىپىيكلار تەرىپىدىن يوشۇرۇن تەشكىلات ئالاقچىسى دېگەن گۇمان بىلەن تۇتۇپ قىيناپ، پۇت ـ قوللىرىنى ئۆرۈپ سۇندۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئوزى ئېسىلىپ ئۆلگەن دەپ، ئېسىپ قويۇشقان.
بۇ ئۆرۈمچىدە بولۇپ ئوتكەن ۋاقىئە. بۇنىڭدىن باشقا ۋىلايەت، ناھىيەلەردىكى ۋەتەنپەرۋەر رەھبىرى كادىرلاردىن ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئاز ئەمەس. ماۋچىلار كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ كوزىنى بوياپ بىر قىسىم ئادەملەرنى ئوچۇق مەيداندا ئۆلتۈرگەن بولسا، بىر قىسمىنى تۈرمىدە يەنە بىر قىسمىنى تۈرمىدىن بوشاتقان بولۇپ، ئويلىرىگە چىققاندىن كېيىن قەبىھ ئۇسۇللار بىلەن يوشۇرۇن ئۆلتەردى.
يازغۇچى، شائىرلاردىن تۇرغۇن ئالماس، ئەرشىدىن تاتلىق، ئەخمەت ئېكەمبەردى، شىنخۇا كىتاپخانىسىنىڭ باشلىغى قاسىم پەرسايېۋ، ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىدىن ئۇيغۇر سايرانىيلارمۇ قولغا ئېلىنىپ ھەرىكەت ئاخىرىدا تۈرمىدىن بوشۇتۇلدى.
مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى باشلىنىش بىلەن ھەرىكەتنىڭ ئاساسىي يوقۇتۇش ئوبيېكتلىرىدىن بىرى بولغان بۇرھان شەھىدى كۇرەش قىلىنىپ ئۇزۇن مۇددەت نازارەتتە تۇتۇلۇپ ئاخىرىدا پۇتۇنلەي ئاقلىنىپ بېجىندىكى ئەسلى خىزمىتىگە ئېلىپ كېتىلدى.
ۋۇقارقىلارنى ئەسلەپ كەپ موشۇ يەرگە كەلگەندە، مىرساتادەتخان ئاچام ئادالەتكە قاراپ:
ـ «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» باشلىنىش بىلەن خوكۇيىپىيىلار ۋاڭ ئىنماۋنى، ئۇكۇۋاكنى، ليۇخېيىنى، جاڭ جۇڭ خەننى يوقىتىمىز دەپ كانايلىرى ۋىرتىلغىچە ۋاقىراشقانتىغۇ، ـ دېدى مىرساتادەتخان ئاچام، ـ بۇلاردىن بىرەرسى يە قولغا ئېلىنمىدى، يە ئۆلتۈرۈلمىدى. ئەھۋال جىددىيلەشكەندە ۋاڭ ئىنماۋنى ئاستا ئىچكىرىگە يوتكەپ كېتىپ جىلىڭ ئولكىسىگە سېكرېتار قىلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا لوڭ شۇجى دېگەننى ئەۋەتتى. ئۇ بولسا ۋاڭ ئىنماۋ تەييارلاپ قويغان تىزىملىك بويىچە ۋۇقارقى قانلىق ۋەقەلەرنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇنىڭ ۋەھشىلىكىنى كورگەن قەشقەر، ئاقسۇ خەلقى قارشىلىقلىرىنى بىلدۈرۈپ چىقتى. نەتىجىدە قان توكۇش يۈز بەردى. ئۇنى يوتكەپ كەتكەندىن كېيىن يان يۈن دېگەن ھەربىي باشلىغىنى رەھبەر قىلىپ ئېلىپ كەلدى! ئۇ پەقەت ھەربىي ئىشلارنى ياخشىلاش بىلەن بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭ فىڭ دېگەن كېلىپ سەيپىدىن ئەزىزى بىلەن ھوقۇق تالىشىپ ئاخىرى ئۇنىڭ ھوقۇقىنى ئالدى. ئاخىرىدا مەركەز يەنە ۋاڭ ئىنماۋنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارى قىلىپ ئەۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن ماۋچىلار خەلقى ئالەم ئالدىدا ئوزلىرىنىڭ قانداقلىغىنى ئاشكارىلىدى.

بۇ ئۈچىنچى قېتىملىق سېتىش

ـ ئۆلتۈرۈلگەن، تۈرمىلەردە ئازاپ چەككەنلەرنى يوشۇرۇن تەشكىلاتنىڭ ئەزالىرى دېيىشىدۇ، بۇ تەشكىلات قاچان، قايسى ۋاقىتتا قۇرۇلغان؟
مىرساتادەتخان ئاچام ئوقۇمۇشلۇق، ساۋاتلىق ئايال بولغاچقا ئادالەتنىڭ سوئالىغا ئالدىرىماي جاۋاپ بەردى.
ـ بۇ كېكەش زومىگەرلىرىنىڭ ئويۇنى قىزىم دېدى ھاياجانلىنىپ، ـ كېكەش ـ خىتاي مۇناسىۋىتى يامانلاشسا بىزنى يالغان ۋەدىلەر بىلەن خىتايغا قارشى قوزغايدۇ. ئىككىسى سەل يېقىنلىشىپ تىل يالاشقاندا بىزنى ساتىدۇ. خەلقىنىڭ قىرىلىشى بۇ ئىككى جاھانگىر ئۈچۈن چىۋىنچىلىك قىممەتكىمۇ تۇرمايدۇ. موشۇ ئەسىردە بىزنى ئىككى قېتىم ئالداپ خىتايغا ساتقان. بۇ ئۈچىنچى قېتىملىق سېتىشى، بۇ قېتىممۇ باشلىقلىرىمىز ئالدام خالتىغا چۈشۇپ ھالاك بولۇشتى.
1930 ـ يىللىرىدا خوجانىياز ھاجىم قۇمۇلدا ئىستىبدات ھوكۇمەتكە قارشى قوزغىغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ كېڭىيىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ شەرقىي ۋە پۈتۈن جەنۇبىنى تولۇق ئازات قىلغان چاغدا كېكەش ھوكۇمىتى بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ، ھاجىمغا بېسىم ئىشلىتىپ، شىڭ شىسەي بىلەن بىرلەشمە ھوكۇمەت قۇرۇشقا قىستايدۇ. ھاجىمنىڭ ھاياتىغا كېپىللىك قىلىش مەجبۇرىيىتىنى ئۈستىگە ئېلىپ 1934 ـ يىلى بىرلەشمە ھوكۇمەت قۇرۇش توختامىغا قول قويىدۇ. شىڭ شىسەي ئارىدا ئۈچ يىل ئوتۇپ توختامنى بۇزۇپ ھاجىمنى قولغا ئالىدۇ ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرىنى تۇتقۇن قىلىدۇ. سوراق ئىشلىرى ئۈچۈن كېكەش ھوكۇمىتى ئوزىنىڭ مەخسۇس تەربىيە كورگەن كاللا كېسەرلىرىنى ئەۋەتىدۇ. 100 مىڭدەك ئادەم تۈرمىدە قىيناپ ئۆلتۈرۈلىدۇ. بۇ س س س ر زومىگەرلىرىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق ئۇيغۇرلارنى خىتايغا سېتىشى ئىدى.
1944 ـ يىلى غۇلجىنىڭ نىلقا ناھىيەسىدىن باشلانغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ ئۇلغىيىپ بىر يىلغا قالماي ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت تولۇق ئازات قىلىنىدۇ. غۇلجىدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە قۇرۇلغان مىللىي ئارمىيە ئۆرۈمچىگە 130 كىلومېتر قالغاندا ماناس بويىدا توختاپ قالىدۇ. گومىنداڭ بۇ تۈزۈلەي مەغلۇبىيەت گىرداۋىغا كېلىپ قالغان بۇ پەيتتە ماۋزېدۇڭ ستالىن بىلەن تىل تېپىشىدۇ. گومىنداڭ بىلەن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئوتتۇرىسىدا 11 ماددىلىق بىتىم تۈزۈلۈپ ئىمزا چېكىلىدۇ. شۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى تەلەپ قىلىپ پىكىرىدە چىڭ تۇرغان ئېلىخان تورەم بىر كۈندە كېكەش ئېلىگە يوشۇرۇن ئېلىپ كېتىلىدۇ. ئەخمەتجان قاسىمي باشلىق ئىنقىلاپ رەھبەرلىرى ئاتالمىش ئايروپىلان ھالاكىتى بىلەن يوق قىلىنىدۇ، ئۇرغۇن قانلار بەدىلىگە كەلگەن مۇستەقىللىق بەش يىلدىن كېيىن ماۋچىلارنىڭ قولىغا تاپشۇرۇلىدۇ. مانا بۇ قىزىل جاھانگىرنىڭ بىزنى خىتايغا ئىككىنچى قېتىملىق سېتىشى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.
پۈتۈن دۇنياغا مەلۇمكى، ستالىن ئولگەندىن كېيىن ماۋزېدۇڭ كېكەش رەھبەرلىرىنى كوزگە ئىلماي سوتسىيالىستىك لاگېرغا ۋە خەلق ئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىگە كېكەش ئەمەس، خىتاي، خرۇشېۋ ئەمەس، ماۋزېدۇڭ رەھبەرلىك قىلىش كېرەك دەپ ئوتتۇرىغا چىقتى. 1958 ـ يىلى ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت تۇغۇلۇپ، ئۇ بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ زېمىن داۋاسى بىلەن دامانسكىي ئارىلىدا ۋە تارباغاتاينىڭ بارلىق تېغىدا ھەربىي قوراللىق توقۇنۇش يۈز بەردى. خەلق ئىككى چوڭ ئىمپېرىيە ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش بولۇشىنى خالىدى. كېكەش ھوكۇمىتى بۇندىن كېيىن خىتاينىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشمەيدۇ دېگەن چۈشەنچىگە كەلدى. خىتاي ۋېغىنلار داۋاملاشقان كارە ھالدا كېكەش شىۋجىڭجۇڭچىلىرى چېگاراغا بىر مىللىون ئەسكەر توپلىدى. ۋە ئەندىن قېچىپ ئوتكەنلەرنى توپلاپ زامانىۋىي قوراللار بىلەن قوراللاندۇرۇپ، ئۇزۇن تېپىپ، مەرغۇپلارنىڭ قوماندانلىقىدا ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئوختۇرۇپ جىددىي ئۇرۇش تەييارلىغى ئېلىپ باردى.
بۇ چاغدا كېكەش تەرەپ چېگارادىن يوشۇرۇن ئوز ئادەملىرىنى كىرگۈزۈپ، بىزنىڭ مىللىي رەھبەرلىرىمىزنى تەشكىلات قۇرۇپ ئەمەلىي كۇرەشكە ئوتۇشكە ئۈندىدى. شۇنىڭ بىلەن «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلاۋى پارتىيەسى» ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋى مىللىي بىرلىك سېپى» ناملىق سىياسىي پارتىيەلەرنى قۇرۇپ ئىش باشلىدى. 1968 ـ يىلغا كەلگەندە يەنە كېكەش ھوكۇمىتىنىڭ كورسەتمىسى بويىچە كەڭ كولەمدە ئەزا قوبۇل قىلىش باشلىنىپ كەتتى. شۇ پەيتتە «ۋەتەن قۇتقۇزۇش» رادىوسى پەيدا بولۇپ، خەلقنى قوراللىق كۇرەشكە ئاتلىنىشقا چاقىردى. نەتىجىدە تەشكىلات شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەممە ۋىلايەت، ناھىيە، يېزىلىرىغىچە كېڭەيدى. بۇ چاغدا خىتاينىڭ ئۈستىلىق بىلەن ئارىغا كىرگۈزگەن شپىونلىرى خوجاينلىرىغا تەشكىلات پائالىيىتى توغرىلىق مەلۇمات بېرىپ تۇردى. 1969 ـ يىلى مارتتىن باشلاپ تەشكىلات ئەزالىرى ۋە رەھبەرلىرىنى تۇتۇش باشلاندى. بىر قىسىم ھوشيارراق بولغانلار چەتئەللەرگە چىقىپ كەتتى. شۇنچە كوپ مىللىي رەھبەرلەرنى موشۇ ئىشلارغا يولەپ ئېتىۋاتسا، مىڭلىغان ئەزالار تۈرمىلەردە ئازاپ چېكىۋاتسا يەنە كېكەش سوتسىيال جاھانگىرلىكىنىڭ رەھبەرلىرى ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ، بىلمەسلىككە سېلىپ تەتۈر قاراپ يېتىۋالدى. ئۇلار خوجانىياز ھاجىمغا، ئېلىخان تورەم، ئەخمەتجان قاسىمىلارغا نېمە دېگەن، نېمە قىلغان بولسا، بىزلەرگىمۇ ھەم شۇنى كورسەتتى. مانا بۇ كېكەشنىڭ بىزنى خىتايغا ئۈچىنچى قېتىملىق سېتىشى. شۇنىڭ ئۈچۈن خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ مەھكۇم قولىغا ئايلىنىپ قالدۇق.

خاتىمە

ماۋزېدۇڭ ئولگەندىن كېيىن ھەممە گوناتورت كىشىلىك گورۇھقا ئاتىلىپ، ئۇلار قولغا ئېلىنىش بىلەن دېڭ شياۋپىڭ تەختكە چىقتى. خىتاي ھوكۇمىتى خەلقىنىڭ دىققەت نەزىرىنى ئوزلىرىگە بۇراپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ئۆلتۈرۈلگەن باشلىقلاردىن ئىمىنونۇۋ، ئەسئەت ئىزاكروۋ، جاكولىن قاتارلىقلارنى ئاقلاپ، جەسەتلىرىنى ئىنقىلاۋى قۇربانلار قەبرىستانلىغىغا مەراسىملار بىلەن دەپنە قىلدى. ئوز خەلقىنى ۋە جاھان ئەللىرىنى ئالداشتا دۇنيادا خىتايدەك سىياسەت ئۇستىسى يوق. بىر قىسىم تۈرمە، لاگېرلاردىكىلەرنى بوشىتىپ ئوز خىزمەتلىرىنى بەرگەن بولدى.
دېڭ شياۋپىڭ دولەتنى ئېغىر ئىختىسادىي بوھراندىن قۇتقۇزۇپ، خەلقنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالدى. خەلق كوممۇنىنى تارقىتىۋەتتى. يەرنى دېخانلارغا بولۇپ بەردى. چېگارا ئىشلىرىنى ئېچىپ چەت ئەللەر بىلەن سودا ئالاقىسىنى ۋۇرگۇزدى.
ئامما خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ خەلقىمىزگە تۇتقان ماۋچە نەسلىنى قۇرۇتۇش سىياسىتى ئوزگەرمىدى. ئاتوم سىناقلىرى بىلەن مۇھىتنى زەھەرلىدى. [illegible]رنىنى ئاچارچىلىق نەتىجىسىدە ئۇن مىڭلاپ ئادەملەر ئولدى.
تۇغۇتنى چەكلەشتەك قەبىھ سىياسەتنى ۋۇرگۇزۇپ، يۈز مىڭلىغان ئاياللارنى ئاختا قىلدى. بوۋاقلارنى ئولتەردى. ئىچكىرىدىن خىتاي كوچۇرۇشنى تا ھازىرغىچە توختاتمىدى.
زۇلۇم كۇچەيگەنسېرى قارشىلىق كۈچىيىدۇ، ئەلۋەتتە. ھېچ بىر مىللەت قۇل بولۇپ ئوتۇشنى، مىللەت سۇپىتىدە يوقۇلۇشنى خالىمايدۇ.
خىتايدا ئون يىل داۋام قىلغان بۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى» خۇددى مىرساتادەتخان ئاچام دېگەندەك «بەدنىيەت بەدەۋىلەرنىڭ ئىنقىلاۋى، خەلق بېشىغا چۈشكەن بالايى ئاپەت، يورۇق دۇنيادىكى جەھەننەم ئازاۋى بولغان ئىدى».
بۇ خىتاي تارىخىغا بەلكى دۇنيا تارىخىغا ئوزىنىڭ ۋەھشىيانە قىلمىشلىرى بىلەن نابۇد بولغان يۈز مىڭلىغان بىگۇناھ خەلق قېنى بىلەن پۈتۈلسە، بۇنىڭ ئازاپ زەرداۋىنى چەككەن مىللىونلىغان ئىنسان قەلبىدە قارا داغ بولۇپ موھۇرلىنىپ قالدى.
ماۋزېدۇڭ «مەملىكەتتە يەنە بەش قېتىم مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋىنى ئېلىپ بارغاندا يامان ئادەملەر تۈگەيدۇ» دېگەن ئىكەن. ئۇ بۇ قارا نىيىتىگە يېتەلمەي ئولدى. خەلق بالايى ئاپەتتىن قۇتۇلدى، ئامما ماۋچىلار تىرىك، ئۇلار خەلقىمىزگە قاراتقان قارا نىيەتلىرىدىن ۋاز كەچكىنى يوق.

مەخمۇت ئەكرەم.
تاشكەنت شەھىرى.

تارىخىمىز ساۋاقلىرى

«يوچۇن ئادەم» بىزنى ئادامەتتە قالدۇردى

كايىدا ئولتۇرۇپ خىيال دېڭىزىغا چۆمۈپ، ۋەتىنىمنىڭ ئۆتمۈش تارىخىدا يۈز بەرگەن قارا كۈنلەر ۋە بۈگۈنكى پاجىئەلىك تەغدىرى كۆز ئالدىمدىن ئۆتكەندە ۋۇژدان باغرىم ئۆرتىنىپ كېتىدۇ. ئۆتمۈشتە ئۆزلىرىنى مەھكۇم ئەللەرنىڭ ئازاتلىق ھەرىكىتىگە «ياردەم بەرگۈچى» ھېساپلاپ، ئوتتۇرا ئاسىياغا جاز سېلىپ كەلگەن كېڭەش دۆلىتى چېگرىداشلىقىدىن پايدىلىنىپ، شەرقىي تۈركىستانغا قارىتا بىر تەرەپچە قىتىملىق سىياسىي ۋە ھەربىي جەھەتلەردە سەلبىي رول ئويناپ كەلدى.

1944 - ۋىلىدىكى ئىلى خەلقىنىڭ مۇستەملىكىچى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ زۇلۇمىغا قارشى پارتلاش ھالىتىگە يەتكەن ئازاتلىق قوزغىلىڭى ئالدىدا «خالىسانە ياردەم» باھانىسى بىلەن ئۆزىنىڭ تۈركىلىك رول ئوينىغان كېڭەش ھۆكۈمىتىنىڭ تۈپ غەرىزى خەلقىمىزنىڭ كۆتكەن ئارزۇ-ئارمانلىرىغا پۈتۈنلەي قارشى ئالدامچىلىقتىن ئىبارەت بولۇپ چىقتى.

1944 - ۋىلى 12 - نويابىردا دۇنياغا كەلگەن ئازات شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى كېڭەش ئەلچىخانىسىغا يېقىن بېنادا بولۇپ، ھۆكۈمەت بىلەن ئەلچىخانا ئالاقە قىلىپ تۇرۇش ئۈچۈن چېگرا تىمىنىڭ مەلۇم جايىدىن شورا ئىچىۋالغان. بۇ خەلقئارا قانۇن، دىپلوماتىيەگە تولىغا كەلمەيدىغان غەلىتە ھادىسە بولۇپ «شەيخەتچىلەر»نىڭ رەھبەرلىرىمىزنى خالىغان چاغدا چاقىرتىپ، بۇيرۇق كورستىش ئۈچۈن قىلغان شەرتەندىچىلىكى ئىدى. مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە مەخپىي ئورۇنلارنى ئېگەللىگەن ئاللاھىدە ھوقۇقدارلاردىن باشقا مەركىزىي ھۆكۈمەت ئازارەتلەردە موھىم ئەمەلدى باشلىق بىر تۈركۈم سىياسىي مەسلىھەتچىلەر ئەۋەتكەن، تاشقىرى ھەربىي ۋە ئىقتىسادىي ساھەدە كونترول قىلىدىغان جاگلەر بولۇۋاتاتتى. ئىچكى جەھەتتە يېقىندىن دۇنياغا كەلگەن شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەشكىللىنىش قورۇلۇشى، قانۇن تۈزۈملىرى ئۈستىدە باشتا تۇرۇپ ئىزدىنىش خىزمەتلىرى جىددىي ئۇرگۈزۈلۈۋاتقان ئىدى. مەن موشۇ پەيتتە ئىچىدە مەھكىمە دىن ئىدارە ساھەسۇم ئاسمى، تېيىپ ھاجىم سابىتىي ۋە باشقىلار بىلە بىرلىكتە ئىشلەتتىم.

1945 - ۋىلىنىڭ بېشىدا رەئىس ئەلىخان تورە قارارگاھىدا تۇيۇقسىزلا بىر يوچۇن ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى. ئىسمى سەئىد - ھوجىجەت ئىدى. (ھەقىقىي ئىسمى ئەمەس، لەقىمى) ئوتتۇز قارىغاندا ئۆزبېك ياكى تاجىك مىللەتلىرىگە ئوخشايتتى. ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى قىسقا ساقال، بۇرۇت قويۇۋالغان بۇ كىشى بېشىغا يېشىل سەللە ئوراپ، ئۈستىگە بەقسەم چاپان، پۇتىغا مەسە - كالاچ كىيىپ ژۈرەتتى. ژۈرۈش - تۇرۇش چاققان ھەرىكىتىدىن مەخسۇس تەربىيە كۆرگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ھەر كۈنى ھەر خىل تەن ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىناتتى.

سەئىد ھوجىجەت پەيدا بولۇش بىلەن ئەلىخان تورە بىلەن چىقىشىپ ئىچ قۇيۇن، تاش قۇيۇن بولۇپ كەتتى. كۆتكەندىنمۇ ئارتۇق ئىشەنچىنى قولغا كەلتۈرگەن سەئىد ھوجىجەت ئەلىخان تورىنىڭ ئوغلى ھەممە مەتىيار باشچىلىقىدىكى 20 نەپەر مەخسۇس مۇھاپىزەتچى قىسىملىرىغا ھەربىي مەشىق، تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىگە تايىنلاندى. مۇھاپىزەتچى قىسىملارغا ئەسلىدىكى ئۇيغۇرچە، رۇسچە كوماندا بېرىش ئەندىزىلىكتە تۈرك تىلىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى. مەن ھەر كۈنى دېگۈدەك (چۈنكى شۇ بىنادا يېتىپ قوپاتتىم) ئۇنىڭ ھەربىي فورمىسىنى، چەبدەس قەدەملىرىنى، جۇشقۇن ئاۋازدا كوماندا بېرىشلىرىنى ھەۋەس بىلەن تاماشە قىلاتتىم.

ئۇ زادى كىم ئىدى؟ ھۆكۈمەت ئورنىدىن قانداقلارچە ئۆتۈرۈن ئېلىپ ئىشلەۋاتىدۇ؟

سەئىد ھوجىجەت پەيدا بولغاندىن كېيىن تارالغان گەپ - سۆزلەرگە قارىغاندا، بىر كۈنى موڭغۇلكۈرە - تېكەس رايونلىرىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئايروپلان ئاۋازىدىن كېيىن مەزكۇر يوچۇن ئادەم پەيدا بولۇپ قالغانمىش. ئۇنىڭ ئۈستى- بېشى تازا، رەتلىك كىيىنگەن، ھازىرلا ئۆيىدىن چىققاندەكمىش. شۇنىڭدىن كېيىن تېگىشلىك ئورۇن ئۇنى توپ - توغرا مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تاپشۇرغانمىش.

مەلۇمكى، ئەلىخان تورىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مەخپىيتىنى ئارزۇ- ئىستەكلىرى تەرىپىدە تۇرۇپ ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي نىشانىنى ئىسلام دۆلىتىگە ماسلاشتۇرۇش خاھىشىغا بېرىلىپ ئىش باشلىغانلىقى، بىر كۈنى ئىمپېرىيىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا قوپاللىق بىلەن ئارىلىشىۋاتقانلىقىنى سوككەنلىكى خوجايىنلارغا ياقمايۋاتقانلىقى ئىدى. ئۇنىڭدىن خورۇپلانغان كېڭەش ھۆكۈمىتى ئۆزلىرىنىڭ يوشۇرۇن ئاندىرملىق ئورگانى ئارقىلىق ئەلىخان تورىنىڭ ھەقىقىي مۇددىئاسىنى ئىگىلەش مەخسىتىدە جاسۇس سەئىد ھوجىجەتنى تورەمنىڭ قوينىغا ئىشتەرگەن ئىكەن.

ئەلىخان تورە بولسا مەزكۇر جاسۇسنى ئاللانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن كەلگەن دەپ قىلچە گۇمان قىلماستىن، ھەممە ئىچ - سىرلىرىنى ئۇنىڭغا توككەن. سەئىد ھوجىجەت خوجايىنلىرىنىڭ تاپشۇرۇغىنى تولۇق بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەت ئىچكە قانداق تەسادىپىي پەيدا بولغان بولسا، بىر كېچىدىلا شۇنداق غايىپ بولدى. مانا شۇنىڭدىن باشلانغان سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ تەتۈر ئېقىمىغا قاراپ يۈزلىنىشى تۈپەيلى رەئىسىنىڭ تەغدىرىلا ئەمەس، ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ئىستىقبالىمۇ زاۋاللىققا قاراپ يۈز تۇتۇشقا باشلىدى.

گومىنداڭ تەرەپ بىلەن تىنچلىققا كېلىشىش سوھبىتى، مۇزاكىرىلىرى باشلىنىش بىلەن ئەلىخان تورىنىڭ رەئىسلىك رولى، خىزمەت ھوقۇقى چەكلىنىپ، ئۇنى ئابرۇيسىزلاندۇرۇش كورۇنۇشلىرى بايقالغان ئىدى. نەتىجىدە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى ئەلىخان تورە كېڭەش جاسۇسلىرى تەرىپىدىن يوشۇرۇن تۇردە ئېلىپ كېتىلىپ، تاشكەنتتە نەزەربەنت ئاستىدا تۇتۇلدۇ. ئۇ ئۇمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مەردانەياشاپ دۇنيادىن ئۆتتى.

* * *

مەن 1950 - ژىلى خىزمەت بابى بىلەن سۈيدۈڭ ناھىيەسىگە كېتىۋېتىپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى قىيمبەگ غوجا بىلەن ھەمسوھبەتتە بولۇپ قالدىم.

- بىزنىڭ ئاق كوڭۇل، ساددىلىغىمىزنى قاراڭ، ھەبىبۇللام، - دېدى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى بولغان ئادەم شۇنچە بېخۇت بولغان بارمۇ؟ ئەلىخان تورە ئۇ جاسۇسقا بارلىق ئىچ - سىرىنى ئېيتقان. ھەممىدىن قىزىغى، سەئىد ھوجىجەتنى رەئىسنىڭ قوينىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ كېتىشتە كېگەش ك گ ب سىنىڭ ئۇنىڭغا تاقىغان نەيرىنى قارىماسىز؟ ئۇ مۇھاپىزەتچىلىرىنى ئۆزى بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشقا مەجبۇرلىغانمىش... بۇنىڭ رەزىل ئويۇن ئىكەنلىكىنى كىم بىلمەيدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ئۇ «يوچۇن ئادەمگە» بولغان چۈشەنچەم ئايدىڭلاشقان ئىدى.

70 - ژىللىرى ئىسسىق كول بويىدا دەم ئېلىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەلىخان تورەمنىڭ نەۋرىسى ئەھەت بىلەن بىرگە بولۇپ قالدىم. ئۇنىڭ سوزلەپ بېرىشچە، ئۇنىڭ كىچىك دادىسى ئەلىخان تورە بىر كۈنى «گومىنىڭ» ئالدىدا سەئىد ھوجىجەت بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئۇ جاسۇسنى توتۇۋالاي دەپ يېقىنلاشقاندا سەزگۈر جاسۇس قېچىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۆزبېك جاسۇسى 1944 - ژىلى موسكۋا - تاشكەنتتە تەربىيەلەنگەن ئىكەن.

ھەبىبۇللا مۇتەللىپ.
ئالمۇتا شەھىرى.

تەن ساقلىق - زور بايلىق

دەردىڭگە داۋا ئىزدەپ

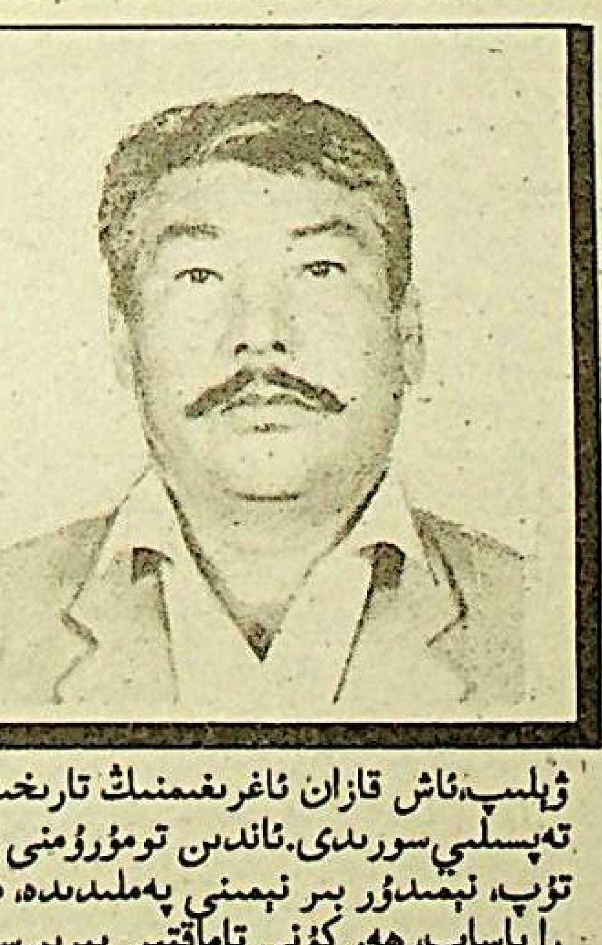

خەلق تىبابەتچىلىكى ئۇزۇن ژىللىق تارىخقا ئىگە بولسىمۇ، كېڭەش ھوكۇمىتى دەۋرىدە «ئانچە ئىلمىيلىكى يوق» دەپ تەرغىپ قىلىنىپ، ئۇنىڭ رولى بىلەن ئەھمىيىتى ئەل ئارىسىدا پەسەيتۈرۈلدى. ئەمما شۇنىڭغا قارىماي، كوپچىلىك كىشىلەرنىڭ ئوز دەردىگە دەرمان بولىۋاتقان خەلق تېۋىپلىرىغا بولغان ئىخلاس، ئېتىقادى يوقالمىدى. ھايات قانۇنى خەلق تىبابەتچىلىكىنىڭ زورۇرلىكىنى تەستىقلىدى. چۈنكى خەلق تىبابەتچىلىكى ئۇزۇن ژىللىق تويلانغان تەجرىبىسىگە تايىنىپ، تۇرمۇشتا ئۇچرايدىغان ھەر خىل كېسەللەرنى داۋالاپ، ئادەملەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ كەلدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا خەلق تىبابەتچىلىكىگە كەڭ يول ئېچىلدى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە خەلق تىبابەتچىلىكى تېببىيات پەنىنىڭ تەرەققىياتىغا يار-يولەك بولۇشقا باشلىدى. سوزۇمگە جامبۇللۇق ئۇمەراخۇن تېۋىپنىڭ ئىش پائالىيىتى دەلىل بولسا كېرەك.

ئۇمەراخۇن ئىمىنوۋنى جامبۇل تەۋەسىدە تونىمايدىغان ئادەم يوق. كىشىلەر ئۇنى ئۇمەراخۇن تېۋىپ، ئۇمەر باخشى دەپمۇ ئاتايدۇ. مەن يېقىندا ئۇرمەھەممەت دېگەن ئىنىمىزنى ئاغرىپ قاپتۇ دەپ ئاڭلاپ، ئۆيىگە ھال سوراپ بارغان ئىدىم. ئۇ مېنى خوشال - خورام قارشى ئالدى. ئۇنىڭ رەڭگى-روييمۇ بىر تۈزۈككلا ئىدى. ياخشى بولۇپ قاپسىز، خۇداغا شۈكرى، دەپ كوڭۇل ئېيتتىم. ئۇ ماڭا قاراپ: «ئالدى بىلەن ئاللاغا، ئاندىن قالسا ئۇمەراخۇنغا رەخمەت! ئاشقازان ئاغرىغىنىڭ دەردىنى تارتقىنىمغا ئۇزۇن بولغان ئىدى، بارمىغان يېرىم، كورۇنمىگەن دوختۇرۇم قالمىدى. چىراق تۇۋى قاراڭغۇ دەپ، يېنىمىزدا دوختۇر تېۋىپ تۇرسا، مەن ئۇنى ژىراقتىن ئىزدەپ ئاۋارە بولۇپ ژۈرۈپتىمەن. يېقىندا بىر دوستۇمنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئۇمەراخۇننىڭ ئالدىغا بارغان ئىدىم، ئۇ مېنى ئىللىق كۈتۈ-ۋېلىپ، ئاش قازان ئاغرىغىمنىڭ تارىخىنى تەپسىلىي سورىدى. ئاندىن تومۇرۇمنى تۇتۇپ، ئېمىدۇر بىر نېمىنى پەملىدىدە، دورا ياساپ، ھەر كۈنى تاماقتىن يېرىم سائات بۇرۇن ئىچىشىمنى بۇيرىدى. مەن ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئەمەل قىلىپ ئون كۈنلەپ پەرھىز تۇتۇپ ژۈردۈم. مانا بىر ئاي بولدى. ھېچ يېرىم ئاغرىمايدۇ، ساق ئادەمدەكلا بولۇپ قالدىم. مېنىڭ رەنجىمگە شىپا بولغان تېۋىپنىڭ ھەر خىل كىيالاردىن ياساپ بەرگەن دورىسى بولسا، مېنىڭ ئۇزۇن ژىللىق دەردىمگە داۋا تاپقان ئۇمەراخۇن بولدى. مەن ئۇنىڭدىن ئىككى دۇنيا مىننەتدارمەن...

مەن مۇنداق قەلب سوزلىرىنى كىشىلەردىن كوپ ئاڭلاپ، جامبۇلدا شۇنداق تېۋىپ بارلىقىنى ئادەملەرگە ئېيتىشقا ئالدىرىدىم. چۈنكى ھاياتتا نېمە ئىشلار بولمايدۇ دەيسىز، ھەر خىل ئاغرىقلارغا دۇچار بولۇپ، ئۇنىڭ دەردىنى تارتىۋاتقانلار ئۇنىڭغا يولۇقۇپ، ئاغرىق ئازاۋىدىن خالاس بولسا قانچە ياخشى!

مەن ئاخىر ئەشۇنداق ئىززەتلىك ئوۋچىلار ئىلكىدە تېۋىپ بىلەن ئۇنىڭ قۇتلۇق ئويىدە سوھبەتلەشتىم. ئۇ ماڭا ئوزىنى تونۇشتۇرۇپ، مونۇلارنى ئېيتىپ بەردى:

- مېنىڭ بوۋام قەشقەرنىڭ بەشكېرەم دېگەن جايىدا ئۇستا تېكىمچى ئاتالغان ئىكەن. دادام بولسا ئۇنىڭدىن سۇنغان پۇت قولنى تېڭىشنى ئۆگەنگەن ئىكەن. دادام سۈيدۈڭ شەھىرىگە كوچۇپ كېلىپ، ئاۋاليېچىلىق قىلىپ كۆن كەچۈرىدۇ ۋە قوشۇمچە تېۋىپچىلىقمۇ قىلىدۇ. مەن بوش ۋاقىتلىرىمدا دادامغا ئەگىشىپ، تاغۇ - دەشتلەرگە چىقىپ، ھەر خىل گۈل - كىيالارنى ژىغىشتا دادامغا ياردەملىشەتتىم. شۇنداق چاغلاردا دادامدىن «مونۇ كىيا نېمىگە دورا بولىدۇ؟» دەپ سوراشتىن ھەرگىزمۇ ئۇزەمنى تىيىپ تۇرالماتتىم. دادام بولسا ئېرىنمەي تۇرۇپ، ئەشۇ كىيانىڭ ئېتىنى، نېمىگە پايدا قىلىدىغانلىغىنى، ئۇنى ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى ئېيتىپ بېرەتتى. مەن بولسام ئۇلارنى زەڭ قويۇپ تىڭشاتتىم كېيىنرەك دادام ئىمىن ئاخۇن تېۋىپچىلىك كەسپىنىڭ بارلىق سىر - ئەسرارىنى ماڭا ئۆگىتىشكە باشلىدى. مەنمۇ ئۇنىڭ يېنىدىن كەتمەي، دادامنىڭ تەجرىبىسىنى ئېرىنمەي ئۆگەندىم. كوپنى كورگەن دادامنىڭ توپلىغان تەجرىبىسى ماڭا قالدۇرغان مىراسى بولدى. مەن موشۇ ۋاقىتلاردا تىبابەتچىلىككە ئائىت كىتاپلارنى قالدۇرماي قايتا-قايتا ئوقۇپ، خاتىرە قالدۇردۇم.

مەن كىندىك قېنىم توكۇلگەن ئانا ۋەتەندىن ئايرىلىپ، بۇ قېرىنداشلار ئېلىدىن باش - پانا تاپقان چېغىمدا دادامدىن ئۆگەنگەن كەسپىم ماڭا ئەسقاتتى. كىشىلەر ھال ئېيتىپ كەلگەندە دادامدىن ئۆگەنگەن ئادىتىم بويىچە ئاۋال بىمارنىڭ تومۇرىنى تۇتىمەن، ژۈرەكنىڭ قانداق ھالدا سوقۇشى تومۇر ئارقىلىق ئېنىق بىلىنىدۇ. تومۇرنى تۇتۇپ تىڭشىغاندا قاننىڭ قانداق ئايلىنىشى ماڭا مەلۇم بولىدۇ. كوپ ئاغرىقلار ئادەمنىڭ قان ئايلىنىشىغا باغلىق بولغاشقا، مەن تومۇرنىڭ سوقۇشىغا، ئاغرىقنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرىگە قاراپ، بىر خۇلاسىغا كېلىمەندە، ئاندىن ئۇزۇن ژىللىق تويلىغان تەجرىبەمگە تايىنىپ، گۈل - كىيالاردىن دورا ياساپ بېرىمەن. ئادەملەرنىڭ مېنىڭ دورامدىن شىپا تاپقانلىغىنى كورسەم، ئۇلارنىڭ خوشاللىغىغا تەڭ شېرىك بولىمەن. ئۇ خوشاللىق ماڭا ھەر دايىم مەدەت بولىدۇ. مابادا كېسەلنى داۋالاش قولۇمدىن كەلمىسە، ياكى ئۇنىڭ ئاغرىغى ئوپېراتسىيەنى تەلەپ قىلسا، مەن ئۇنى ھەرگىزمۇ ئالدىغىم كەلمەيدۇ، دوختۇرغا كورۇنۇشكە مەسلىھەت بېرىمەن.

مەن ئاساسەن بورەك، بېغىر، ژۈرەك، ئاشقازان ئاغرىقلىرى، ئۇچەي يارىسىنى، تېرە كېسەللىرىنى، شۇنداقلا بەل - پۇت ئاغرىقلىرىنى داۋالايمەن. ئۇنداق كېسەل تۈرلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن 150 خىل گۈل كىيادىن پايدىلىنىمەن. شىپالىق كىيالارنىڭ گۈلى، ئۇرۇغى ۋە يىلتىزلىرىنى ژىغىپ، ئۇنىڭدىن ھەر خىل دورا - دەرمەك تەييارلايمەن. ھەتتا ھەر خىل پاقا، كەسلەنچۈك، ئىلان ۋە باشقا ھاشارەتلەردىنمۇ پايدىلىنىمەن. مېنىڭ تەجرىبەمچە ھەر قانداق كېسەلنىڭ داۋاسى تېپىلىدۇ، ئۇ دورا، ئۇ دورا ئانا تەبەتتە... شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ياز پەسلىدە شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى ئېرىنمەي تاققا چىقىپ، شاپالىق گۈل - كىيالارنى ژىغىمەن. ژىراق يەرلەردىن رەنجىگەندىن شىپا ئىزدەپ كەلگەنلەرنى ئۆيۈمدە ياتقۇزۇپ داۋالايمەن. يېقىندا چېلەك ناھىيەسىدىن ئۆپكىسى ئاغرىپ ئاران كەلگەن خەمىت رەخىم دېگەن كىشى ئون كۈنچە مېنىڭكىدە داۋالىنىپ، ساقىيىپ ئۆيىگە كەتتى. مۇنداق ئىشلارنىڭ قايسىبىرىنى ئېيتاي. ئۇلار ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدۇ.

ئات ئورنىنى تاي باسار، دېگەندەك ئوغلۇم ئىسمائىلجان ئاتا كەسپىنى ئۆگىنىشكە قىزىقماقتا. مەنمۇ بىلگەنلىرىمنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىۋاتىمەن. ھەر قانداق بىر ئاغرىقنى قوبۇل قىلغاندا ئايالىم زورىخان بىلەن ئوغلۇم ئىككىسى مېنىڭ يېنىمدا بولۇپ، مەندىن تىبابەتچىلىكنىڭ سىرلىرىنى زەڭ قويۇپ ئۆگىنىدۇ ۋە ماڭا ياردەملىشىپ، ئىشىمغا يار - يولەك بولىدۇ...

مەن ئۇمەراخۇن تېۋىپنىڭ ئۆيىدىن تالاغا خوشلىشىپ چىققاندا ئىشىك ئالدىدا ئۇنىڭدىن دەردىگە دەرمان ئىزدەپ كەلگەن ئادەملەر تويلىشىپ تۇراتتى.

ئەخمەتجان رەخمۇۋ.
جامبۇل شەھىرى.

دىن ۋە ھايات

مولۇت ئوقۇلدى

ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى مولۇت ئېيى مۇناسىۋىتى بىلەن تاتار - باشقۇرت جەمىيىتىدە ئاياللار ئۇيۇشتۇرغان مولۇت ئوقۇش مەراسىمى تەنتەنىلىك ئوتتى.

مولۇتنى جەمىيەتنىڭ دىنى ئۇستازى ئائىشەخانىم مەجىت قىزى تاتارچە مەدھىيىسى بىلەن تەسىرلىك ئوقىدى ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ مومۇن مۇسۇلمانلارغا شاپائىتىنى بىر ئاللادىن تىلەپ دۇئا قىلدى.

بۇنىڭدىن ئىككى ژىل ئىلگىرى تاتار ئاياللىرى دىن ئىلمىنى ئۈگۈنۈش، ساۋادىنى چىقىرىش ئۈچۈن ئوز تىلەكلىرىنى تاتار - باشقۇرت جەمىيىتىگە بىلدۈرگەن ئىدى. بۇ جەمىيەتنىڭ ئەزاسى ئائىشەخانىم ئۇستازلىق ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، بىر گرۇپپا ھەر خىل ياشتىكى ئاياللارغا دەرس بېرىپ دىنى ساۋادىنى چىقىرىپ ئۈلگەردى. ئەينە شۇ ئاياللار ئوز ئىخلاسى بىلەن بۈگۈنكى كۈندە پەيغەمبىرىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنى مولۇت ئېيىنى نىشانلاش، مەدھىيلەش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇپ، مولۇت مەراسىمى ئۆتكۈزۈپ، ساۋاپقا ئېرىشتى.

خ. ئىلاخۇنوۋا.
ئالمۇتا شەھىرى.

تەلپۈندىم نۇرغا

تورەلدىم، كوز ئاچتىم، تەلپۈندىم نۇرغا،
نۇرلاردىن يورۇقلۇق چۈشتى يولۇمغا.
تەككۈزمەي قىلچە داغ ۋىجدان غۇرۇرغا،
ھەقىقەت مىزانى تۇتتۇم قولۇمغا.
تورەلدىم، كوز ئاچتىم، تەلپۈندىم نۇرغا،
ئامتىم كېلىشتىن قىلمىدىم گۇمان.
خەلقىمنى ئەسرلەر چىرمىغان تورغا
يەتكۈسى زاۋاللىق، بولغۇسى گۇمران.
تورەلدىم، كوز ئاچتىم، تەلپۈندىم نۇرغا،
نۇر سويۈپ ئاخىرى باقار ئامتىم.
ھەر ئۇلۇق سەپەردە يول بەرمەي زورغا،
پۈكۈلمەي تىك تۇرار قەددىم — قامتىم.
تورەلدىم، كوز ئاچتىم، تەلپۈندىم نۇرغا،
تۇغۇلغان ۋەتىنىم نۇرلار ئۇلكىسى.
شۇ نۇردىن كۈچ — قۇۋەت تولۇپ تومۇرغا،
ئالەمگە ياگرىسۇن خەلقىم كۈلكىسى.

يامان

كوڭۇلدىن — كوڭۇلنى قالدۇرغان يامان،
كوڭۇل دەپ ئوزىنى ئالدۇرغان يامان.
ھەركىمنى ھەر كويغا سېلىپ ئازدۇرۇپ،
ھەس — ھەسىنىڭ ئوتىنى ياندۇرغان يامان.

بىرىگە توھمەتنىڭ قارىسىن سۈركەپ،
يالغاننى راست قىلىپ يازدۇرغان يامان.
ۋۇگاشىنىڭ قەددىنى پۈكمەكنى كوزلەپ،
رەزىللىك تېشىنى ياغدۇرغان يامان.

بىر قارا نىيەتنى يولەپ تۇرغۇزۇپ،
پاك دىلنى ئورنىدىن ئاغدۇرغان يامان.
ياماننى قايتۇرۇپ كورنىڭ ئاغزىدىن،
ياخشىنىڭ گورىنى قازدۇرغان يامان.

بىر گەپ بار «ياماندىن يار بويى قاچقىن»،
قاچمىساڭ بىر كۈنى ۋۇقار يالىسى.
ئىشىگىدىن ھەر قاچان توغرا يول ئاچقىن،
خۇش بولسۇن سېنىڭدىن ئىنسان بالىسى.

قېنى دوستلىرىم، گوزەل شۇ چاغلار!

قايتىپ كەلمەيدۇ ئوتكەن كۈنلىرىم،
ئاي نۇرىن توككەن گوزەل تۈنلىرىم.
نېتەي نىگاردىن شۇنچە ژىراقمەن،
ناخشا ئېيتساممۇ يەتمەس ئۈنلىرىم.

بىللە ئويناپ ئاھ، ئوسكەن گۈلباغدا،
سازلىرىمغا مەس بۇلبۇل سايراتتى.
دىلغا زوق بېرىپ باھار كۈيلىرى،
شاتلىقتا تولۇپ كوڭۇل يايراتتى،
ئىلى دولقۇنى كوكسىنى كېرىپ،
ئاقاتتى دىلدا قوزغاپ ئېسيان.
جوشقۇن ياشلىقتا ئۈمۈت بېغىشلاپ،
يېقىندىن چاقناپ كۈلەتتى نىشان.
قېنى دوستلىرىم، شۇ گوزەل چاغلار،
كىملەر قولىدا قالدى گۈلباغلار!
ۋەتەن پاكلانسا ناپاك ئاياقتىن،
ژۈيۇلاتتىمۇ دىلدىكى داغلار.

ئابدۇخالىق تۇرپانىي

ۋەتەننى كىنەيمەن

ھەر تىنىق ئىلكىدە تامچا يېشىم بار،
ۋەتەننى كىنەيمەن، ئوكسۇيمەن ژىغلاپ.
ھەر تامچا يېشىم پاك، سۈزۈك، بېغۇبار،
ژۈرىكىم سىقىدۇ، ژۈرىمەن چىداپ.

ئاھ، ۋەتەن كەتكەندە سەندىن ژىراقلاپ،
ئۈزۈلۈپ سېنىگدە قاپتىكەن ژۈرەك.
ھاياتىم كىتاۋىن دايىم ۋاراقلاپ،
ئىزدەيمەن سېنىگدىن بىر ئۈچۈر — دەرەك.

ئەبجەش قىلىپ ياخشى بىلەن ياماننى،
ياخشىلارغا بەزەن قارا چاپلايمىز.
ئايرىماستىن راستى بىلەن يالغاننى
كاسىلدايمىز، ئاغزىمىزنى ياپمايمىز.

يامان باسقان يەردىن ئەسلا ئۈنمەس چوپ،
ياخشىلارسىز چىقماس ياگراپ ئۈنىمىز.

ياخشىلارسىز چىقماي قالار ئۈنىمىز،
ياخشىلارسىز تولماس سورۇن — تورىمىز.
ھايات گوزەل گۈل كورۇنەر ياخشىغا،
تولۇپ تۇرسا ئەتراپىمىز، چورىمىز.

بىلىپ — بىلمەي كوتىرىمىز ياماننى،
تاما قىلىپ ئۇندىن بەزەن پايدا — نەپ.
نەپ ئورنىغا ياغدۇرسا ئۇ يالغاننى،
پېشانىغا ئۇرۇپ بىرنى، دەيمىز «خەپ!»

دوستۇم، ئۇغلاق ئەمەس، بىزنىڭ بۇ ھايات،
خالىغانچە تارتىدىغان ژۇلقىلاپ.
بولماس ئەسلا تۇرمۇش گوزەل، يۇرت ئاۋات،
تۈگىمىسە ئارىمىزدا ئىختىلاپ.

ۋەتەن ئىشقىدا
(ناخشا)

ۋەتەن ئىشقىدا پەرۋانە،
ئۇردۇم ئوزەمنى ھەر يانە.
پەلەكنىڭ چەرخى شۇنداقمۇ،
بولىمەن شۇنچە ھەيرانە.
ۋەتەن ئىشقىدا ۋەيرانە
كېزەرمەن ھەريان سەرسانە.
«دەرىغا دەردىڭ يامان» دەپ،
كوڭلۇم يىرىم غەمخانە.
ۋەتەن ئىشقىدا پەرۋانە،
جىسمىم پارە مىڭ دانە.
ۋەتەننىڭ ئىشقى — غۇرۇرى
بولغاچقا بىز مەردانە.
ۋەتەن ئىشقىدا پەرۋانە،
ژىغىپ تەنگە دەرمانە.
گۈلشىنىدە ئامەتنىڭ
ياشارمىز بىر كۈن شاھانە.

ئۈزۈلۈپ سېنىگدە قاپتىكەن ژۈرەك

ئىزدەيمەن سېنىگدىن بىر ئۈچۈر — دەرەك،
ئوزەگدە تاج — تەختىم، بەختىم، ئىستىقلال.
سېنىگسىز ھەسرەتتىن قۇتۇلماس ژۈرەك،
دىل كۈلمەس، پارلىماس، بولماس ئىستىقلال.

سايرام ئۈمۈتى

سايرام ياقىلاپ كېتىپ بارىمەن،
شېرىن خىيالغا پېتىپ بارىمەن.
پىكىردىن — پىكىر تۇغۇلۇپ يېڭى،
ئۈمۈت ژىپىغا چېتىپ بارىمەن.
سايرامنىڭ بويى گوزەلدۇر شۇنچە،
دولقۇنى ھەيۋەت چاچىدۇ ئۈنچە.
تاغلىرى ئورمان، ئېتىكى چىمەن،
چىمەندە گۈللەر توكۈپتۇ غۇنچە.
سايرام بويىدا گوزەل باھاردا،
يار بىلەن بىللە تەرسەم گۈل — چېچەك.
مۇرادىن تاپسا تاڭدا سەھەردە
كورگەن چۈش كەبى قەلبىدىكى تىلەك ...

تۈگىمىسە ئىختىلاپ

ئەسلىدىنمۇ يامانلاردىن ياخشى كوپ،
ياخشىلارسىز خوشال ئوتمەس كۈنىمىز.

شۇنداق قىسمەتتىن ژۈرەك لەختە قان،
ئوتكەن كۈنلەرنىڭ دەردى شۇنچىلىك.
ھايات قانۇنى — كۈتكەن مەخسەتكە
يەتمەكنىڭ يولى ئىناقلىق، بىرلىك ...

غەزەللەر

كەتتىم

كەلدى يات چۈمۈلدەك يۇرتۇمغا پاتمىدىم كەتتىم،
كوزۈمدىن قاچتى ئۇيقا غەپلەتتە ياتمىدىم كەتتىم.

شۇركىنىپ تېنىم، كېلىمدىن ئوتمەستىن قالدى ئاتام،
بۇ خىل بەدبۇي سورۇنغا ئوزەمنى ئاتمىدىم كەتتىم.

ئوزنى قويۇپ، ئوزگىلەرگە ياخشىچاقلار چىقتى كوپ،
كىرمىدىم ئۇ كوچىغا ۋىجداننى ساتمىدىم كەتتىم.

ئايتاپىلەزلەر قاتارىغا تارتتى مېنى قاتقىلى،
ئۇ كازراپلار كوڭلىگە كوڭۇل چاتمىدىم كەتتىم.

ئالدامچىلار داپ چالسا ئۇسسۇلغا چۈشتى قانچىلار،
ئالدىنىپ بۇ مەيدانغا ئوزەمنى ئاتمىدىم كەتتىم.

پېشانەمنىڭ شورلىغىمۇ بۇ پالاكەت، بىلمىدىم،
بەختىمنى ئانا يۇرتتا ئەپسۇس تاپمىدىم كەتتىم.

ئەيلىمە

قانداش — قېرىنداش، دوست بولساڭ، يولۇمنى تار ئەيلىمە،
ھېچكىمدىن كام تورەلمىدىم، ئومرۈمنى خار ئەيلىمە.

سوراپ بىلگىن كىملىگىمنىڭ ئىسپاتىنى تارىختىن،
دوڭگە چىقىپ، ژۇمۇپ كوزنى، ھەقنى ئىنكار ئەيلىمە.

ياراتقان ئاللا تەڭ قىلدى زوكۈلىنى تەڭ ئۈزۈپ،
بىر چاپاننى ئارتۇق كىيىپ، ئوزەگنى چار ئەيلىمە.

بۇ ھاياتتا پەلىگىمىز ئوگغا — سولغا تارتقاندۇ،
خەمەكنى كورمەي پەلەكتە ھوسۇلنى بار ئەيلىمە.

«خەققە قىلغان خەقتە قالماس» دېگەن گەپ بار بۇرادەر،
باغ ئايلىنىپ كەلسە ساڭا ياش توكۈپ زار ئەيلىمە.

مەڭگۇ تۇرماس سەندە بايلىق، مەندە تۇرماس گادايلىق،
بۇ جاھان كەڭ تۇرسا، سەن ئىچىڭنى تار ئەيلىمە.

ئوكۈزنىڭ كورگەن كۈننى كورەر موزاي چوڭ بولۇپ،
ئوزەڭ قايماق يەپ، ھە بىزنى سۈتكە خۇمار ئەيلىمە.

كەلگىن

ئەي سابا نالەمنى ئاڭلاپ، ياردىن نامە تېپىپ كەلگىن،
دەرتلىك كوڭۇل ئارامجۇن بىر ئىانە تېپىپ كەلگىن.

باراي يارنىڭ ۋىسالىدىن ئالغىلى جانغا ئوزۇق،
توككىلى دىلدىن پۇغان بىر مەردانە تېپىپ كەلگىن.

ئارىلاپ يار بېغىنى، گۈل ھىدىنى قانماي پۇراي،
زېھىن قويۇپ ئوقۇپ — ئاڭلاپ يادنامە تېپىپ كەلگىن.

يار دەپ زارلاپ ئوتتى بۇ ئومۇرنىڭ تەگدىن — تولسى،
تەپسە زەنجىر ئوزگىدەك كۈچ — ئىرادە تېپىپ كەلگىن.

يوق

تارىخىم بار ئوزگىلەرنىڭ قاتارىدىن قالارىم يوق،
كوزۈم ئوچۇق، ساختىلارغا گۈل — پاياندار سالارىم يوق.

ئوتۇپ كەتتى تالاي ۋىللار يات دۇمباقىغا ئۇسسۇل ئويناپ،
خوشال قىلىپ ياتلار دىلىن ھەرگىزمۇ ساز چالارىم يوق.

كوچەيمەكتە تەشنالىغىم سەرگەردانلىق سەۋداسىدىن.
دىيارىمدا بىر تامچا سۇ ئىچمەي ھەرگىز قانارىم يوق.

ۋەتەن، مىللەت سويگۈسىدىن دۈشمەنگە تاش ژۈرىكىم بار،
ژۈرەلمەيمەن ياتقا ياندىش سوزۈمدىن تانارىم يوق.

چوڭ ئۈمۈتلۈك كۈرەشلەردە ئامەت چوقۇم بىز تەرەپتە،
خەلقىم مەدەت بۇ مەيداندا ئىرادەمدىن يانارىم يوق.

يۇلتۇزۇمىز چاقنار

بېسىپ ئوتكەن ئومۇر يولى ئەگىر — توقاي، قاتمۇ — قات،
ئېيتقىن دوستۇم، بۇ يوللاردا كىم چەكمىدى دات — پەريات.
ھېلىسىدە ياتنىڭ تېرىق كەبى ھەريان چېچىلىپ،
داۋام قىلماي، ئوز قىنىدا ئوتتى ئىست، گۈل ھايات.

ئەل ئىشقىدا كويۇپ — يېنىپ باسالمىدۇق چوڭ قەدەم،
تارىخىمىز ۋارىغىغا يېزىلدى كوپ دەردۇ — غەم.
كۈچكە تولۇپ، ئۇتۇق كوزلەپ قانچە قانات قاقساقمۇ،
تونۇلمىدۇق جاھانغا ئاھ، تىكلەپ تۇرۇپ تۇغ — ئەلەم.

دېمەك، بەخت ئىشىگىمىز يات قوللاردا يېپىلدى،
ئامتىمىز، تەلىيىمىز تېرىق كەبى چېچىلدى.
مەيدانى كەڭ، بايلىغى مول جەننەت كەبى يېرىمىز،
يات ئىقلىمنىڭ يېرى بىلەن چېگارىسىز چېتىلدى.

بەرگىن جاۋاپ بۇ قىسمەتكە ئەي ئادالەت دۇنياسى،
ئۇيغۇرغىلا تىكىلەمدۇ بۇ جاھالەت دۇنياسى.
يوقالمايدۇ،
يوقالمىغان ئۇيغۇر ئېلى تارىختىن،
يۇلتۇزۇمىز چاقنار كۈلۈپ بۇ سائادەت دۇنياسى.

تەبرىكلەيمىز

سائادەتبۈۋى مەمۇرۇۋاغا
ئالمۇتا شەھىرى

قەدىردان ۋە مېھرىۋان، ئويۇمىزنىڭ بەرىكىتى ۋە گۈلى، بىزنىڭ تۈگىمەس بايلىقىمىز ۋە بەختىمىز بولغان ئانىمىز سائادەتبۈۋىنى ئاتمىش ياشقا تولۇشى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز. دۇنيادا ئانىدىن ئۇلۇق، ئانىدىن ئەزىز ھېچ نەرسە يوق ۋە بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئانىمىزنىڭ ئائىلىسىگە، پەرزەنتلىرىگە بولغان مېھىر-مۇھەببىتى چەكسىز. بۇنى بىز ئانىمىزنىڭ كۆزلىرىدىن، ئۆزلىرىدىن دائىم كۆرۈپ، بەھرىلىنىمىز.

ئانىمىزنىڭ خۇش مۇبارەك تويى مەرىكىسى ھارپىسىدا بىز قەلب سۆزلىرىمىزنى تۆۋەندىكىچە ئىزھار قىلماقچىمىز:
كويۇمچان ئاتا، مېھرىۋان ئانا، سىزلەرنىڭ 43 ژىللىق تۇرمۇش ھاياتىڭلارنىڭ بۈگۈندىن كېيىن تېخىمۇ گۈللىنىشىنى، يۈزىڭلاردىن ھەر دائىم خۇش تەبەسسۇم يېغىپ تۇرۇشىنى، ئومرۇڭلارنىڭ ئۇزاق بولۇپ،

نەۋرە-چەۋرىلىرىڭلارنىڭ قولىدىن سۇ ئىچىشىڭلارنى ئاللانەسىپ ئەيلىگەي.

تەبرىكلىگۈچىلەر: يولداشى ئەخمەدى، پەرزەنتلىرى: دىلمۇرات-مايگۈل، ئەكرەمجان-مەستۈرەم، ئەكۋەرجان-گۈلنارە، ماھىنۇر-كارلىن، گۈلنۇر-ئابدۇقېيىم، نەۋرىلىرى ھەم ئۇرۇق-تۇققان، دوستلىرى.

تۈرلۈك-تۈمەن خەۋەرلەر

9. بارماق بوغۇملىرىنى بېسىش (قايرىش) بارماق بوغۇملىرىنى دائىم ئۇچلۇك باسقاندا (قايرىغاندا) [illegible]

بىلىپ قويۇڭ

ژىغىسى كېسەللىكە شىپا غەلىتە بوۋاق

[illegible]

سالامەت بولۇڭ

خەتەرلىك تۇرمۇش ئادەتلىرى

1. ئەتىگەنلىك تاماق يېمەسلىك. [illegible]
2. ئاچ قورساق ئۇخلاش. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. سۈيدۈكنى قىسىۋېلىش. [illegible]
6. سۈرلەنگەن يېمەكلىكلەرنى يېيىش. [illegible]
7. سىرلانغان چوكىدا تاماق يېيىش. [illegible]
8. تاماقنى چىشلەش. [illegible]

يېڭى ئوقۇش ۋىلىڭلار مۇبارەك بولسۇن!

دەۋر تەلۋىگە ماسلىشىپ...

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئەۋىزوۋ ناھىيەسىدىكى 109-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پېداگوگلار كوللېكتىۋى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرى يېڭى ئوقۇش ژىلىغا پۇختا تەييارلىقلار بىلەن كەلدى. -ئۆتكەن ئوقۇش ژىلىدا مەكتەپتىكى 585 ئوقۇغۇچىدىن 261 سى سىنىپتىن سىنىپقا 4,5 باھالار بىلەن كۆچتى،- دەيدۇ مەكتەپ مۇدىرى گالىنا پېتروۋنا سېلېدكوۋا بىز بىلەن بولغان سوھبەتتە.

بولۇپمۇ ياش ئۇسملەرنى پۇختا بىلىم بېرىپ، تەربىيەلەشتە ئوز بىلىمىنى، ئىش تەجرىبىسىنى سەرىپ قىلىپ كېلىۋاتقان پېداگوگلار كوللېكتىۋى مەكتىۋىمىزنىڭ ئوقۇش-تەربىيە ئىشلىرىنىڭ تەلەپلەر دەرىجىسىدە بولۇشى ئۈچۈن ياش ئەۋلاتلارنىڭ بىلىم ئېلىشىدا ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلارغا قارىماي، ئەستايىدىل ئەمگەك قىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، ئۆتكەن 1995-1996-ئوقۇش ژىلىدا بارلىغى بولۇپ، 585 ئوغۇل-قىز بىلىم ئالدى. ئوقۇش ئىشلىرى كابىنېت سىستېمىسىدا ئۆز كۆزۈلۈپ، ئۇلاردا 32 ئالىي ۋە ئوتتۇرا كاتېگورىيەلەرگە ئېگە مۇئەللىملەر ھەر خىل پەنلەر بويىچە ئىشلىمەكتە. بولۇپمۇ، دەۋر تەلۋىگە يانداشىپ، ئىشلەشتە، ئوقۇغۇچىلارغا چەت تىللارنى ئوقۇتۇشتا، باللارغا يول-يورۇقلار كورسىتىلىپ، ئۇلارنىڭ ئوي-پىكرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن قوشۇمچە تەسۋىرىي سەنئەت، تەن-تەربىيە، ئەمگەك دەرسلىرى كەڭەيتىلگەن پروگرامما بويىچە ژۈرگۈزۈلدى.

بىيىل قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاتاقلىق ئاقىنى بولغان جامبۇل جابايېۋ تۇغۇلغانلىغىنىڭ 150 ژىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن بىزنىڭ مەكتەپتىمۇ جامبۇل كۈنلىرىگە بېغىشلاپ، دەرىستىن سىرت ئۆتكۈزۈلگەن «خەلق ئاقىنى»، «جامبۇل ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي يولى»، «جامبۇل ۋە ئۇنىڭ ھاياتى» دېگەن ماۋزۇلاردا ئۆتكۈزۈلگەن دەرسلەر ياش ئەۋلاتلاردا ئالاھىدە تەسىرات قالدۇردى. شۇنداقلا ئۆتكەن ھەپتىدە جۇمھۇرىيەت بويىچە نىشانلىنىپ ئۆتكەن ئۇلۇق ئاقىننىڭ يۇبىلېي كۈنلىرىدە ئاقىنغا بېغىشلانغان تەن-تەربىيە ئويۇنلىرىدا مەكتىۋىمىز سپورتچىلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ھۇنىرىنى نامايىش قىلدى.

بۈگۈنكىدىن تاشقىرى ئىشچىلار مەھەللىسىدە ئاساسەن ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئىستىقامەت قىلغاچقا، مانا سەككىز ژىلدىن بېرى مەكتىۋىمىزدە 85 نەپەر ئۇيغۇر ئوغۇل-قىزلىرى ئوز ئانا تىلىدا بىلىم ئېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر سىنىپلىرىدا ئالىي مەلۇماتلىق يەتتە نەپەر ئوقۇتقۇچىلار ئۈنۈملۈك ئىشلەۋاتىدۇ. مەسىلەن، ئەخترىم ئەخمەتوۋا (ئىلمىي مۇدىر)، ر. ئابدۇللايېۋا، خ. ئەرمىدىنوۋا، ن. يەھياروۋا، ت. ئىبراھىموۋا ۋە باشقىلار شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

ئەندى دەرىستىن سىرت ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئەمەلىي چارە-تەدبىرلەر ھەققىدە سوز قىلغىنىمىزدا، مەكتەپتە سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كرۇژوكىنىڭ ئىشى ئالاھىدە تىلغا ئالارلىق. مەزكۇر سەنئەت كرۇژوكىغا كورنەكلىك كومپوزىتور نىزامىدۇن كېبىروۋ رەھبەرلىك قىلىۋاتىدۇ.

ئۇمۇمەن ئېيتقاندا، مەكتىۋىمىز پېداگوگلار كوللېكتىۋى ئۆتكەن ئوقۇش ژىلىنى خېلە ياخشى نەتىجىلەر بىلەن تامام قىلغان بولسىمۇ، يېڭى ئوقۇش ژىلىدا قىلىدىغان ئىش پىلانلىرى ئاز ئەمەس. چۈنكى ئۇلار جەمىيەت بىلەن ئاتا-ئانىلارنىڭ تاپانچىسى سۈپىتىدە ھەر قاچان ياخشى ئىشلارنىڭ تەشەببۇسكارى بولۇپ، ياش ئەۋلاتلارغا زامان تەلۋىگە لايىق تەربىيەلەش ۋە چوڭقۇر بىلىم بېرىش يولىدا دائىم ئىزدىنىش، ئۆگىنىش بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ھەر بىر پېداگوگنىڭ قەرزى ۋە پەرزى...

يالقۇن سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: كانىكۇل تۈگىدى، ئەندى مەكتەپكە بارىمىز... ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

مەركىزگە تەييارلىق ئىشلىرى قارالدى

26-ئاۋغۇست كۈنى ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىدە كەڭەيتىلگەن مەجلىس بولۇپ ئۆتتى. ژىغىندا پايتەختتىكى سەككىز ناھىيەنىڭ مەھەللە ۋە كەنت باشلىرى بىلەن ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى قاتناشتى.

مەجلىستە قارالغان مەسىلە: سۇلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ قۇرۇلغانلىغىنىڭ 125 ژىللىغىنى ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى تەرىپىدىن مەزكۇر سەنەنى قانداق ئۆتكۈزۈش ھەققىدە سوز بولدى. بۇ مەسىلە توغرىلىق ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رەخمجان قاسىموۋ قىسقىچە توختىلىپ، 7-سېنتەبىر كۈنى ئۆتكۈزۈلىدىغان مەراسىمنىڭ پروگراممىسى بىلەن ژىغىن قاتناشقۇچىلىرىنى تونۇشتۇردى، بۇ مەرىكىدە دوكلاد قىلىشنى بىر ئېغىزدىن ئەلاخان سۇلتان ھەققىدە تارىخىي رومان يازغان يازغۇچى مەسىمجان زۇلفىقاروۋقا تاپشۇردى.

ژىغىندا سۇلتانقورغان مەھەللىسى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 125 ژىللىغىنى خاتىرىلەش ۋە ئۆتكۈزۈش بويىچە مەخسۇس كومىسسىيە ئەزالىرى-كومۇنار ئىمىروۋ، ئوسمانجان ئوبۇلوۋ، غەيرەت مەمەتەلىيېۋ، قۇرانجان توختايېۋ، زۇنۇن سۇلايمانوۋ، تۇرسۇن قەمىردىنوۋلار بىر نەچچە ئايدىن بېرى ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلىغانلىغى، تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ ئاساسىي تەرەپتىن تەل-تۈكۈز ئۆتكۈزۈلگەنلىكى، قازاقىستاندا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئۈچۈن خاتىرىلىك ۋە ئۇنتۇلماس بولىدىغانلىغى ھەققىدە كەڭ سوز بولدى. مەزكۇر تارىخىي مەراسىمنى ئۆتكۈزۈشكە ژۈرۈش ياردەم قىلىشنى كۆزلىگەن ھالدا شەھەرنىڭ بارلىق مەھەللىلىرى ۋە سپورتچىلىرى، ئىشچى خىزمەتچىلىرىگە مۇراجىئەت قىلىندى.

سۇلتانقورغان مەھەللىسى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 125 ژىللىغىنى نىشانلاش 7-سېنتەبىر كۈنى سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىكى 104-ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئۆتىدۇ. مەراسىمغا بارلىق ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ قاتنىشىپ بېرىشىنى سورايمىز.

خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-33-84-59
مەسئۇل كاتىپ-33-86-27، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-33-86-81، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 33-86-06، ئىختىسات بولۇمى 33-86-50.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى-قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىرنىڭ مۇئاۋىنى
م. ئابدۇراخمانوۋ

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.